1

కాంగ్రెసునుండి విరమించిన

మహాత్మా గాంధీ

గాంధిమహాత్ముని నిష్క్రమణము

[చిలవలుపలవలుగా చెప్పుకొనుచుండిన మహాత్ముని నిష్క్రమణము స్థిరపడినది. దీని వలన ప్రజలందును, ప్రజానాయకులందును అలజడియు, పరితాపమును గలిగినవి. ఎందరు ఎన్నివిధముల ప్రార్థించినను ఆయన వినలేదు. కాంగ్రెసు ఇతోధికౌన్నత్యమును బడయుటకే వెళ్లుచున్నానని యాయన యుపపత్తులను చూపుచున్నాడు.]

"నేను కాంగ్రెసును వదల గోరుచున్నాను. మీరు ఆశీర్వదించి నాకు అనుమతినియ్యగోరెదను. నేను కోపగించి వెళ్లిపోవుటలేదు. కాంగ్రెసుమహాసభ అభివృద్ధినొంది సహజమగు నౌన్నత్యమును, శక్తిని బడయగలుగుటకే నేను వెళ్లగోరెదను. నేనిపుడు కాంగ్రెసుకు గుదిబండగా నున్నానని తలచుచున్నాను. నేను కాంగ్రెసులో నుండుటవలన అది క్రుంగిపోవుచున్నది. నేను దానిని క్రుంగదీయుచున్నాను. కాంగ్రెసు ఇపుడు తన అభిప్రాయమును సహజముగా వెల్లడించుటలేదు. అది యొక కీలుబొమ్మయైనది. ఇంకొకరిపై ప్రేమతోగాని, గౌరవముకొరకుగాని తన స్వశక్తిని, సొంత అభిప్రాయములను లోపల నణచుకొనియుండుట ఏసంస్థకుగాని, ఏజాతికిగాని వినాశకరము. అట్టిప్రేమయు ప్రేమ కాజాలదు.

పండిత జవహరలాలుగారు వ్రాసిన లేఖవలననే నేను కాంగ్రెసును వదలుటలేదు. కాని యింత శీఘ్రముగా కృతనిశ్చయుడ నగుట కది సహకారియైనది మాత్రము నిశ్చయము. కొన్నినెలలనుండియు నన్నీభావ మలముకొన్నది. నాకర్తవ్యమును వదలవలెననియు, నా స్థానమునుండి పారిపోవలెననియు నేను లేశమైన కోరుటలేదు.

అంధుడు దారికొరకు మరియొక యంధునిపై నాధారపడినట్లు కాంగ్రెసు నాపైనను, నేను కాంగ్రెసుపైనను ఆధారపడియున్నాము: అహింసకుగల శక్తిని వెల్లడిపరచుటకే నేను జీవించియుండుట. అహింస యనగా మాటలోను, భావములోను, క్రియలోనుగూడ అహింస. దౌర్జన్యము పశులక్షణము. మనుష్యులలో నాగరకతను గలిగించుటకు అహింసయే మూలాధారము. కాని అహింసయం దిట్టినమ్మకమును మీకు నేనెన్నడును కలిగింపజాలకపోతిని. నేను కాంగ్రెసులో నుండుటవలన సమగ్రమగు అహింసాపరత్వము కాంగ్రెసులో నెన్నటికిని గలుగదను గట్టినమ్మకము నాకిపుడు కలిగినది. మీ రట్టి యహింసాతత్వమును పూర్తిగ నలవరచుకొంటి రనునమ్మకము నాకు కలిగినచో నేను శిఖరాగ్రభాగముననుండినను, పాతాళలోకమునందుండినను మీ యాహ్వానము లేకయే మరల మీమధ్యకువచ్చి మిమ్ములను గమ్యస్థలమునకు గొంపోదును. అకలంకమగు నిష్కాపట్యము, సమగ్రమగు నహింస, అస్ఖలితమగు సత్యము మనకుండినచో మన యభీష్టము సిద్ధింపగలదు.

'గాంధీజీ, మీ రిటుపైని కాంగ్రెసులో నుండ గూడదు' అని గఫూరుఖానుగారు చెరసాలనుండి రాగానే నాకెరిగించిరి. ఆయనయభిప్రాయమును సరియైనదే. కాంగ్రెసు కార్యసంఘసభలోగూడ చాలమంది నా యభిప్రాయమును గ్రహించిరి. నేను నిష్క్రమించుట కనుమతించిరి. "కావున మీ ఆశీర్వచనములతో నేను కాంగ్రెసును వీడెదను. విడనాడుట తప్పనితోచిన మరుక్షణమే వచ్చెదను. నే నెప్పటికిని కాంగ్రెసుసేవకుడనే కాని కాంగ్రెసుద్వేషిని కాను."

Printed and Published by K. Nageswara Rao, at the Andhra Patrika Press, No.7, ThambuChetty St., Madras.
౬౧౨ Editor: G. Subbaramayya.

విషయసూచిక

చిత్రములు

త్రివర్ణ చిత్రములు—"...కడవా చంకానబెట్టి"; పూర్ణిమ.

సాధారణ చిత్రములు — మైసూరుశిల్పచిత్రములు ౭; పూజచేయంగబోయెడు పూవుబోడి; కోలారు బంగారుగనులు ౨; కాశీచిత్రములు ౮; శ్రీమద్విజయరామగాన పాఠశాల, విజయనగరము; మిశ్రప్రకృతి ౨; హుమయూనుగోరి, ఢిల్లీ; సమాధిపూజ; కలువకొలను; అస్తమయము; స్నేహితులు; చాకిరేవు; నూతికి; చక్కెర ఫ్యాక్టరి; వ్యంగ్యచిత్రములు; ఇతర చిత్రములును.

'...కిడివా దంకాన పెట్టి'

—ఎస్. వి. యస్. రామారావు.

సంపు. ౧౧ భావసంవత్సరము, మార్గశిరమాసము (డీసంబరు ౧౯౩౪) సంఖ్య ౧౨
1934

కవిబ్రహ్మ

పాటిబండ మాధవశర్మ
(కవితావిహారము)

౧

హరిహరనాథపాదజలజార్పితవర్తనుఁ, డాంధ్రకావ్య కృ
ద్వరగురుమూర్తి, యోగపరిపాలితచిత్తుఁడు, సుందరాంగకుం,
డురుమహిమాన్వితుండు, కవియోగివరేణ్యుఁడు, తిక్కయజ్వ, సు
స్థిరకరుణాప్రసన్నుఁడయి చేకొనుఁగావుత మన్నమస్కృతుల్.

౨

హరిహరభేదభావముల యల్లరిలోపల, సంస్కృతాంధ్రవా
గ్విరచనవైమనస్యముల వేడిమిలోపల, దేశిమార్గవై
ఖరుల నిరంతరప్రథనకర్మములోన, మహోజ్జ్వలం, బను
త్తరము, నపూర్వమైన యొకతత్వము ముట్టిన మార్గదర్శివై,

౩

త్యాగముచే రజస్తమము లారడి సేయని భావితాత్ముఁడై,
యాగముచేత బ్రహ్మపదమంటిన కర్మపరుండవై, సమ
స్తాగమసారపూ హరిహరాత్మకదైవముఁ గన్న జ్ఞానివై,
యోగముచేత బ్రహ్మను సయోగము బొందిన సిద్ధమూర్తివై,

౪

భానుజు రాజభక్తి యెడఁ, బాండవు విక్రమమందు, స్వర్ణదీ
సూనుని త్యాగమందు, మధుసూదను తంత్రమునందు, సంతకృ
తజ్ఞుని సత్యసిద్ధియెడ, ద్రోణు గురుత్వమునందు, భారతా
ఖ్యానజగాన నీవు పొడకట్టని ఘట్టము లేద యెక్కడున్ !

౫

కవి యగు నీవు శాశ్వతముకా యల బ్రహ్మమువోలె నన్న ధ
ర్మువు దిగనాడి, నీకు నొకపుట్టువు, మృత్యువు నిర్ణయించి, మా
నవుఁడవ కాఁదలంతురు జనమ్ములు తత్త్వవిమూఢులౌట ; ని
క్కువముగ నీకునుం గలవొకో జననాదికకర్మబంధముల్ ?

౬

దేవతలైరి మానవులు, దేవవచఃస్థితిఁగాంచెఁ దెల్గు, లో
కావనమయ్యె, నాస్తికులు ఆస్తికులైరి భవద్వచోవిధిన్ ;
"గావున భారతామృతము గర్ణపుటంబుల నారఁగ్రోలి యాం
ధ్రావలి మోదమం" బొరసె నక్షరమయ్యె భవద్విలాసమున్ !

౭

అవ్యయంబగు పరమాత్మ నాత్మతోడ- నర్చసేయువిధాన నిన్నర్చసేతుఁ
దొలుత నీలీలయే యగు తెలుఁగుకవిత-యందు నాపాలఁబడిన యల్పాంశతోడ !!!

—"వీరపూజ" నుండి.

ప్రేమ: విశ్వమానవకల్యాణము

దేవగుప్తాపు విశ్వేశ్వరరావు
[శ్రీ నవ్యసాహిత్యమండలి]

'The roses of Love gladden the garden of Life'

ప్రేమ జీవితపరమావధి; స్వర్గమునకు మార్గము; హృదయసీమను కాంతిమయముగ జేయు నొక యపూర్వతేజము; ప్రపంచజ్యోతి. ఇయ్యది దేవతాస్వభావము; దేవతాసంపత్తి. తద్వ్యతిరిక్త గుణము రాక్షససంపత్తి. ప్రేమ యతిమనోజ్ఞము, మధురము, మిగుల నగాధము. అవ్యక్తమగు బ్రహ్మానందమునకు సత్తమోత్తమమగు వ్యక్తస్వరూపము ప్రేమయే. నిత్యమును, సర్వోత్కృష్టమును నగు నానందము ప్రేమయందున్నది. ప్రేమ మానవునకు త్యాగము నేయు బుద్ధికుశలతను, స్థితప్రజ్ఞను ప్రసాదించును. ప్రేమ ఆనందనిధానము. హృదయమున జనించు నితర భావన లెవ్వియు 'ప్రేమ' యంత మధురతిక్తములు గావు; కోమలములును గావు. ప్రేమ యన 'రాగము' కాదు. రాగమున స్వార్థపరత్వము మిళితమైయున్నది. ప్రేమాగ్నిహోత్రమున స్వార్థశలభము మాడి నశించును. ప్రేమ మానవుని తన సర్వస్వము నర్పించివేయు సంసిద్ధుని జేయును. ప్రేమయు, ఆత్మార్పణమును అవినాభావసంబంధముగల మనోవృత్తులు.

ప్రేమ మానవునియందలి యహంకారమును, స్వార్థమును పటాపంచలుచేసి యతిమనోహరమును, అతిమధురమును నగు నొక మానసికవిప్లవమును దెచ్చును; ఆనందదాయకమైన నూతనచైతన్యమును వర్ధిలజేయును. హృదయమున ప్రేమావిర్భావమైనంతనే యిట్టిహంభావము నశించి త్యాగబుద్ధి విస్తరిల్లును. ప్రేమ హృదయావృతజ్ఞానాంధకారమును బోద్రోలి జ్ఞానతేజఃపుంజమును వ్యాపింపజేయును. అతివిస్తృతము, అతినిమ్నము, అతిమధురము నగు నొక విచిత్రానందము ననుభవింపజేయును. ప్రేమపూరితుని హృదయమున నానందజ్యోతి నిత్యమును ప్రకాశించును. ప్రేమరుచిని చవిగొన్నవారలకు స్వార్థచింత సన్నగిల్లును; భోగపరాయణత్వమున విరక్తి గలుగును. విషయవాంఛలను తృణప్రాయముగ జూచి యున్న తాదర్శముల నందుకొనగ పైకి ప్రాకుదురు. బ్రహ్మానందము మానవజీవితమునకు పరమావధి; ఇయ్యది ప్రేమజనితానందమునకు నతిసామీప్యమున నున్నది. మానవుని సంకుచితస్వభావమును సడలించి యాతని యూహాపరిమితి నతివిస్తృతముగ జేయున దీస్వచ్ఛప్రేమయే! ఇయ్యది ప్రేమకు సహజపరిణామము; మానవస్వభావమున నే యిమిడియున్నది. తానే విశ్వమునెల్ల నాక్రమించియున్నానని నెడి పరమసత్యమును అజ్ఞానపూర్వకముగనైనను అనుభవములోనికి దెచ్చుకొనుటవలననే ప్రేమానందమును బడయగలుగుదుము.

ప్రేమ మానవజీవితమును సుఖదాయకముగను, అనుభవనీయముగను, ప్రసజ్యముగను, సార్థకముగను, ధన్యతమముగను జేయును. ప్రేమ విశ్వమునైన కదలింపజాలునది. ఏమానవోద్యమమునకైన నిదియే వెన్నెముక. జీవితమును వివిధవర్ణవివిధాంబరములతో జిత్రించి యాలంకరించి సరిదిద్దును. వివిధాలోచనములకు, వివిధ మనోవికారములకు, వివిధసుఖములకు ప్రేమయే మాతృస్థానమును వహించుచున్నది. గంభీరాలోచనములు, వివిధమనోవృత్తులు, వేడుకలు — క్షణభంగురమగు నీ మానవజీవితమును ఉత్కృష్టాశయ పరిపూర్ణముగ నొనరించుట కెవ్వియైనను— ప్రేమావిర్భావమునకే. ఆ పవిత్రాగ్ని ప్రజ్వరిల్లజేయుట కివన్నియును దోహదములే! ప్రేమ స్థూలదృష్టికి ఏకరూపమున గాన్పించుచున్నను, సూక్ష్మపరిశీలనమునకు వివిధరూపములతో విశ్వహృదయమున విరాజిల్లుచున్నటుల కనుగొందుము. వివిధ పరి

స్థితులలో వివిధధర్మములు చేబట్టి నిదియే యాజ్ఞా పించును.

ప్రేమాభావము 'ద్వేషము.' తేజో౽భావ మంధకారమైనటుల ప్రేమాభావమె 'ద్వేష'మనునది. ద్వేషమునకు ప్రత్యేకవ్యక్తిత్వమావంతయును లేదు. ప్రేమపదార్థమునకు ద్వేషము ఛాయామాత్రము. అయినను 'ద్వేష'ము ప్రేమజన్యమే! ప్రేమవృద్ధిని నిరోధించు నేదియైనను మానవు డేవగింప, ప్రేమసామ్రాజ్యాభివృద్ధికి ప్రతిబంధకముగ నుండువానిని భగవంతుడు తొలగింప బ్రయత్నించును.

ప్రేమ స్వార్థమునుండి బయల్వెడలి క్రమముగ విశ్వవ్యాప్తి నందును. హృదయమే ప్రేమకు జన్మస్థానము. ప్రేమ వివిధాకారముల బ్రదర్శించుచున్నను స్వార్థప్రేమనుండి జన్మించినదిమాత్రమే! ప్రయత్నపూర్వకముగ నైనను, కాకపోయినను స్వార్థమే మానవుని మానసికశక్తుల నవిచ్ఛిన్నముగ నేలుచున్నది. తండ్రిని ప్రేమించుట 'తన' తండ్రి యగుటచేత నే; స్నేహితుని ప్రేమించుట 'తన' స్నేహితు డగుటచేత నే; మాతృదేశాభిమాన మాతృభాషాభిమాన విషయములకూడ నంతే! మానవుని ప్రేమించుట తన తోడి మానవు డగుటచేత నే! కాన, విశ్వమానవప్రేమ స్వార్థప్రేమ కత్యధికవ్యాప్తియేగాని వేఱొండుగాదు. అయినచో, 'స్వార్థ'మన నేమి? ప్రేమకు ప్రాతిపదిక. బాల్యదశలో జీవించకుండ నెట్లు యౌవనులమగుట యసంభవమో, అట్లే స్వార్థము ప్రాతిపదికగాని ప్రేమ శశవిషాణప్రహాసనసదృశము.

మానవవ్యక్తిత్వము విశ్వదర్పణమున ప్రతిబింబమాత్రము. సర్వశక్తియుతుడగు భగవంతుని కిరణసదృశుడు మానవుడు. ప్రేమ పరమాత్మవలెనే నాశరహితము. ప్రేమాగ్నిపవిత్రకణము లనవరతము ప్రకాశించుచుండును. తద్జ్ఞానము స్వార్థచింతను పటాపంచలు చేయును. మానవు డీప్రేమను విశ్వవ్యాప్త మొనర్చుటచేతనే భగవత్సాన్నిధ్యమును జేరుచున్నాడు. ప్రేమ వ్యక్తులమీదనే యాధారపడక సమస్త చరాచరకోటికి నవలంబనమగు పరతత్త్వము నాశ్రయించినపుడే 'విశ్వప్రేమ'గ పరిణమించును. భగవద్భక్తి యన వేఱలేదు. విశ్వవ్యాప్తప్రేమ మానవమోక్షప్రదాయిని.

ప్రేమతో నిండియున్న పూర్ణజీవనము సార్థకమానవజీవన మని మందు గ్రహించియుంటిమి కదా! అట్టి పవిత్రజీవనమును గడపుటకు మానవమాత్రుడు చేయవలసిన, చేయదగిన ప్రయత్నమును మనలో పురికొల్పి తగిన ప్రోత్సాహము నొసంగి యుత్సాహ ముదయింపజేయుటకై 'విశ్వహృదయము' సర్వదా వేచియుండును. ఆదివ్యశక్తిని చేజిక్కించుకొనుటయందే మానవ ప్రతిభ వ్యక్తమగుచున్నది. ప్రేమ మానవునియందలి నిద్రాణములైయున్న శక్తులను మేల్కొలుపుటకును, ముకుళితములై యున్న భావములను వికసింపజేయుటకును సాయపడును. ప్రేమోదయము కార్యోత్సాహమును గల్గించును. అభిలషితసుఖప్రాప్తికై నవీనమార్గాన్వేషణమున మనస్సును జొప్పించును. ప్రేమ మానవుని యభివృద్ధికి సహాయపడు ప్రథమాంశము. ప్రేమాగ్ని లేనిచో జీవితయంత్ర పరిభ్రమణము దుస్సాధ్యము.

ప్రేమ వివిధపరిస్థితులలో వివిధవ్యక్తులయందు వివిధశక్తుల నావిర్భవింపజేయును. ఒకని కవిని, వేఱొకని గాయకుని, యింకొకని శిల్పిని, మఱొకని చిత్రకారునిగను జేయగల మహత్తరశక్తి ప్రేమయందే యున్నది. లలితకళలకు వలసినది మృదుశిరీషకుసుమసదృశహృదయము. అట్టిహృదయము తప్పనిసరిగ ప్రేమార్ద్రమై యుండును. ఈప్రేమయే గౌతమబుద్ధునియందు త్యాగశక్తిని విజృంభింపజేసెను; జీససులో ఆత్మోత్సర్గనామధేయమును గైకొనెను; చైతన్యుని హృదయమున భక్తితన్మయత్వమును రేకెత్తజేసెను. లలితకళలకు భావతరళత యెంత యావశ్యకమో, భక్తిపరవశతకు ప్రేమ యంత యావశ్యకము. ప్రేమోదయమున కాలంబనము నిష్కల్మషమనోవ్యాపారము. ప్రేమ కమనీయస్వర్గహర్మ్యారోహణమునకు ప్రథమసోపానము.

ప్రేమస్వరూపుడు పరమేశ్వరుడు; పరమేశ్వరుడు ప్రేమమూర్తి! సత్యము, ప్రేమ, సౌందర్యము-ఇవన్నియు నేకస్వరూపములె! భగవంతుడే సత్యము; నిత్యము. భగవచ్ఛక్తియే నిత్యమును, ఉత్కృష్టమును నగు ప్రేమ. భగవంతుడు సత్యమూర్తి; ప్రేమస్వరూపుడు; సౌందర్యనిధానము. యథార్థసౌందర్యము దివ్యసౌందర్యము. సుందరవస్తువు శాశ్వతప్రసన్నతాసామగ్రి. సహజముగ మానవుడు సౌందర్యోపాసకుడు; ప్రేమపిపాసి. సౌందర్యోపాసనయు, ప్రేమోపాసనయు జన్మతః గలుగు మానవధర్మములు. ఈశ్వరుడు సర్వసౌందర్యమునకు స్థానము; సౌందర్యమూర్తి. విశ్వ మీశ్వరుని నైపుణ్యప్రదర్శనశాల. పరమేశ్వరుడు ప్రకృతిరూపమున నీప్రపంచమున మనకండ్ల యెదుట నృత్యముచేయుచున్నాడు. అట్టి ప్రకృతిసౌందర్యము ప్రేమోద్దీపనము. ప్రకృతి మాధుర్యము ప్రేమ నావిర్భవింపగలుగును. అమృతకరుని శీతలత్వము, పికకూజితముల మృదుమధురశ్రావ్యస్వరములు, దక్షిణ సమీరముల దివ్యస్పర్శము, పుష్పసౌకుమార్యము, అరుణపల్లవముల పేశలత్వమును హృదయమును తీవ్రతమముగ మానసికప్రవృత్తికి లోబరచి హృదయోద్వేగమును పొందించును. అందువలననే కాబోలు, కవికుమారుడు :

'ఏపువ్వు పూసినా
ఏపాట పాడినా
ఎందుకో ఈహృదయ
మింత కళవళపడును!

కొండమీదా కట్టు
కొన్న చుక్కల మేడ
పైని జాబిలిరాజు
పకపకా నవ్వితే
ఈహృదయ మెందుకో
ఇంత కళవళపడును!

ఏ పేదవాని ఆకలిచిచ్చు కన్నీరు
ఏకష్టజీవికొంజెమట నెత్తురుబొట్లు
ఏవలపుటెడద క్రా
గినమంట నిట్టూర్పు
ఈపాడుబ్రతుకులో
ఇంకిపోయెనో గాని—
ఏపువ్వు పూసినా...'

యని గానము చేసినాడు. 'అమలమలయ సమీరవిహారములకు, రమ్యకలకంఠ కుహూకుహూ రావములకు'ను మేల్మేలని తలలూచి మెచ్చుకొనువారి హృదయము ప్రేమోద్రేకమున పలవరించును. ప్రకృతిరమ్యత సౌరభముల వెదజల్లు సరసీని వెన్నెలలగురియు పూర్ణేందుబింబ సందర్శనమును గలిగినపుడే తెలియును. ప్రకృతిచిత్రము, 'స్వచ్ఛ కాదంబినీ వృతాంబరమున సాంధ్యరాగ మరీచి కాచ్ఛటలు' గ్రమ్మినటుల పశ్చిమాంబుధిని భానుడు గ్రుంకునపుడు గాననగును. 'ప్రకృత్యాశయముల నుదయకాలపు భావసంపదల గాంచుటకై రండనునట్లు స్వీయ తరంగహస్తమాలికల చాపి యుచ్చైస్స్వనాల బిలుచునబ్ధి బోధించును.' మనోహరదృశ్యము లన్నియు మానవహృదయమును సంచలింపజేయును; ప్రకృతిమాధుర్యము మానవహృదయమున శాశ్వతముగ హత్తుకొని భగవంతుని సుందరప్రకృతియందు ముగ్ధుని జేయును.

ఇట్టి ప్రకృతిసౌందర్యము సౌందర్యోపాసకునికి సంతతానందదాయకము. చిత్రకారులు, శిల్పులు, కవులు, గాయకులు సౌందర్యోపాసకులు గారా? చిత్రకారుని రంగులకుంచె సౌందర్యదృశ్యమును గాదా చిత్రించును! శిల్పులు మనోహరముగ ప్రతిమల జెక్కుట మాపరులకు సుందరముగ గానుపడి వారిని ఆనందసముద్రమున నోలలాడించుటకు కాదా? కవులు చదువరుల నానందాబ్ధి నోలలాడించినట్లు గాదా తాము కావ్యముల రచింతురు? గాయకుడు సభికుల బ్రహ్మసంచలితుల జేయును గాదా తన యసమాన గానకళాప్రావీణ్యము చే! మానవహృదయము లోకభావనాదర్పణము. సౌందర్యోపాసకుడు కళాకారుడు. ప్రేమోపాసకుడు దివ్యమధురమను కుసుమపేశల సుధాస్పర్శచే నర్చించి యనుభూతసుఖమును

ముక్తకంఠమున గానముచేయు రసరాజు. ప్రేమోపాసకుని, సౌందర్యోపాసకుని, నిత్యసత్యవ్రతుని గీతములు ప్రపంచప్రహసన ప్రతిస్వనములు; అతని దుఃఖము మనుష్యతాశ్రువులు. అతడు స్వప్నలోక సంచారి; కల్పనాలోకవిహారి. అతడే దివ్యమూర్తి. ప్రేమోపాసకుడు గగనపథవిహారవిహంగమపతి; మోహన నినీల జలధరమూర్తి; ప్రళయ ఝంఝాప్రభంజనస్వామి. మానవుని హృదయాంతరాళమున జెలరేగు నిమ్నభావములకు మానవహృదయ సౌకుమార్యమునకు రూపమిచ్చి వానిని హృదయంగమ మగురీతిని గానము చేయగలుగు నాతడే ప్రేమోపాసకుడు, ప్రేమగాయకుడు. ప్రేమ ఘనమువలని నిరతిశయానంద మెఱిగిన మానవునికి 'హేమమణిరత్నగణ' మనవసరము. ఊహాలోకజీవియగు మానవునికి దివ్యభాగ్యమగు ప్రియురాలు లోకమెల్లెడలను మేఘములలో, మెఱపులలో గాన్పించుచున్నది. అతడు తేటిమ్రోతయందును, కోయిలకూతయందును, సెలయేటి గలగలరవమునందును ప్రేమగానమును వినుచున్నాడు; వృక్షశాఖలపైని గూర్చొని ముద్దులొలుకగూయు పక్షుల యవ్యక్తమధుర రవములలో ప్రేమధ్వనులు- ప్రకృతిమాధుర్య గ్రహణసూచక మర్మరధ్వనులు వినుచున్నాడు. ప్రేమ యాతనికి హృదయానందకరముగ నమృతకిరణముల వెలయింపజేయు రోచిస్సు; సుధానీరధి; తేనెనిగ్గు. ప్రేమోపాసకుడు స్వేచ్ఛాగానప్రవృత్తియందు నిమగ్నుడై యుండును. భోగములకన్న ప్రేమార్ద్రహృదయమే జీవితమున కానందదాయక మనుసత్యమును గ్రహించి ప్రేమమూల్యమును దెలిసికొనినయాతడెట్లు ప్రవర్తించును? అతని చిత్తప్రవృత్తి, ఆదర్శము తదితరమం దెట్లు లగ్నమగును?

ప్రేమపాశమే కనకసరోజమాలిక. ప్రేమాలాపమే ప్రణవమంత్రము. ప్రేమమూర్తియగు నీశ్వరుని కనకసరోజమాలిక యగు ప్రేమపాశముచే నిబద్ధుని గావింపవచ్చును. కాన ప్రేమోపాసకుడే ఈశ్వరభక్తుడు. ప్రేమయే అవ్యయానందకళ: నిశ్చలమానసికవ్యాపారము. అకలంకహృదయసీమల జన్మించి, నిరర్ఘానందరూపమై, భావసుధాసారపరిషిక్తమై, యబోధపూర్వమై, తన్మానసికానందరూపముగ ప్రకృతిని గలతబెట్టునదే ప్రేమ. ఆప్రేమోపాసకుడే కళానందుడు, చిన్మయుడు. ఈ ప్రేమోపాసకుడే భావడోలికలలో సదా యూగులాడుచు మైమరచియుండును.

'చల్లని జ్ఞానప్రకాశములో ప్రేమామధి మొలకెత్తదు.' —'కాంటు'

ఈవిశాలవిశ్వమంతయు ప్రేమపరిపాలనముననే యున్నది. వికసించిన అరవిందము, పికగాయనీమణుల యవ్యక్త కలకలనినాదము, అరుణపల్లవ శోభితములైన వసంతకాలోన్నతమహీరుహములు, పురివిప్పి నృత్యము చేయు మయూరకాంతాసంతతులు, లతావనితలు, అందందు బెదరుకండ్లతో పరువులెత్తుచుండు భీతహరిణసముదాయములు- వీనిని గాంచినపుడు మహదానందము ననుభవింతుము. పసిపాపల మందహాసచంద్రికలలో ప్రేమరస ముప్పొంగును. లేగదూడకు మురిపెమున పాలిచ్చుచు నోడలెల్ల నాకునపుడు గోవుహృదయము ప్రేమార్ద్రమగును. ఇట్టిదృశ్యములు పొడగట్టినపుడు అనుభూతములుగాని గంభీరభావము లొక్కసారిగ మొప్పిరిగొన మనహృదయ ముప్పొంగును. ప్రేమమయ మగు జీవితము శుక్లపక్షమును బోలును. అట్టిజీవితము పూర్ణిమాజ్యోత్స్నాపులకితము. దుఃఖమయజీవితమునం దదృష్టవశమున గలుగు ప్రేమానుభవము శ్రావణశర్వరిని గిలిగింతలువెట్టు మెఱుపుతీవ. ప్రేమపాశనిబద్ధులైన దంపతులానందపరవశులై యుండ వారి యానందమును మటుమాయజేయు సంఘటనము కార్తికపౌర్ణమీ రాత్రమున నెడనెడ చంద్రుని గప్పు మేఘశకలము.

గోకులబృందావనమునుండి శ్రీకృష్ణుడీప్రేమగానమునే తన భావమురళితో శ్రావ్యముగ గానము చేసెను. శ్రీరామచంద్రమూర్తి తన నేత్రద్వయము నుండి యిట్టి ప్రేమదృక్కులనే తన ప్రజలపై బరపెను. మొరకయూదులనడుమ భౌతికశరీరమును వీడుచు జీసస ప్రకటించిన దీ ప్రేమసందేశమే! భారతదేశమందలి ప్రవక్తలందరు నీప్రేమాతత్త్వమును దశదిశల జాటిన

వారే! గౌరాంగుడు, దయానందుడు, రామమోహనుడు, నేడు శ్రీగాంధిమహాత్ముడు — ఈ ప్రేమతత్త్వమును వేనోళ్ల జాటినవారే!

సత్యమైన ప్రేమ సౌందర్యోపాసన; దైవమునం దచంచలభక్తి; విశ్వమానవప్రేమ. తదితరము కుహనా ప్రేమ. పరమేశ్వరునియందు నిలిపెడి ప్రేమయే సంతత బ్రహ్మానందదాయకము. అందు దురాకాంక్ష కెంత మాత్రమును తావు లేదు. జడప్రకృతియందలి ప్రత్యణువును దివ్యసౌందర్యమును వెదజల్లును. (A thing of beauty is a joy for ever — 'Keats'.) కాన ప్రకృతియందలి సౌందర్యము మానవునికి సదా యానందదాయకమే యగును. దాన ప్రకృతి సౌందర్యమూర్తియై మానవహృదయాంతరాళమున ప్రేమోజ్జ్వలనకారకమై వెలుగొందుచున్నది. తన సృష్టిని ప్రేమించువానినే పరమేశ్వరుడు ప్రేమించును. దైవభక్తిని, మానవసేవ, జాతిమతవివక్షత (Cast, creed or colour) లేకుండ జేయుటమూలముననే ప్రకటించగలము. భగవంతుడు కడు బీదజనులయందును, నిమ్నస్థితియందున్న దీనుల యందును మాత్రమే నివసించును. ప్రేమ పట్టణములలో గాక పల్లెటూరిగుడిసెలలో కాపురముచేయును. పరమేశ్వరుడుగూడ నీజానపదుల కష్టసుఖముల పంచుకొనుచు వారికి సదా యనుచరుడై యుండును. అట్టి బీద సాదల కష్టసుఖములయందు పాలుగొనుటవలననే మానవుడు పరమేశ్వరుని ప్రేమకు అర్హుడగును. సర్వస్వమును భగవదర్పణము చేయుటయందే మానవుని కత్యానందము చేకూరగలదు. నిమ్నస్థితియందున్న మానవులకు సేవజేయుటయే పరమేశ్వరుని కత్యంతప్రీతికరమగు సేవ!

*'ప్రేమ మానవుని గొప్ప దౌర్బల్యము.' మానవునియందలి యహంకారమును, స్వార్థపరత్వమును మటుమాయజేసి పురుషునియందలి 'మానవత్వము' ను సార్థకముగజేయును. మానవుని ప్రకృతితత్త్వవేదిగను, విశ్వమానవసేవాపరాయణునిగను పరివర్తనముజేయును.

†'ప్రేమించువానికే దండించునధికార మున్నది.' తన కొడుకు తప్పిదమొనర్చిన తండ్రి ఏల దండించును? తన యందు ప్రేమలేకనా? దండనమునకు కూడ ప్రేమయే కారణముకదా! రాజు తన ప్రజల నేల నేర మొనర్చిన దండించును? సన్మార్గప్రవర్తకుల నొనర్చుటకుగదా? ఒకవ్యక్తిని ఎట్టిసంబంధమును, ఆదరాభిమానములును లేని మరియొకవ్యక్తి దండించిన యసహ్యముగాదా! పరమేశ్వరుడు మానవులను సన్మార్గప్రవర్తకుల జేయుటకుగాదా దండించును? ఇట్టి దండన ప్రేమజూపుటకే కాదా?

ప్రేమతత్త్వలక్ష్యములు: ప్రేమతత్త్వము వేరు, లక్ష్యము వేరు. ప్రేమలక్ష్యము లోపభూయిష్ఠము. అందువలననే ప్రేమ, లక్ష్యభేదమునుబట్టి యొక్కొక్కప్పుడు దుఃఖముల సంప్రాప్తింపజేయును. ప్రేమతత్త్వమున కట్టిలోపముల నారోపింపజాలము. క్షణభంగురమగు లక్ష్యము ప్రేమ కంటగట్టిన నది దుఃఖ సంప్రాప్తికిమాత్రమే కారణమగును. బలవత్తరమగు ప్రేమ వాహినికి ఆనకట్టల గట్టజాలిన నది మానవప్రకృతి నంతను సంక్షోభింపజేయును. అందువలన నెంతసుఖము మన మనుభవింపదలంతుమో, యంతటి దుఃఖ మిట్టిపట్ల మన మనుభవింపవలసివచ్చును. ప్రేమ దుఃఖోపశాంతికి కారణమైనను కేవల మీప్రపంచమునకు సంబంధించిన దయినంతవరకు నది తనవెంట నూతనమగు నశాంతిని గూడ గొనిరాకపోదు. ఒక్కొక్కప్పుడు ప్రేమాతిశయమువలననే దుఃఖాతిశయముగూడ పైని వివరించినరీతిని గలుగును. దుఃఖముతో నిరంతరసహవాసమువలన నది మనల కొక 'వింతభోగము' గ పరిణమించును. అది కొందరకు నిరుపమానసంపదయై యాత్మశక్తి నుజ్జీవింపజేయును. (ముఖ్యముగ 'కృష్ణపక్షము' రచయితల వంటివారికి.) ధీరులు తమకు ప్రభవించిన దుఃఖముతో క్రుంగిపోవరు, ఆదుఃఖమధ్యముననే వారు సుఖసారమును గ్రహింపజాలుదురు. కాని యట్టిది కేవలము దుఃఖముతో గల దీర్ఘసాహచర్యమువలనమాత్రమే లభ్యమగు నది కాదు. ఒకవేళ లభ్యమైనను ప్రేమ రహితమైన

* చాణక్యుడు.

† టాగోరు.

యట్టిసుఖము శాశ్వతముగ నిలువజాలదు. దుఃఖములలో తెంగినవాని హృదయమున ప్రేమ యంకురించి దుఃఖోపశాంతి గాంచును. ప్రేమాంకురక్రమ మిది. ప్రేమజన్యమైన యశాంతి ప్రేమ విఫలమైనసందర్భములలో నే విశేషముగ దుర్భరమై యుండును. ఈదుర్భరబాధయు మానవుని కనుభవములోనిదే! స్వతంత్రబుద్ధితో లోకమున సంచరించి దుఃఖములపాలై తత్ఫలితముగ ప్రేమతోగూడ సంపూర్ణముగా మశ్శాంతి ననుభవింపలేని మనస్సులకు శరణ్యమీశ్వరుడు. అట్టివారు తమ్మనిరసించి ఈశ్వరుని కర్పించుకొని భగవత్సంపర్కముచే పవిత్రీభూతులగుటయే కర్తవ్యము.

ప్రేమలక్ష్యభేదము కారణముగా గలుగుదుఃఖముల నుపశమింపజేయుట కొక్కటియే మార్గము. అయ్యది జీవితతత్త్వమును, ప్రేమతత్త్వమును విమర్శించి యిట్టి దుఃఖములు సంప్రాప్తించుట లక్ష్యభేదమువలననే కాని ప్రేమతత్త్వమున నీదుఃఖబీజములు లేవనియు, ప్రేమ సంతతశుభప్రదాయిని యనియు తెలిసికొనుటయంనే యున్నది. ప్రేమసంహితలో నుండు నిట్టి విషమఘట్టముల నవలీలగ దాటుటకు గలుగుశక్తి ప్రేమతత్త్వమును సావధానముగ పరిశీలించుటచే గలుగును. ప్రేమమార్గమింత కంటకయుతమయ్యును అవశ్యము అనుసరణీయము. ప్రేమసాధన మానవుని స్వర్గసౌధమునకుగొంపోవును. ప్రేమలక్ష్యభేదము కారణముగా గలుగుకష్టముల దాటగలిగిన యమృతసిద్ధి నొందించగలశక్తి ప్రేమకు మాత్రమే కలదు. నిశ్చయముగ నిట్టిశక్తి ప్రేమకొక్కదానికే కలదు!! ప్రేమసత్ఫలితములు ప్రత్యక్షములు!!!

ప్రేమ యెందులకై ప్రాణులు జూపవలయును? ప్రేమించుట యెందులకు? ప్రేమను జూపకుండ నుండలేమా? ప్రకృతిపరిశీలన మీప్రశ్నకు సదుత్తర మిచ్చును. నేటి నవకవి యేమని గానముచేయుచున్నాడు?

‘ సౌరభము లేల జిమ్ము పుష్పవ్రజంబు?
చంద్రికల నేల వెదజల్లు జందమామ?
ఏల సలిలంబు పాఱు? గాడ్పేల విసరు?
ఏల నాహృదయంబు ప్రేమించు నిన్ను?

మావిగున్నకొమ్మను మధుమాసవేళ
బల్లవము మెక్కి కోయిల పాడు నేల?
పరుల దనియించుటకొ? తన బాగుకొఱకొ?
గాన మొనరింపక బ్రదుకు గడవదొకొ?’

పుష్పసంతతు లెందులకై సౌరభముల వెదజల్లునో, చందమామ చంద్రికల నేల వెదజల్లునో, నదీనదము లేల ప్రవహించునో, వాయు వెందులకై వీచుచున్నదో, అందులకే తత్హృదయముకూడ ప్రేమించుచున్నదని గానము చేయుచున్నాడు! ఆహా! ఎంతటి మనోజ్ఞభావము! మధుమాసమున లేమావికొమ్మపై గూర్చొని కోయిల కన్నె ‘కుహూకుహూ’ నినాదమును శ్రావ్యముగ నేల నొనరించునో తన హృదయ మందులకే ప్రేమించు చున్నదట!

ఇట్లు ప్రేమగానముచే మానవుల పులకితగాత్రుల జేసిన కవి యెంతయు ప్రశంసనీయుడు! కవిని ప్రేమ గానమును చేయకుండ నిరోధించు కఠినహృదయు లుందురా!

ప్రేమోపాసకుని దివ్యభాగ్యము ప్రేమయే! అట్టి దివ్యభాగ్యము తనకు దక్కినదని సంరంభమున నాతడిట్లు గానముచేయుచున్నాడు!

“ సార్వభౌమభాగ్యము లేల చాన, మనకు?
ఏలికల మాదు మనోజ్ఞహృదయములకు!
ప్రవిమలప్రేమసామ్రాజ్య పట్టభద్ర
భాగ్యముంగన్న జీవితసంపద లవేల!

హేమమణి రత్నగణ మేల లేదు, మనకు?
సాంధ్యసమయ సువర్ణితచ్ఛాయ లరసి
తారకాశోభితాంబరతలము గాంచి
చింతలను బాయుదము చేయి జేయి కలిపి!

ముత్తియంపు సరము లేల ముదిత, మనకు?
వలపుబాటల త్రుళ్లింత లోలయనాడు

సెలల తరగల నురువుల చెలువుఁజూచి
ప్రీతి నందుద మలఁతికోరికలఁ బాసి."

ప్రేమగాయకుడే భగవద్భక్తుడని చెప్పియుంటిని; ఆతడు 'తన' 'కానుక' నిట్లు భగవదర్పణము జేయుచున్నాడు:

'ఏది నీ కిత్తు నందువా హృదయనాథ!
కానుకగా నే మొసంగఁగాఁ గలను నీకు?

*   *   *   *

*   *   *   *

రాజరాజేశ్వరుడ వీవు, ప్రభుడ వీవు
హృదయపతి వీవు! భవదీయపదసరోజ
మృదురజోలేశ దివ్యసంపదను వలచి
వీథివీథుల వాడల విపినములను
భిక్షుకునిబోలెఁ దిరుగాడు పేదనోయి!

*   *   *   *

*   *   *   *

ఆహా ప్రేమగాయకుని భక్తి వినమ్రతలు! భగవంతుని మ్రోల వినమ్రతాసూచకముగ నిలువబడి భక్తుడై చేయు విన్నపము!! భగవంతుని 'పదసరోజ మృదురజోలేశ దివ్యసంపదను వలచి వీథివీథుల వాడల విపినములను భిక్షుకునిబోలె దిరుగాడు పేద'యట తాను!!!

ఇంకను పరిశీలింపుడీ ప్రేమోపాసకుని భక్తిపూరిత హృదయమును:

"ఎట్లు నిన్నాహ్వానేయుటో యెఱుఁగలేక
వంగి వంగి శిరము వాంచి క్రుంగిపోదు

*   *   *   *

*   *   *   *

చండ మృత్యుగభీర గర్జారవములఁ
బల్లవింతువు నవ్యవిపంచివోలె
మాధురులఁ జిమ్ము నీకంఠమంజురవము
చిత్రములు స్వామి, నీవింత చేత లెల్ల!"

"కలుష దుర్దాంత పంక సంకలితకుహర
ముల జనించు మదీయాశ్రుమలినధార
స్వామి, భవదీయపాదదేశమునఁ బాతి
పరమపావన జాహ్నవీప్రతిభ గాంచు!"

('కృష్ణపక్షము'నుండి యుద్ధృతము.)

పరమేశ్వరుని దివ్యసాన్నిధ్యమునజేరు నాత్మ తిరస్కృతి యెన్నడును వ్యర్థము గాబోదు. మెల మెల్లగ ధైర్య మంకురించి 'భగవంతుని ధ్యానించు టెట్లా' యని శంక పొడమును. భగవంతుని 'వింతచేతలు' విభ్రాంతి పుట్టించుచుండును. ఆపరమేశ్వరునికి కానుకగా నేమి యర్పింపవలెనో యనుశంక యుదయించి తుదకు తన మాలిన్యమంతయు పతితపావను డగు జగత్ప్రభుని పాదసంపర్కముచే పవిత్రము కాగలదను ప్రత్యయ మతనికి జన్మించును.* స్వచ్ఛ మధుశీతల ప్రేమ సాగరుడగు ఈశ్వరుడు పతితుల బ్రోచును. ప్రేమోపాసకుని యశ్రుబిందువులే మందస్మిత సుమమును పోషించు జీవనములు!

'మనములు కరఁగించు మాటలు కలిపి
యీపేద యెలుఁగుతో నీచిన్నిపాట
లనవరతమ్ము నాహ్లాదమ్ముతోడ
పాడుకోనీవోయి పరమాత్మ, నన్ను!

('కల్పమంజరి'నుండి)

ప్రేమపక్షములపై మానవుడు తన్ను దామరచుట సహజము. తన నిజస్థితిగతులను విస్మరించి, స్వాభిమాన జనితమగు కల్పనాలోకవిహారి యగునత్తరి భ్రాంతి యుతమగు నూహలపై తన భవిష్యత్సౌధమును నిర్మించుకొనును. ఇట్టి సమయమున నేకలంతలైనను భ్రాంతి మాయాజాలములను ద్రెంచుటకును, యథార్థశక్తిని జ్ఞప్తికి దెచ్చుటకును ఉపకరింపగలవు. ఇట్టివి యాత్మపరీక్షను పురికొల్పును. సత్యస్థితిని దెలిసికొన ప్రోత్సహించు నవ కాశము నిచ్చు ప్రేమయే యాతని నిపుడు వశపరచుకొనెను.

---

* శ్రీ శివశంకరశాస్త్రిగారు- 'కృష్ణపక్షము' సింహావలోకనమునుండి.

'ప్రియప్రియాలాపములను వర్ణింప నెన్ని
యూహ లెంత రసజ్ఞత యుండవలయు
నవమృణాళ నాళ మధురాన్నము భుజించు
నోట ప్రేమసందేశముల్ నుడువదగును.'—'కొండాలి'

ఘనీభవించిన ప్రేమాశ్రుకణముల రాశి తాజ్ మహల్! ఆమహలునందలి ప్రతిచలువరాతిపలకయును ప్రేమగ్రంథములోని పత్రమువలె గాన్పింపదా? షాహజాన్ ప్రేమనిధానమైన ముంతాజ్ బీగము మరణమే తాజ్ మందిర నిర్మాణమునకు కారణము. ఈ శిలాస్వప్నమును గాంచినది షాహజాన్ చక్రవర్తి ప్రేమ ర్ద్ర హృదయమే! దుర్భరవియోగ దుఃఖభావ ప్రకటనయే యాచలువరాతి సమాధి! షాహజాన్ ఆలాపించిన నీరవ వేదనాగానపు విషాదస్వరముల మేళవింపే నేటికిని ఆ చలువరాతి గోరీనుండి బయల్వెడలి చూపరుల హృదయముల కరిగించివేయుచున్నది! ప్రేమయే కళాసౌష్ఠవము పొంది, ప్రేమ ప్రవాహమగు యమునాతీరమున నిలిచి, అచంచలమగు ప్రేమ యమరత్వమును పొందిన ప్రదేశ మిదియే యని లోకమునకు చాటుచున్నది.

భార్యయందలి ప్రేమయే 'గీతాంజలి'కి మూల సూత్రము, ప్రాతిపదిక. దేశీయుల స్వాతంత్ర్యకాంక్ష (ప్రేమ)యే సత్యాగ్రహమునకు దారితీసి వారిని నానా కష్టముల ననుభవింపజేసినది. ప్రేమమూలముననే యెట్టి కష్టములకైన నోర్చి స్వాతంత్ర్యస్థాపనము చేయజూచుచున్నాము భారతీయులగు మనము. ప్రేమశక్తి యాలోచనాతీతము. దానికిలొంగని కార్యముగాని, మించిన బలముగాని లేదు. ప్రేమ మానవుని దౌర్బల్యమును, ఆయుధమును నగును. ప్రేమాయుధమే సర్వాయుధములలో నుత్తమమైనది. బుద్ధభగవానుని యాయుధమును, నేడు గాంధీమహాత్ముని సాధనమును నగు నీ ప్రేమ యుద్ధప్రాశస్త్యమును వేర వివరింపబనిలేదు.

బుద్ధదేవుడు ప్రేమ మనుష్యత్వమునకే నామాంతర మనుచున్నాడు. ప్రేమ మానవ ధర్మము, మానవచిహ్నము, మానవత్వము! * * *
* * * ప్రేమోన్మత్తుడే బుద్ధిమంతుడు.

చైతన్యస్వామి ప్రేమోన్మత్తతచే జగన్నాథుని రథపుముందు నృత్యముచేసినను ఆ భక్తశిఖామణి యున్మత్తునిగాఁ దలపఁబడెనా? ప్రేమోన్మత్తతచే జయదేవకవి రచియించిన 'అష్టపదులు' గౌరవింపఁబడుట లేదా!

* * *

'Where Love is, There God is also'
—Tolstoy.

'నాకు నీయందు ప్రేమయున్నది. నిన్ను గోరుచుందును. నే నీమాత్రమే చెప్పగలను. రాత్రి నిదురించుచు నిదియే. పగలు మేలుకొనియు నిదియే.'
—కోలేశ్వర్.

ప్రేమ ఎడతెగని మృదుమధుర స్వనము లీను మురళి. గోచరాగోచరావస్థలకు ఎడములేక మిరుమిట్లుగొల్పు మెరుపుతీగ. లోకవ్యవహారములలో భగవంతుని చూడగల్గిన దృష్టికలిగినవాడు భగవంతుని ప్రేమగానమును సామాన్యసంఘటనములయందే వినుచున్నా డన్నమాట.

* 'Poets are all who love, who feel great truths and tell them; and the truth of truth is love.'

[ప్రేమ, పరమసత్యానుభవము కలిగి వాటిని ప్రకటింపగలుగువాడు కవి. సత్యములో పరమసత్యము ప్రేమ.—Bailey.]

నరున కిహలోకమునందే స్వర్గము నిచ్చి సకల సౌఖ్యముల సమకూర్చి వానిని ఘనకార్యాచరణమునకై పురికొల్పి భిక్షుకునిసైతము సింహాసన మెక్కించి జీవితము నానందమయముగ జేయగలుగునది ప్రేమ. అల్పుని ఘనునిగాను, లోభిని త్యాగిగాను, వృద్ధుని ఉత్సాహవంతుడగు యువకునిగను, భీరుని ధైర్యశాలిగను, బలహీనుని శక్తివంతునిగను మార్చగలుగునది ప్రేమ. మానవ హృదయాంతర్గతౌన్నత్యమును వెలికిదీసి దుర్మార్గప్రవర్త

* భారతి సెప్టెంబరు సంచిక.

కులను సన్మార్గమున బెట్టి సంఘైక్యమును గృహశాంతిని నెలకొల్ప గలుగునది ప్రేమశక్తియే! బంధుత్వము, స్నేహము — 'ప్రేమ' యను నక్షరద్వయముపైననే యాధారపడును. ప్రేమకొరకు నరుడు తన ప్రాణములనైన ధారవోయగల త్యాగశీలి యగును. ప్రేమ జీవితమునకు వెలుగునిచ్చెడి దివ్యజ్యోతి; ఆత్మశాంతికర మగు తారకమంత్రము.

ప్రకృతినుండి హృదయములోనికిని, హృదయమునుండి ప్రకృతిలోనికిని అదృశ్యశైవలినివలె ప్రేమవాహిని ప్రవహించుచుండును. ఇద్దాని వీచికలయందే రెండింటి సమ్మేళనము ఘటిల్లును. అందువలననే ప్రేమోపాసకుడు ప్రకృతిని గాంచి, తన్మయచిత్తుడై పొంగుచున్నాడు; భావోన్మత్తతచే చిందులు త్రొక్కుచున్నాడు. ప్రేమోపాసకునిగాంచి ప్రకృతికాంతయు పులకితగాత్ర యగును. రసపిపాసి యగు ప్రేమోపాసకుడు ప్రకృతియందే లీనమై, పరవశుడై 'ఆకులో నాకునై, పూవులో పూవునై, కొమ్మలో కొమ్మనై, నును లేత రెమ్మనై ......ఈయడవి దాగిపోనా ఎట్లయిన నిచటనే నాగిపోనా?' యని గానము చేయుచున్నాడు.

ప్రేమ నిశ్శబ్దవాతావరణమునుండి మధురగీతముల నాలాపించి వినిపింపజేయును; రసప్రపూర్ణహృదయమునుండి యువ్వెత్తుగ సౌందర్యవాహినుల వెడలించును. ప్రత్యక్షప్రపంచమున నద్భుతకార్యముల నవిరళముగ జేయించునది ప్రేమ; నిదర్శనము 'తాజ్ మందిరము'. ప్రేమ విషము నమృతముగ, కఠినశిలల శిరీషసుమములుగ, చింతనిప్పుల మల్లికాకుసుమములుగ, పాపుల పావనులుగ, పందల పండితులుగ జేయును; మృత్యువును జయించి అమృతమయియై దివ్యకాంతుల వెదజల్లు 'జీవము'ను సాక్షాత్కరింప జేయును. శిశిరమున నాకుల విదల్చి మోడువారిన పాదపమును వసంతకాలమున చివురుదొడిగించి నేత్రానందకరముగ నొనరించునదీ మహత్తరశక్తియే! పవిత్రాశయముల, ఉన్నతాదర్శముల, గంభీరభావముల మానవునికి ప్రసాదించునదీ ప్రేమయే! ప్రేమపూరితజీవితము సౌందర్యమయమై, రసబంధురమై, గురుగంభీరమై, మహదాశయ ప్రభాకలితమై యలరారును.

* ప్రేమ యన కొందరిదృష్టియందు మన కందకు రూపాయిలమీద, సినీమాలమీద, పుస్తకాలమీద, కుర్చీలమీద ఉండెడి మమకారమువంటిదికాదు. ప్రేమకు పర్యాయ పదములుగ కూరిమి, వాంఛ, తమకము, ఇచ్ఛ మున్నగుపదములను వాడుట నీచముగ నుండును. "అప్రసిద్ధపు టనుగమము లసభ్యములు: కామ, స్సంకల్పో, విచికిత్సా, శ్రద్ధా, ఒశ్రద్ధా, ధృతి, రధృతి, హ్రీ, ర్ధీ, ర్భీ, రిత్యేవం సర్వం మనః' ప్రేమకు ఈమన స్సాశ్రయమట! ప్రేమను స్థాయిగా నుంచి రసముల సాధింప జూచుట సవ్యముగాదు. బీభత్సమున, భయానకమున, అద్భుతమున—ప్రేమ యెట్లు 'స్థాయి' యగును? కొందరి ప్రేమతత్త్వనిర్వచనము దధిశ్రీహిన్యాయముగా నుండును.

మహర్షి వేంకటరత్నము ప్రేమతత్త్వ నిర్వచనము విశాలముగ నుండును. ఈయన ప్రేమతత్త్వము నెరింగిన మునిపుంగవుడు. దీనులయందీయనకు గల ప్రేమ యసమానమైనది. అనాథ బాలబాలికల జూచినంతనే వీరి నవనీతహృదయము ప్రేమార్ద్రమగును. ఎట్లయిన వారి నుద్ధరింప జూచుటయే నాయుడుగారిముఖ్యోద్దేశము. వారి యేయుపన్యాసముననైన ప్రేమ నిర్వచనమే గాంతుము. సంఘసేవయందంతర్లీనమై ప్రవహించుచున్న ప్రేమవాహినిని స్పృశించినవారొక్కరు నాయుడుగారే!

ప్రేమ యాధ్యాత్మిక జీవనమునకును ముఖ్యాధారము. ప్రేమయే భక్తి. తనయందు ప్రేమను జూపు రాధకంటె శ్రీకృష్ణభగవానున కెక్కుడు భక్తులుండినారా? ప్రేమగానమును సదాచేయు గోపిక లాదర్శప్రాయులగు భక్తవరులు గారా? చంద్రకాంతియట్లు, గానకళయట్లు, కవిచంద్రుని గీతమాలికలట్లు ప్రేమలతలు సౌందర్యసందీప్తములై మోక్షప్రదాయినులగును.

* ఒక సహృదయుని గ్రంథావలోకనమునుండి పరిగృహీతము.

ఆవేగభరితమగు ప్రేమ కవులు, భక్తులు, ప్రేమికులు, గాయకులు, వక్తలు, చిత్రకారులు, శిల్పులు, వీరులు— వీ రందరియందును కాననగును. ప్రేమకు మాతృస్థానము మేధాశిఖరములు గావు; హృదయోదధియే! కవులచే కావ్యముల వ్రాయించునది, భక్తులచే భక్తి పారవశ్యమున నృత్యము జేయించునది, ప్రేమికులచే ప్రేమలేఖల వ్రాయింపజాలున్నది, గాయకులచే గీతముల శ్రావ్యముగ నాలాపింపజేయునది, వక్తలచే 'గాంగనిర్ఝర సదృశ్యారంభ వాగ్ధాటి'ని ప్రదర్శింపజేయునది, శిల్పులచే నద్భుత శిల్పముల జెక్కించునది, వీరులచే వీరకార్యముల నాచరింపజేయుజాలునది, చిత్రకారునిచే నతిసుందరదృశ్యముల చిత్రింపజేయునది ప్రేమయే! కావ్యరచనకు, లలితకళోపాసనకు, వీరకార్యాచరణమునకు, వక్తృత్వమునకు, భక్తిపరవశతచే నాట్యమును జేయుటకు, శ్రావ్యగానమునకు, ప్రణయమూర్తి సన్నివేశమున సరససల్లాపముల నాడించునది ప్రేమోద్వేగమే!

స్వచ్ఛమగు దేశాభిమానము రవీంద్రుని సూక్తి:

To My Motherland

Blessed am I that I am born to this land
and that I had the luck to love her.

What care I if queenly treasure is not in her store
but enough for me the loving wealth of her love.

The best gift of fragrance to my heart comes from her own flowers
And I know not where else shines the moon that can flood my being with such loveliness.

The first light revealed to my eyes was from her own sky
And let the same light kiss them before they are closed for ever.

[From September 1934 Modern Review]

'ప్రేమ యుదారమగు నుపకృతులకు జూపు కృతజ్ఞతకాదు; తురీయమగు జ్ఞానమునెడ జూపు మెప్పు గాదు; అకలంకమగు పవిత్రతకు జూపు గౌరవముగాదు; అమోఘమగు దైవనిర్ణయమునకు జూపు విశ్వాసము గాదు; ప్రభుని యాజ్ఞకు జూపు విధేయతగాదు; హానికరముగాని సత్యమునకు జూపు నంగీకృతి గాదు; వినమ్రత, అకలంకవిశ్వాసము, కృతజ్ఞత, గౌరవము- ఇట్టి భావములకన్న 'ప్రేమ' యతినిర్మలము, అతిపవిత్రము, అతివిశాలము, అత్యాకర్షణీయము, అతిమోహనము.'

—మహర్షి వేంకటరత్నము సుభాషితము.

"ప్రేమ దారాధ్మాతహృదయంబె వ్యోమమయ్యె
దాని యుచ్ఛ్వసితమె జగత్ప్రాణమయ్యె
ఊర్పుటావియె తేజమై యుజ్జ్వలించె
నంబు వయ్యెను బాష్పకణంబె యగును.

వ్యక్తమయిన ప్రేమకసార్ణవంబునందు
కాలకర్మస్వభావయోగమునఁ జేసి
కరడుగట్టిన పయిపాలు గట్టిపడఁగ
ధాత్రి యయ్యెను జగదేకధాత్రిప్రేమ.

*   *   *

వివిధమార్గంబులనుబట్టి ప్రేమలక్ష్మి
విశ్వమయాత్మను నిటు లొందె విశ్వమయుని
తోడ నతఁ డెట్టులాడిన నాడు చక్కె
సూదితో దారమట్లనుస్యూతగతిని.

కలువ తోఁ డతఁడయినఁ దాఁ గాంతియగును,
సూన మతఁడైనఁ దాఁ దేనెసోన యగును,
జలద మతఁడైనఁ దాను క్రొంజలువ యగును,
తల్లి యతఁడైనఁ దాను దత్తస్తన్య మగును.

ప్రేమసామ్రాజ్యవైభవం బేమి చెప్ప?
అన్నియును జుట్టుకొనెడుఁ—బేరాస కాదు
అన్నియును ద్రింగు—లయకాలయముఁడు గాదు
కడుపులోఁ బెట్టుకొను ప్రేమ— కన్నతల్లి.

ఆవరించును భువి జగత్ప్రాణమట్లు
దివియు భువియుఁ ద్రివిక్రమదేవునట్లు

చేతులను జాఁచుఁ గౌఁగిటఁ జేర్చుకొనఁ గోరికె
పుచ్చుకొనుటకుఁగా ఁ డింక నిచ్చుకొనఁ గోరికె."

[కైలాసవాసి వేంకటరామయ్యగారి "విశ్వ ప్రేమ" (వైశాఖ భారతి)నుండి.]

కవి : ప్రేమ:—

'గురజాడ' మొదలు 'కుందుర్తి' వరకును అందరును ప్రేమతత్త్వపరిశీలనము చేసినవారే! కవిలేఖిని ప్రేమమార్గమునట తప్పనిసరియైనది. 'దువ్వూరి కోకిల' 'కుహూకుహూ' నినాదమున ప్రేమ యుట్టిపడినది; 'వనకుమారి' యందు ప్రేమతత్త్వమును హృదయంగమముగ చిత్రించినాడు. కృష్ణశాస్త్రి 'ప్రేయసీ, ప్రేయసీ, ప్రియుఁడనే ప్రియుఁడనే, వేయికన్నులతోడ వేచియున్నానే!' యని ప్రేమగీతముల నాలాపించినాడు. స్వర్గీయ బసవరాజు అప్పారావు గీతములలోని ప్రేమ హృదయమును ద్రవ్యములఁజేయును. 'అబ్బూరి'వారి 'నదీసుందరి'లోని 'ప్రేమతత్త్వము' ప్రేమ నిజతత్త్వమును విశదీకరించుచున్నది. 'రాయప్రోలు'వారి వివిధ కావ్యములలో 'ప్రేమ' వివిధవర్ణములలో గాన్పించుచున్నది. 'వేదుల'వారి యావేదనాపూరిత గీతములలో గూడ ప్రేమ తొంగిచూచుచున్నది. కథకులు, చిత్రకారులు, కవులు — అందరును వివిధ రూపములలో నీ ప్రేమ మహత్త్వమునే చాటుచున్నారు! అందరును హృదయవీణను మీటి 'విశ్వసంగీతము'ను వెలిలించినవారే!

ప్రేమగానము :

"All thougts, all passions and all delights
Whatever stirs this mortal frame,
All are but ministers of Love
And feed this sacred flame."

ప్రేమగానము విశ్వహృదయమున నతిత్వరితముగ పరివర్తనమును దెచ్చును. ప్రేమ శత్రువులనుసైతము 'కాళ్లబేరము'నకు కొనితెచ్చును. ప్రేమగానము మృత్యుదేవతను మరలింపగలుగును. కఠినశిలకములఁగూడ కరగించివేయును. ప్రేమగానముచే దేవతలుగూడ సాక్షాత్కరింతురు. ప్రేమగానముచే విశ్వమునైన కబళింపగలుగుదుము. నిర్బంధముచే నెట్టికార్యమును చేయింపజాలమనియు, ప్రేమచే నొడంబరిచి విషమునైన త్రావింపగలమనియు మనకు స్వానుభవమే! శ్రీ వేంకట పార్వతీశ్వరకవులు ప్రేమగానమునే తమ 'ఏకాంతసేవ' లో వెలయించినారు! వీరి ప్రేమగానముచే ఆంధ్రావని యంకనాము నిండిపోయినది. వీరిలేఖిని ప్రేమరసమును చిలుకనాంధ్రులందరు దానిని గ్రోలి యానందించిరి. ఇట్లే వంగదేశ మొకనాడు రవీంద్రుని ప్రేమగీతులతో ప్రతిధ్వనించిపోయినది.

ఈసమస్తసృష్టిజాలమును తనచీరచెఱగులచాటున దాచి రక్షించుచున్న ప్రేమదేవీ స్వరూపమును 'మానవకేతనము'న శ్రీ బలరామకృష్ణయ్యగారు హృదయంగమముగ చిత్రించినారు; ప్రేమతత్త్వమును నిర్వచించిరి. శ్రీ అరవిందయోగి యీ ప్రేమతత్త్వ నిర్వచన, నిరూపణలకయ్యే తపము చేయుచున్నారు. ప్రాక్పశ్చిమవాసుల నడుమనున్న భేదభావమును తొలగించి ప్రాక్పశ్చిమసమ్మేళనమునకై మహత్తర ప్రయత్నము సలుపుచున్న కవీంద్రరవీంద్రుడు, తూర్పుపడమరల సఖ్యపరచి విశ్వమానవకల్యాణమునకై తోడ్పడ 'విశ్వభారతి'ని తన శాంతినికేతనమున స్థాపించెను. దీనబంధు శ్రీ ఆండ్రూసుమహాశయుఁడు విశాలప్రపంచమున గల ధనికులకు దరిద్రులకును, పెట్టుబడిదారులు కార్మికులకును మధ్యనున్న ద్వేషభావమును బోద్రోలి సామరస్యమునకై పాటుపడుచున్నాడు. గాంధిమహాత్ముఁడీ ప్రేమసందేశమునే సబర్మతీయాశ్రమమునుండి నలుదెసలకు వినిపించెను. మహాత్ముని చరఖాధ్వని యీసందేశమునే సదా వినిపించును. రోమేఁరోలందు మున్నగు భారతదేశమిత్రులీ ప్రేమసందేశమును గాంధీ, రవీంద్రుల ముఖతః విని ప్రాక్పశ్చిమసమ్మేళనమునకై ప్రయత్నించుచున్నారు. ప్రపంచమునందలి ప్రముఖులెల్లరును విశ్వవ్యాపితమైన ద్వేషభావమును నశింపజేసి ప్రేమసామ్రాజ్యపట్టాభిషేకమునకై పాటుపడుచున్నవారే.

ప్రేమగాన మెట్టి మహత్కార్యమునైన జేయగలుగును. ప్రేమగానమును విని హృదయము ద్రవీభూత

ముకాని మానవుడు కర్కశహృదయుడు. ప్రేమతత్త్వమును గ్రహించని మానవుని జీవితము అంధతమసమే! అనంధకారమయమే! ప్రేమతో లుకాడని గృహాంగణము ప్రేతభూమి. ప్రేమసూత్రముచే పరిపాలింపబడని కుటుంబము పశువులమంద. ఏనాడు ప్రపంచమంతయు ప్రేమపూరితమగునో ఆనాడే విశ్వమానవకళ్యాణము. ఆ దినమునుండియే ప్రపంచమున కంతకును నూతనశకె మెుదలు ప్రారంభమగును.

ధనార్జనాయత్తచిత్త ప్రవృత్తిగల మానవునికి ప్రేమ యన నేమో తెలియదు. అట్టిమానవుడు జీవితమాధుర్యమును గ్రోలజాలడు; ప్రేమామృతము నాస్వాదింపజాలడు. ధనమునకును ప్రేమకును భూనభోంతరాళములకు, తూర్పుపడమరలకు నున్నంత భేద మున్నది; కాంతికిని అంధకారమునకు నున్నంతవ్యత్యాస మున్నది. అందుచలననే వివేకానందు డెన్నడును ధనమును స్పృశియింపనైన లేదు. ఆమహాపురుషుడు ధనము నుచ్ఛిష్టమాత్రముగ హీనముగ జూచెను. ఆమహామహుడు ప్రేమధనముమాత్రమే ఆర్జనీయమనువిషయమును గమనించెను. ఇట్టిపవిత్రనియమబద్ధుడే యాతడు పాశ్చాత్యుల జీవితలక్ష్యమును 'ధనము'ను వారిననుసరించె నిరసించెను.

నేటి పాశ్చాత్యహృదయము 'ధనము, ధన'మను పదముతో పూర్తిగ లీనమై పోవుచున్నది. సంకల్పసిద్ధిరొ తలచినట్లు భాగ్యభోగ్యముల ననుభవించుచు జీవితమున భౌతికసుఖముల నపరిమితముగ ననుభవించుచున్నారు. జీవితపరమావధి యను సౌఖ్యమును తామమాత్రమే ప్రపంచమునం దెల్లననుభవించుచున్నామని యుప్పొంగుచున్నారు. భౌతికసుఖము లెన్నియున్న నేమి? ఐహికసుఖముల నెన్ని యనుభవించిననేమి? ఆధ్యాత్మిక విషయచింతగాని, ఆముష్మికసుఖములకై ప్రాకులాడుటగాని వారియందు లేమి జీవితసాఫల్యమునకై నిజమగు చిత్తశాంతికై యన్వేషించవలసివచ్చినది. దాన, వారు వికలహృదయులై మార్గాంతరాన్వేషణమునకై నలుదెసల తిరిగ జూచుచున్నారు. అంతే వారికి భరతఖండమునుండి గాంధీమహాత్ముని ప్రేమగానము వినబడినది. వారిద్దరో పెన్నిధానము లభించినటుల నా ప్రేమగీతము నతిశ్రద్ధగ నాలకించుచున్నారు. తమ దేశములకు వచ్చి రవీంద్రుడు ప్రేమగానమునే వినిపించుచున్నాడు. వేలకొలది యోతనిచుట్టు చేరి ప్రాచ్యహృదయాస్థ మగు ప్రేమతత్త్వము నవగాహనముచేసుకొన ప్రయత్నించుచున్నారు. ఐననేమి? ప్రయోజనరహితము. ధనవ్యామోహమున మున్నంతవరకు వా రాముష్మిక సౌఖ్యములు, ప్రేమఫలముల పొందజాలరు. కృత్రిమవాతావరణమున దోహదముచేయగా పెరిగిన హృదయవృక్షములు వారివి. అట్టివి ప్రశాంతప్రదేశమునుండి వచ్చు వినిర్మలవాయువు మెుసోకగనే వివర్ణతజెందును. మొదట రామమోహనుడు, పిమ్మట వివేకానందుడు, నేడు గాంధీ రవీంద్రులు ప్రేమగానమును, మలయమారుత సదృశమగు ప్రేమగానమును పాశ్చాత్యదేశములకు గొంపోవుచున్నారు. విశ్వమానవకల్యాణమునకై ప్రాచ్యులు పాశ్చాత్యహృదయమును, ముఖ్యముగ పాశ్చాత్యులు ప్రాచ్యహృదయమును కనుగొనవలయును. ఐహికచింతను వీడి యాముష్మికవ్యాపారముల కొలదిగనైన ప్రవేశించి ధనార్జనకై సోదరదేశములపై ద్వేషభావ మూనక, భోగలాలసతను తగ్గించి నైతికబల మలవరచుకొనవలయును. నాడే వారికి సత్యమార్గము గోచరమగుటయు, జీవితసాఫల్యము చేకూరుటయు, విశ్వమానవకల్యాణమున కవకాశము కలుగుటయు జరుగగలవు. 'అధికారతృష్ణ'ను విసర్జించి కలిగినదానితో తృప్తిపడెడి స్వభావము నలవరచుకొని 'పరులు నిన్నెట్లు జూడవలయునని నీవుతలచెదవో యటులనే నీవట్లు జూడు'మను ప్రేమసూత్రమును పాటించుచు సోదరుల రుధిరముపై తమ సౌఖ్యహర్మ్యములను నిర్మింపకయుండిననాడే పాశ్చాత్యులకు ముక్తిగలదు.

నానాజాతిసమితి (The league of Nations), ఆయుధవిసర్జనసభలు (The Disarmament Conferences) నేడు విఫలమైనవనిన నర్థమేమి? పాశ్చాత్యహృదయ మింకను పరివర్తన మందలేదన్నమాట. విల్సనుమహాశయుని ప్రయత్నమున నానాజాతిసమితి స్థాపింపబడెనుగాని, నానాజాతులు విధిలేక సభ్యత్వమును స్వీకరించెనుగాని, వారిలో వారికి ద్వేషభావ

ముత్పన్నమగుచుండ విల్సనేమి చేయగలడు? (అయినప్పటికి రష్యాజపానులబోలు జాతులు సభ్యత్వమును మానుకొనుటయు జరుగుచున్నదిలెండు.) కావలసినవి సద్భావమిత్రభావములు గాని స్వార్థపరులై అధికారవాంఛచే నంధులై వారాయుధముల నిర్మించుచున్నారని వీరు, వీరు రాజ్యాక్రమణ సన్నాహముననున్నారని వారు యుద్ధసన్నద్ధులై యుండ సద్భావమెట్లు నెలకొలుపబడగలదు? ఒకజాతి తన సోదరజాతిని ప్రేమదృష్టులతో నాదరించి యొకరి కష్టసుఖముల నింకొకరి కెరిగించుకొనుట శ్రేయస్కరముగాని యొకవంక ఆయుధవిసర్జనోన్ముఖులై సభలజేయుచు వేఱొకవంక నాయుధసామగ్రిని వృద్ధిజేసి యుద్ధప్రయత్నముల జేయుచున్నయెడల నింకెక్కడి ప్రపంచశాంతి? ఏదినమున ప్రపంచయుద్ధము ప్రారంభమై జగత్తునెల్ల ముంచెత్తునో యని మానవకోటి యెల్ల భయకంపితమై యున్నదే, ఇక ప్రపంచశాంతి స్వప్నకాంక్షితమేనా? ఈయుద్ధప్రయత్నములను, ఈయాయుధనిర్మాణమును జేయుచున్న జాతులన్నియును 'జాతిసమితి'లో సభ్యత్వము నంగీకరించినవే. సమితి కట్టుబాటులకు లొంగ నొడంబడినవే! ఈ జాతుల ప్రతినిధు లందరును 'ప్రపంచశాంతి'యో 'విశ్వమానవ కల్యాణమో' యని నోరార నఱచినవారే! ఆయుధవిసర్జన మవశ్యకర్తవ్యమని బల్లగ్రుద్దిన వాచాలురే! అందఱును బూటకపుశాంతి ప్రియులు! అధికారతృష్ణార్తులు!! ద్వేషభావపూరితులు!!! జాతిసమితి నిజముగ నొక 'స్వార్థపరుల కూటము'గను, 'బందిపోటు దొంగలసంఘము'గను మాత్రమే పరిణమించినది. కార్లైయిలు, ఎమర్సను, గెటే, మాజినీ, టాల్‌స్టాయి, రినాన్ మున్నగు కర్మవీరు లొకనాడు పవిత్రవంతము గావించిన పాశ్చాత్యదేశము లీనాడీయధికారతృష్ణచే మన్నుమిన్ను గానకపోవుచున్న వనిన నెంత శోచనీయము! కార్లయిలు ఆధ్యాత్మిక సూత్రములును, టాల్‌స్టాయి అహింసాధర్మమును, ఎమర్సను వ్యక్తిస్వాతంత్ర్యవాదమును, గెటే జీవితతత్త్వ నిర్ణయమును, మాజినీ ఆత్మత్యాగమును, రినాను సత్యనిష్ఠను, ఇబ్సను ఏమియులుల గ్రంథరాజములను నిత్యమును పఠించుచున్నవారే వీరు! విశ్వమానవకల్యాణమునకు నీమహాత్ముల పవిత్రాత్మ లెంతగ పరితపించినవో వారి దేశీయులగు వీరి ప్రస్తుతకర్తవ్య మెందున్నదో ఏమైన నూహించినారా? ఊహింపలేదనుట సుస్పష్టము. యూరపు అమెరికాలకు నిజమును, నిత్యమును నగు ఆనందము వలయు ననిన, వారు మనఃపూర్వకముగ నిజసౌఖ్యాన్వేషకులై యున్న నయ్యది విషయపరిత్యాగమున నున్నదని చెప్పనగును. ప్రేమ గర్భితకార్యాచరణమున నున్నదని చెప్పనగును. పాశ్చాత్యుల హృదయమందలి నిర్వేదమునకు నాడే యంతము కలదు! ప్రేమమార్గానువర్తులై, ప్రేమగానమునందలి 'హాయి'లో మైమరచి, ప్రేమగానమును ప్రాచ్యతత్త్వమునుండి తీసుకొనివచ్చి వినిపించుచున్న కోయిలలగు గాంధీ-రవీంద్రుల 'కుహూకుహూ' నినాదమునందలి మాధుర్యమును గ్రోలి ప్రేమార్ద్రహృదయులై స్లేమకన్య, రైనాల్డులవలె సార్థకజీవితులై వారు విశ్వమానవకల్యాణమునకు దారితీసిననాడే ప్రపంచ కల్యాణము కలదు. నాడే ప్రపంచశాంతి యలవడును. కానిచో ప్రపంచశాంతి యనునది కవులు నిద్రలో నిర్మించుకొనిన గగనసౌధము; ఊహాగానములోని గీతమాలిక; భావగీతములోని పాదము; అయోమయపు పాటలోని చరణము. చెప్పబోవున దేమన, ఈప్రపంచమున నెన్నడేని ద్వేషము నశించి శాంతి నెలకొనవలె ననినచో నయ్యది ప్రేమమూలముననే సాధ్యము. ప్రపంచశాంతిసిద్ధికై ప్రాపంచిక వ్యవహారములలో ప్రేమసూత్రమే యాచరణలోనికి కొనిరాబడవలెను. ప్రేమవిధానమే యనుసరింపబడ వలయును. ప్రేమగానము విశ్వమునందంతటను ప్రతిధ్వనించినపుడే ప్రపంచము శాంతినిలయము, ఆనందనిలయము కాగలదు. 'ప్రేమింప నెరిగిన వారిని విశ్వమంతయు ప్రేమించును.' 'Love thy neighbour' అను ఏసుక్రీస్తునాటి క్రైస్తవ ప్రపంచము శిరసావహించునాడు, 'అహింసా పరమో ధర్మః' అను బౌద్ధమతము బోధించుధర్మము నీ విశాల ప్రపంచమునందలి బౌద్ధసంఘ మాచరించునాడు 'విశ్వమానవప్రేమయే భగవద్భక్తి' యను కార్లయిలు ప్రవక్త వచనము మానవకోటి యెరింగిననాడు మాత్రమే మానవ

కోటికి ముక్తికలదు. టాగోరుకవిగ్రంథముల నేల యంత మమతతో ప్రపంచము పఠించుచున్నది? ఈ కవి చంద్రుని గ్రంథములు ప్రేమతత్త్వనిర్వచనమును గావించుచునుగనుక. 'గీతాంజలి'కి పాశ్చాత్యదేశములలో నంత ప్రచార మెందులకు కలిగినది? ఈగ్రంథము వారిహృదయమున శోకవినాశమును మహదానందము ననిర్వచనీయమునగు శాంతిని చేకూర్చగలిగినదగుట. గాంధీమహాత్ముని బోధలేల పాశ్చాత్యుల నింత యాకర్షించుచున్నవి? భోగపరాయణులయ్యు జీవితమునందు నిజసౌఖ్యము నెరుగక యట్టి సుఖములకై వేదన ననుభవించుచున్నవారలకీ మహాత్ముని వచనము లమృతప్రాయములుగ గాన్పడినందున. శ్రీరాముడు, బుద్ధభగవానుడు, క్రీస్తు, మహమ్మదు, టాల్‌స్టాయి, గాంధీ, టాగోరు— వీరందరును ప్రపంచ మున్నంతకాలమును ప్రేమసందేశమును వినిపించి ప్రపంచోద్ధరణమును గావించుచునేయుందురు! ఎంత కఠినహృదయుడైనను ప్రేమమూర్తిమ్రోల మోకరించవలసినదే. సమస్తప్రాణికోటిని వశపరచుకొనగల మహత్తరశక్తి ప్రేమయం దున్నది. ప్రేమ మాహాత్మ్యము అద్భుతమైనది; మహత్తరమైనది; లోకాతీతమైనది. ప్రేమవృత్తియే సకలవృత్తులకన్న దివ్యము, మధురము, మహిమోపేతము, విశ్వసమ్మోహన కరము.

వాల్మీకి మహర్షి మొదలుకొని ఆధునికయుగమునందలి నవకవులవరకును అందరును ప్రేమతత్త్వనిర్వచనమును చేసినవారే! కవిత్వమునకు పరమలక్ష్య మగు ప్రేమారాధనను తమతమ కావ్యమూలమున గావించినవారే! వాల్మీకి రామాయణమున శ్రీసీతారాముల మధ్యస్థమగు అకలంకప్రేమను సహజవర్ణములలో చిత్రించినాడు. కాళిదాసు, భవభూతి, భారవి, భాసుడు మున్నగు సంస్కృతకవులు, వ్యాసవాల్మీకాది పౌరాణికకవులుగూడ ప్రేమమాహాత్మ్యమునే వెల్లడించినారు తమ కావ్యమూలమున. భాగవతమున పోతన గోపికాబృందమునకు శ్రీకృష్ణునియెడ గల యపూర్వప్రేమానుబంధమును ప్రదర్శించెను. పెద్దన, తిమ్మన, పాపరాజు మున్నగు నాంధ్రకవు లీప్రేమమాహాత్మ్యమునే తమకావ్యములయందు గన్పరిచినారు. కవికిని ప్రేమకును గల సంబంధము మరొకప్పుడు విపులముగ చర్చించెదను.

నేటి ప్రభుత్వమును ప్రేమమూలముననే లోబరుచుకొనవలయు నను నాశయము భారతీయులలో ప్రబలుటకు గారణము 'సబర్మతిఫకీరు' ప్రేమసందేశము మాత్రమే కదా. బ్రిటిషుప్రభుత్వము భారతీయుల ప్రేమను చూరగొనకనే వారిని పరిపాలించుచుండుటచే ప్రేమను సాధనముగా గైకొని రాజకీయస్వాతంత్ర్యము పొందుటయందు విజయమందజాచుటయే గదా మహాత్ముని యాశయము. ప్రేమవిధానము సర్వవ్యవహారములయందును జయమును గొనితెచ్చుననియు, రక్తపాతమనవసరముగాకుండగనే ప్రపంచశాంతి సులభమనియు, మానవకోటి ప్రేమతత్త్వమును గ్రహించి ఐహికాముష్మికసుఖముల నంది విశ్వమానవకల్యాణమునకు దోడ్పడవచ్చుననియు, నాడే ప్రపంచశాంతి లభ్యమనియు ఆచరణపూర్వకముగ జూపుచుండుటచేతనేగదా నేడు గాంధీమహాత్ముని ప్రపంచ మంతయు ప్రేమించుచున్నది! రవీంద్రుడీ ప్రేమతత్త్వము నెరిగినయువకులను గోరియే కదా అంతర్జాతీయ విశ్వవిద్యాలయమును 'విశ్వభారతి'ని శాంతినికేతనమున స్థాపించెను! ఇట్టి మహదాశయములతో నిర్వహింపబడుటచేతనేగదా 'విశ్వభారతి'లో శిక్షణార్థమై ప్రపంచమందంతటనుండియు తలిదండ్రులు తమ బిడ్డల పంపుచుండుట! భావిభారత సౌభాగ్యమును ప్రపంచచరిత్ర నిట్లు శిక్షణబడసిన యువకులేగదా నిర్ణయించునది! ప్రేమమూర్తులై, అహింసాస్వరూపులై యలరారుచున్న గాంధీరవీంద్రుల పవిత్రనామములు ముందుతరములవారికి పవిత్రభావప్రేరకములై విశ్వమానవకల్యాణమునకు దోడ్పడుగాక!

ఆంధ్రభాషలోని ప్రేమకావ్యము లతిమనోహరముగ విరచింపబడినవి. శ్రీవేంకట పార్వతీశ్వరకవుల 'ఏకాంతసేవ'యును, శ్రీ కాళ్లకూరివారి 'సౌందర్యమంజరి'యు నీతరగతికి చెందినవే. వ్యంగ్య సౌరభమే ప్రధానముగాగల యీప్రేమకావ్యకుసుమము లాంధ్రభాషాదేవి కలంకారప్రాయములై తనరారుగాక! 'కవికొండల'వారి దివ్యలేఖిని యింకను ప్రేమవాహినుల

సాంధ్రావనిపై బరపుగాక! ఆంగ్లకవులైన కీట్సు, షెల్లీ, వర్డ్స్‌వర్తు, టెనిసన్ మున్నగువారిని బోలు పలువురు కవు లాంధ్రావనిని ప్రేమగీతములతో నింపుదురుగాక!

ప్రేమాతిరేకమును గాఢముగ చిత్రింపగలుగువాడే కవి. ఇట్టి ప్రజ్ఞ 'బసవరాజు'వారి పిమ్మట 'తురగా' వారి కబ్బినది—వీ రేదోవిధముగ ప్రతిగేయమునందును ప్రేమలీలలనే చిత్రించుచుందురు. 'బసవరాజువారు' 'లైలామజ్నూ'ల నిర్మలప్రేమమును కడు హృద్యముగ జిత్రించినారు.

ఈ ప్రపంచమున నభ్యసింపవలసిన శిక్షలలోనెల్ల ప్రేమశిక్షయే సర్వోత్తమమైనది. అన్నిపరీక్షలయందు కంటెను ప్రేమపరీక్షయందు త్తీర్ణమగుటయే కష్టతమము. అవ్యక్తప్రేమయే అవలంబనీయము. లోకమున నొక్కటియే ప్రేమముఖ మున్నది. ఈముఖమునుండి వెలువడిన వాక్కును మానవకోటియెల్ల శిరసావహించును. అకళంకితప్రేమయే యతిపవిత్రమైనది, సర్వోత్కృష్టమైనది. ప్రేమ స్వర్గమునుండి దిగి మరల స్వర్గమునకే పోవును. ప్రేమవాహిని స్వర్గమునుండి మానవుని పునీతుని జేయుటకై యవతరించి యాతని స్వర్గావరోహణము జేయ శక్తివంతుని జేయును. దయాస్వాంతుని హృదయమునకే ప్రేమ తొలుకాడును. 'భిక్షుమమ్మా!' యని భిక్షుకురాలు జాలికరముగు కేక వైవగనే తడబడు నడకతో నేతెంచి దయాస్వాంతుడు భిక్షమువైచి కరుణాప్లావిత వచనములతో పంపును. దయ, ప్రేమ యనునవి అవినాభావసంబంధము గలవి. దయ హృదయద్వారమును దెఱచిన, ప్రేమ లోన బ్రవేశించును.

ప్రేమ జిహ్వానేత్రములయం దున్నది. ప్రేమ ప్రకటనమునకు జిహ్వనుండి వాక్కు, నేత్రద్వయము నుండి ప్రేమపూరితదృక్కులు ముఖ్యములు. 'ఒక మంచిమాట, ఒక చల్లని ప్రేమపూరితమైనచూపు' ఎట్టి కష్టములలో నున్నవారినైన సుఖమున బెట్టగలవు. 'పరులను ప్రేమించుట తన్ను ప్రేమించుకొనుటయే!' యను ఎమర్సను మహాశయుని వాక్కు ప్రతిమానవుని హృదయమున గాఢముగ తీవ్రముగ నాటుకొనవలయును. ఈ వాక్యభావమును గ్రహించినవారికి స్వార్థత్యాగమున మిళితమైన కష్టనిష్ఠురము లనుభవములు గావు. నాడే ప్రేమించుటలోగల మహదానందమును మానవు డనుభవించును. ప్రేమఆత్మల వివాహమునందు మానవుని సుఖజీవనము గలదు. ఏనాడు 'ఆత్మ' పరకీయమగు ప్రేమతో సంయోగము నందునో ఆనాడే మానవుడు సౌఖ్యప్రపూర్ణమగు జీవనము నాశించగలుగును.

'మీ రన్యోన్యము ప్రేమించుకొనుటయే నా యానతి' యని భగవంతుని యాశయము. మహాప్రవక్త లందరు నిదియే చర్వితచర్వణముగ జెప్పుచున్నారు. ఇట్టిబోధ యెంతయు నావశ్యకము. ఏలయనిన, ఆధునిక ప్రపంచమందలి సంఘర్షణలు, భయంకరయుద్ధములు నీ వాక్యము నొక్కదానిని అర్థముచేసికొని యాచరణమం దుంచినమాత్రమున మటుమాయమగుట నిశ్చయము. దూరదృష్టిని సూచించు నీ వాక్యములు మహాపురుషుల వదనగహ్వరమునుండి వెలువడ నెంతయు నర్హములు.

వేదకాలమునాటి బ్రాహ్మణుడు పరమేశ్వరు నుద్దేశించి ప్రపంచమునందలి సమస్తప్రాణులను ప్రేమతోడను, సమానదృష్టితోడను జూచెడి వివేచనాశక్తి తనకు ప్రసాదింపుమని ప్రార్థించుచున్నాడు.

*

'నా పుస్తకములు స్త్రీనేత్రములు' — మూరు.

*

మాటిమాటికిని ప్రేమించుచుండువానికి ప్రేమించుట తెలియదని తులసీదాసు చెప్పుచున్నాడు.

*

'ప్రేమ క్రీడావస్తువులతో క్రీడించును'. ఏల యనగా, ప్రేమకు దేవత బాలుడు. ప్రేమ కన్నులతో గాక హృదయముతో జూచును. కావుననే 'ప్రేమదేవత యంధురాలు' (Love is blind) అని షేక్స్పియరు నుడివెను. ఇద్దాని సత్యము ప్రేమతత్త్వవేదులకు మాత్రమే విదితము.

ప్రకృతి ప్రేమపూరితమని ఆధునికకవి యిట్లు గానము చేయుచున్నాడు:

"ప్రకృతి మార్దవ పూర్ణశోభలను దెలిపి
పురుషుని విభూతిగుణయోగమును వెలార్చి
పరమరుచిరైన ప్రేమప్రపంచమునకు
నడుచు మార్గము మజల నేర్పడునె సకియ!"

—రాయప్రోలు.

"Serene will be our days and bright
And happy will our nature be
When Love is an unerring light
And joy its own security"—'Coleridge'

నేటికాలపు విద్యార్థి ప్రేమ కతినీచమగు నపార్థము చేయుచున్నాడు. ప్రేమతత్త్వమును గ్రహించి, ప్రేమాత్కృష్టమును గుర్తెరింగి తన భావిజీ తమును ప్రేమార్ద్రము గావించి మానవసేవకై యంకిత మొనర్ప వలసిన విధి విద్యార్థిదశయందే యున్నది. తనను, తన జాతిని, తన దేశమును, తన భావను—తుదకు విశ్వము నంతను ప్రేమించుట నేర్వవలసినది విద్యార్థియే! విద్యాబుద్ధులతో బాటు ప్రేమపాఠమునుగూడ నేర్చుకొనునది విద్యార్థియే! ప్రేమకును భోగవిలాసములకును స్వర్గపాతాళాంతర మున్నదని గ్రహించునది విద్యార్థియే! లైలామజ్నూల నడుమ నున్న యాదర్శప్రాయమగు నిష్కలంకప్రేమయే, భౌతిక సుఖవాంఛవు తావులేని యనురాగమే, స్వార్థచింత భోగవిలాసముల కవకాశములేని ప్రేమానుబంధమే మానవ మోక్షప్రదాయినియగు ప్రేమయని విద్యార్థి గ్రహించునది. సామాన్య గృహమును స్వర్గతుల్యముగ జేయునది ప్రేమఫలమే!

ఆంగ్లకవిపుంగవుడగు టెనిసన్ (Tennyson) మహాశయుని అనుభవపూర్వకమైన వాకృత్యంతము గమనార్హము:

*"'Tis better to have loved and lost
Than never to have loved at all."

* *

విశ్వమందలి ప్రతిమానవుని హృదయాంతరాళము నుండి వెలువడు భావము లన్నియును ప్రేమపూరితములే యగుగాక! మనువు మనులన్నియును ప్రేమమిళితములే యగుగాక! ఆచరించు కార్యము లన్నియును ప్రేమదేవతకై యుద్దేశింపబడిన క్రతువులే యగుగాక! ప్రేమయే మానవుల మానసికవృత్తుల నవిచ్ఛిన్నముగ నేలుగాక! లోకము విద్వేషరహితమై ప్రపంచ వ్యవహారము లన్నియును ప్రేమప్రభావమువలననే పరిష్కరింపబడును గాక! విశ్వమంతయు ప్రేమపూరితమై, ప్రేమగానమును ప్రతిధ్వనింపజేసి ప్రేమాత్కృష్టమును గ్రహించుగాక!! ప్రపంచశాంతి, విశ్వమానవసౌభ్రాత్రము, విశ్వమానవకల్యాణము ప్రేమమూలముననే కరతలామలకము లగుగాక!!!

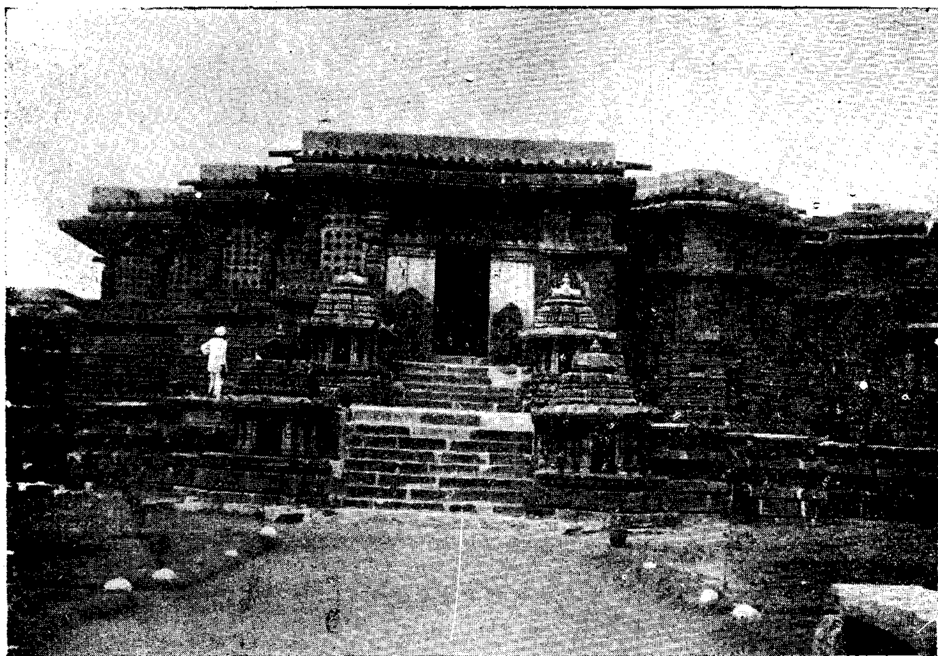
లోకపూజ్యుడైన శ్రీ గాంధీమహాత్ముని సుభాషితమును పాఠకమహాశయుల హృదయగతమొనర్చి, మా యీవ్యాసమును ముగింతుము:—

"నిన్ను ద్వేషించువానిని సైతము నిర్మలహృదయముతో ప్రేమింపుము. ప్రేమబలముముందు భౌతిక బలములు లొంగిపోవును."

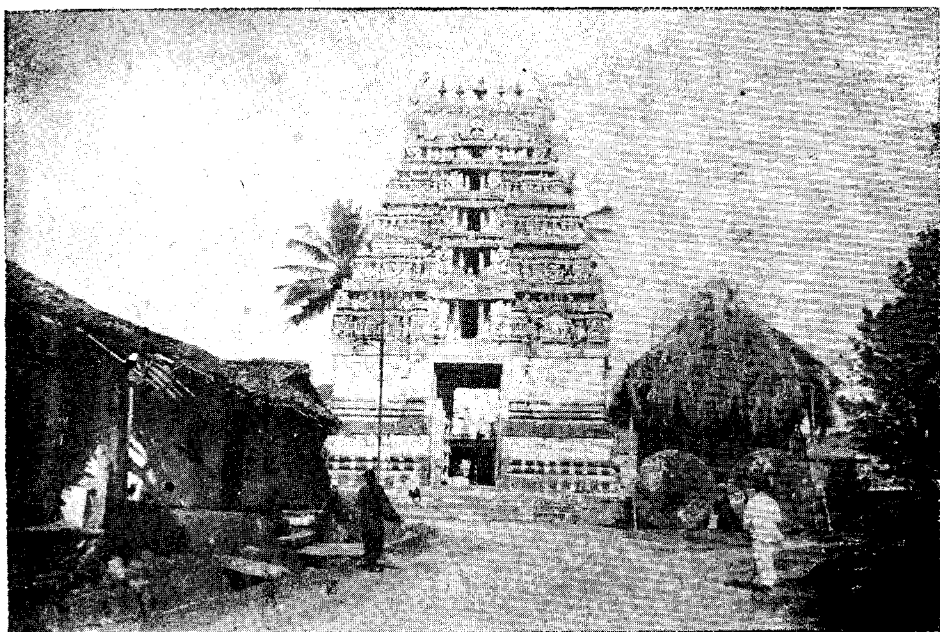
---

* [ఎన్నడును ప్రేమించకయే యుండుటకంటె, ప్రేమించి తన ప్రేమావలంబనమును పోగొట్టుకొనుటయే మేలు.]

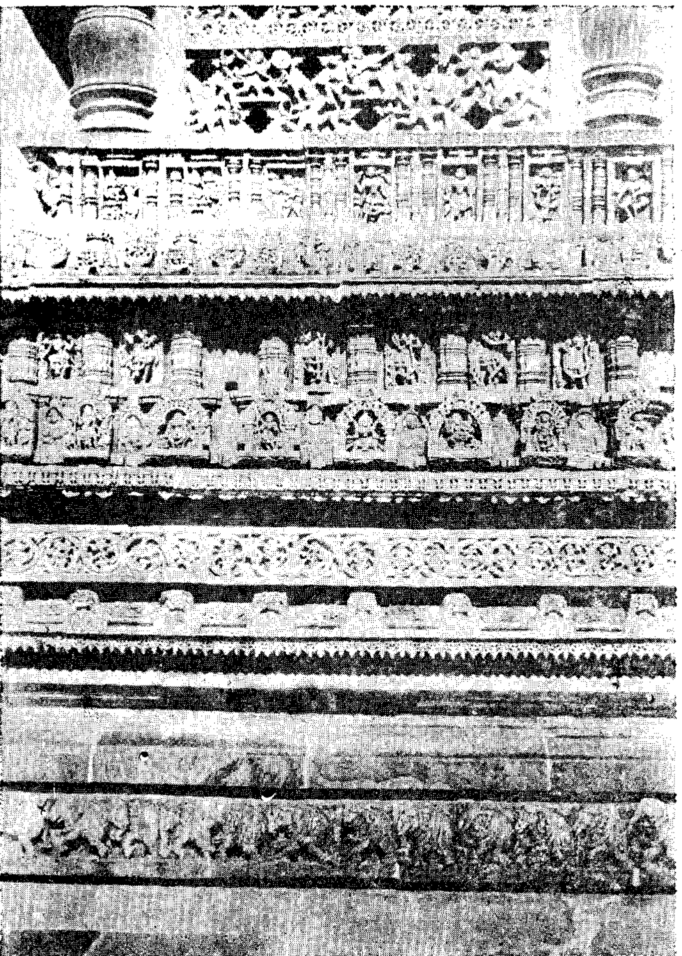
మైసూరు శిల్ప చిత్రములు
(K. S. R.)

౧. వైశాలేశ్వరాలయము-హాళేబీడు

౨. చెన్నకేశవస్వామి దేవాలయము-బేలూరు

3. కుడ్యశిల్పము చెన్నకేశవస్వామిదేవాలయము-బేలూరు ౪. స్తంభశిల్పము

'విహంగయానము'*

కపిస్థలం శ్రీరంగాచారి

౧

ఇది మనకు క్రొత్తది; మన భాషకు క్రొత్తది— ప్రకృతిశాస్త్రసంబంధమగు మొట్టమొదటి నవల; స్వతంత్రముగ వ్రాయఁబడినది.

'ప్రకృతిశాస్త్రజ్ఞానమును సామాన్యజనుల హృదయమున కెక్కించు నుత్తమనవలలు ఫ్రెంచి, జర్మను భాషలలోమాత్రమే కలవు. వాని ప్రబోధమువలన నాదేశములలో ప్రకృతిశాస్త్రవేత్తలును, పరిశోధకులును అనేకులైనారు. ఆదేశములోని జ్ఞానము ప్రతిదినమును మానవోపయుక్తములగు క్రొత్తక్రొత్తవింతలకు దారిచూపుచున్నది. అందువలననే ఇంగ్లాండు, అమెరికాలుకూడ నిట్టిజ్ఞానమునకై ఫ్రెంచి, జర్మనుభాషలను అభ్యసించుచున్నవి.'

విషయము ప్రకృతిశాస్త్రమునకు చేరినది; కాఁబట్టి రసవంతమైన కథకును, పాత్రపోషణకును ఇట్టి నవలలలో అంతగా చోటుండదు. మఱియు, ఇతర నవలలలోవలెఁగాక వీనిలో గ్రంథకర్త పాత్రలతో కలసిమెలసి, చదువరులతో నేరుగా మాటలాడవచ్చును.

అయినను, 'విహంగయానము'ను చేత నెత్తుకొన్నవారు మొదటినుండి కడపటివరకు చదువక క్రింద పెట్టలేరు. ప్రకృతిశాస్త్రజ్ఞానముకలవారికి ఇది వినోదము; పిల్లలకును, ఆశాస్త్రజ్ఞానము లేనివారికిని ఇది Arabian Nights Entertainments.

౨

విహంగయంత్రము నీట మునుఁగఁగలదు; గాలిలో నెగురఁగలదు; సముద్రమున తేలఁగలదు; తిమితిమింగిలములు మ్రింగినను భేదించుకొని వెలువడఁగలదు. 'యంత్రమునకు అడుగున రెండుకాళ్లుండును. ఈ కాళ్లమీఁద నది చక్కఁగా నిలువఁబడఁగలదు. ఆకాళ్లను ఎత్తుచు, దింపుచు పక్షివలె నాయంత్రము నడువఁగలదు. కాళ్లకు అయిదేసి వ్రేళ్లు గలవు. ఈవ్రేళ్లయందు మరలు అమర్పఁబడి పాదగమనమునకు అనుకూలమగును. ఒక మీట నొక్కినయెడల లోనుండి రెండుచక్రములు పాదముల క్రిందికి దిగును. ఈచక్రములతో నీయంత్రము మోటారుబండివలె పరుగెత్తఁగలదు. ఒకచుక్కాని యీ చక్రములను సరియైనదారిని నడిపింపఁగలదు. అవసరము పట్టునేని మెడక్రిందిభాగమునుండి మఱియొక రెండుకాళ్లు క్రిందికి దిగఁగలవు. అప్పుడు ఈద్విపాదయంత్రము చతుష్పాత్తు కాఁగలదు. అట్లే యీ నాలుగుకాళ్లను లోనికీడ్చుటకు మఱియొకమీట కలదు. అప్పుడీయంత్రము పాదరహితమై పొట్టమీఁదనే దేకిపోఁగలదు. ఒకమీట నొక్కినయెడల పక్షిఱెక్కలవంటి రెండు పెద్ద ఱెక్కలు పైకి రాఁగలవు. ఆఱెక్కలు యంత్రసహాయమున కదలుచు నీనిర్మాణమును ఆకాశమునకుఁ దగినట్లు చేయును. మఱియొక మీట నొక్కినయెడల నీ ఱెక్కలు రెండుపెద్దచక్రములుగా మాఱిపోయి గిఱగిఱ తిరుగఁగలవు. అప్పు డది పొగయోడవలె మహాసముద్రమధ్యమున సంచరింపఁగలదు. పక్షిమెడవంటి మెడయు, నం దిరుప్రక్కల రెండుకండ్లును, పెద్ద పొడుగైన మూతియు దీనికిఁ గలవు. గుండుదెబ్బ తగిలినను భేదింపఁబడని మిశ్రలోహముతో యంత్రపుపైభాగమంతయు నాలుగుపొఱలుగా నిర్మింపఁబడియుండును. పొఱపొఱకును నడుమ ప్రకృతిప్రాపకగుణముగల లోహవల్లికలు అమర్పఁబడియుండును.'

చూచుటకు పక్షివలె నుండు ఇట్టి యీవిహంగయంత్రమున ప్రయాణము చేయుట విహంగయానము.

* కర్త: తేకుమళ్ల రాజగోపాలరావు; ప్రకాశకులు: ఆంధ్రసరస్వతీగ్రంథమాల, పరశువాకము, వేపేరి పోస్టు, చెన్నపురి.

విహంగయానము నాయికయగు ప్రేమవతికి ఆర్ష ద్వీపమును చేకూర్చినది; సముద్రమధ్యమున ఆపన్నులైన వారికి రక్షణము కూర్చినది; సముద్రములకు కావలికాచి జలాంతర్గాముల సంగతి ఒరులకు తెలియకుండునట్లు కాపాడినది; శత్రువులు ఆర్ష ద్వీపమువంక రాకుండ చూచినది; భూప్రదేశములను శోధించి భావికార్యసౌధ ములకు సోపానములు నిర్మించినది; జగన్నాథుని సేవతో ఆరంభమై, కాశ్యాదిక్షేత్ర సంచారమువలన పవిత్రమై జగదుద్ధారణకు పూనుకొన్నది. కాఁబట్టియే ఈనవల 'విహంగయానము.'

3

ఆర్ష విజయుఁడను ప్రకృతిశాస్త్రవేత్త ఒకనాఁటి సంజప్రొద్దున పెద్దాపురముకోటలోనికి ఒకఇంద్రజాల కునివలె వచ్చి, సోదరుల మరణమువలన చాల చిక్కి పోవుచున్న లలితామహారాణిని కొన్ని ప్రకృతిశాస్త్రపు వింతలతో మెప్పించి, పెద్దాపురమున ఒక ప్రకృతిశాస్త్ర నిలయమును స్థాపింప నామెయాజ్ఞను పడయుచున్నాఁడు. ఆ రేండ్లకు ప్రకృతినిలయము లోకోత్తరమైన మహా సంస్థ యైనది. అచ్చట శాస్త్రవేత్తగా నుండి ఆర్ష విజయుఁడు ప్లుతమనోహారిణులను, జలాంతర్గాములను నిర్మించుచున్నాఁడు. లలితామహాదేవియొక్క ఆదర మున పెరిగినదియు, ఆర్షవిజయునియొద్ద విద్య నేర్చు చున్నదియు నగు ప్రేమవతి అనుపిల్ల ఈ నిర్మాణముల వలన లెక్కలేని ముత్తెపుగనులను, రత్నపుగనులను, ప్రవాళపుగనులను కనిపెట్టి రాణిగారికి చాలసంపదను కలిగించుచున్నది. ప్రేమవతి ఆకాశమునందుమాత్ర మెగురఁగల పక్షివంటి విమాన మొకటి నిర్మించి, లలితా మహాదేవి మొదలగువారితో బదరి, కేదారము, గంగోత్రి, యమునోత్తరి, పంచప్రయాగలు, కైలాసమును ఒక్క దినములో సేవించినది. ఒకనాఁడు కాశికేఁగి గంగను తెచ్చి నాఁటిప్రొద్దున తొమ్మిదిగంటలకు రామేశ్వర మున రామలింగస్వామికి అభిషేకముచేసి సాయంకాల మునకు మరల ఊరుచేరినది. ఇట్లు సమస్తయాత్రలను సేవించి, హరిద్వారమునుండి హిమాలయయాత్రలు చాల కష్టముతో చేయుచుండు యాత్రికులకొఱకు తన విమాన మును వినియోగించి, నీటిలోను, గాలిలోను సంచారము చేయఁగల యంత్రమును నిర్మించుటయందు ప్రేమవతి నిమగ్నయై యున్నది.

ఒకనాఁడు లలితయు, ఆర్షవిజయుఁడును ఒక్క సారిగా ప్రజలలో ప్రకృతిశాస్త్రములపై ఉత్సాహము చెలరేఁగుటకు పెద్ద ఆందోళనము కావించుట మొదలగు విషయములను ప్రసంగించుచుండఁగా ప్రతీహారియొకఁడు వచ్చి ప్రేమవతి నలువురు చెలికత్తెలతో సముద్రవిహా రము చేయుచు అందు మునిఁగిపోయి, రెండునాళ్లుగా కానవచ్చుట లేదని చెప్పఁగా విని, లలిత మూర్ఛితయై నేలఁబడిపోవు చున్నది.

కాని, లలితకు తెలియకయే మంచి కట్టుదిట్టము లతో ప్రేమవతి నలువురు చెలికత్తెలతోను, నూర్వురు సేవకురాండ్రతోను, వలసిన యంత్రకారిణులు మొద లగువారి బలఁగముతోను, ఐదేసివేలటన్నులు మోయఁగల మూఁడు జలాంతర్గాములతోను, నాలుగు వాయువిమాన ములతోను, ఏఁబది ప్లుతమనోహారిణులతోను, సమస్త ప్రకృతిశాస్త్ర సంబంధమైన యంత్రములతోను, ఒక యేఁడాదికి చాలిన ఆహారాది ఇతర పదార్థములతోను ఒకనాఁటి శుభోదయమున శాంత మహా సముద్రమును గూర్చి వెడలిపోయినది. సముద్రగర్భమునందలి అనంత నిధులను సంపాదించి, ప్రేమవతి సముద్రరాజ్య పట్టభద్ర యైనది. శాంతమహాసముద్రమున ప్రళయభీకరములైన తుపానులు రేఁగుసమయమగు వర్షకాలమున తన చెలికత్తె కాపాడిన మున్నూటయేనుబదినల్వురు ఆపన్నులను నిర్మానుష్యమగు ఆర్షద్వీపమునకు చేర్చి, ఆద్వీపమును పరిపాలింపఁదొడఁగినది.

ఒకనాఁడు ప్రేమవతి ఇరువురు చెలికత్తెలతో సముద్రమున సంచారము చేయుచుండి, నీట మునుఁగ యత్నించుచున్న రామభద్రుఁడను తన స్నేహితుని చూచి, అతని వృత్తాంత మడుగుచున్నది. తానును, వీర భద్రుఁడును విహంగ యంత్రములలో నిరంతర ప్రయా ణము చేయుచు, భూలోకపటమును చిత్రించుచు,శాంత

మహాసముద్రమున అక్షాంశము ౧౫౦° ౪౩' ౨౯" ధ్రువాంశము ౨౭° ౫౬' ౧౬" గల ప్రదేశమున ఎగురుచుండఁగా, దిగువ సముద్రములో మునిఁగిపోవుచున్న ఓడయొక్క తెఱచాపకొయ్యను తమ యంత్రముల పాదములకు బంధించి, దానిని మునుఁగకుండ చేయఁజూచియు, తెఱచాపకొయ్య దృఢముగా లేక యంత్రపు కాలిలోనికి వచ్చి ఓడ మునిఁగిపోవుటయు, ఓడను కాపాడుటకై తనయంత్రముతో మునిఁగిన వీరభద్రుఁడు ఎన్నిదినములైనను పైకి రాకుండుటయు రామభద్రుఁడు ప్రేమవతికి తెలుపఁగా, ఆమె సువర్ణయంత్రములోను, పరివారములోను, ఫ్లుతమనోహారిణులతోను నీట మునిఁగిపోయి, ఎంతోకష్టముతో సముద్రగర్భమున మూర్ఛితులైయున్న వీరభద్రుని, అతని అనుచరులను కాపాడి, రామభద్రుని కనిపెట్టి, వారితో మానవోద్ధరణమునకు పూనుకొనుచున్నది.

పిమ్మట ఎరిబస్‌అను అగ్నిపర్వతమునకు అఱువేలమైళ్లకావల భూగర్భమున ఒకమైలులోతున వీరి సహాయమున ప్రేమవతి అమరావతీవిశ్వవిద్యాలయమును స్థాపించినది.

ఇట్లుండఁగా, సుమత్రాద్వీపమునుండి బయలుదేరి ఆస్ట్రేలియావంకకు పోవుచుండఁగా నడుమ కొట్టిన తుపానులో చిక్కి, గాలి యీడ్చినట్లెల్ల పోయిపోయి, మంచుకరుళ్లనడుమ బంధింపఁబడి, కొట్టుకొనివచ్చిన 'సాగరసంచారి' అనుఓడలోని ఆంధ్రులను కాపాడఁజేసి, ప్రేమవతి వారిలో ముప్వురికి తన దర్శనమిచ్చుచున్నది. ఒకనాఁడు ఓడనాయకునికి వీరభద్రుఁడు అమరావతీ విశ్వవిద్యాలయములోని వింతలను జూపుచున్నాఁడు.

తరువాత ప్రేమవతి ఆహ్వానించుటవలన లలిత, ఆర్షవిజయుఁడు మొదలగువారు ప్రేమవతి పంపిన సువర్ణవిహంగములలో పెద్దాపురమునుండి బయలుదేరి అమరావతీ విశ్వవిద్యాలయములో ప్రేమవతిని కలిసికొనుచున్నారు.

పిమ్మట, చాలబలవంతపెట్టి అందరును ప్రేమవతిని ఆర్షరాజ్యమునకు పట్టాభిషిక్తను చేయుచున్నారు.

'ప్రేమవతి లోకోద్ధరణమునకు పూనుకొనెను. నానారాజసభాసభ్యుల రాష్ట్రములలో ఎందుఁజూచినను విద్యాశాలలే! ఎందుఁగాంచినను యంత్రశాలలే! ఎందుఁ జూచినను ప్రేమపూరితములైన ఆపదుద్ధరణక్రియాకలాపములే! అమరావతీవిశ్వవిద్యాలయము పండితులను, జగద్గురువులు ప్రచారకులను ప్రసాదింపఁగా, నిర్బంధవిద్యయు, ఆపన్నులను రక్షించుటయు రాజశాసనములు కాఁగా, జగద్వ్యాప్తమైన ప్రేమమే జీవితాదర్శము కాఁగా, క్రమముగా లోకములు అంధకారమునుండి జ్ఞానజ్యోతిని బడయఁదొడఁగెను.'

ఇది కథ.

౪

'నుదుట పెద్దకుంకుమబొట్టును, పక్షియీకలతో నలంకరింపఁబడిన యొజ్జని తలగుడ్డను, చంకను ఒకబొంతను, కుడిచేత నొక పెద్ద నెమలికుంచెను, కాళ్లకు కొయ్యపావుకోళ్లను ధరించి', రాణిగారియెదుట, 'అస్య శ్రీ ఇంద్రజాలమహాతంత్రస్య భాస్కర ఋషిః ప్రాచీనాంధ్రాక్కర రగడ, సీసాదయః ఛందోవిశేషాని నవీన పాశ్చాత్య ప్రకృతిశాస్త్రాదయః దైవతాని, న్యూటన్, క్యావెండిష్ ఇత్యాదయః నిరంతరసేవకాః...' అని ఐంద్రజాలికుఁడు కొన్ని మంత్రములు చదివి నెమలికుంచెను ముమ్మాఱు ఆడించి వారికి చూపిన వింతలుగల మొదటిప్రకరణము చదువునప్పుడు శాస్త్రపరిచయము లేనివారును, పిల్లలును మహారాణిగారితో 'ఆశ్చర్యములో మునిఁగిపోవుచున్నాను' అనకమానరు.

'కమ్మని కీల్జడతోను, నిద్దంపుమెఱుంగుమేనిచాయతోను, హస్తకంకణములతోను, ఆభరణములతోను పదియడుగుల పొడుగును, మూఁడడుగుల వెడలుపును గల మానవాకారమగు నొక సుందరమైన యాఁడుదాని యాకారమును' గలిగి, ఇచ్చవచ్చిన చోటికి తీసికొనిపోఁగల ప్లుతమనోహారిణులు; 'సూదులు, కత్తులు,

బట్టలు ఆరవేసికొను తీఁగలు, ఆకుతాయి, సుత్తె, అడ్డకత్తెర, కత్తెర, అంపము, ఉలి, కొలబద్ద, కదురు, కంచె, గాలము, వండుకొను ప్రొయ్యి, విల్లు, అమ్ములు, వింటినారి, శూలము మున్నగునవి చాలఁగలిగి, వేటాడుటకు, బట్టలు నేయుటకు, వడ్రము, కమ్మరము, కంసాలి పనిచేయుటకు శత్రువులతో యుద్ధమొనరించుటకు పనికి వచ్చు విసనకఱ్ఱ; వేయిచేతుల బాణాసుర యంత్రము; 'ఇనుపకవచములను బాణములను ధరించినవారి నెందఱి నైన ఆకర్షించి తనకు అంటుకొనిపోవునట్లు బంధించివేయు' శిరోనామకాస్త్రము; విష వాయువులను కలిగించు వాయవ్యాస్త్రము; రక్తమాలిన్యము గూర్చు నాగాస్త్రము; తన్ను మానవుఁడు తాఁకనేని వాని స్పర్శగల సమూహమంతయు వితాకు చెందఁజేయునది, అగ్నిస్వరూపమై శత్రువులను దహించివేయునది మొదలగు విద్యుద్బాణములు; నూరడుగుల యెత్తును, నలువదియడుగుల చుట్టుకొలతయు గలిగి వైకుంఠనాయకుని రథమువలె నున్న పక్షిశకటము; నడచిపోఁగల తెల్లని యంత్రపుటేనుగులు; భరతశాస్త్రము ననుసరించి ఆడుచు, సంగీతశాస్త్రము ననుసరించి పాడఁగల కీలుబొమ్మలు; భూలోకమునంతను కంపింపఁజేయఁగల పరమాణుభేదక యంత్రము; జలగర్భములోని గనులను, జంతువులను గనిపెట్టగల జలగర్భశోధని— ఇటువంటివి శాస్త్రపరిచయము లేనివారికిని, పిల్లలకును వింతలు.

కాని, ఇవి 'శాస్త్రసిద్ధముగాని శాస్త్రవ్యతిరిక్తములు కావు'.

'ఆంధ్రులకు ఆవేశమన్నిటను అధికము' అయినను, ఇది చూడుఁడు:

ఒకక్షణమైనను ఆలస్యము కారాదని పరదేశములు తీవ్రముగ వ్యవహారములు జరుపుకొనుచుండఁగా 'ఆ ప్రక్కనే ఆంధ్రదేశమున దీర్ఘనిద్ర. గోడనుండి మఱల నిద్రితుల భయంకరమైన గుఱ్ఱుశబ్దములు. ఒకఁడు ఒక నిద్రితుని లేపుచున్నాఁడు. వెంటనే ఆనిద్రితుఁడు లేచి తన్ను లేపినవానిని చావమోఁది మఱల పండుకొని గుఱ్ఱుపెట్టుచున్నాఁడు.'

... ...

'భరతవర్షములో చెన్నపురి తంబుసెట్టివీధిలో నాలుగేండ్ల యొకబాలిక రెండేండ్ల తన తమ్ముని పోషించుకొనుచున్నదఁట! ఎవ్వరును ఈ నిసువులకు దిక్కులేరఁట! తమ్ముఁడు మార్గమున నడచు శకటముల క్రిందికి పరువెత్తుచుండఁగా ఆత్రముతో ఈయక్క వచ్చి వానిని లాగివేయుచుండునఁట! భుజించి వీధినిఁ బాఱవైచిన యెంగిలిమూకులనుండి అన్నము తెచ్చి అక్క తమ్మునికి తినిపించునఁట! ఒకనాఁడు తమ్మునికి జ్వరము వచ్చినది. ఏమి చేయవలయునో అక్కకు తెలియదు. ఏడ్చుచు నా పసిబాలిక వాని ప్రక్కఁ గూరుచుండఁగా నెదుటియింటి బ్రాహ్మణుఁడు పిల్లవాఁడు మరణించునని శంకించి "నిర్భాగ్యురాలా! నీతమ్ముని ఈవీథినుండి తీసికొని పోయెదవా లేదా" అని బెత్తముతో వారి నిద్దఱను కొట్టసాగెనఁట! దేశనాయకులగు మహాధనికులెందఱో వీరిని నిత్యమును జూచుచు పోవుచుందురుగాని— నాటకములకును, భోగములకును బోవు ధనములో నొక్క దమ్మిడీయైన వీరి కిచ్చుటకు వారికి దరిద్రమఁట!'

... ...

'నెలకు పదిరూపాయల బడిజీతము, పదునాలు రూపాయల నిర్భాగ్యపు సత్రభోజనము, ఇంతయు కర్చుపెట్టఁగా జీవనోపాధికూర్పలేని శుష్కమైన శాస్త్రజ్ఞానము— పెద్దపరీక్షలకు చదువుచో నిండ్లు వాకిండ్లు తాఁకట్లు. అటుపైన అన్నములేక అష్టకష్టములు— ఏకూలిపనిలో చేరి యొకపావలా గణించి గంజినీళ్లయిన త్రాగవచ్చునుగాని యీచదువు లెవ్వరు భరింపఁగలరు? ఈ శుష్కవిద్వాంసు లెందుకు పనికివత్తురు?'

... ...

'బొజ్జ సవరించుకొనుచు, మీసములు మెలిపెట్టుకొనుచు కొందఱు నాయకులు తీఱికయే లేక కష్టపడుచుందురు.'

* * * * *

'ఈనడుమ నట్టి యొక (గ్రామపరిపాలనా) సంఘములోనివారు కత్తులుపూని తలలుపగులఁగొట్టుకొను చుండఁగా రాష్ట్రీయప్రభుత్వమువారు అడ్డురావలసి వచ్చినది. ఎన్నికలగుదాఁక నొకఁడు ప్రజల బంటు. అటువెనుక నాతఁడు చిత్రముగా కండ్లను, మూతిని త్రిప్ప నేర్చిన అలభ్యదర్శనుఁడగు నంతఃపురకాంత.'

ఇట్టివి చదివినప్పుడు ఎందఱు తడివిచూచుకోరు!

౬

ఈ నవలలోని శైలి గ్రాంథికము; సందర్భోచితము.

శ్రీముఖనామసంవత్సర శ్రావణబహుళ అమావాస్యాసోమవారమున కేతుగ్రస్త సూర్యోపరాగ సమయమున బెజవాడలోని కృష్ణాతీరమున ఆర్షకుజయుని ఉపన్యాసము చదువునప్పుడు గ్రంథకర్త గొప్పవక్త అని తోఁచును.

భాష గ్రాంథికమైనను సంభాషణలు సహజముగనే యున్నవి.

వర్ణనలలో వీరిశైలి చాల మెఱుగెక్కియున్నది. ఈ Aurora Australis వర్ణన చూడుఁడు:

'ఒక్కొక్కవేళ ఆకాశమున విద్యుజ్జ్యోతులు ఆకస్మికముగా మెఱసి మాయమగుచుండెను. కొంచెము ముదికిచెందినట్లున్న ఆకుపచ్చని తీగెలవంటి మెఱుపులు ముందు మెఱయుచుండెను వెంటనే యవి యదృశ్యమై గులాబిరంగు మెఱుపులు వచ్చుచుండెను. ఆవెంటనే యవి యదృశ్యమై తెల్లని తీగకడ్డీలు ఆకసమున మెఱయుచుండెను. ఆతరువాతి క్షణములోనే వట్టి యాకాశము; ఏమెఱుపును నుండదు. ఇంతలో చూచుచుండఁగనే ఎఱ్ఱని కాంతిరేఖలు; చూపఱులు హృదయంగమమైన యాకాంతులను గ్రహించులోపలనే బంగారుచాయలు. ఈరీతిగా ఆదీర్ఘనిశాంధకారమునందు ఆకసమున విద్యుజ్జ్యోతులు అప్పుడప్పుడు మెఱయుచుండెను. కన్నులకు స్వాదువులై మనస్సునకు అమృతధారలై యీ విద్యుజ్జ్యోతులు దేవమూర్తులవలె ఆకసమున శోభాయమానముగా తళుక్కుమనుచుండును, ఈదృశ్యమును ఏమానవుఁడును తనజన్మలో మఱచిపోలేఁడు.'

...   .

శాంతమహాసముద్రపు ఈతుపాను చూడుఁడు:

'ఉఱుములతోను, మెఱుపులతోను, నిబిడీకృతమైన కార్మేఘములతోను నిండి చిల్లిపడినట్లు ఏనుఁగుతొండములవంటి జలధారలను ఆకసము ఆమహాసముద్రగర్భమున గ్రుమ్మరింపసాగినది. గంటకు నూరుమైళ్ల వేగముతో సుడిగాలియొక్కటి బయలుదేరి తన కందినప్రతివస్తువును చిమ్మిపాఱవైచుచున్నది. అడుగున నల్లని నీరున్నది; పైని కాఱుమేఘము లున్నవి; మేఘముల నల్లని చీకట్లు సముద్రజలములో ప్రతిఫలించుచున్నవి; నీలాంజనతుల్యమైన సముద్రజలము మేఘములనుండి ప్రతిబింబించుచున్నది; రెంటినుండియు సూచికాభేద్యములగు చిమ్మచీఁకట్లు రోదసీకుహరము నావరించుచున్నవి; చీఁకటిమీఁద చీఁకటి చేరి దట్టమై చిక్కఁబడి, గట్టిపడి జగములు నిండి అంధకారమునకు సహితము అంధత్వమును గూర్చుచున్నది. కొండల పొడుగున లేచు సముద్రపు టలలు వాయువేగముతో పరువెత్తుచు మహాసముద్రమును కూడ తమప్రవాహములలో ముంచివైచియీడ్చుకొనిపోవుచున్నవి. అది భయంకర సమయము; ప్రళయశక్తులు తాండవమాడుచు చెలరేఁగు దుర్దినము.'

౭

"విహంగయానము పిల్లలకు 'Fairy Tales'; దేశాటనప్రియులకు 'Book of Exploration'; హాస్యప్రియులకు 'Tit Bits'; సంస్కరణప్రియులకు 'Social Reform'; స్వప్నప్రియులకు 'Utopia."

Jules Verne, H. G. Wells ల నవలల కేమాత్రము తీసిపోవని ఈనవలను వ్రాసి,

౧. "ప్రకృతిశాస్త్రములే మానవజీవితమునకు సర్వవిషయములను ప్రథమప్రమాణములు.

౨. ప్రకృతి శాస్త్రజ్ఞానసంపాదనమే నిజమైన విద్య.

౩. ప్రకృతియంతయు మానవునకు బంటు; శాస్త్రజ్ఞానమే ప్రకృతిని నడపించు సాధనము.

౪. ప్రపంచము నిత్యము, మానవజీవితము ధ్రువము.

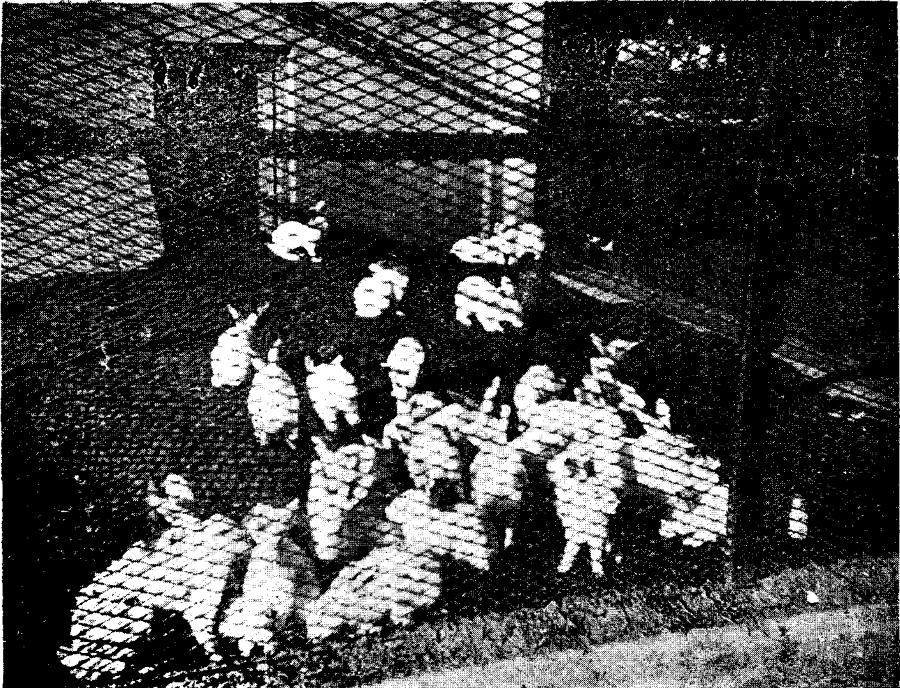
౫. సర్వమానవసముద్ధరణమున కనుకూలించు జీవితమే ధర్మమునకు నిదానము.

౬. అవ్యాజమైన సర్వమానవప్రేమమే జీవితాదర్శము.

౭. ఈశ్వరుడే జగన్నియంత"

అని సర్వమానవ హృదయములందును సువర్ణాక్షరములతో లిఖింపఁబడిన శ్రీయుత లేకుమళ్ల రాజగోపాలరావుగారు ప్రశంసనీయులు.

ఈ నవలలో దొరలిన అచ్చుతప్పులను రెండవ ముద్రణమున సవరించుటకు వీరి కాంధ్రలోకము అవకాశము కలిగించును గాక!

జైలు —సూర్య.

రాణా ప్రతాపసింహ చరిత్ర*

గన్నవరపు సుబ్బరామయ్య

"వీరపూజ మానవులకు జాతీయధర్మములలో నుత్తమధర్మము. వీరులు లోకపరిణామప్రాప్తికై యవతరించెడి మహానుభావులు. వీరుల సంకల్పము లుదారములు; భావములు విశాలములు; ఆదర్శములు పవిత్రములు; భక్తి యవిభక్తము; ఆచరణములు ధర్మసంస్థాపనానుకూలములు. వీరులు దేవాంశసంభూతులు. వీరుల చరిత్ర మున్నతమయిన కైలాసశిఖరమువలె గంభీరము; దివ్యమయిన గంగాజలమురీతి నాప్యాయకరము; మహత్తరంబయిన దీపప్రభవలె భాసమానము; ఉద్యానోద్భూతంబైన మలయానిలంబుపగిది సువాసనాసంకలితము. * * * భావప్రపంచవిహారులయిన మహాకవులు, కళాభిజ్ఞులయిన యంత్రనిర్మాతలు, విజ్ఞానసంపన్నులయిన శాస్త్రజ్ఞులు, భావోద్దీపకులయిన గాయకశ్రేష్ఠులు, తత్త్వజ్ఞులయిన మతస్థాపకులు, యుద్ధవిశారదులైన శూరులు, వీరగుణసంపన్నులు. * * * యుగప్రభావము ననుసరించి వీరులను రాజసభావ మావహించినపుడు జిజ్ఞాసాభిలాషయును ప్రబలుట లోకచరిత్రవలన విశదమగుచున్నది." †

ఈవాక్యములు వీరుల స్వరూపస్వభావములను దెలుపుచున్నవి.

భారతదేశ మిట్టి వీరవతంసముల కెందరకో పుట్టినిల్లు. వారిలో రాజపుత్రు లగ్రగణ్యులు. వారిదేశకాలప్రశస్తు లిట్టివి:

"క్రీస్తుశక మేడవశతాబ్ది నడిమిభాగముననుండి పండ్రెండవశతాబ్ది కడపటివరకు వీరిప్రాబల్యమును, ప్రాముఖ్యమును అధికముగ నుండినందున హిందూదేశ చారిత్రమున నీకాలమునకు రాజపుత్రయుగమని పేరు కలిగినది. ఈకాలమున ఉత్తర దక్షిణ హిందూదేశము లందు విలసిల్లిన రాజ్యములన్నియు రాజపుత్రులవే. ఈరాజ్యములలో దేనికది స్వతంత్రమయి, సార్వభౌమపదవి కాశించి యిరుగుపొరుగు రాజ్యములతో నిరంతరము కలహించుచువచ్చినది. రాజపుత్రుల యీ నిరంతర కలహములవలన మహమ్మదీయుల కిటుతరువాత హిందూదేశమును జయించుట కడుసుకరమయినది. మహమ్మదీయ యుగమునందుగూడ రాజపుత్ర రాజ్యములు కొన్ని మధ్యహిందూదేశమునందును, మాళవ రాజపుత్ర స్థానములయందును దమ స్వాతంత్ర్యమును నిలుపుకొనుచు వచ్చినవి. ఈరాజ్యములనుగూడ కబళింపనాకలిగొన్న మహమ్మదీయులకును, ప్రాణముల పణముగ నొడ్డియైనను దమ స్వాతంత్ర్యమును నిలుపుకొన వీరకంకణముకట్టిన రాజపుత్రులకును జరిగిన భయంకర సంగ్రామము లసంఖ్యములు. ఈ సందర్భమున రాజపుత్రులు చూపిన అనుపమాన శౌర్యపరాక్రమములును, ఆత్మగౌరవస్వదేశ స్వాతంత్ర్యాభిమానములును అకళంకము గొలుపు వీరగాథలయి రాజపుత్రస్థానము వీరకథానకములకు పంటపొలమయినది." ౧

వీరివంశముపుట్టుపూర్వోత్తరము లీతీరుని:

"రాజపుత్రులు తాము చంద్రవంశ క్షత్రియులమని, సూర్యవంశ క్షత్రియులమని, పాండవుల సంతతివారమని, రాముని సంతతివారమని చెప్పుకొందురు. పూర్వకాలమున భూలోకము మ్లేచ్ఛసంబాధితముకాగా

---

* కర్త: డి. రాజశేఖరశతావధాని; క్రౌను నాల్గుపుటలసైజు, పుటలు ౨౭౫+౧౩+౪. వెల రు౧-౮-౦. గ్రంథముచలయువారు, ప్రొద్దుటూరు మునిసిపలు హైస్కూలు హెడ్ మేష్టరు శ్రీ కె. ఆర్. సుబ్రహ్మణ్యయ్యర్ (బి. ఏ., యల్. టి) గారికి వ్రాయవలెను.

† 'వీరపూజ' ప్రస్తావన; శ్రీకాశీనాథుని నాగేశ్వరరావుగారు వ్రాసినది.

తన్నివారణమునకయి ఆబూపర్వతశిఖరముమీఁదగల తన యగ్నికుండమునుండి వసిష్ఠమహర్షి వరుసగా పరమారులను (ప్రమారులు), పరిహారులను (ప్రహారులు), సోలంకులను (చాళుక్యులు), చౌహాణులను (చాహుమాణులు) సృజియించెనను, పరంపరాగతమ్ముగావచ్చు నొక యైతిహ్యము కారణముగ * * *(పయి)నాలుగు రాజపుత్ర వంశములవారు మాత్రము తాము అగ్నికుల క్షత్రియులమని విశ్వసింతురు * * * * రాజపుత్రులు వేదకాలపు క్షత్రియుల సంతతివారని చరిత్రకారులలో కొందర యుద్దేశ్యమయినను వారు క్రీస్తుశకమునకు పూర్వము రెండవశతాబ్దినుండి హిందూదేశముపయి దండెత్తివచ్చి యిచ్చట స్థిరపడిపోయిన విదేశీయులగు యవనశకపహ్లవహూణాదుల సంతతివారని చాలమంది సిద్ధాంతీకరించినారు. పైని పేర్కొనిన విదేశీయులు దేశీయులతో సంబంధబాంధవ్యములు నెరపి క్రమముగా హిందూమతావరణమున ప్రవేశించినవెనుక వారిలో గొప్పవారు క్షత్రియులుగ పరిగణింపబడుచు వచ్చిరనుటకును, విదేశీయులనుండియేకాక దేశీయములయిన యాదిమజాతులనుండియు కొన్ని రాజపుత్రవంశము లేర్పడియుండుననుటకును అవకాశములు గలవు * * * కొన్ని శకకుషాణజాతులనుండి యేర్పడినవనుటకు కాకపోయినను హూణులయందలి గుజారులను తెగనుండి యేర్పడినవనుట కాధారములు గలవు. ప్రతీహారులవంటి ప్రసిద్ధరాజపుత్ర వంశములు కొన్ని గుజారులనుండి యేర్పడినవే * * * గోండులు, భారులు అను మధ్య హిందూదేశమునందలి యాదిమజాతులనుండి పరిణామమును జెంది రాజత్వము నందినవే. హిందూమతమును, హిందూసంస్కృతిని పునరుద్ధరింప దీక్షాకంకణము కట్టిన బ్రాహ్మణులీవంశముల యుత్పత్తికథనమున పౌరాణిక వంశసంబంధము నతుకుపరిచి తద్వంశజులకు క్షత్రియత్వము నాపాదించి వారియాశ్రయప్రాపకముల తమ మతమును వ్యాపింపజేసినట్లు కన్పట్టును. అంతటనుండి యీవంశములవారు సూర్యవంశజులుగనో, చంద్రవంశజులుగనో పరిగణింపబడుచువచ్చిరి." ౨

దీనినిబట్టి రాజపుత్రు లాదిమజాతులసంతతివారు, సంకరజాతుల సంతతివారు నగుదురనియు, సూర్యచంద్రవంశములవారు కారనియు తేలుచున్నది. వీరు ఏసంతతికిచెందినవారయినను భారతదేశము నేడెనిమిది శతాబ్దులకాలము వైదేశికులగు మహమ్మదీయుల యాక్రమణముపాలు కాకుండ రక్షించుటకయి ప్రాణములను ధారవోసిన మహాయోధులనుట సత్యము. కావుననే వీరు భారతీయవీరులలో నగ్రగణ్యులని కీర్తినిబడసినారు. ఈకీర్తిమూర్తులవంశము లనేకములు తామరతంపరగ తీగలుసాగినవి.

రాజపుత్రవీరాగ్రేసరులు నెలకొలిపినరాజ్యము లనేకములు. వానియందు పేరుపెంపులను గనినది మేవాడరాజ్యము. అది రాజపుత్రస్థానమున కలంకారము; వీరపురుషులకు, వీరమాతలకు, వీరపత్నులకు నిలయము. ఈరాజ్యమును పరిపాలించిన రాజపుత్ర వంశమువృత్తాంత మిది:

"ఈయుగమున వర్ధిల్లిన రాజపుత్రవంశజులలో మేవాడను బరిపాలించిన గుహిలోటులను సిసోదియాలోకరు. వీరు సూర్యవంశజులు. ఈవంశమును స్థాపించినవాడు బాప్పారావల్. మేవాడపయి అరబ్బులు దండెత్తివచ్చినప్పు డితడు భిల్లులసాహాయ్యమున వారి నోడించి తరుమఁగొట్టెను. ఇతనికుమారుడు గుహిలుడు రాజపుత్రస్థానమునందలి చిత్తూరుదుర్గమును వశపరుచుకొనెను. నాటనుండి ఎనిమిదిశతాబ్దు లనగా అక్బరు రాజ్యకాలమువరకు అదియే యీవంశమువారికి రాజధానిగ నుండెను. క్రీస్తుశకము పదుమూడవ శతాబ్దినుండిమాత్రమే యీవంశమువారు మహమ్మదీయులతోడి సంగ్రామములందు రాజపుత్రవర్గమునకు నాయకులయి రాజకీయముగ మిక్కిలి ప్రాముఖ్యమును బడసిరి." ౩

౧, ౨, ౩. సుప్రసిద్ధచరిత్రకారులు శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారి 'హిందూదేశచరిత్రము.' ౧౯౩౮ సం. ముద్రణము.

వీరరసార్ద్రములు, ఆశ్చర్యానందములకు తానక ములు నగు నీమేవాడురాజపుత్రవీరవరుల కథానకము లను సహృదయుడు కర్నల్ జేమ్సుటాడుదొర ఆంగ్ల భాషయందు రసోత్తరమగు గ్రంథముగ రచియించి కీర్తిని మించినాడు.

శిశోదియావంశీయులగు రాజపుత్రవీరులలో అప్రతిమప్రతాపుడగు రాణాప్రతాపసింహుడు మేటి. ఇతడు 'నిరుపమానదేశభక్తుడు. రాజ్యములేక, దుర్గములు లేక, సైన్యములేక, ద్రవ్యములేక, తలదాచుకొనఁ జోటులేక, తిన తిండిలేక, హారావళీశైలసానువులలోఁ బిడికెడు బీసుగడ్డియు, దోసెడు నీరమును గ్రహించుచు నాత్మస్వాతంత్ర్యముఁ గోలుపోవ నిష్టపడక ప్రపంచోన్నత ప్రబలవిరోధి-ఢిల్లీశ్వరుడు, ౫౫ లక్షల పాదాతిబలము, ౧౫ లక్ష. లాశ్వికదళము, ౧౦ వేలు వారణములు, పదివేలు పిరంగులు గల దోర్దండసార్వభౌముడగు అక్బరుపాదుషాహితో ప్రతిఘటించి యిరువదియైదువత్సరము లవిచ్ఛిన్నముగ యుద్ధము సాగించి గెలుపొంది యాభిజాత్యము, నాత్మదేశగౌరవమును నిలువబెట్టిన విశ్వవీరచూడామణి.' ఈవీరచూడామణి భారతీయులకు నిత్యోపాస్యుడు. ఇతని యుదాత్త చరిత్రము నిరంతర పారాయణయోగ్యము.

పురుషసింహమగు నీ రాణాప్రతాపసింహుని ప్రశస్తచరిత్రము నేడాంధ్రమున పద్యకావ్యముగ వెలసినది.౧ దీనిని దురాభ్యక రాజశేఖరకవిసింహము వెలయించెను. ఇయ్యది యించుమించుగ పందొమ్మిదివందల పద్యములుగల అయిదాశ్వాసముల పద్యకావ్యము. వస్తుగౌరవమునను, గ్రంథవిస్తృతిని ఈకాలమున వెలువడుచున్న కావ్యములలో దీనికి మహత్త్వము సమధికమయి యొప్పినది. ఇందు కేవలము ప్రతాపుని చరిత్రమేకాక మేవాడును పాలించిన తత్పూర్వుల చరిత్రమును సంగ్రహముగ గ్రంథారంభభాగమున వర్ణింపబడినది.

ఈ గ్రంథమురచనమునకు ప్రధానాధారము టాడుదొర ఆంగ్లగ్రంథము. 'ఇందలి పాత్రములన్నియు దేశేతిహాసరంగముల నర్తించినవియే.' 'వీరిరువురఁ (ప్రతాపుడు, అక్బరు) గూర్చియుఁ బ్రత్యేక చరిత్రముల నెన్నిటినో పఠించితిని. పూర్వ చరిత్రగ్రంథముల లోని యంశములు గ్రహించి వ్రాయుటతప్ప క్రొత్త కథలను జేర్పలేదు.' 'ప్రతాపుని హృదయమిత్రుడయి మెలగిన భిల్లలోకసార్వభౌముని పేరు 'భీమచాం'దని మాత్రము వాడితిని. ఇదితప్ప కథాంశమున నామారు పాక్కుడునులేదు' అను గ్రంథకర్తవాక్యము లీకావ్యము యొక్క చరిత్ర ప్రామాణ్యమును చాటుచున్నవి.౨

గ్రంథకర్త కవి, శతావధాని. కావ్యనాటకములను పెక్కిటిని రచియించి యీకవి 'కవిసింహ' మయినాడు. అష్టావధానశతావధానముల ననేకముల విజయమును వరించి యీయవధాని 'అవధానిపంచానన' మయినాడు. ఈయన వీరసత్వసంపన్నుడు. ఈయన కృతులు వీరరసప్రతికృతులు. వీరవరులగాథ లీవీరసత్వుని హృదయమునకు సాక్షాత్కారము నొసగి వీరరసప్రవాహినులగు పృథులకావ్యములయి వెలసినవి. ఇట్లు అగ్గలించిన అలవాటునను, పెంపుగనిన నేరుపునను చేయివడిదిరిగిన యీయన నేడు రచియించిన యీ రాణాప్రతాపసింహచరిత్ర మీయనరచనములకు మేలుబంతి. దీనిని వెలయించి యిపు డీయన 'కావ్యకళానిధి'యు నయినాడు.

ఈయఖండకావ్యమున కవితాసామగ్రి గ్రంథకర్తసామర్థ్యమున కుద్దిగా నున్నది. ఆయన 'అవధాని

౧. రాజస్థాన కథావళిని శ్రీ చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహముగారు తెలుగున వచనరూపమున నిదివరకే రచియించియున్నారు.

౨. చరిత్రప్రామాణ్యము మరింతగట్టిగ నుండవలయునని కాబోలు గ్రంథకర్త 'అవసరమయిన తావులనెల్ల నాంగ్లగ్రంథములనుండి యాధారముల నధోభాగసూచితముల' గావించినారు. ఇందువలన గ్రంథము పెరుగుటతప్ప నితర ప్రయోజనము కానరాదు. కావ్యపఠనావసరమున చరిత్రప్రామాణ్యమును చర్చించుట రసహృదయులపనికాదు.

పంచానన' ముకదా, తత్కావ్యమున కవితాసామగ్రి యేల కడమవడెను?

అవధానుల వాఙ్మయభండార మపారమయినది. కవితాసామగ్రి దాన నిత్యపుష్కలము. నిరంతర సాహిత్యప్రపంచపరిశీలనమున సేకరించి దానిని వారు స్వోపయోగముకొరకు దాచియుంచుకొందురు. వాఙ్మయప్రపంచమునగల సరసములగు పదములు, చదునయిన సమాసములు, కుదురయినవాక్యములు, తీయనిజాతీయములు, జానుదెనుగునుడికారములు, మనోహరములగు వర్ణనములు, ప్రశస్తములగు లోకోక్తులు సూక్తులు, అద్భుతములగు కల్పనములు, హృద్యములగు నలంకారములు మొదలగునవి యాకవితాసామగ్రి. ఈగ్రంథమున నట్టిసామగ్రికి కొరంతలేదు. అలంకారములు- ఉపమాలంకారము లందును-అసంఖ్యాము లిందు గలవు. వానిలో పెక్కిటి కపూర్వతయు నబ్బినది. గ్రంథమున నవిరళముగనున్న నవ్యకల్పనములు గ్రంథకర్త కల్పనాకౌశలమునకు జక్కని తెలివిడి.

గ్రంథమున వర్ణితమయినవి భయంకరమహాసంగ్రామ ఘట్టములు. ప్రచండవీరు లుభయపక్షముల యోధులు. తదీయమగు నుత్సాహమును, ఉద్రేకమును, శౌర్యమును, ధైర్యమును, సాహసమును, రాజభక్తిని, కార్యదీక్షను ప్రకటించు పదసంచయము యుద్ధానురూపమయి వీరరసప్రాచుర్యమును ప్రకటించుచున్నది. ఆశ్చర్యమును, భీతిని, ఏవను, దైన్యమును, దయను, సానుభూతిని జనియింపజేయుపట్టు లిం దనేకములు గలవు. రాజపుత్రవీరుల దేశభక్తి సాటిలేనిది. భిల్లవీరులస్వామిభక్తి అనన్యాదృశము. మాతృదేశోద్ధరణమునకయి రాజపుత్రులుపడినపాట్లెల్లహృదయవిదారకములు. కవితాధార ఉత్కృష్టముగపొంగిన వర్షాకాలమునందలి మహానదీప్రవాహమువలె నిరాఘాటముగ పరువులు వారుచుండును. అందందు దాన పూర్వకవుల ధోరణియు పొడకట్టుచుండును.

ఈగ్రంథమునితివృత్తము కల్పితము కాదు; వాస్తవికమగు చరిత్రము. 'పూర్వచరిత్ర గ్రంథములలోని యంశములను గ్రహించి వ్రాయుటతప్ప క్రొత్త కథలు చేర్పబడనిది.' 'కల్పనలుగాని, యతిశయోక్తులుగాని విధిగ మానివేయబడినది.' 'కథాంశమున మారుపొక్కడును లేనిది.' ఇట్టి కేవలచరిత్రమును పద్యముల నిబంధించినాడు కవి. 'ఇందలి పాత్రములన్నియు దేశేతిహాసరంగముల నర్తించినవి' కావున వాని యౌచిత్యమును విచారింపవలసిన యావశ్యకమ్ములేదు. అయినను సహజగుణశీలవంతము లగుటచే వాని కౌచిత్యము తనంతనలవడినది.

ఈ గ్రంథము నాది నపూర్వమగు పద్యమయ 'పూర్వపీఠిక' గలదు. దానిపరిమితి డెబ్బదియేడు నానాజాతుల పద్యములు. అందు ముప్పది పద్యములమేర 'ప్రకృత సారస్వతస్థితిని'—ఈనాటి కావ్యములు, కవులు, వారి బిరుదములు, వ్యావహారికభాష, అప్రసక్తముగ నవలలు, నాటకములు, నటులు, వారిబిరుదములు ఇత్యాదులు లెస్స నెక్కిరింపబడినవి. వెనుకటి కుకవినింద యొకటిరెండు పద్యములతో చెల్లెడిది. ఇందది-తదధికప్రాయము, కుత్సితనిందకావున-యిన్ని పద్యముల నాక్రమించినది. అందలి—

"ఒకవంకాయకు నూఱుమందికవులై
యున్నార లవ్వారిపే
ళ్లకు సాహిత్యసరస్వతుల్ వరకవుల్
వాచస్పతుల్ పైనఁగొం
కక సర్వజ్ఞశిరోవిభూషలనుతోఁ
కల్ కొన్ని వ్రేలాడు; మి
న్నక యాతోఁకలు చూచి వారలును నా
నందింత్రు నిశ్శంకతన్. ౨౬

పిడికెడుపిట్టకుఁ దెగఁబా
రెడుతోఁక యనునుడి ననుసరించునుజూఁడి యి
య్యెడఁ గైతగాండ్రు పేరుల
కడపటఁ దగిలించుకొనిన ఘనబిరుదంబుల్." ౨౭

అను పద్యములు-విశేషించి రెండవపద్యము-ఇతర 'కైతగాండ్ర' తోపాటు గ్రంథకర్తను సయితము నెక్కిరించునది కాకతప్ప దెట్లును. వీరును తగిలించుకొనియున్నారు 'పేరుకడపట ఘనబిరుదములను.' అంతే

కాదు, వానిని తమ సంతకమునకే తగిలించుకొనిరిహూడ లోకాచారవిరుద్ధముగ.

మరియు,

"నాల్గుపుటలుండ నొకఁడు గ్రంథంబువ్రాయ
నా కొకఁడెయుండ నొరుఁడు కావ్యంబుగూర్చు
నింకొకఁడు పత్రములె లేక కృతిని బెంచుఁ
నలఁపఁగానేల? నేటిపొత్తములలీల"　　　౨౮

అనుపద్యమున గ్రంథబాహుళ్యము కావ్యమున కుపలక్షణ మనుసూచనను తోపించుచున్నది. గుణబాహుళ్యమువలె గ్రంథబాహుళ్యము కావ్యమున కుపలక్షణము కాజాలదు. 'వాక్యం రసాత్మకం కావ్యం' అన్నాడు విశ్వనాథకవిరాజు. నేటిచిన్న కావ్యముల రసవత్తరములు, నపూర్వరమణీయములు ననేకములు లేకపోయినవికావు.

ఇంకను నవలలనుదూషించు
"ఇవమట్లు పుడమినుుంచిన
నవలలు సామాన్యలైననవలలవలెఁ బై
నవెలుంగు లోలొట్టారం
బవబోధము వానియందు నంతయె నూడఁ౯."

అనుపద్యమునను,

ఇట్లే ప్రతాపునిభార్యను భూషించు
"తపనీయఘటితసుందరమందిరము లున్న
బలురకంబుల నుపవనము లున్నఁ
మదనోపమానుడై మన్నించుమగఁడున్న
దాసీజనంబు వందలుగ నున్నఁ
జెన్నిధులనుమీఱు విత్తసంపదయున్నఁ
గరమరుదైన భోగంబు లున్న
వలువలు నగలు రాసులురాసులుగ నున్న
దమమాటవేదమై తనరుచున్న
మాటవినఁ గష్ట మిప్పటిమానవతులు ***"౮-౩౬

అనుపద్యమునను దోచు స్త్రీజననింద అనాగరక కార్యము. ఇట్టివాని కిందు జోటీయవలసినది కాదు.

ఇంగ్లీషుప్రభావమువలన నలవడుపోకడ లక్కడక్కడ నిందు కలవు. తద్భాషాపరిచయముగలవారి కది తప్పనిపని. మరియు నీనా వట్టిపోకడ లాంధ్రభాషాసాహిత్యముల కభ్యుదయప్రదాయకము లని జనవాక్యము. ఛందస్సుకొరకు, యతిప్రాసలకొరకు ప్రొల్లుపదములు, తచ్ఛబ్దార్థకములు, సముచ్చయార్థకములు మున్నగునవి యెడనెడ దొరలినవి. గ్రంథబాహుళ్యమున నది యనివార్యము; ఇట్టిది ప్రాచీనకావ్యములయందే యనివార్య మయ్యెను! తావన్మాత్రమున కావ్యమునకు పిదప దనము గలుగదు. గ్రంథబాహుళ్యము లేని యీనాటి యుత్తమఖండకావ్యములయందు చాల కొన్నిమాత్రము ఈదోషమున కధికముగ పాలుకాకున్నవి.

ఎంతయినను తరచినకొలది గుణములు, దోషములు వేలకువేలుగా బయలుపడుచుండవచ్చును. తరచుటకు తీరికయు, నోరుపును విశేషముగ నుండవలెనుగాని.

అగుగాక! ఈస్వతంత్ర వీరశిఖామణి చరిత్రమున కవి స్వతంత్రశక్తి నన్నింటను కనుపరిచినాడు. అది యిందలివిశేషము. దానికి సంతసింపనగును.

ఇట్టి గ్రంథములు- కేవల చరిత్రాత్మకములు, వీరరసప్రధానములు నయినవి- ఆంధ్రవాఙ్మయమునకు క్రొత్తలు. వెనుకటి కవుల కట్టివానిపయి గుచి పుట్టినది కాదు ఏయిద్దరు ముగ్గురకోతప్ప. నేటివారిలో కొందర కట్టిరచనములు గిట్టినను అఖండత అనువుగానిదయిపోయినది. అఖండములుగ నట్టిగ్రంథముల పెక్కింటిని రచియించి యాంధ్రమున కర్పించినయాత డిప్పటికీ రాజశేఖరకవియే కనుపించునది. ఈయనరచనముల వలన నాంధ్రసాహిత్యము బలుపుగనినది. దీనికయి యీ 'కావ్యకళానిధి' నెంత కొనియాడినను దీరదు.

"పదియేండ్లయ్యెను నిన్నుఁగూర్చి పఠియిం
పఁ౯ సాగి యిన్నేండ్లు నా
మదిలోన౯ భవదీయవిక్రమకళా
మాధుర్య సౌభాగ్యముల్
కుదురై నెక్కొని వేరుపాదుకొనియె౯
గొంతంతటా కోరికల్
పొదలె౯ నిన్ను నుతింప నీదుచరితం
బుఁ౯ వ్రాసి హర్షించితి౯."

అని గ్రంథకర్త యీ గ్రంథమును రచియింపగలిగినందుకు తనహర్షమును ప్రకటించుకొనుటెంతయు నుచితము. అగును; మిక్కిలి హర్షింపవలసినవిషయము.

పదపడి–

"కరముఁ భక్తిని నారచించినమహా
గ్రంథంబునం దెందు నీ
చరితం బాంధ్రులు నిత్యముఁ జదివి నీ
స్వాతంత్ర్యముఁ ద్యాగవి
స్ఫురణంబుఁ సముదారవిక్రమకళా
పూర్ణత్వముఁ నేర్వఁగ
ల్గిరయేనిఁ న్ననుబోలుధన్యు లిలలో
లేరంచు హర్షించెదన్."

అని కవి ఆశించెను. ఆయనకోరికి సఫలమగునేని, ఆయనయేకాదు, ఆంధ్రులెల్లరును ధన్యులు కాకపోరు. అపుడు కవిహర్షమును వేయిమడుంగులు కాగలదు. సెబాసు, సెబాసు! ఇక

"ఆప్రతాపమహీంద్రునటు రాజులు స్వధర్మ
నిరతులై దేశమూనెదరుగాక!
శ్రీసలుంబ్రాకృష్ణసింహుఁబోల్ స్వామి భ
క్తిపరులు యశమునొందెదరుగాక!
పాటేశ్వరినిబోలి భారతాంగనలు సా
ధ్వులటన్న పేరు చెందుదురుగాక!
యమరసింహునిమాడ్కి నాంధ్రయువకులెల్ల
నురువిక్రమమున వెల్గుదురుగాక!
కమలవనమట్టి భారతఖండమెల్ల
శీరరసఖండమయి ధాత్రి వెలయుగాక!
యాంధ్రులను పేరు ఖండఖండాంతరముల
దక్షులెల్లరు శిరములఁ దాల్త్రుగాక!"

యని కవితోపా టాంధ్రులెల్లరు మంగళగానము చేయదగుదురు.

ఈగ్రంథమున సుందరమయిన మేలికవిత యిట్లుండును:

పల్లవవ్యాప్తి ప్రసవద్వైభవంబు
ఫలనవోదయభూతి కొమ్మలకుఁ గూర్చి
మాధవగృహీతయగు మధు మాసలక్ష్మి
యఖిలజగము పూఁదోటయ ట్లలరఁజేసె.
ఆ. ౨-౧౩

తళుకున్నిద్దఁపు జాళువా కలికిపూఁ
తల్ గుల్కుచుఁ వేయి వె
ల్గులు నల్దిక్కులఁ బిక్కటిల్ల బలుని
గ్గల్ దేలు బంగారు గ
జ్జెలు వాతాహతి మ్రోఁతలెత్తఁగఁ జలిం
చెఁ వైరిసైన్యంబు గుం
డెలు ఫ్రీలంగ రవిధ్వజోత్తమము హో
ల్డిఘాటు సీమోహరిన్. ఆ. ౩-౨౭

ఎత్తునుండి వచ్చు కడు
నెత్తగు నశ్వము దానిపైన లో
కోత్తర శౌర్య సాహస స
మున్నతమూర్తి ప్రతాపదేవుఁడా
యుత్తమువెంట నొత్తుకొని
యుగ్రబలాఢ్యులు సూర్యవంశ్యరా
హుత్తులు మొత్తమై గదలి
రుర్విసమస్తము కంప మెత్తఁగన్.
ఆ. ౩-౧౧౪

మండెడు వహ్నికుండముల
మాడ్కి విలోకన విస్ఫులింగముల్
నిండ, హయవ్రజంబుఁ గద
లించుచు భూరిఖురాగ్రఘట్టనా
ఖండధరాపరాగముల
క్రందున గాఢతమంబుఁ గూర్చి యు
ద్దండత రాజపుత్రభట
తండము దాఁకె నరాతికాండముఁ.
ఆ. ౪-౫౦

పదియాఱుకళల విశ్వమునిండి వెలుఁగు
కళానిధి సహజకళంకమూర్తి;
నిలువెల్ల విచ్చి వన్నెల నీను వెల్లదా
మరకుఁ దుమ్మెదపోటు మానని పని;

తళతళ మెఱయుఁ నిద్దపుటద్దము పరాగ
ధూసరమగుట పోఁ ద్రోయరామి;
యమునాపూరగౌరాంగ గంగా
నది వానకారు కళంకు వదలకుండు;
నివి ప్రకృతికి లోనైనవి; యింతవఱకు
నాయెజేగినంతదాఁక రాణా ప్రతాప
సింహదేవుఁడు ప్రకృతిఁ జేత; యిట్టి
ఘనుని మోమున నీవిన్నఁదన మిదేల! ఆ. ౮-౧౨౮

నీలకాదంబినీనివహంబుచందాన
సకలదిక్కుల విపత్సంచయములు
పేరినకొలఁది భవిష్యదాకాశంబు
విపులాంధకారసంవృతముగాఁగ
సైన్య మంతంతకు సమసిపోయెను; దుర్గ
సంఖ్య క్రమమ్ముగా సన్నగిల్లె;
నా ప్రతాపుని ధైర్య మతని సాహసము దై
నందినవృద్ధి నొందంగసాఁగె;
నింతలోనన వర్షర్తు వెడిగివచ్చెఁ;
బర్వతముల రేఁగెడు విషవాయువులకుఁ
గొలఁకులందలి విషజలంబులకు స్రుక్కి,
మొగలుసేనలు ఢిల్లికిఁ బోయె మఱలి. ఆ. ౫-౭

విశ్వంబునెల్లఁ బిప్పిగఁ జేయఁజాలి గుం
పులుగాఁగఁబడు పిడుగులకు నడలి,
జడివట్టి కురిసి మాసము దాఁక విడువక
చెలరేఁగుచుండు వానలకుఁ జిక్కి,
కుక్షిలోనికిఁ గ్రుచ్చుకొనిపోయి శ్రమఁబెంచు
నీదరగాలికిఁ బేదవడియు,
రక్తమంతటిని బేరఁగఁ జేసి హృదయంబు
స్తంభన మొనరించు చలికి స్రుక్కి,
చిత్తరయెండల వేఁడిక నత్తమిల్లి
రాజగురుసార్వభౌముఁడు రాణివాస
మనుఁగుబిడ్డలు నలజడి కగ్గమగుచుఁ
బాండవులుగూడఁ బడనట్టి బాధపడిరి. ఆ. ౫-౮

కొమ్మలకును బల్లవనివ
హమ్ములవలెఁ జైత్రమాస మంతట నారం
భమ్మైన యవననృపసై
న్యమ్ములు సంపులయి నెలకొ హౌరావళిపై. ఆ. ౫-౯

పున్నమ సన్నని వెన్నెల
మున్నీటను దేలు దొడ్డ పూమొగ్గలు ల
త్యున్నతసితగోపుర సం
పన్నంబగు నేకలింగపతి దేవళ్ళముల్. ఆ. ౫-౫౬

ఐరావతంబుపై నరుదెంచు నిర్జర
సార్వభౌముని మేలు చక్కఁజేసి,
వృషభవాహన మెక్కి యేతెంచు కైలాస
వాసు విలాసంబు గాసి చేసి,
హంసరాజము నెక్కి యరుదెంచు భారతీ
శ్వరుని రూపవిభూతి భంగపఱచి
శిఖిరాజవాహన శ్రీమీఱ వచ్చెడు
స్కందు నందము నెందు డిందుపఱచి,
మనుజపతిమౌళి మన్మథ మన్మథుండు
చైతకాశ్వముపైన సాక్షాత్కరించి
దివ్యదర్శన మిచ్చె; నా తేజమునకు
నంజలి ఘటించి, యాత్మోపహార మిడుదు. ఆ. ౫-౨౭౭

*   *   *   *

కల్పనములయు, అలంకారములయు వైచిత్రి యిట్టిది :

నికటారామఫలాళిఁ బాలకుఁడు ఖం
డింపక్ మొదల్ పెట్టు నా
రకమై పాచకసార్వభౌముఁడును గూ
రల్ గోయునట్లోచుఁ బూ
నికమై వీరవిహారముల్ నెఱపి ఖం
డేరావు తౌరుష్క యో
ధకదంబంబుల మస్తముల్ దునిమె దు
ర్దాంత క్రియాభీలుఁడై. ఆ. ౩-౧౭౬

గండశిలా ప్రపంచము న
గంబునమండియు దొర్లినట్టులు
ద్దండమహోన్నతాశ్వికవి
తానము నాలుగువేలసంఖ్యపై

నుండియు మీఁదరా నిలువ
    నోపక యావనసేనలన్నియుఁ
బండినపైరునాఁ దలలు
    వాల్చుచు వ్రొగ్గె రణాంగణంబునన్.
ఆ. 3-౧౪౯

హనుమద్వానరభర్త శైలముల బా
    హాశక్తిమైఁ దెచ్చివై
చిన రామాయణయుద్ధమందు నసుర
    శ్రేణుల్ వలెన్ వ్రాలి యా
వనస్కంతావళకోటియున్ శిలలు పై
    వ్రాలన్ ధరన్ వ్రాలి యొ
క్కని మేషంబున వ్రగ్గె నట్టులవలెన్
    గాత్రంబులున్ నుగ్గుగాన్. ఆ. 3-౧౫౪

మొగలాయిసేనాసముద్రాంతరమునుండి
    పొడతెంచు బడబాగ్ని మూర్తులనఁగ
రాణాప్రభంజనరాజి మొగల్ శాఖి
    నిలువఁగూడెడు తాళఫలములనఁగ
రణదుర్గ వీరరౌద్రమునఁ జేతికొలంది
    నుప్పు నిప్పులగొప్ప కుప్పలనఁగఁ
దురకదండను తోఁటఁ దొడిమయూడుచు దొర్లు
    పరిపక్వకూష్మాండ ఫలములనఁగ
సమయమాంత్రికమాళి భూతములఁ దనుప
నడుపు రక్తాన్న నిబిడపిండంబులనఁగ
నలపరంగులు పెనుపిరంగులను బేల్ప
రాలె దెసలఁ దప్తాయసగోళతతులు. ఆ. 3-౧౬౨

ఖగరాజు కినిసి పన్నగరాజుశీర్షముల్
    ఛిద్రుపలై వ్రాలంగఁ జెండినట్లు
వానకారునఁ గృషీవలుఁడు గుద్దలిపట్టి
    పుట్టలన్నియుఁ దెగఁ గొట్టినట్లు
కసురోపమున లోహకారుండు సుమండెడు
    మూషలన్నియు షుల్ల నేసినట్లు
గ్రీష్మవాతము బిట్టు రేఁగి యారామజ
    పాపుష్పముల రాల్చి వైచినట్లు
దండధర గదాదండ ప్రచండ దీర్ఘ
దండమున శతఘ్నీ సముదాయ వృగుల
వక్త్రములు వ్రక్కవ్రక్కలై పడఁగమోడెఁ
దేజసింహుండు శాత్రసందీప్తుఁడగుచు. ఆ. 3-౧౯౦

యావన సైన్య దుగ్ధాబ్ధిఁ దచ్చినఁబుట్టు
    కాలకూటానలజ్వాల లనఁగఁ
దురకదండను చిల్వదొర ఫణంబులఁ దోఁచు
    మాణిక్యపటలసంపద లనంగ
సమరానిలమున మ్లేచ్ఛసరోవరమునుండి
    రాలెడు శతపత్రరాజి యనఁగ
బహుళ శతఘ్నీప్రవాళవల్లుల జాలు
    సుమురైన పగడాల గుత్తులనఁగఁ
బరగి తాళ బింబ కపిత్థ ఫలసమాన
నీల భయద తప్తాయస గోళతతులు
బహుబృహన్నాళికాస్త్రముల్ పఱఁగఁజేసి
బుడుతకీచులు నడిపి రబ్బురము దోఁప.
ఆ. 3-౨౨౭

సారవంతము కైల వారామహామహీ
    ధరపార్శ్వముల, సమధరణిఁగట్టు
వడి దినమంతకుఁ బిడికెడు గడ్డియుఁ
    గ్రుక్కెడు నీరంబుఁ గ్రోలికొనుచుఁ
బరిశుభ్రతరమైన స్వచ్ఛందవాయువుఁ
    బీల్చుచుఁ గడుసాధువృత్తియలర,
నక్బరుతో రణం బారంభమైన యీ
    పదియునుదొమ్మిది వత్సరములు
నందనోద్యానభాగంబునన్ మెలంగు
కామధేనుసంతానముకరణి నెపుడు
పిల్లలును మేము బయల జీవింపవలసె
మానవుల కర్మ మగు తిండి మఱచిపోయి. ఆ. ౫-౪౭

కాళ్ళనిండ గుడ్డ, కడుపునిండుగఁ దిండి,
కంటినిండ నిద్ర, గాన కెపుడు
బిచ్చగాండ్రకన్నఁ బీదలమై యుంటి;
మింక నెంత కాల మిట్లు కడచు! ఆ. ౫-౪౯

* * * *

ఈ గ్రంథమునగల లోకోక్తులయం దిచ్చికొన్ని:

"తల్లిఁ జంపువానికిఁ బినతల్లి చేతులు గణింపఁ జివుళ్లు" ౧-౨౯౮.

"చెంతఁ జింతామణిని వీడి చిల్లిగవ్వ కెసుభుజము చూప నెవ్వాని మొగము వాంచె" ౨-౧౪౭.

"ఎలుకలదాడి కోర్చి తనయింటికి నిప్పిడుకూళ లుందురే" ౨-౨౨౦.

"నమ్మరి కేడును గుదె కొక్కనాడు" ౩-౨౭౯.

"పచ్చనియింటఁ జిచ్చునిడుపాపులు" ౪-౪౩.

"పులి నాకివిడిచినకండ" ౪-౯౭.

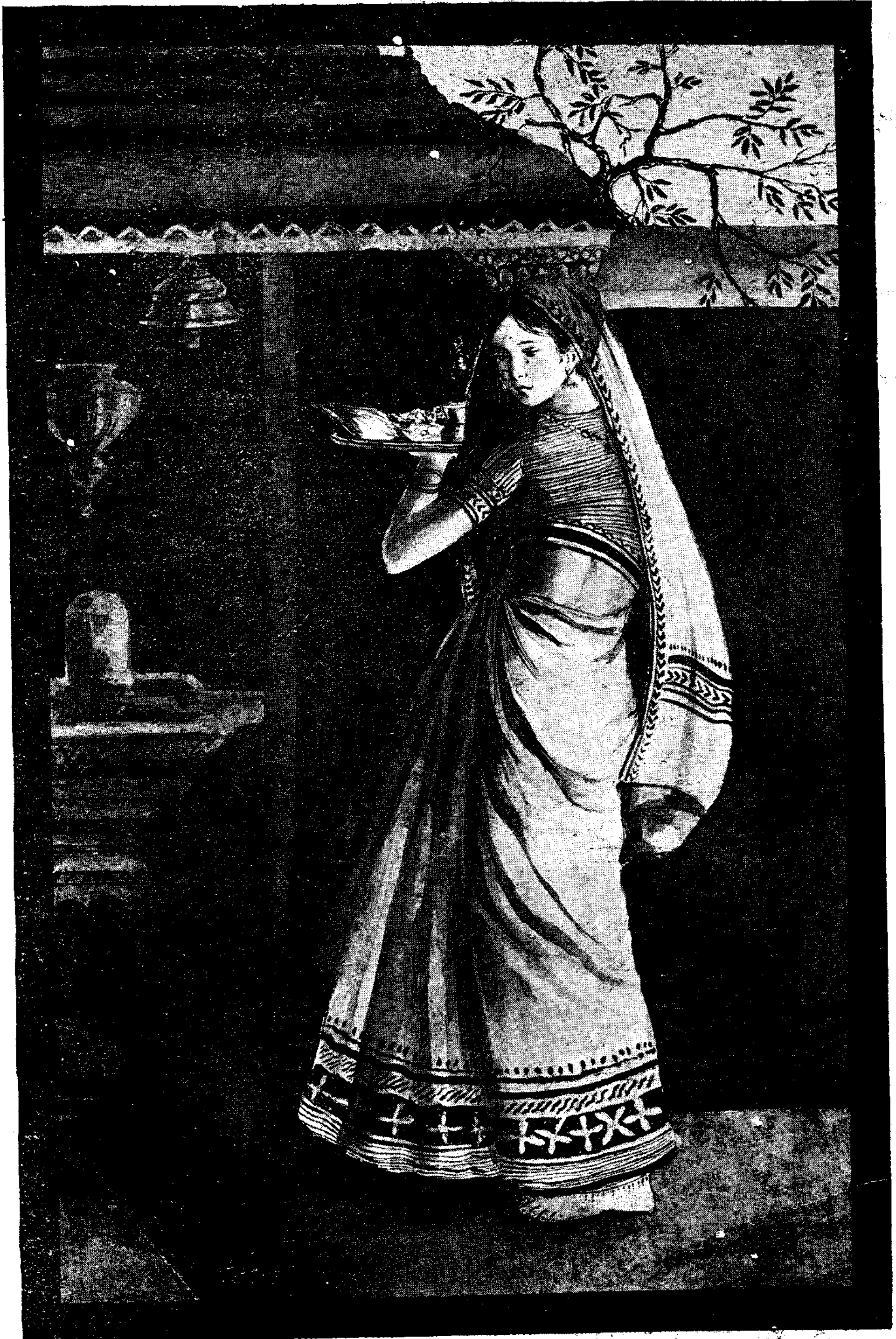
"తఱచినకొలది మంచిగందంపు జెక్క" ౪-౧౩౯.

"తలుపులగ్రమింసవాని కప్పళము లెంత" ౫-౨౬౭.

"ఈఁక తోఁక దొడిగి యీఁగ బెబ్బులియైన" ౫-౨౯౬.

ప్రబంధములలోని విరహము

పూజ చేయంగఁబోయెడు పూవుబోడి S. D. R.

భిల్లకామిని

కవికొండల వేంకటరావు

నల్లకొండ, నారయడమెసూకొం, ॥ద్య., ట్ట పులిమెట్ట దాటి కొంచెం పడమటెంపుగా తిరిగిపోతే అక్కడ గోదావరియెగుజాడ రమ్యంగావుంటుంది. వేటకు అనుకూలంగా వుంటుంది. పచ్చవెదుళ్లూ, పూలటేకులూ, మనంచూడని వింకా ఎన్నో వృక్షజాతులూ, పక్షిజాతులూ, మెకాలూ, ఎంతోసుఖంగా వున్నట్టగపిస్తాయి "నరమానవుడి" సంపర్కం లేకుండా. గొండులు, బడగాలు, కోయలు, కొండవాళ్లు- వీళ్లునరుల్లోవాళ్లైనా వాళ్లవనసంచారం ఎలా వుంటుందీ అంటే, సూర్యాస్తమయానికి ముందు కనవచ్చే నల్లని దూరపుజాపుల్లో మెదిలే ఎడారి దిజ్మండలమ్మీది ఒంటెలసముదాయం లాగు, మనవాళ్లు కానట్టుగా అగపిస్తూవుంటారు. వాళ్ల శరీరాలూ నలుపులుకూడాను. మణిసిన్ని బొద్దిపొట్టలూ, ఊచచేతులూ వేసికొని మిక్కిలి ఒంటెరూపు అలవడ్డట్టుగానే వుంటారు. వాడు అందగాడూ, ఇది అందకత్తెఅని వేలుపెట్టి చూపించడ మెచ్చిందాఅంటే వాళ్లలోవాళ్లు మెచ్చుకొంటూ చూపించుకోవలసిందే. ఆమర్మం వాళ్లకే తెలిసివుండాలి.

అయినా మనం అందం అందం అంటాం! అందం అంటే ఏమిటి? సౌందర్యం అన్నమాట! సౌందర్యపిపాసగలవాడికి లోకమంతా అందగిస్తూనేవుంటుంది.

షికారీ భగవాన్‌దాస్ బొందిలీపురుషుడు. పచ్చని వర్ణం, పుష్టికమ్మరం, మీసకట్టు ముమ్మరం. చొక్కా తొడిగితే ఎప్పటికప్పుడే బొత్తాములుండని ఛాతీ. ఆబొత్తాములుండకపోవడమనేది ఛాతీబాహ్యాలక్షణమే అని అనుకుంటారేమో! కాదు. అంతర్లక్షణముకూడాను. ఆతని ఛాతీక్రింద, బ్రహ్మదేవుడిచే అమరింపబడ్డ గుండె. ఏనిమిషాని కానిమేషమే చూచిన చూపుచే ఇట్టే ఉద్రిక్తమైపోయి దిగుపాటుగా పరిణామం పొందుతూవుంటుంది. ఇప్పుడు దిగుపాటున పెట్టిన బొత్తాం అప్పుడే త్రెస్సిపోతుంది ఒక్కఉబలాటం పెచ్చుపెరిగిందీ అంటే.

అతని కోభేషైన గుఱ్ఱం వుంది. "వలపుల బరణి"లాంటి శేవైన భార్యా వుంది. గుఱ్ఱాన్నిగుఱించి వ్రాస్తే భార్యానిగుఱించి వ్రాయడానికి ఎడ ముండదు. భార్యనిగుఱించి వ్రాస్తే గుఱ్ఱాన్నిగుఱించి వ్రాయడానికి తావుండదు. ఎవరికి వాళ్లే ఆయిద్దఱూ అతని చేతులకింద మసలుతూ అతని చెప్పుచేతల్లో వుంటూ సమానగౌరవాన్ని అతని కనుసన్నల పొందుతూవుంటారు. అయితే గుఱ్ఱం ఎప్పుడూ బాహాటంగా పదిమందికంటా బడుతూ "అరబ్బీగుఱ్ఱంరా అబ్బీ!" అని అనుకొనేలాగు అంతరిక్షులకి 'గాలప్'

కొడుతూవుంటుంది. భార్యకేఁ పలతూవొక్క రోజుకో వొక్కశుక్రవారంసాయంత్రం ఆంజనేయస్వామిగుడికి పూజాద్రవ్యాల పళ్లెం పట్టుకెడుతూ మేలిముసుగులోంచి క్రీగంటి చూపులు చూచి, ఘల్లుఘల్లున తప్పరుంటూ అవునా కాదా అన్నట్టు అలా పక్కనందులోకే అదృశ్యమైపోతుంది.

ఇలాంటి భార్య వీథికిటికీ చిన్నిఊచల్లోంచి చూస్తూ వీడ్కోలిచ్చి, వేగంగా తిరిగి రండి అన్నట్టు తెప్పలాడిస్తూవుంటే భగవాన్దాసు, అలాంటి గుఱ్ఱా న్నెక్కి మన్నెంలోకి పులివేటకు ప్రయాణమై వెళ్లేడు.

మాఘమాసం జీడిమామిడిచెట్లు పూతమీద పిందెమీద వుండి మదంవాసనకొట్టే రోజులు. తంగేడుపువ్వు పసుప్పచ్చగా రోట్లల్లె పూసే రోజులు. ఈతచెట్లు గెలలుగా పూసి దిగే రోజులు, మామిడిచెట్లు రాచవుసిరికాయలంతేసి, పెద్దవుసిరికాయలంతేసి పిందెలు చూపించే రోజులు. మఱ్ఱిచెట్లనూ వెదురు బిడాలనూ ఎండాకు ఒకమూలరాల్తూవుంటే, చిగురాకు ఒకమూల ఇలకెత్తుతూవుండే రోజులు. "వాసాంసి జీర్ణాని యథా విహాయ నవాని గృహ్ణాతి నరోఽపరాణి" అన్నది మనుష్యుల్లో ఎల్లాగో తెలియదుగాని చెట్లల్లో తెలుస్తుంది. పాతాకులు అలా ఊడుస్తూవుంటే కొత్తాకులు ఇలా తెలుస్తూవుంటాయి.

పురుషోత్తపట్న ప్రాంతానికిఅతడు చేరుకునేసరికి పొద్దుకూకుతోంది. అతనికి దాహం మిక్కుటంగా అవుతూంది. గుఱ్ఱాన్ని ఒకచెట్టుకుకట్టి, ఒకమఱుప్రదేశంలో రేవుగా కనిపిస్తే ఆరేవులోకి దిగి ఆలావొంగుని గోదావరిలో మంచినీళ్లు పుడిసెడుతో తాగుతూవున్నాడు. ఎదూరుగుండా ఎఱ్ఱనిసూర్యుని తేజస్సు దించుకు పోతూవుంది షముద్రంలోకి—సముద్రం కనబడకపోయినా సముద్రమనే వూహ అతని హృదయంలో తాండవమాడుతూ వుంది.

గభీమని వెనకనుంచి ఒక చిఱుతపులి ఎక్కణ్ణుంచి వచ్చిందో?—అతనిమీద కుఱికింది. ఛెడీల్ మని— లోపలి నిసర్గప్రవృత్తిని పుచ్చుకొని, ఒక్కచెంపపెట్టు దాని కోరలూడేటట్టు దానికిపెట్టి భగవాన్దాసు "బాబోయ్!" అని కేకేశాడు. వనమంతా దద్దరిల్లిపోయింది. చిఱుతపులి తోకముణిచి పంచబంగాళమైంది.

భగవాన్దాసు వీపుమీదికి చెయ్యి పోయినంతమట్టుకు తనచేయి పోనిచ్చుకు చూసుకుంటే అంగుళంలోతుగా రెండంగుళాల కైవారానికి ఇంతకండ-కుడిరెక్కగూడు ప్రాంతాంది-చిందుగు నోట కఱుచుకుపోయినట్టు తగిలింది. నెత్తురుకారి, నీళ్లు ఎఱ్ఱపడిపోతూ, సంధ్యారాగానికి లేని ఆర్ద్రీభావం తాను చూపిస్తూవుంది.

ఒడలు జలదరించిపోయి, రెండడుగులు వెనక్కి వేసి ఒడ్డెక్కుతూ మూర్ఛపోయినాడు. మఱితరువాత ఓగడియదాకా ఏం జరిగిందో అతనికి తెలీదు.

ఎప్పుడైతే భగవాన్దాసు 'బాబోయి' అని కేకవేశేడో ఆకేక పక్కనున్న గుఱ్ఱం హృదయంలో చలింపు గలుగజేసింది. చిందులు తొక్కింది. అంతకుముందే చిందుగు వస్తూన్నప్పుడే పసిపట్టి చిందులు తొక్కింది. కాని మొదటిసారిచిందులుకూ, రెండోసారి యిప్పటిచిందులుకూ చాలాతేడా వుంది. అయినా మాటలురాని జంతువుకాబట్టిన్నీ, చెట్టుక్కట్టివేయబడి వుండడంబట్టిన్నీ అదేమీ ఉపకారం తనయజమానికి చెయ్యలేక పోయింది. ఆకేకే ఓ భిల్లకామినికి విని పించింది. దాని హృదయంలో సంచలనం గొలిపింది. ఆమె అప్పటికి ఏంచేస్తూంది అంటే దిగువాయిరేవులో అనతిదూరంలోనే సాయంకాలంస్నానంచేస్తూవుంది. నల్లని రయికె, ఆకుపచ్చరంగు చిటిపమిటు, గట్టుకు విసిరేసి గుండారు కట్టుబొంత, విలాసపురంగుల్ది, పైకి వక్షస్థలంచాయకు దాపుకొని ఆలాగే రేవులో స్నానం జేస్తూవుంది - మొలకగూడుతో కూడా తడియబాఱుతూవుందా అన్నట్టు. ఆమెచాయకు నెత్తురుజాడలు ప్రవాహాన్నే కొట్టుకువెళ్లి అంతకుముందు విన్నకేక విను కలికితోడు మరీ సంబోధించినట్టు అవడంతోటే స్నానంచేస్తూన్న భిల్లకామిని స్నానం చేస్తూవున్నట్టుగా ఎగుచాయకువచ్చి మూర్ఛగొనియున్న భగవాన్దాసుని చూచి, నెత్తురు వఱదలుగాకుండా ఒత్తిపట్టి, తన బాసతో తనవాళ్లను కూకేసింది.

ఒకవెయ్యిమంది వచ్చినట్టుగా వందమంది అడవిజాతివాండ్రు మగవాండ్రు ఆడవాండ్రు అందఱూ వచ్చేరు. వచ్చి గుఱ్ఱాన్నీ, భగవాన్దాసునీ, భగవాన్దాసు అవస్థనూ, చూచి ఎలాగన్నా భగవాన్దాసుని బ్రతికించాలని అతణ్ణి మోసుకొని తిన్నగా తమ గుడిసెలప్రాంతానికి సాయమట్టుకు వెళ్లినారు. గుఱ్ఱాన్నికూడా తర్లించుకు తీసికొని వెళ్లినారు.

వాళ్లగుడిసెలూ అంటే అవన్నీ నేల గుడిసెలు. తూర్పువైపే గుమ్మం దిడ్డిగంతలా తలుపూ తడికా లేని దొాక టుంటుంది. తక్కినదంతా ఆకుకప్పు. ఆ దిడ్డిగంతే లేక పోతే ఒక్కొక్కగుడిసెలో ఒక్కొక్కచిన్న రథ ముంది అనుకోవాలి.

గబగబ భిల్లకామిని పక్కగుడిసెవాళ్ల దగ్గఱ కెళ్లి ఒక చిన్నరోలు చంకనెట్టుకు తీసికొనివచ్చి అందులో ఏవేవో మూలికలు కొట్టి చూర్ణంచేసి పెద్దల సాయంతో భగవాన్దాసుగాయానికి కట్టుకట్టింది. భగవాన్దాసుని పండబెట్టిన గుడిసెలో చిన్న ఆముదపుదీపం పెట్టింది. భగవానుదాసు కునుకుపోకుండా భజన సేయండర్రా అని పదిమందినీ పోగుచేసి మూడురాత్రుల్లూ, మూడుపవళ్లూ ఆగుడిసెలో చేయించింది.

—కునుకుపోతేనంట, ఆకునుకులో కలవస్తేనంట, ఆకల్లోకి పులివస్తేనంట, అది కీడంట, పులినోటనుండి వెలువడ్డవానికి

మూడు రోజులుదాకా; మూడు రోజులూ నిదరపోకుండావుండాలి.

భగవాన్దాసు ఆవిధంగా మూడు రోజులు నిద్రపోలేదు. తదేకదృష్టితో తిల కిస్తూ పడుకున్నాడు భిల్లుల్ని చూస్తూ వింటూ. అతనికి జ్వరంకూడా తగిలింది. రెండోరోజున జ్వరం తీవ్రంగాకూడా కాసిం ది. పరాకుమాటలు హెచ్చయినాయి. అయినాగానీ మూడోరోజు గడిచేసరికి చాలా మట్టుకు సర్దుకుపోయింది. కాని శీతాకాలం అవడంచేత పుండుమానడం చాలా ఆలస్య మై అక్కడే రెండుమూడునెలలు అతగాడు ఆగిపోవలసివచ్చింది.

ఈ రెండుమూడునెలల్లోనూ భగవాన్ దాసుకి తన్ను తొల్త కాపాడిన భిల్లకామి నితో స్నేహం ఎక్కువైంది. ఆమెతోనే అడవుల్లో తిరుగుతూ అక్కడక్కడ కూ ర్చుంటూ వాళ్ల భాష కొంచెంకొంచెం నేర్చు కుంటూ త్రచ్చాడుతూ వుండేవాడు. ఆభిల్ల కామిని అతగాడి గాయానికి మందునూనె రాచి, కట్టుకట్టి అలాగ్గా తనవెంట తిప్పు కొంటూ, ఒక్కొక్కప్పుడు ధావాగ్నులు చూపెడతాననీ, ఒక్కొక్కప్పుడు గొప్ప వారినిపాతాలు చూపెడతాననీ చాలా దూరం తీసుకుపోతూవుండేది.

అంతలో వైశాఖమాసం జోరబడి తొలకరివానలూ రెండు మూడు కురిసినయి. ఒకరోజు సాయంత్రం గుడిసెలచెంతనే ఆవ లగా నున్న ఓకొత్తగా పచ్చికపట్టిన ఒక సమప్రదేశమ్మీద ఇద్దఱూ కూర్చునియున్నా రు. గంధమమావాస్యకు కొంచెంముందు అది తాచుపాములుకి కళ్లు పొరలుకమ్మి తఱుచు నిదరవచ్చే తరుణమది. ఓ రెండుపాములు కస్సుబుస్సు మంటూ, ఒండొంట చుట్టబెట్టు కుని అట్టే పైకి లేచి దభీమని ఆగడ్డిమీద పడుతూవుంటే చూసో చూడకో గోరింకలు వాటిని ఆపాముల్ని సాయంకాలంసంధ్యా రాగంలో తన్నుతూవున్నాయి.

వెంటనే భగవాన్దాసు "ఓబట్టక్కడ పరువు. దానిమీద ఆకోడెత్రాచులు పడు కుంటే ఆబట్ట తిరిగీ నీవు ధరిస్తే అదృష్ట వంతురాలివి" అన్నాడు భిల్లకామినితో.

భిల్లకామిని తనపైనున్న ఆకుపచ్చ రంగు పమిటె తీసి అక్కడ పఱచి భగవాన్ దాసుకేసి చూచి సిగ్గుపడి భగవాన్దాసు సర్వసాధారణంగా శయనించే గుడిసెలోకి వెళ్లిపోయింది. భగవాన్దాసు భిల్లకామిన్ని పరకాయించి తేరిచూచేడు. రంగురంగుల బొంత కట్టుకుంది. ఒక్క నల్లరయికమాత్రం తొడుక్కుంది.

వెనకాలే తానుకూడా కుటీరంలోకి వెళ్లేడు. భిల్లకామిని అడిగింది "పాములు పండుకున్నాయా నాపమిటెమీద?" అని. "నేను చూడలేదు" అన్నాడు భగవాన్దాసు. భిల్లకామిని ఒక నాగకన్నెలాగు మెలికలు

తిరిగిపోతూ గుడిసెలోనుండే "అదిగో!" అని చూపించింది.

భగవాన్దాసు "అధమపక్షం ఒక 'డోర్ కర్టన్' అయినా వుండాలి మనగుడిసెకు" అన్నాడు. అని భిల్లకామినియొక్క రంగుల బొంత ఊడదీసి అడ్డంగా దిడ్డిగంతగుమ్మానికి కట్టబోతున్నాడు.

భిల్లకామినికి అమాంతంగా కోపంవచ్చి మహాంకాళి అయిపోయి ఆదిసమొలపాళం గానే మూలనున్న రోకలి తీసి దానితో భగవాన్దాసునెత్తిమీద ఒక్కపెట్టు పెట్టింది. భగవాన్దాసుతల రెండుచెక్క లయింది. అతని తలనెత్తురు అత డప్పుకడుతూవున్న రంగు బొంతమీద చిమ్మట కొట్టినట్టుగా కమ్ముకుపోయింది. అత డే గుడిసెలో తాను రక్షింపబడ్డాడో, ఆగుడిసెలోనే మృతిసెందినాడు. అతని గుజ్జుం బెదరి ఎక్కడికో పోయింది.

భిల్లులంతా సమావేశమయి భిల్లకామినిని తర్కించి అడిగితే జరిగిన కథను పూసగ్రుచ్చినట్లు చెప్పింది. వాళ్లంతా కూడా "మంచిపని చేశావు" అన్నారు.

భిల్లకామిని తన బొంత తాను తీసికొని గోదావరిగంగలో ఉప్పళించుకొని ఆగుడిసెమీదనే వెనుతట్టు ఆరేసుకొని, అది ఆరుతూవుంటే దాని సొగసు కనుగొంటూ వుంది నిశ్చింతగా.

భగవాన్దాసుని మున్ను బ్రదికించినదీ తానే, ఇప్పుడు చంపిందీ తానే అనే జిజ్ఞాసే లేదు దాని ముఖంలో. ఎందుచేత? ఆమె గుడిసె కనుమొఱగు అక్కఱలేని గుడిసె. ఆమెహృదయం పాఠకులకు వదలివేస్తా, తెలిసికోండి!

చిన్నికృష్ణుడు

చింతా దీక్షితులు

చిన్నికృష్ణుడు పుట్టాడు
చిటచిట పువ్వులు కురిశాయి

చిన్నికృష్ణుడు నవ్వాడు
తళతళ మెరుపులు మెరిశాయి

చిన్నికృష్ణుడు నడిచాడు
చప్పట్లు కొట్టింది భూదేవి

చిన్నికృష్ణుడు ఆడాడు
ఆటలు అప్పుడు పుట్టాయి

చిన్నికృష్ణుడు పాడాడు
అప్పుడు పాటలు పుట్టాయి.

ఆకాశదీపం

శ్రీరంగం శ్రీనివాసరావు
(కవితాసమితి)

[ఛందస్సు: యథేచ్ఛము. గణప్రధానము, లయప్రధానము కాకుండా, విరుపులతో, అనుప్రాసలతో, వివిధ స్వరవిన్యాసంతో భావానుగతి నిరూప్యమై ఈరచనకు పద్యత్వసిద్ధి అర్థించబడ్డది. వచనవాక్యాలేకాని గీతమువలె వ్రాయబడుటకూడా ఈసిద్ధిని అందుకొనడానికే. చదువడం రాగయుక్తంగానే అక్కరలేదు. పైకిమాత్రం చదివితే మంచిది విరామసూత్రాలను పాటిస్తూ...]

గదిలో ఎవరూ లేరు.
గదినిండా నిశ్శబ్దం.
సాయంత్రం ఆరున్నర.
గదిలోపల చినుకులవలె చీకట్లు.

ఖండపరశుగళకపాలగణముల
కనుకొలకులలో ఒకటివలె
చూపులేని చూపులతో తేరి
చూస్తున్నది గది.
గదిలోపల ఏవేవో ఆవిరులు.

దూరాన నింగిమీద
తోచిన ఒకచుక్క
మిణుకుచూపులు మెలమెల్లగా విసరి,
గదిని తలపోతతో
కౌగలించుకొంటున్నది.

ఒక దురదృష్టజీవి
ఉదయం ఆరున్నరకు
ఆగదిలోనే ఆరిపోయాడు.

అతనిదీపం ఆగదిలో
మూలనక్కి మూలుగుతున్నది.

ప్రమిదలో చమురు త్రాగుతూ
పలుదిక్కులు చూస్తున్నది.
చీకటిబోనులో
సింహములా నిలుచున్నది.

కత్తిగంటుమీద
నెత్తుటిబొట్టులాగున్నది.
ప్రమిదలో నిలిచి
పలుదిక్కులు చూస్తున్నది దీపం.

అకస్మాత్తుగా ఆదీపం
ఆకాశతారను చూసింది.
రాకాసికేకలు వేసింది.
(నీకూ నాకూ చెవులసోకని కేకలు)
ఆకాశతారఆదరపుచూపులుచాపింది
అలిసిపోయింది పాపం, దీపం.
ఆకాశతార ఆహ్వానగానం చేసింది.
దీపం ఆరిపోయింది.
తారగా మారిపోయింది.

—"మహాప్రస్థానం" నుండి.

నీలవేణి

రాయసం వెంకటశివుడు

౧

సముద్రతీరమందలి యిసుకయెడారి జనుల కేమంత వాసయోగ్యముగ నుండును? వేసవిని జాముప్రొద్దెక్కినదిమొదలు సాయంకాలమువఱకును సూర్యుని ప్రచండకిరణములకు కాలికాలిన యిసుక బయలునుండి వేడిమి పైకెగయుచుండును. అచ్చటచ్చట గానవచ్చెడి యుడిగిపోయిన మొలకలు మొదలును ఎండనుండి తలదాచుకొనుటకు జనుల కుపకరింపవు. జిహ్వకు రుచిగ ద్రావుటకు దగినంత మంచినీరు దొరకదు. సూర్యాస్తమయసమయమునకు చల్లగాలి తిరుగుట నిజమె. కాని, నిరతము, ఆపట్టిభూమి నివాసముగ జేసికొనినవారికి, ఏదోసమయమున విహారార్థ మచటి కేతెంచువారలకువలె, అందలి జీవితమంతగ సుఖప్రదముగ నుండదు. స్వానుభవమున వారికి స్పష్టముగ గానబడునవి కాలుచుండెడి యిసుకయెడారియు, చెవులు చిల్లులుపడునట్టుగ నిరతము తీరమును మోదెడి యలల చప్పుడును. సముద్రతరంగములనుండి వీతెంచు శీతలవాయువులు సంసార సౌఖ్యసంపదలవలెనే వారికి క్షణభంగురమగుచుండును.

ఏనను, రాతిలోని కప్పకు రాతిలోనె జీవితము గడచిపోవుచుండును. నీలమ్మకు నీలివాడనివాసము అనుకూలముగనే యున్నది. నావవేసికొని తండ్రియు, నన్నయు సముద్రముమీద బోయి, చేపజెల్లలు పట్టుకొని, సంసారము గడపుకొనుటకు పడు కష్టము లాబాలకేమి తెలియును? నీలమ్మయు, తమ్ముడును ఇంటిపనులు నెరవేర్చు తల్లికిగాని దోనెపనిమీద నుండు అన్నయయ్యలకుగాని, చేయుసాయ మంతగ లేదు. అక్కతమ్ములు, ఒకరినొకరు చెట్టపట్టుకొని, సాయంకాలము సముద్రపుటొడ్డున కేగి, అచట తేనెగవ్వలు, గంగాళువచిప్పలు నేరికొనుచును, తా మిసుకలో దీర్చి కట్టిన బొమ్మరిండ్లను పెద్దకెరటము లూడ్చివేయగా కేకలువేయుచు క్రొత్తయిండ్లు మరలమరల గట్టుచును కాలము గడుపుచుందురు. గోలీల యాట, గాలిపడగ లెగురవేయుట,—ఇవియె వారికిని, ఆపల్లెయందలి యితరపిల్లలకును ముఖ్యకాలక్షేపములు.

౨

'ఓడలు బండ్లగును, బండ్లోడలగును.' కాలవైపరీత్యమునను, గాంధీమహాత్ముని కార్యశూరత్వమహిమమునను పల్లెలు పట్టణములుగను, పట్టణములు పల్లెలుగను బరిణమించినవి. ఈమధ్య నొకనాటి సాయంకాలము నీలమ్మ తమ్మునితో బంతమువైచి, తీరమును తాకెడి పెద్దయలలలోనుండి దుముకుచు నొడ్డున చాలదూరము పరుగిడిపోయెను. అపుడు వారికన్నులకొక వింతదృశ్య మగపడెను. వయసువచ్చిన మనుష్యులు కొందఱు, చిన్నపిల్లలవలె, ఒకరిచేత నున్న వస్తువుల నొకరు పెఱుకుకొన బెనగులాడుచుండిరి. కొందఱు తెల్లని టోపీలు పెట్టుకొని, రంగుజెండాలు చేతబట్టుకొని నిలుచుండిరి. సమాచారము కనుగొనెదమని యాపిల్లలిరువురును ఆగుంపుదగ్గఱకు బరుగెత్తిపోయిరి. సముద్రపు పజ్జల బంకు కాలుప్పును బిడికెండ్లతో బట్టుకొని యైదాఱుగురు యువకులు నిలుచుండిరి. వారదివఱకు ప్రోగుచేసి గుడ్డలలో మూటగట్టిన యుప్పును వారిని ముట్టడించిన సర్కారుభటులు స్వాధీనపఱుచుకొని, అంతటితో దనివినొందక, టోపీల పిన్నవారల చేతుల నుండిన యుప్పుకణములనుగూడ గైకొన ప్రయత్నించుచుండిరి. చిన్నయుప్పురాలకై పెద్దవారిట్లు పెనగులాడుటయందలి సరసత ఆపిల్లలకు బోధపడలేదు. ఎట్టకేలకు, రక్షకభటులు జెండాలయువకుల చేతులనుండి యుప్పునంతటిని వశపఱుచుకొనిరికాని, వారిలో నొకడుమాత్రము తన పిడికిలిని వదలకుండెను. రక్షకభటులు వేర్వేరుగను, కలసియును, ఆయువకుని గుప్పిలి సడలింప నెన్నియోయుపాయములు చేసిరికాని, అన్ని

యూనిష్ఫలమయ్యెను! అంత జెండావారు తమమార్గమున దాము పోయిరి. రక్షకభటులు, అచట ప్రోగుపడి యుండిన యుప్పురాసులను మంటిలో గలిపివైచి, మఱి వెడలిపోయిరి.

3

పిల్లలలో ననుకరణశక్తి మెండు. దారిపొడుగునను నీలమ్మయు, తమ్ముడును రక్షకభటులు, లవణసత్యాగ్రహులును జేసినచొప్పున, ఇసుకతో నింపిన యొకరిగుప్పిలి నొకరు విడిపింప బ్రయత్నించి వినోదించుచుండిరి. వారు పల్లెవాడచేరుటయె తడవుగా, ఇసుకబట్టిన పిడికిలిని సడలించుట ఆప్రాంతముల పిల్లలకు వేడుకయాట యయ్యెను. రాత్రి కూడుతినుసమయమున నీలమ్మ తన తల్లిదండ్రులకు దామానాడు చూచిన సంగతి వర్ణించిచెప్పెను. తోడనె యావార్త పల్లెయంతయు వ్యాపించెను. ఇట్లు పండ్రెండువందలమైళ్ల దూరమున పశ్చిమసముద్రతీరమున గాంధిమహాత్ముడు పన్నిన లవణవ్యాహారరహస్యము, తూర్పున తెలుగుదేశమందలి కుగ్రామమగు నీలివాడకు బ్రాకి ప్రకటితమయ్యెను.

౪

దళాధిపతి ప్రసాదరావుచౌదరి తన యిరువదిమంది శాంతిసైనికులను వెంటనిడుకొనివచ్చి, కొన్ని దినములక్రిందటనె నీలివాడకు క్రోసుదూరమున నున్న సైకతస్థలమున దన శిబిర మేర్పఱుచుకొనెను. సముద్రతీరమున నచ్చటచ్చట లభ్యమైన యుప్పును తన సహచరులచే నాతడు ప్రోగుచేయించి, సంచులతో దానిని మండలమందలి యితరసత్యాగ్రహదళము లుండెడి తావులకు బంపుచుండెను. అంత నది దేశములో నమ్ముడువోవుచుండెను. లవణశాఖవారు రక్షకభటుల సాయము గొని, ఈశాంతిదళము ప్రోగుచేసిన యుప్పును అధాత్తుగ నప్పుడప్పుడు పట్టుకొని, అట్టి ప్రదేశములం దుత్పన్నమైన యుప్పురాసులను బాడుచేయుచుండిరి. కాని, వార లనుకొనునంత సులభముగ శాంతిసైనికులు తమ చేతికి జిక్కిన యుప్పు నిచ్చివేయువారు కారు. ప్రసాదరావుచేతిది గట్టిపట్టు! చేతనున్న యుప్పును శత్రువశము చేయుటకన్న, తనప్రాణమునైన గోల్పోవ సిద్ధముగ నుండున ట్లాతడు గానబడెను. ప్రభుత్వోద్యోగు లొకచోట నుప్పురాసిని బాడుచేసినచో, వెంటనే పదితావులందలి మేలిరాసు లాతని కనులకు గానవచ్చుచుండును. కావున నిట్టిపగతుని ధారాళముగ జయింపవలనుపడక రక్షకభటులు వీనిని మాయోపాయమున భంగపఱుప బ్రయత్నించుచుండిరి.

ఒకనాడు వేకువనె ప్రసాదరావు పడకవిడిచి తానెచటికి బోవునదియు శిబిరములోని సహవాసులకు జెప్పక, ఒంటరిగ బయనమయ్యెను. తూర్పురేక లింకను ఆకసము నలంకరింపలేదు. తానొకడె యా యెడారిని బడి పోవుచుంటినని యాయువకుడు తలంచినను, ఇరువురు పురుషులు వాని జాడలు కనిపెట్టుచు, మెల్లమెల్లగ వానిని వెంబడించిరి. వీరు రక్షకోద్యోగులు. సమయము చూచి రహస్యముగ వీనికి శాస్తిచేసినచో, వాని యనుచరులు నిరుత్సాహులై యచటినుండి శిబిర మెత్తివేయుదురని వారి యాలోచన.

ఈ కనుచీకటిసమయమున నెడారిని బడి తా నాత్రమున నొంటరిగ బయనముచేయుచుండుట తలపోయగా, ప్రసాదరావుచౌదరి మనసున నాశ్చర్యము పొరలిపొరలి వచ్చెను. నెలదినములక్రిందనేకదా యాతడింకను కళాశాలలో జదువుసాములు సాగించుకొనుచుండెను. ఇంతశీఘ్రముగ పుస్తకము మూలవైచి జెండా చేతబట్టుదునని కలనైన నాత డనుకొనలేదు. పెద్ద సుడిగాలి వీచునపుడు, చిన్నిమొలకలు మొదలుకొని మహావృక్షములవఱకును, చెట్లన్నియు నూగాడజొచ్చును. సబర్మతీ తీరకుటీరనివాసి యగు నొక మానవమాత్రుని చేసైగనెకదా, భారతదేశమంతటి నొక్కపెట్టున గలంచివైచిన యీ మహావాయు వుద్భవమయ్యెను! చిన్ననాటినుండియు నాయువకుని కుత్సాహజనకములైన యాశలు, నాశయములు నిపు డేమైపోయినవి? పుడమియందలి నదులన్నియు తుదకు సముద్రగత మగునట్లు, ప్రజలందఱి కోరికలును గాంధిమహాత్ముని మహోద్యమమున గలసిపోయెనే! భరతదేశమందలి ప్రతిభావంతులు,

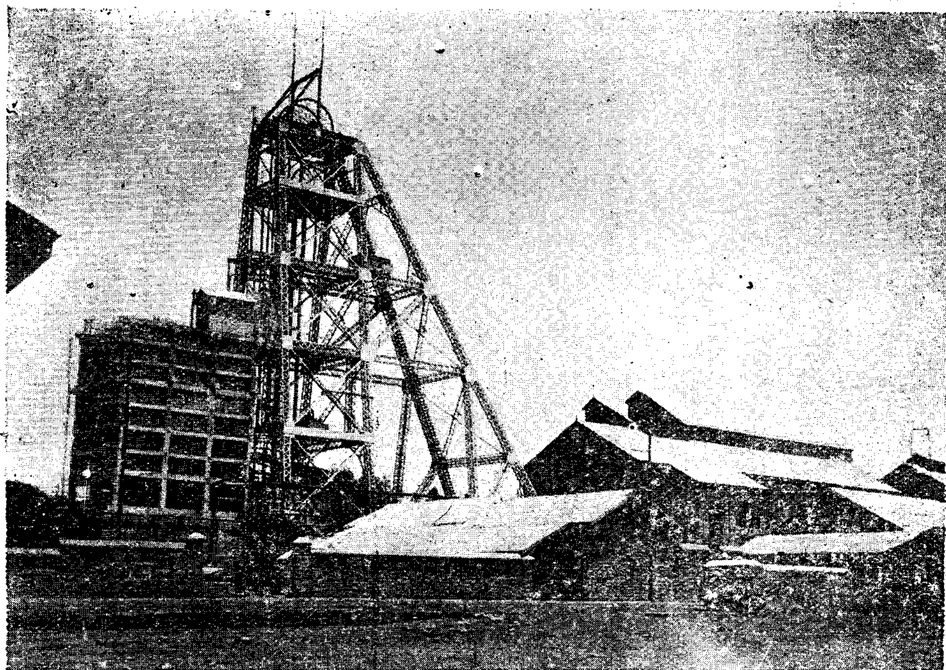

౫. ఒంటికల్లు గణపతి
(అంతఃప్రాకారమున)

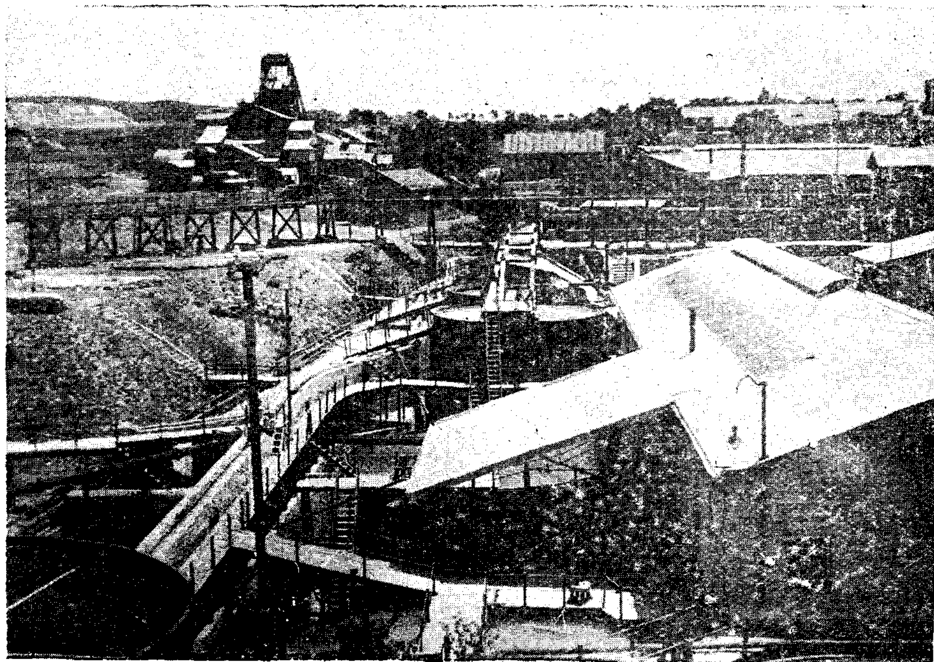
హొయ్శాలేశ్వర దేవాలయము-హళేబీడు

౬. కుడ్యశిల్పము

హొయ్సల శిల్పశైలి

కోలారు బంగారుగనులు K. S. R.

కోలారు బంగారుగనులు-వడబోతయంత్రములు K. S. R.

గాంధిమహాత్ముని మహాశయములె తమ యాశయములని తలపోయుచు, నోరుమెదపక, ఆవీరుని పాదచ్ఛాయల నడ్డుగులు సెట్టుచున్నారే! ఇదియెకదా మహాపురుషుని వ్యక్తిత్వమునకును, సామాన్యమానవప్రకృతికిని గల తారతమ్యము!

౫

ఇట్టి యూహాపరంపరలో నిమగ్నుడై నడచుచుండెడి యాయువకుడంత తనకాలికి నేలలో గొంత భేద మగపడగా, అధాత్తుగ నిలిచి, చేత గొంతయిసుక తీసి, ఒకటిరెండు కణములు నోటవేసికొని రుచిచూచి యుప్పని గ్రహించి, అచట తన జెండా పాతెను. ఉప్పునేల యెంత మేర వ్యాపించెనో చూతమని యప్పుడాతడు వంగి చేతితో భూమి నచ్చటచ్చట తడివి పరిశీలించుచుండెను. ఇంతలో వెనుకనుండి యధాత్తుగ వాని శిరస్సునను, వీపుమీదను లాటీకఱ్ఱ పెట్లు శరవేగముగ గురిసెను. "హరిహరీ! గాంధీకి జై!" అనుమాటలు తడబడుచు నుచ్చరించి ఆయువకుడు స్మృహతప్పి నిలువున బడిపోయెను. తాము దిగ్విజయము చేసినట్టుగ మోదమందియు, దొంగతనము చేసినట్టుగ దొట్రుపడి, పగతు రంత పలాయితు లయిరి.

౬

ఆనాడు సూర్యోదయసమయమున నీలమ్మ సముద్రతీరమున సోదరులతో గలసి యాటలాడుచుండెను. ఈమాఱు అన్నయు వారలతో గూడియుండెను. చెల్లెలికంటె అన్న రెండుమూడేండ్లు మాత్రమె పెద్ద. వాడిపుడు తండ్రిచేతి కంది యింటిపనులలో నాతనికి దోడుపడుచుండెను. ఐన నపుడపుడుమాత్రము, మొన్నమొన్ననె కడచిపోయిన వాని బాల్యక్రీడాదినములు వాని మనస్సున మెరమెరలాడుటచేత, పనినుండి వాడొకటిరెండురోజులు ఆటవిడుపు సైకొని, తోబుట్టువులతో దిరుగాడుచుండును. ఈనాడాముగ్వురు పిల్లలును, అలలను దప్పించుకొని దుముకులాడుచు, తమలో దాము పందెములువైచుకొని నీటియొడ్డున చాలదూరము పరువులెత్తిరి. ఒడ్డున కనతిదూరమున నంత నొక రంగు జెండా కనబడి వారు నిలిచిరి. అపుడు నీలమ్మ, "అన్నయ్యా! నేను, తమ్ముడును మొన్న చూచిన జెండాలిటువంటివె సుమీ. అక్కడ యింకా కొన్ని జెండాలుండును. పోయి చూదాము రండి!" అని పలికి, తానచటికి దారితీసెను. సోదరివెంటనే యన్నదమ్ము లాత్రోవను నడచిపోయిరి.

అక్కడ మఱి యేజెండాలుగాని; మనుష్యులజాడగాని కానరాకుండుటచేత, తిరిగిపోవుద మని అన్నయు దమ్మునకును చెప్పినను, తనకంటికి నిసుకమీద నల్లగ నేదో దూరమున గనబడుచున్నదని నీలమ్మ పలికి, తానచటికి బరుగెత్తిపోయి; "అన్నయ్యా, ఇటురండి. ఇక్కడెవడో మనుష్యుడు పడిపోయినాడు!" అని కేకవేసెను. వారిట్లు చూచినది నాడు వేకువనె రక్షకభటుల క్రూరప్రహారణములబారి పడిన శాంతివశాధిపుడు ప్రసాదరావె!

౭

నాడు పోలీసుల నెవరినిగాని తన పిడికిలినుండి యుప్పుగైకొననీయని మేటిబలవంతుడై నేడు నేలబడియుండుటకు నీలమ్మ మిగుల వగచెను. శరీరచలనము లేని యాతడు మృతుడయ్యెనని యాబాలిక భావించెను. ఆబలాధికునిమీద నీర్ష్యచేతనె వైరు లాతని కిట్లు చేసిరని యాచిన్నది తలంచెను. తామింటికి జని పెద్దవారితో నీసంగతి చెప్పుదమని యన్నదమ్ము లనిరి. శవమునొద్ద నిలువరాదని యన్న చెల్లెలిని వారించెను. కాని, యాశాంతిసైనికుని కింకను కొనయూపిరి యుండ వచ్చునని నీలమ్మనమ్మకము. కావున నాముగ్వురుపిల్లలును పడిపోయిన యువకుని ప్రయాసమున వెలికిల బరుండబెట్టిరి. అంత, చెల్లెలియాలోచనచొప్పున రోగికి గొంతుక తడుపుట కెచటనైన మంచినీరు తెచ్చుటకై అన్న బయలుదేరెను. ఊపిరి సరిగా విడుచుట కిపుడనుకూలముగ నుండుటచేత, ఏకోశముననో ప్రాణలేశమంటిపెట్టుకొనియుండిన యాశాంతిసైనికుడు, అంత మెల్లమెల్లగ శ్వాసము విడువజొచ్చెను. ఒక తాటియాకుదొప్పతో నిపుడు అన్న తెచ్చిన నీటితో, చెల్లెలు

"...నేడు నేలబడియుండుటకు నీలమ్మ మిగుల వగచెను"

రోగిమొగము గడిగి, ఒకకొన్ని నీటిబిందువులు వాని నోట మెల్లగ బోసెను. అవి గుటకపడినవి! ఇట్లు శీతలోపచారములు చేసి, మృత్యుముఖమునుండి యీ యువకుని యసువులు దక్కించితిమని యాపసివారు మిగుల ముదమందిరి. వాని కింకను స్పృహ రాకుండినను, ప్రాణములు నిలిచె ననుట స్పష్టమయ్యెను. ప్రచండభానుని కెదురుగ మండుచుండెడి యిసుకనేలలో వాడు పండుకొనియుండుట ప్రాణోపద్రవకరమని వారెంచి ఎటులైన వానిని దమగ్రామము జేర్చుట కాలోచించిరి. అక్కయును దమ్ముడును రోగిమీది కెండ రాకుండ జూచి వాని కుపచారములు సలుపుచుండునట్లును, ఈలోపుగ అన్న వేగముగ బోయి తమయూరివారికీవార్త చెప్పి వారిని గొనివచ్చుటకును వారేర్పఱచుకొనిరి. ఒకగంటలోనె నీలివాడగ్రామస్థులు సవారిలో ప్రసాదరావును తమయూరికి గొనివచ్చిరి. నీలమ్మకుటీరము ప్రక్కనుండు గుడిసియె రోగికి విడిది. ఆతని దేహమునందలి దెబ్బలకు, గాయములకు నపుడు మందులు పట్టించిరి. రోగి నోట మెల్లమెల్లగ పలుచని జావ పోయుచు నీలమ్మయు, ఆమెతల్లియు వాని మంచము నొద్ద గనిపెట్టుకొనియుండిరి.

౮

రాత్రికి ప్రసాదరావు కొంత తెప్పిఱిల్లెను. స్పృహవచ్చి యాత డిటునటు తేఱిపాఱచూచెను. తానొక గుడిసెలో మంచముమీద బండుకొనియుండుటయు, పల్లెవారు తన కుపచారములు సలుపుచుండుటయు గనిపెట్టి, ఇది పట్టికలయని యాతడు మొదట తలంచెను. తన యొడలిమీది గాయములు తడివిచూచుకొని, రోగి నిట్టూర్పు విడిచెను. బాధచేతను, నీరసముచేతను ప్రసాదరావు మూలుగుచు, హీనస్వరమున దన జెండా యేమయ్యెననియు, తానెచట నుంటిననియు వారలను ప్రశ్నించెను. సత్తువచేరుట కింకకొంత జావ పోసి, అతని జెండా సురక్షితముగ నచటనె యుండెననియు, వాని సమాచారము క్రమముగ నెఱిగింతుమనియు, వాడేమియు నలజడిపడ నక్కఱలేదనియును, తల్లియు, గూతురును వాని నూరార్చిరి. పతాకము

సురక్షితమని వినునపుడు సైనికుని ముఖకమలము సంతసమున వికసనమందెను.

క్రమక్రమముగ ప్రసాదరావునకు తెలివివచ్చెను. పల్లెకన్నియవలన చన ప్రస్తుతసమాచారము విని యాతఁ డాశ్చర్యమందెను. గ్రామస్థులును, ముఖ్యముగ నింటి వారును, తనకు జేసిన సహాయసపర్యల కాతఁడు కృతజ్ఞత కలిగియుండెను. దైవసంఘటనము లెంత విచిత్రము! అంపటికంటెను నీలమ్మ యాతని కిపు డాప్తురా లయ్యెను. అత్యధిక బాధాపీడితుడై, కాలు నేతులు గదుపు కొనుటకైన శక్తిలేని యాయాసహాయస్థితిలో, తన కీ యబలను రక్షకురాలినిగ జూపినందు కాయోధుఁడు దేవుని బొగడెను. నీలమ్మయె వాని కిపుడు తల్లియు, నేడుగడయు!

౯

మఱునాటి యుదయమునకు శాంతిసైనికులు వెదకికొనుచు వచ్చి, నీలివాడలో నీకుటీరమున బడి యుండిన తమ నాయకుని గలసికొనిరి. శత్రువుల దౌర్జన్యమున కాహుతిగావలసిన తమ చెలికాని యసువులు, ఈ యూరివారి సాయమునను, ఈ పల్లెపిల్లల సౌజన్యమునను, నిలిచియుండుటకు వా రెంతయు సంత సించిరి. అనుంగుమిత్రుని దమబుజములపై నుంచుకొని శిబిరమునకు గొనిపోవలెనని వారు మొదట సంకల్పించిరి. కాని, యిట్టిస్థితిలో రోగిని గదుపుట యుక్తముకాదని గ్రామవాసులు వారించిరి. రోగియభిప్రాయము నదియే. ఎట్టియుద్రేకమునకు నవకాశమీయని యానిశ్శబ్దప్రదేశ మునసే యుండినచో, కొలది దినములలోనే తమ నాయకుడు స్వస్థుడగునని సైనికులును దలంచిరి. కావున ప్రసాదరావున కాపల్లెవాడ మఱికొన్నిరోజులవఱకును నివాసస్థల మయ్యెను.

నానాట ప్రసాదరావునకు శరీరము నెమ్మది నొందెను. గాయములు మానజొచ్చెను. జ్వరము నివారణమయ్యెను. నీరసి మొకటితప్ప వాని దేహమున నిపు డేలోపము గానిపింపదు. తక్షణమే తన శిబిరము జేరి, తన కార్యము లేల తాను చక్కబెట్టుకొనరాదని యా యువకుడు విసువునొందెను. ప్రపంచరంగమంతయు కార్యమయమై యుండగా, తా నీమాలమాలపల్లెలో హాయిగ పాన్పుమీద బవళించి, తన ప్రజ్ఞాపౌరుషముల నన్నిటిని జోకొట్టి నిద్రపుచ్చుచుంటినని యాశూరుడు తన్నుదాను నిందించుకొనెను. ఆవీరుని మన స్త్రీవ్రత మేదేని కార్యసాధనమునగాని యుపశమింపదని యాలోచించి, నీలమ్మయు దల్లియు వానిని జూచి, "అయ్యా, మీరు తెలిసినవారు. ఇక్కడెవరికిని చదువురాదు. గాంధీమహాత్ముని ప్రభ దేశమంతా మోగిపోతున్నది. ఆసంగతు లేమైనా మావాళ్లకు మెల్లగ చెప్పగలరా?" అని యందించిరి. తనరొట్టె నేతిని బడెగదా యని యా యువకుడు సంతసించి, అట్లే చేతు ననెను. ఇటు లాపల్లెవాడయందు దేశపరిస్థితులు, లవణసత్యాగ్రహము, స్వరాజ్యసంపాదనము—మొదలగు విషయములనుగుఱించి సత్యాగ్రహుల యభిప్రాయములు వ్యాప్తము లయ్యెను.

ఒకనాడు ప్రసాదరావుతో నీలమ్మతల్లి, "మా పల్లెవాళ్లకు కూటికి లేకున్నను, కల్లుకర్చు తప్పదు! నాయనా!" అని మాటలసందర్భముననెను. ఇది నిమిత్తముగా ప్రసాదరావు మద్యపాననిషేధమును గుఱించి యచటి జనులలో కొంత ప్రబోధము గలిగించెను. అచ్చటివారు కల్లు సారాయిలు వర్జించునట్లు కృషి సల్పెను. నీలమ్మయింటినుండి యారంభమైన యీ సంస్కరణము కొలదిదినములలోనే గ్రామమంతయు వ్యాపించెను.

౧౦

ఇపుడు ప్రసాదరావునకు బరిపూర్ణారోగ్యము గలిగెను. ఏలినాయకుడు లేని శిబిరము జీవములేని కళేబరమువలె నుండెనని సైనికులు చెప్పిరి. తాను బోయి వచ్చెదనని యింటివారియొద్దను, గ్రామస్థులయొద్దను ఆయువకుడు సెలవుగైకొనునపుడు, ఉభయపక్షముల వారును విశేషభావోద్రేకపూరితు లైరి. ఆసజ్జనుని హితబోధనము ననుసరించి తమ దినచర్య నడపుకొందు మని గ్రామవాస్తవ్యులు వాగ్దానముచేసిరి. తాము ను శాంతిసైన్యమున జేరుదుమని పలువురు యువకులు

గుడ్డజెండాలతో వానివెంట బయలుదేఱిరి. పల్లెవాడలో ప్రసాదరావు ప్రవాసదినములు వ్యర్థముగాకుండెననుట వియె ప్రబలనిదర్శనములు .

ప్రసాదరావు చేపట్టిన యుద్యమ మాప్రాంతములం దిపుడు బాగుగ జరుగుచుండెను. నాయకుడు మరల తమ్ము గలసికొనినప్పటినుండియు సైనికు లత్యుత్సాహమున దమ పనులు నెరవేర్చుచుండిరి. పల్లెపటాలపు పిల్లలా ప్రాంతపువారలె కావున, వారు గుట్టలుగుట్టలుగ సుప్పురాసులు దెచ్చి పేర్చుచుండిరి. మద్యపాననిషేధ ప్రచారము పల్లెనుండి పల్లెకు ప్రాకిపోయెను. అంత చుట్టుపట్టుల గ్రామములనుండి ప్రజలు గుంపులుగుంపులుగ వారి శిబిరమును జూడవచ్చుచు, కానుకలు, చందాలును గ్రుమ్మరించిరి. నిరుపేదలు ఉప్పు నేతి తెచ్చి యిచ్చుచుండిరి. ఇట్లు అర్థబలము, అంగబలమును సమృద్ధముగ గల యాశాంతిసైనికులు, తా మింక దుర్జేయులమనియె భావింపదొడంగిరి.

ప్రసాదరావుమాత్ర మట్లెన్నడును దలంచువాడు కాడు. ప్రథమమునుండియు నియమానుసారజీవితమున కభ్యాసపడి, పలుమా ఱాత డాత్మపరీక్ష చేసికొనుచుండువాడు. తన చదువుసాములును, ప్రజ్ఞాప్రతిభలును జూచుకొని విఱ్ఱవీగువాడు కాడు. కలిమియందణకువయు, లేమియం దోరిమియు నియమములుగ జేకొనినవాడు. పరిస్థితులు తమ కిపు డెంత ప్రోత్సాహకరముగ నుండినను, భవిష్యత్తునం దవి తాఱుమాఱగునపుడు తా మెట్లు తెప్పరిల్లగలమా యని యాతడాలోచించుచుండును. ఆతనికి సత్యమె నిదానము; ధర్మమె కర్తవ్యము. సత్యదీక్షగల గాంధీమహాత్ముని యుద్యమమున బనిచేయువారలలో బలువురు ఆమహనీయుని సన్నియమముల నుల్లంఘించుచుండుట కాతడు విగచుచుండును. నిత్యబ్రహ్మచర్యదీక్షతో నుండవలసిన సత్యాగ్రహులలో ననేకులు సుఖలాలసులగుట యాతనికి దుఃఖావహముగ నుండెను. పగతురనైన ప్రేమింపవలెనుసుమీ యని సతతగురూత్తము డుపదేశించుచుండినను, అచటి శాంతిసైనికులు రెండుమూడుమాఱులు ప్రభుత్వోద్యోగులను బరిహసించి, వారియెడ దౌర్జన్యము చూప సిద్ధముగాలేదా ?

చుట్టుపట్టుల పల్లెలవారు శిబిరమునకు వచ్చి, తనకు వేసెడి తెంపులేని ప్రశ్నలకు ప్రసాదరావు ప్రశాంతముగ సమాధానము లిచ్చుచుండుట వృథాప్రయాసమని సైనికులలో పలువురి తలంపు. ప్రేమ, దయ, సత్యసంగతియును సత్యాగ్రహుల ముఖ్యసాధనకలాపమని దళాధిపతి వారల కొత్తిచెప్పుచుండువాడు. ఒకనాడొక పల్లెవాడు మాటాడుటకు సందేహించుచు, ప్రసాదరావు ప్రోత్సహింపగ నిట్లు పలికెను: "అయ్యా, కల్లుతాగవద్దనికదా మీరు బోధిస్తున్నారు. చిన్ననాటి అభ్యాసాలు వక్కసారిగ కట్టిపెట్టడము సులభమా ? 'పాడుకల్లు మానివేయండిరా!' అని నేను మాపల్లె పిల్లలతో నొక్కిచెప్పితే, 'చదువుకున్నవాళ్లు, సత్యాగ్రహీలు, కాఫీవుడుమాలు కట్టిపెట్టినమరునాడు, మేము మాకల్లుముంతలు పగలగొట్టుతాము లే!' అన్నారు."

దీనికి ప్రసాదరావు తానేమియు సమాధానమీయక, చుట్టునుండు సోదరసైనికసమితిని జవాబు చెప్పుమనెను. కాఫీ నాగరికతకు చిహ్నమని కొందఱును, కల్లువలె కాఫీ కయిపుచేయదని కొందఱును, మద్యమునవలె దుర్వ్యాసనలు కాఫీనుండి వెడలవని మఱి కొందఱును సమాధానము లిచ్చిరి. దళాధిపతి యపుడందుకొని, కల్లుకాఫీలు రెండును దేహమునకు బలమేమియు నీయక తాత్కాలికోద్రేకమును మాత్రము గలిగించెడి విషపదార్థములె యనియును, శరీరమునకు రెండును సమానముగ చెఱుపుచేసెడివె యనియును, తమ టీకాఫీల యలవాటు త్యజింపలేనివారికి మద్యము వర్జింపుమని పామరులకు బోధింప నధికారము లేదనియును తీరుపు చెప్పెను.

ఇట్లు ఆశిబిరమున కాఫీనీళ్లకొఱకు సైనికులు కొందఱు తెల్లవాఱినయపుడెడి దురభ్యాసము తొలగిపోయెను. పల్లెలలోనివారు మద్యపానము వర్జించుటకు తగినంత ప్రోత్సాహము నపుడు గలిగెను.

౧౧

ముఖ్యపట్టణమందలి నాయకు లొకరొకరె బంధితులై కారాగృహమునకు బోవుటవలన, వెంటనె తన దళమును దీసికొని వచ్చి, తా నొక యున్నతపదవిని స్వీకరింపుమని ప్రసాదరావున కిపు డాహ్వానమువచ్చెను. ఈప్రాంతములం దిన్నాళ్లును సత్కారములు జరిగించిన శాంతిసైన్య మిపుడు తమ్ము వదలిపోవుట చుట్టుపట్టుల వారికి విషాదకరముగ నుండెను. తాను పోయివచ్చెదనని ప్రసాదరావు నీలివాడవారికి జెప్పినప్పుడు నీలమ్మ కంట నీరు పెట్టుకొనెను. ఎంతసేపటికిని ఆబాల యూరకుండినది కాదు. ఒడలెఱుగక యెడారిలో బడియుండిన తనను దన యింటికి జేర్చి లెక్కలేని యుపచారములు సలిపి, తనప్రాణములు గాపాడిన నీలమ్మ ప్రసాదరావునకు బ్రాణసమానగదా! అట్టి సుగుణమణిని సంతృప్తిపఱచుట యా శూరుని ముఖ్యవిధి. కావున నెటులో యాకన్య నొడంబఱిచి, స్వస్థచిత్తమున దా నాగ్రామము విడువవలెనని యా యువకునికోరిక. ఎట్టకేల కాబాలకు హృదయగతమగు వాంఛపోకడ లాతనికి దెలియవచ్చెను. ఆసుందరి కా యువకునిమీద జెప్పనలవిగాని ప్రేమ మేర్పడెను. ఇట్టి ధీరదాక్షిణ్యశీలుని దాను వరించి వివాహమాడకున్న దన జీవితము వ్యర్థమని యా మెలత తలంచెను. కులవిద్యాసంపదలం దధికుడైన యాశూరుడు తన కందని ప్రాని పండని యాబాల యావంతయు దలంపదయ్యెను.

ఇంక, ప్రసాదరావును గుఱించి యేమిచెప్పను? మనసార వలచిన చేడియనెగాని తాను జెట్టపట్టనని చిన్ననాటనుండియు బ్రతినవట్టిన ఛాందసు డాతడు. ఆపల్లెపడంతి కులవిద్యాసౌభాగ్యము లాత డారయలేదు. దైవసంఘటనము లెంతటి విచిత్రములో కాని, ఆముద్దియమోము గాంచిన నిమేషమునుండియె యా యువకుని డెందమాలతాంగియందె యవలగ్నమై యుండెను. అంతటి సదయహృదయ నెన్న డాసరసుడు గాంచియుండలేదు. తా నెపుడైన బరిణయమైనచో, ఆచెలువనే స్వీకరింతునని యాచతురుడు తన హృదయమును సమాధానపఱుచుకొనెను. మనమున నమ్మిన సత్యమును వలసినపుడు వెలిపుచ్చుట కా ధీరుడు వెఱచెడివాడు కాడు. ఐనను దేశమంతయు సంక్షోభించెడి యీయాసమయమున పెండ్లిమాటలు తలపెట్టుట యనుచితముగదా! నీలమ్మయైనను ఆసరసుని తన నాతరుణముననె పరిణయమాడుమని పట్టుపట్టునంతటి వెఱ్ఱిదికాదు. దేశపరిస్థితులు చక్కబడినపిదపనైనను, తన వాంఛాసాఫల్యమున కావంతయైన నవకాశముండునా యనియె యా సుందరిసంప్రశ్నము. ఈ చిన్ని ప్రశ్నమునకు గల సమాధానమునందె యా సుదతి యాశాప్రపంచమంతయు కేంద్రీకృతమైయుండెను.

ఎట్టకేలకు మనసు దిట్టపఱచుకొని, ప్రసాదరావు చౌదరి, ఆపల్లెకన్నియ ముద్దువ్రేలి కొక ముద్దుటుంగరము పెట్టి ముద్దుపెట్టుకొనినపుడె ఆకలికిముఖకమలము కలకదేరెను. ఇపు డచటికి వచ్చి బారులుతీరి నిలిచిన శాంతిసైనికుల నయనముల కాబాల పల్లెవాడయాడబడుచువలెగాక, ఏవీరపత్నివలెనో కానబడెను. శీలముతోగూడిన సౌందర్యవిభవ మెపుడు నిట్టిదియె. ఇపుడు నీలివాడకు వీడుకోలు చెప్పెడి శాంతిసైనికులు గాంధిమహాత్మునకును, ప్రేయసి నీలవేణితో గూడిన తమ ప్రియసేనానిమీదను అమితోత్సాహపూరితమగు జయధ్వానములు గురిపించిరి.

౧౨

ఇది జరిగి ప్రసాదరావు ముఖ్యపట్టణమునకు వచ్చిన కొలదిదినములకె యొకనా డాతనిని రక్షకభటులు బంధించి, మాఱుమూలగ్రామమున మకాము చేసియున్న న్యాయాధిపతియొద్దకు గొనిపోయిరి. నిందితుని ప్రతివాదనయె లేని యిట్టియభియోగములలో న్యాయనిర్ధారణమున కెంతకాలము కావలెను! దండనాధిపుడు విచారణముగించి, తనగదిలో గూర్చుండి తీర్పువ్రాసి బైటివసారాలోని రోదనశబ్దము విని, గవాక్షమునుండి వెలుపల కట్టె చూచెను. ఒక యువకుడు దూరమున నిలిచి, తన ప్రేయసి వీడుకోలుకొఱకు ప్రతీక్షించుచుండెను. అతడే నిందితుడగు ప్రసాదరావు.

ప్రియుడు కోమలిముంగురులు సరిచేయుచు, విలపింప వలదని యామెను వేడుచు, తన చేతిరుమాలతో ఆదీన

"తన చేతిరుమాలతో......కన్నీ రొత్తుచుండెను."

వదనకన్నీ రొత్తుచుండెను. ఏడాది తిరుగకయె తానింటి కేతెంచెదనని యాకాంత సత యెంత యూరార్పజూచినను, ఆయలివకనుదోయినుండి యశ్రుకణము లొలుకుచునేయుండెను. రాజరత్న మొదలియారు "రాతిగుండె న్యాయాధిపతి" యని పేరు మ్రోగినవాడు. పేరుపెంపులు, బిరుదుకితాబులును గుటిపించెడి రాజానుగ్రహసంపాదనమునకు దగిన యవకాశము లివియేకదా! ఐన నీ దృశ్యమునకు, శ్రావణ వర్ష మునకు నల్లరాల కొండ చెమ్మగిలునట్టుగ, ఆయుద్యోగి హృదయ మించుక మెత్తగిల్లెను. పరులకు మార్గప్రదర్శకుడు గావలసిన విద్యాధికు డగు ప్రసాదరావువంటి యపరాధికి తగిన శిక్ష వేయవలెనని యపుడె వ్రాసిన తీర్పుకాకితము నా న్యాయమూర్తి పట్టున చింపివైచి, వేరొక కాకితము గైకొని, ముద్దాయి సత్యాగ్రహదీక్షను తీవ్రముగ నెఱపజూచెడి సాహసికు డైనను, కోమలహృదయుడగు నీ తరుణవయస్కునికి కొంతక్షమ చూపినచో త్వరలో నీతడె ప్రభుభక్తిపరాయణులలో మిన్నగ పరిణమింపగలడను విశ్వాసమున నాతనికి స్వల్పశిక్ష నొసంగుచున్నానని తీర్పువ్రాసి, తన డెందమందలి యుమ్మలిక మొకింత యపనయించుకొనెను.

౧౩

ఇదివఱకు చెప్పిన యుదంతములు జరిగి యిప్పటికి సుమారు సంవత్సర మైనది. ఏడాది గిఱ్ఱున దిరిగిరాగా, మల్లెమొగ్గలతోను, మందవాయువులతోను గలసి మరల వసంతము నీలివాడగ్రామమున బ్రత్యక్షమయ్యెను. ఇపుడు నీలవేణి యెచట నున్నది? ఏమిచేయుచున్నది? కడచిపోయినది యొక వత్సరమె యని లోకము లెక్క వేసికొనుచున్నదికాని, నీలవేణియంతరంగమున కీలొపుగ సమకూరిన యనుభవసంచయము పదిసంవత్సరములకు సరిపడియుండెను. ఇపుడు నీలవేణి సముద్రపుటొడ్డున నాటువచిప్పలేరుచుండెడి పల్లెబాలికకాదు. ఆసుదతిపేరు, ఆమెయూహలు, ఆమె యాదర్శములును పల్లెలు, పట్టణములును వ్యాపించియున్నవి. దేశహితైకబుద్ధితో ప్రియుడు కారాగారమున గాసిల్లుచుండగా, తాను స్వగ్రామమున విహరింప నిచ్చగింపక, ఆసుగుణవతి స్త్రీలుసలుపు విదేశవస్త్రబహిష్కరణోద్యమమున బాల్గొనియెను. పగలంతయు నెండలో బజారులయందు నిలుచుండి, విదేశవస్త్రముల కొనబడువారి నవి కొనవలదని దైన్యమున వేడుచు, వారల చీవాట్లును, రక్షకభటుల కఠినచర్యలను లెక్కసేయక విధుల నెరవేర్చు నెలతలలో నీలవేణి మిన్నయయ్యెను. చెన్నపురినుండి యాహ్వానము రాగా నీలవేణి యంత నానగరమున కేగి,

యచిరకాలముననే యచటి నారీమణులకు నాయికయై, ఆంధ్రభామినులు ధైర్యస్థైర్యములకు బట్టుకొమ్మలని తమిళసుందరులు శ్లాఘించునట్లుగ మెలంగెను. నీలవేణి నంతట రక్షకభటులు బంధించుట, అచటికిపుడు న్యాయాధిపతిగ నేర్పడిన రాజరత్నమొదలియారు ఆఱు నెల లాధైర్యవతికి కారాగృహశిక్ష విధించుట మున్నగునవి వార్తాపత్రికల కెక్కిన చారిత్రకవిషయములె.

౧౪

భారతదేశోద్ధారకుడగు గాంధీమహాత్ముడును, భారతజనశ్రేయోభిలాషియగు ఇర్విన్‌ప్రభువును దేశమున శాంతి నెలకొల్పుటకు జేసికొనిన సమాధానము ననుసరించి కారాగారబంధితులైన సత్యాగ్రహులొక్కరొక్కరె చెరసాలనుండి విముక్తులగుచుండిరి. వేలూరు కారాగృహమునుండి వెలువడిన నీలవేణిని సమ్మానించుట కేగిన దేశభక్తులలో ప్రసాదరావుచౌదరి యొకడు. అదివఱకే శ్రీకృష్ణజన్మస్థానమునుండి విముక్తుడై వచ్చిన చౌదరి యిపుడు తన ప్రేయసిని గలసికొనునప్పు డానందపరవశు డయ్యెను.

తనకు సుస్వాగతమిచ్చుటకు దనవారు చెన్నపురి వచ్చి వేచియుండిరని వేలూరి కారాగృహముఖద్వారమున ప్రియునివలన వినిన నీలవేణి యంతట వారినిగాంచ నువ్విళులూరుచుండెను. చెన్నపురి రెయిలుస్టేషనులో నడుగిడునప్పటికి సత్యాగ్రహప్రముఖులును, నీలివాడ బంధువులును ఆమెను పూలమాలలతో ముంచివేసిరి. ఊరేగింపుటుత్సవము జరిగినవెనుక నిశ్శబ్దముగు నేచిన్న యింటనో తనకేర్పఱిచిన బసకు దనను వారు కొనిపోవుదురని యాతరుణి యనుకొనెనేకాని, అలంకృతమై జనావళిచే బరివేష్టితమైన యొకసుందరభవనమునకు దానపు డేతెంచి, అచట గల్యాణమంటపమున వివాహవేదిక నధిష్ఠింతునని యాకలికి కలలోనైన దలంపలేదు. ఇంత యాకస్మికముగ, నింత సంపూర్ణముగ దన భాగ్యము ఫలించునని యాపడతి యెన్నడును భావింపలేదు. ఆసుందరి యిపుడు తన యదృష్టమును దలపోయుటకును, తన నెచ్చెలులను బలుకరించుటకును వ్యవధానము గాంచకుండెను. ఇపు డిచట గూడిన ప్రేక్షకుల వదనములు, పురోహితుని, పలుకులు, ప్రాణేశుని పాణిగ్రహణము, సభాసదుల యాశీర్వాదములు, బంధుజనుల కానుకలు, మిత్రుల యభినందనములు- ఇవి యన్నియు నీలవేణికి గలలో గనిన విషయములవలె దోచెను.

ఆనాడు వధూవరులను, వారి యాంతరంగిక మిత్రులను ఆశ్చర్యవాహినిని ముంచివేసిన యొక యుదంతమునుగూర్చి యిచట బ్రస్తావింపక తీఱదు. సదస్యులు చందనతాంబూలాదులు స్వీకరించి తమ నెలవులకు వెడలిపోవుచుండగనే, అపుడె వీథిలో నిలిచిన మోటారుబండిలోనుండి వచ్చి యొక భాగ్యవతి వివాహవేదికనుండి దిగుచుండెడి వధువుమెడలో నొక హారము నైచి, పెండ్లివారి సపర్యలు పూర్తిగ గైకొనకయె వేవేగమె బండియెక్కి వెడలిపోయెను. విలువగల యాయాభరణము సమర్పించిన పుణ్యవతి యెవ్వరో తెలిసికొని, ఆమెకు దమ కృతజ్ఞత జూప బెండ్లివారికి వలను పడకుండెను. అంత వరుడు ప్రసాదరావుచౌదరి మిగుల ప్రయాసమున జేసిన విచారణపర్యవసాన మేమన, పెండ్లికూతురి మెడలో హారమునైచిన సుదతీమణి న్యాయమూర్తి రాజరత్నమొదలియారిగారి ధర్మపత్ని యనియె.

పరిణామము

పాలంకి వెంకటరామచంద్రమూర్తి

జానకమ్మముఖం ఎఱ్ఱబారింది. ఆమె చేతులో ఉన్న ఉత్తరాన్ని 'ఫ్రరు' మని చింపి, దూరముగా విసరివేసింది.

"ఏమిటే?" అన్నాడు దగ్గుతో, ఎదురుగా సోఫాలో కూర్చునిఉన్న శ్రీనివాసరావుపంతులు.

"ఎంతపనిచేశారు?"

ఆమెనయనాలనుండి విస్ఫులింగములు రాల్తున్నాయి. 'ఆఉత్తరం తెచ్చినవార్త ఏమిటో?' అని ఆలోచించబోయాడు ఆవృద్ధుడు.

"ఇంకేముంది? నాప్రయత్నమంతా నేలగలిసింది! వాళ్లంతా ఏకమయి, నాపీకి పిసికేరన్నమాటే!"

"ఆసంగతేమిటో చెప్పవుకా" దన్నాడు నెమ్మదిగా.

"పద్దెనిమిదేళ్లొచ్చిన వీడికి బుద్ధి ఉండక్కర్లేదూ?...ఎందుకుండాలి! వీడుమాత్రం వాళ్లల్లో వాడుకాదూ? పెంచుకున్నంతమాత్రం మనవాడయిపోతాడా?"

"ఏంచేశాడేమిటి రామం?" అని తిరిగి ఓమాటు ప్రయత్నంచేసి చూశాడు పంతులు.

"ఇంతకంటే ఏంచెయ్యాలి! మేనమామ తీసుకెళ్లి కూతురికి ముడెట్టేడు. ఇంకా బుద్ధిలేక, 'క్షమించాలి, మీదంపతులిద్దరూ దయచెయ్యాలి...' అని ఉత్తరం!......తోటపల్లికొండలకి షికారని పేరెట్టి నన్ను బుట్టలో పెట్టేడు మనవాడు— మనవాడేమిటి? మనడబ్బుకోసం చేరిన వాళ్లవాడే."

రామం చేసిన సాహసానికి శ్రీనివాసరావు ఆశ్చర్యపోయాడు మొదట. "జనకతల్లివైపువాళ్ల ప్రోత్సాహంవల్ల ఒడబడిఉంటాడు రామం. వాళ్లనేకవిధాల వీడికి నచ్చచెప్పిఉంటారు" అన్నాడు.

"అవును. వాడికి వాళ్లేముఖ్యం. నన్నందుకే గడ్డిపరకలాగ తోసిపారేశాడు."

"నీమాట తోసిపారేశాడంటావుకాని, కొంచెం ఆలోచించు. చిన్నప్పటినుంచీ 'పెళ్లిచేసుకుందాం' అనుకుంటోన్న వాడి మేనమామకూతుర్ని, పదమూడేళ్లొచ్చి, చక్కగా ఎదుగుతోన్న పిల్లని చేసుకుంటే బాగుంటుందంటావా, లేకపోతే, మూడేళ్లపిల్ల, మీ అన్నకూతురు ఎప్పటికో, ఎదిగేదాకా కనిపెట్టుకోడం బాగుంటుందంటావా?"

భర్తనోటమ్మట వెలువడిన ఈమాటలు జానకమ్మ క్రోధానలానికి ఆజ్యధారలయాయి.

"ఆ! అలాగా? నాప్రయత్నం బాగుండలేదూ? ఒక్కమాటు వెనక్కి దృష్టిమరల్చండి! పదిహేనేళ్లక్రితం,—తమకి నలభయ్యయిదేళ్లుంటాయి అప్పటికి—"కృష్ణా, రామా" అనుకునే రోజులు దగ్గరపడ్డా, వచ్చి పద్ధానుగేళ్లపిల్లని నన్ను పెళ్లిచేసుకోడం బాగుందికాబోలు!"

ముసలాయనకు జానికమ్మదెప్పిపొడుపు చెప్పుదెబ్బలాగయింది. ఆతడికి ఉపద్రవమైన కోపంవచ్చింది. కాని అదృష్టవశాత్తు, దగ్గు అడ్డువచ్చి, ఆతడు కోపాన్ని వెలిబుచ్చకుండా చేసింది. అతడు నెమ్మదిగా "మీవాళ్లంత వెర్రిబాగులవాళ్లయి ముడిపెట్టలేదు నిన్ను నాకు. నాడబ్బంతా నీపేర బ్యాంకులో వేయించి మరీపెళ్లిచేశారు" అన్నాడు.

"రామం చేరినదికూడా ఆసొమ్ముకోసమే నాడబ్బుమీద ఆసక్తిఉండి చేరినవాడు నాచెప్పుచేతులలో పడిఉండాలి......"

జానకమ్మ క్రోధంలో ఉడికిపోతోంది. ఆవేశంచేత ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసము లెక్కువై ఆమెవక్షస్థలం మాటిమాటికీ పొంగుతోంది. ఆమె పళ్లు 'పటపట'మని

కొఅుకుతో, నిప్పులొలికే వదనాన్ని పైకెత్తి, "ఉం డండి, వెధవల్లారా! మీపాట్లు ముందున్నాయి చూద్దురు గాని. మిమ్మల్నందర్నీ మంగలంలో పెట్టి వేచేస్తాను. పెద్దపులితోనా చెలగాటం మీకు?" అని అరిచింది.

శ్రీనివాసరావు వదరిపడ్డాడు. ఉపనయసంకాని పుత్రవాళ్లల్లో ఎదిగి పదిహేడేళ్లొచ్చినవాడనీ, తన వృద్ధాప్యంలో చేతికందుతాడనీ రామాన్ని తీసికొచ్చి దత్తతచేసుకున్నాడు. నేటితో ఈపెంపకానికి విఘాత మొచ్చిందన్నమాట!

2

"ఎవ రాతలుపుదగ్గర?"అంది జానకమ్మ లోపలి నుంచి.

"నేను." అనిహీనస్వరంలోసమాధానమొచ్చింది.

"రామం." అన్నాడు పంతులు.

జానకమ్మ చెయ్యి కడుగుకొని, సావిట్లోకి వచ్చింది. రామం తలవంచుకుని నిలువబడి, కాలి బొటనవ్రేలితో నేలమీద గీస్తున్నాడు. శ్రీనివాసరావు పంతులు రాబోయే పిడుగులవర్షాని కెదురుచూస్తు న్నాడు.

"రామం!"

"ఊఁ!"

"తోటపల్లి కొండలకనిచెప్పి మమ్మల్ని మభ్య పెట్టి వెళ్లి పెళ్లిచేసుకుంటావా? నీపెళ్లి మేము చూడ కూడదా ఏమిటి?" అతిశాంతముగా పలికినమాట లివి.

"మొదట నా కేమీ తెలియదు. దారిలో మా మామయ్యవచ్చి తీసికెళ్లేడు. మధ్యలో ఆసంగతీ, ఈసం గతీ చెప్పి, ఇంటికెళ్లేక పెళ్లిమాటెత్తేడు.

"ఊఁ?"

"'మాఅమ్మ కిష్టంలేదు. అందుచేత నా కొద్దీపెళ్లి' అని చెప్పేను. 'ఫరవాలే'దని బలవంతపెట్టి చేసేశారు."

రెండునిమిషములు నిశ్శబ్దంగా గడిచేయి.

"అమ్మ కిష్టంలేదని ఎందుకనుకున్నావురా ఈ పెళ్లి అంటే?"

రామారావు ముఖమెత్తి చూశాడుఆశ్చర్యంతో. భార్యవైఖరి పంతులకర్థమవటంలేదు.

"నేనేదో పెళ్ళాంకోళానికి శ్యామలని నీకు పెళ్లి చేస్తానంటే, ఆమాట పట్టుకుని, పెద్దప్నాగం పన్ని, నాకు తెలియకుండా పెళ్లిచేసేశారు నీకు. నాజన్మలో నేచేయదగిన ఈ ఒక్క శుభకార్యం, నాచేత జరుపబడ కుండా ఉండకపోవడమేకాదు గదా నాకళ్లయెదుట కూడా జరుగనీయక—అంతేకాదు—నాకు తెలియనే తెలియకుండా జరిపేశారు. ఇంతకంటే దారుణం ఏ ముంది.?" జానకమ్మముఖంలో దైన్యం గోచర మయింది.

రామానికి కళ్లమ్మట నీళ్లొచ్చాయి. "అమ్మా, క్షమించాలి. దురభిప్రాయపడి చేసినపని ఇది."

"కళ్లమ్మట నీళ్లెందుకురా ఈమాత్రందానికి? నాకూ సంతోషమే కోడలొచ్చిందంటే......లే! నీళ్లుపోసుకో! వంట అయింది." అంటూ లోపలికి వెళ్లింది జానకమ్మ.

'రామాన్ని గుమ్మంలో అడుగుపెట్టేటప్పటికి పీకపట్టుకుని గెంటేస్తుంది జానకి' అని మొట్టమొదట అనుకున్న పంతులుకి, తనభార్యయొక్క సౌమ్యప్రవ ర్తన చాలా ఆశ్చర్యం కలిగించింది. 'ఏమైనా ఆడది, జాలిగుండెకలది.' అనుకుంటూ, ఆయన 'స్నానం చెయ్యరా, మడిగట్టుకుందాం' అన్నాడు.

3

శ్రీనివాసరావుకీ, జానకమ్మకూ తెలియకుండా రామాన్ని తీసుకుపోయి తనకూతుర్నిచ్చి పెళ్లిచేసిన గణపతిరావు, తాను చేసినసాహసం అతిప్రమాదజనకం అని అంతా అయినపిమ్మట ఆందోళనపడజొచ్చాడు. కాని ఈవిషయంలో జానకమ్మ చూపిన ఔదార్యాన్ని గురించి విన్నప్పుడు అతని హృదయభారం తగ్గింది. గయ్యాళి అనుకోబడే జానకమ్మ సాధుస్వభావాన్ని

గ్రహించినప్పు డాతడు పశ్చాత్తాపంతో చిన్నబుచ్చుకున్నాడు. తాను తొందరపడి ఆదంపతులకు చేసిన అపచారాన్ని వాళ్లు మరచిపోయేటట్లు చేద్దామనే ఉద్దేశంతో రాజమండ్రీవచ్చి పంతులుగారింటి కెళ్లేడు. 'పెళ్లి బంధువులెవళ్లూ రాకుండా జరిగిందిగనుక, ఏ సత్యనారాయణవ్రతం పేరో చెప్పి, చుట్టాలను సమావేశం చేయించి పిల్లని, పిల్లవాణ్ణి పీటలమీద కూర్చోపెట్టి ఆశీర్వచనం చేయిద్దాం' అని ఆతడు తనఉద్దేశాన్ని తెలియచేశాడు. పంతులుగారు 'బాగానేఉంది' అనుకున్నాడు. కాని జానకమ్మ 'జరిగినదేదో జరిగిపోయింది కదా. ఇప్పుడు తిరిగీ ఎందుకూ ఈతంతు? ముందు ముందు చేసుకోవలసిన కార్యాలు లేకపోలేదుగదా!' అని ముక్తసరుగా మాట్లాడి ప్రసంగాన్ని ముగించింది.

తలిదండ్రులు తనయెడల చూపిన క్షమ రామంలో మార్పు తీసుకొచ్చింది. నాటినుంచీ, తన్ను దత్తునిగా స్వీకరించినఆదంపతుల ఉద్దేశాలను గ్రహించుకుంటూ వాటి కనుకూలంగా ప్రవర్తించడం తనవిధి అని ఆతడు నిశ్చయం చేసుకున్నాడు. ఈమనోనిశ్చయం గాఢమగుటకు తగినపరిస్థితులు కలిగేయి. శ్రావణమాసంలో తగువుఇవ్వడం, పండుగులకు పిలుపురావడంతోటే తన్ను పంపడం, బొమ్మలనోముకు సుభద్రను తీసుకురావడం — ఈ విషయాలన్నింటిలోనూ ముందంజవేస్తోన్న జానకమ్మయెడల తాను చూపవలసిన కృతజ్ఞత అనంతమైనదని ఆత డనుకోవలసివచ్చినది.

౪

సుమారు రెండుసంవత్సరాల్లు గడిచేయి. 'మీకోడలు, చిరంజీవిసౌభాగ్యవతి సుభద్ర రజస్వల అయిన' దని గణపతిరావుదగ్గరనుంచి ఉత్తరం వచ్చింది.

మరినాలుగుమాసాలయాక, గణపతిరావు 'కార్యమెప్పుడుచేసుకుంటా'రని అడగటానికొచ్చాడు.

'ఇంకా కొన్నాళ్లు పోనియ్యండి' అంది జానకమ్మ. 'సరే, మీయిష్టం' అని గణపతిరావు వెళ్లేడు. రామం మామగార్ని సాగనంపుతో "మామయ్యా, నీసూటుకేసులో నాలుగుపుస్తకాలు పెట్టేను. దానికియ్యి" అన్నాడు.

'లెక్కలు బుర్రకెక్కటంలేదు. అంతేకాకుండా క్లాసుకి పెద్దవాణ్ని నేను......' అన్నాడు రామం ఒకనాడు.

'ఈలెక్కలు మనల్ని ఉద్ధరిస్తాయి గనుకనా? సూక్కలుమానెయ్యి. మునిగిపోయిం దేమీ లేదు.' అంది జానకమ్మ.

రామాని కింక తీరుబడే. రెండురోజుల కొకనవల ముగించేవాడు ఇంట్లోకూచుని. వాఙ్మయం అంటే అభిరుచికలిగింది. 'నువ్వు బాగుగా చదువుకోవలెను.' అని సుభద్రకు జాబువ్రాశాడు. దానికి అత్తగారి భావాలతోనూ, సుభద్ర అక్షరాలతోనూ ప్రత్యుత్తరం వచ్చింది. కాలక్రమాన, తల్లికి తెలియకుండానే సుభద్ర మగనిఉత్తరాలకు సమాధానంవ్రాస్తోండేది.

సంవత్సరం గడిచింది. 'కోడల్ని తీసుకొస్తే బాగుంటుందేమోనే ఇంక' అన్నాడు పంతులుగారు.

శోభనం రాజమండ్రీలోనే జరిగింది. చాలా వైభవంగా జరిగింది. బాజారులో ఉన్న పట్టుచీరలలో మిక్కిలి ఖరీదైనది కోడలికి కొనిపించింది జానకమ్మ. పన్నెండుపెద్దకాసులు కొంగున కట్టించింది.

"ఏమండీ!" అంది గణపతిరావుభార్య మగనితో.

"అల్లుణ్ని మనింటిదగ్గర మూడునిద్దర్లకీ పంపేటట్టుగాలేదు చూస్తే."

"పోనిద్దూ. ఆవి డిష్టమొచ్చినట్లు జరగనియ్యి. కొడుకుని తీసుకుని ఎక్కడకో వెళ్లాలంటోంది రేపు. మనకెందుకూ అనవసరమైన పట్టింపు!"

నాలుగోనాటి ఉదయం సుభద్రను వెంటబెట్టుకుని రామం అత్తగారు, మామగారు వెళ్లిపోయారు. 'నేనుగూడా వెడితే!' అనుకున్నాడు రామం. 'అమ్మ ప్రయాణమో!' అని మనస్సును సమాధానపరచుకున్నాడు.

ఇంట్లో కార్యం అవటంవల్ల మూడురోజుల నుంచీ కలిగిన ప్రయాస జానకమ్మకి నలత కలుగ జేసింది. "నే నెక్కడకీ కదలలేనురా. 'వంట్లో బాసుండ లేదుగనుక రావడానికి వీలులేకపోయింది.' అని వాళ్లకు వుత్తరం వ్రాయి." అని జానకమ్మ ప్రయాణాన్ని ఆపుజేసింది.

౫

నెలయింది. 'మూడునిద్దర్లకీ రావలసిన' దని రామంమామగారిదగ్గరనుంచి ఉత్తరం వచ్చింది.

"కార్యం అయిందికనుక ఇంక మీమామగారు స్వయంగావచ్చి పిలవడం మానేసి, ఉత్తరాలమీద వ్యవహారం నడపటం మొదలెట్టేరు. చూశావ్!" అంది జానకమ్మ కొడుకుతో.

"ఏముటో, మేనల్లుణ్ణిగదా అనే చనువుతో వ్రాశాడు. తీరికలేకపోయింది కాబోలు. లేకపోతే వచ్చేవాడే."

"మేనల్లుడవుతే లోకవచెయ్యా లేమిటి? ఉత్తరం వచ్చినంతమాత్రాన్ని వాళ్లింటికెళ్లి కూర్చోక్కర్లేదు మనం. మాట్లాడ కూరుకో. సమాధానం కూడా వ్రాయకు."

రామం, "అమ్మ కీచిన్నవిషయంలో ఇంత పట్టింపెందుకో?" అనుకున్నాడు.

మరొకనెల గడిచింది. 'వాళ్లలాగ మనం ఉపేక్ష చేస్తే ప్రమాదంరావచ్చు.' అనే ఉద్దేశంతో సుభద్రను తీసుకొచ్చి, అత్తవారింట దిగబెట్టేడు గణపతిరావు.

"రామం, తాడేపల్లిలో ఇల్లు ఒక్కవర్షం వస్తే కూలిపోయేలాగుందిట! మనం అశ్రద్ధచేస్తే అది రవంతా జరిగిపోతుంది. పట్టుమని వారంరోజులపని ఉండదు. వెళ్లి ఆఇల్లుకాస్తా బాగుచేయించిరా నాయనా!" అంది జానకమ్మ ఆనాడే.

'నెలో, రెండునెలలో మకాంచేసి, పూర్తి చెయ్య వలసిన ఇంటిపని వారంరోజులలో ఎలాగ అవుతుంది? ఇంతకీ, అమ్మకి ఇంటితలపు ఈనాడే వచ్చిందెందుచేతో?......ఏమైనాసరే, నేను వెళ్లకతప్పదు.' అనుకుని బయలుదేరేడు రామం. అనుకునిపెట్టి, భార్య దగ్గిరకెళ్లి, 'త్వరగా వచ్చేస్తాలే' అనిచెప్పి, రైలు కెళ్లిపోయాడు.

'చీటికీ మాటికీ ఇంటికిరాకుండా, పనిముగించి మరీరావలెను' అని ఇంటిదగ్గరనుంచి ఉత్తరం వచ్చింది రామానికి. 'సరే' అని ప్రత్యుత్తరం వ్రాసాడు.

మాసాంతమయేదాకా రామారావు రాజమండ్రీ రాలేకపోయాడు. నిరీక్షిస్తో కాలంగడుపుతోన్న సుభద్రకి తుదకు భర్తృదర్శన మయింది.

భోజనాలయాయి. "నాలుగు రోజులనుంచి తినుకుంటున్నా, 'పని పూర్తిఅయినా కాకపోయినా బయలుదేరి వచ్చెయ్య' మని ఉత్తరం వ్రాద్దామని. మావాళ్లు ఉత్తరంమీద ఉత్తరం రాస్తున్నారు నన్ను రమ్మని" అంది జానకమ్మ రామంతో.

"ఎప్పుడో నెల్లాళ్లతర్వాత కాబోయేపెళ్లికి ఇప్పటినుంచి ఎందుకూ వెళ్లడం?" అన్నాడు పంతులు.

"పెళ్లినాటికి సరిగ్గా అందరిచుట్టాలలాగా నేను వెడితే వాళ్ల కేమి లాభం? మాఅమ్మ ఒక్కర్తేకదా! పనిపాటల్లో కాస్త ముందుగావెళ్లి దానికి సాయపడక పోతే ఎలాగ?"

"కోడల్ని కూడా తీసికెడతావా అలాగైతే?"

"అంతా అక్కడికిపోయి కూచుంటే ఇక్కడ మీకు భోజనమో?"

"సరే, అలాగైతే నరేంద్రపురంలో దిగబెట్టి రారా అమ్మని" అన్నాడు కొడుకుతో శ్రీనివాసరావు.

"దిగబెట్టివస్తే ఎలాగ కుదురుతుంది? ఏమి కావలసివచ్చినా పిలిస్తే పలికేవా డుండాలా నాకక్కడ? ఎంతకాలం? ఒక్కనెల్లాళ్లే కాదూ? పెళ్లి అయిపోడంతోటే వచ్చేస్తాం." అంది జానకమ్మ.

పంతులు నిర్ఘాంతపోయాడు. రామారావునకు వెన్ను విరిగినట్లయింది.

మర్నాడు జానకమ్మ రామారావుతో నరేంద్ర పురం వెళ్లింది.

శ్రీనివాసరావుపంతులుకూడా ఒకప్పు డిరవై యొక్క సంవత్సరముల వయస్సుగల యువకుడే. తనతో కాపురంచెయ్యడాని కొచ్చిన తనప్రథమకళత్రాని కప్పటికి సరిగ్గా సుభద్రలాగ పదహారేళ్లే ఉన్నాయి. కనుక ఆవయస్సులో నూతనదంపతులయొక్క భావాలెల్లా గుంటాయో ఆతనికెరుకయే. శోభనమైనదిమొదలు భర్త నుంచి ఎడబాటుచేయబడుతోన్న సుభద్రను చూస్తో అవృద్ధుడు వేదనకు లోనయాడు. మగడు దూరంగా ఉండడంచేత, ఆయింట్లో పిలిస్తే పలికేవాళ్లికొకళ్లు లేకపోవడంచేత, కోడలు బెంగపెట్టుకుంటుందని ఆలోచించి, ఆమెను పుట్టినింట దిగబెట్టి వచ్చి హోటల్లో ప్రవేశించాడు.

భార్యప్రవర్తనలో హఠాత్తుగా అగుపించిన ఈ మార్పునకు కారణమేమిటో? ఎడబాటువలన ఆయువతీయువకుల హృదయాలలో పుట్టే సంక్షోభానికి తాను కారకురాలనని జానకి గుర్తిస్తోందా? పెండ్లి అయిన వెంటనే, రజస్వలకాకపూర్వమే తనతో కాపురం చెయ్యడానికొచ్చి, ఒకరోజుకూడా తన్ను విడిచిఉండని జానకికి విరహవేదన అంటే ఎలాగ తెలుస్తుంది? తనకీ ఆమెకూ వయస్సులో విశేషభేదముందనిన్నీ, ఆమెకు దాంపత్యసౌఖ్యం పూర్తిగా లభించలేదనీ శ్రీనివాసరావిప్పుడు ఒప్పుతాడు. అందుచేత జానకి, తెలుసుకోకుండా ఆపుత్రవాళ్లకి అపచారంచేస్తోందేమో అనుకున్నాడు. 'కాని ముప్ఫయ్యేళ్లది. ప్రపంచంలో ఎందరో దంపతుల్ని చూస్తోంది. ఆమాత్రం తెలియకపోతుందా?' అనే సందేహం పీడించింది. కనుక ఏదో ఓగొప్పకారణం ఉంది దీనంతకీ...ఏమైతేనేమి, తనకి పెత్తనం నశించింది. తాను ప్లీడరీచేసి గడించిన ఆసొమ్మంతట్లోనూ ఒక్కకానీ ముట్టుకోడానికి తనకధికారంలేదు.

౬

"అందుచేత మీఅమ్మ నామీద కసి తీర్చుకుంటోందన్నమాట! ఈరెండుసంవత్సరాలు మాకు ఆదరణ, ప్రేమా అంతా నటనేనా?"

"అనే అనుకోవాలి."

"నామీద కక్షకట్టి నన్ను మీఅమ్మం తొక్కకుండా చెయ్యవచ్చు. ఏమీ ఎరగని సుభద్ర నెందుకూ ఏడిపించడం?

"ఇద్దరురాజులు యుద్ధానికి దిగినప్పుడు, మధ్య నిరపరాధు లెందరు నశించటంలేదూ?"

"మీనాన్నకైనా జాలి అనేదిలేదూ?"

"ఉంది ఏమిచేయగలడు? ఆజాలి అనేది ఉండటంవల్లనే నానూలాన్ని ఆ దంపతులలో కలహాలు బయలుదేరుతున్నాయి. 'లేని ప్రేమ నటిస్తో, వాడికి శోభనంచేసి, తువకు అన్యోన్యానురాగం కుదిరిన వాళ్లిద్దర్నీ ఎడబాటు చేస్తోన్న గోముఖవ్యాఘ్రానివి. నీవు బ్రహ్మరాక్షసివి కాని మనిషివై పుట్టవలసినదానివి కావు. నీవు ఎరుగుండి, పట్టుదలతో పూనుకున్న ఈ మహాపాతకానికి ఫలితంక్రింద మళ్లీ జన్మలో ఘోరమైన వైధవ్యం సంభవిస్తుంది నీకు' అని తిట్టేడు. ఈ జన్మలో నా కంతకంటే ఎక్కువ వెలిగిపోతోన్నదేమీ లేదు' అని సమాధాన మిచ్చింది."

"డబ్బు చేతికిచిక్కిందికదా అన్నపొగరు. లేకపోతే ఆడదల్లాంటి సమాధాన మివ్వగలదా?"

"................."

"ఇన్నాళ్లనుంచి అక్కడ పెరుగుతో, ఎంతో అడకువతో ప్రవర్తిస్తోన్న నీకుకలిగిన ప్రతిఫలమేమిటి?"

"ఇంతవరకూ ఏమీ లేదన్నమాట."

"అట్లయితే పరాయివానిలాగేనా ఉండడం నువ్వాయింట్లో ఇప్పుడు? ప్రపంచంలో దత్తత యియ్యబడ్డవాళ్లంతా ఇటువంటి అవస్థకే లోనవుతున్నారా?"

"లేదు. శైశవంలో పెంపకంయియ్యబడ్డ పుత్రవాళ్లు తమఆటపాటలచేత అన్యగర్భవాసులైనా దత్తతల్లిహృదయాన్ని ఆకర్షిస్తారు. అంతేకాకుండా, సాధారణంగా దత్తతచేసుకోబడ్డ పుత్రవాళ్లు ఏఅన్నకొడుకులో, తమ్ముడుకొడుకులో అయిఉంటారు. నాకూ, వీళ్లకూ అట్టి సంబంధమేలేదు. స్వశాఖలో

వాణ్ణి, వదులుకోనివాణ్ణి గనుక దత్తత వీలైంది. అయినప్పటికీ నామీద ప్రేమకలగడానికి వీలులేక పోలేదు. నామీద అటువంటి ఆదరణకూడా చూపేరు వాళ్లు. మానాయన నామీద ఎప్పుడూ అట్టిప్రేమ చూపుతోనే ఉన్నాడు. అమ్మకు నామీద కలుగవల సిన ప్రేమకు విఘాతమొచ్చింది. అందుకు కారణం మనమే."

"ఆమెకు చేసిన అపచారాన్ని గురించి పశ్చా త్తప్తుల మయాము కాదూ, ఎన్నివిధాలనో? ఆమెచెప్పి నట్లు చేశాం. అతివినయంతో ప్రవర్తిస్తున్నావు నువ్వు. ఇట్టిపరిస్థితుల్లో ఇంకా ఎందుకూ ఈకసి? ఈ జన్మలో క్షమించడం అంటో ఉండదా ఏమిటి?"

"ఉండకపోవచ్చు. ఆమె క్షమించాలని మన మెందు కనుకోవాలి? మన మామెకొనర్చిన మహాప చారానికి మనకు కావలసిన ప్రాయశ్చిత్తము చాలా ఉంది. ఆమెను తల్లి అని సలహాచేయకుండా ఆమెకు తెలియకుండా స్వతంత్రించి వివాహం చేసుకున్నప్పుడు ఆమె నన్ను పుత్రునిగా ఎలాభావిస్తుంది? ఇదేమీ గర్భ వాసం కాదుగదా, కొడుకేమి చేసినా ఊరుకోడానికి?"

గణపతిరావునకు మనోవేద నెక్కువవుతోంది. అల్లుడుకూడా తనమీద సానుభూతి చూపడం మానే స్తున్నాడు.

"వ్యవహారం పూర్తిగా చెడిపోయిందని తెలు సుండి ఇంకా ఎందుకూ ఆయింట్లో ఊగులాడడం?"

"వేరు దిక్కులేక!"

"దిక్కులేకేమి ? నీతల్లిదండ్రులు బ్రతికున్నా రు. నీఅన్నదమ్ము లున్నారు. నీకేమిలోటు? నీవాటా నీకివ్వకపోరు."

ఆమాటలువిని ఉగ్రుడయిపోయాడు రామా రావు. "నన్ను దత్తుడని పేరుపెట్టి ఈ దంపతులకు విక్రయించిననాడే నాతలిదండ్రుల కాత్మహత్య సంభ వించింది. వీళ్లింటికొచ్చి, వీళ్ల ప్రేమ సంపాదించుకో డంచేత కాక, వీళ్లను నే చంపుకున్నాను. అన్నదమ్మ లని పేరుపెట్టుకొని ఆఊరువెడితే, 'దత్తత ఇచ్చి వదుల్చుకో ప్రయత్నించినా, పిశాచంలాగ మళ్లీ వచ్చా'డని వాళ్లుమాత్రం ఏవగించుకోరూ ? అందుచేత అక్కడకువెళ్లినా దయాధర్మభిక్షమే. స్వతంత్ర జీవనానికి తగినవిద్యలేదు. లక్షాధికారిననే ఉద్దేశంతో అశ్రద్ధచేసి మానేశాను......కనుక కర్తవ్య మేమిటంటే ఎప్పటికైనా వస్తే దయ ఈమెకే రావాలనే ఆశతో ఇక్కడే కనిపెట్టుకుండాలి."

" ఎంతవరకూ ? "

" అవసరమవుతే జీవితాంతంవరకూ ! "

" సుభద్రగతి ఏమిటి ? "

" నే చేయగలిగిన దేమిటో చెప్పు. దానిమీద నాకున్న ప్రేమ నిష్కళంకమైనదనుటలో సందేహము లేదు కదా ! "

" అయితే, మాయింటికొచ్చెయ్. "

" నేడబ్బున్నవాణ్ణి అనే ఉద్దేశంతో, ఇంకా మేనల్లుళ్లు, నీకూతుర్ని కళ్లనద్దుకుని పెళ్లిచేసుకునే వాళ్లు చాలామందున్నా, నాకే ఇచ్చి దొంగతనంగా పెళ్లిచేశావు. లక్షాధికారినని ఉద్దేశింపబడ్డ నేను అక్షయపాత్రతో నీయింటి కెట్లు రాగలను ?...... ఏధనం నాదత్తతకీ, వివాహానికీ, మా అమ్మకక్షకీ, నా దౌర్భాగ్యానికీ కారణమయిందో, ఆధనాన్ని ఇక్కడేఉండి సాధిస్తాను."

గణపతిరావు కన్నీరు తుడుచుకుంటూ తిరిగి వెళ్లిపోయాడు.

౭

"నేను నిర్భాగ్యుడను. అపరాధిని. అందుచేత నాకుకలిగిన సిలుగులను ధైర్యంతో సహించాలి. కాని సుభద్రమాట !" ఇట్టితలపులు రామంమనస్సును తరు చుగా కలతపెడుతోండేవి.

"అమ్మ, తనకు 'సుభద్ర అనే కోడలుంది' అనే విషయమే తెలియనట్లుగా ప్రవర్తిస్తోంది. 'అమ్మా,

మీకోడల్ని తీసుకురానా?' అని అడుగుతే ఏమం టుందో? ఏమంటుంది? 'సరే' అని. సుభద్ర వీథి గుమ్మంలో అడుగుపెట్టేటప్పటికి, 'అబ్బాయ్ ప్రయా ణం' అంటుంది. అప్పుడు చెయ్యవలసినపని! కేవలం ముసలాయనకు వంటచెయ్యడంకోసం సుభద్రను తీసు కొచ్చినట్లవుతుంది. ఏదో ముక్కో, చెక్కో కింప తేల్చుకోడానికి 'నేను సుభద్రతో కాపురంచెయ్యడం ఇష్టంలేదా నీకు?' అని నిక్కచ్చిగా అడుగుతే?...... ఎందుకూ అడగడం, ఆమెఅభిప్రాయం ఎరుగుండీ కూడా? 'నాకు ఇష్టంలేదు' అని ముఖంమీద అనేస్తే ఉన్నగోటు రవంతా చెడిపోతుంది."

తనకు కార్యమై ఏడాదికావస్తోంది. కాని ఆతడు ముచ్చటతీరా పట్టుమని పదిరోజులు భార్యతోకలిసి ఉండలేదు. గతజన్మలో ఏదంపతుల అనుకూలదాంప త్యానికి విఘాత మేర్పరిచాడో కాని దారుణమైన ఫల మిప్పు డనుభవిస్తున్నాడు.

సుభద్రారహితమైన జీవితం సుఖప్రదమైనది కాదు. అప్పు డీధనరాసులవల్ల ప్రయోజనం శూన్యం. కనుక అమ్మకూ, ఆమె ఫిక్సెడ్ డిపోజిట్లకూ ఒకసలాము కొట్టి ఎందుకుపోరాదూ?

తొందరపడకూడదు. జానకమ్మ హృదయం ఎంతకఠినమైనా, మానవహృదయమే. తన విధేయతను పరీక్షిద్దా మని చేస్తోందేమో ఇలాగ? కాని, అగ్ని హోత్రంకంటె దారుణమైన దీపరీక్ష. అయితే నేమి? ఈబాధకు ఆగడానికి ప్రయత్నించాలి.

సరే,అలాగైతే కొన్నాళ్లు ఓపికపట్టాలి. 'మధ్య మధ్య అమ్మకి తెలియకుండా, ఏదో వంకపెట్టుకుని, సుభద్రని చూసివస్తూంటే!' ఈతలపాయువకుని హృద యంలో ఓవెన్నెలరాత్రిని మెలగింది. పాపం ఆతడు మనస్సు తక్షణమే చిక్కబట్టుకున్నాడు. అమ్మకి తెలియకుండా సుభద్రను పెళ్లిచేసుకోడం ప్రథమ తప్పి దం. ఇప్పుడమ్మకి తెలియకుండా సుభద్రను కలుసు కోడం రెండో తప్పిదం అవుతుంది. అది కూడదు. ఆ తలపు తనమనస్సులోనికి చొరనీయరాదు.

జనకతండ్రియో, అన్నగార్లో, మామగార్లో, ఎవళ్లోఒకళ్లు, ఇంటికి రాకపోయినా ఏ బజారులోనో ఉండి, ఎవరిచేతో రహస్యంగా కబురుచేసి రామానికి 'ఈబ్రహ్మరాక్షసిని వదిలించుకో' అని బోధించే వారు. ఈరహస్యప్రవర్తన రామానికి నచ్చేది కాదు. వాళ్లు తన్ను కలుసుకుని మాటలాడినప్పుడల్లా తనకు మనస్సంక్షోభం కలగడంతప్ప, ప్రయోజనం ఏమీ అగు పడటంలేదు. అందుచేత, సాధ్యమైనంతవరకూ వాళ్లని తప్పించుకు తిరిగేవాడు. ఇతణ్ని కలుసుకు మాట్లాడ్డా నికి ఏదో ఒకపన్నాగం పన్నవలసొచ్చేది. ఏదో విధంగా ఇవన్నీ జానకమ్మ గ్రహిస్తోండేది. విషపు నవ్వుల దెప్పిపొడుపులతో 'మీవాళ్లేమి చేస్తోన్నదీ నాకు తెలుసు!' అనే భావాన్ని తెలియజేస్తోండేది ఆమె. అందుచేత తనవంపుచుట్టాలు ముఖాముఖీ అయి నప్పుడుకూడా తప్పించుకుపోయేవాడు రామం.

౨

దినాలు నెమ్మదిగా గడచిపోతున్నాయి. రామా రావు తన్ను పెంచుటకని తెచ్చిన ఆదంపతులయెడల నిరుపమానమైన విధేయత చూపుతోనేఉన్నాడు.

రామారావునుగురించి పంతు లమితమైన వేదనకు లోనయేవాడు. 'తలితండ్రులసమ్మతి లేకుండా జరుగు తోన్న వివాహాలు ప్రపంచంలో ప్రతీదేశంలోనూ ఉన్నాయి. ఇటువంటి కసితీర్చుకోడం మాత్రం ఎక్కడాలేదు' అనుకునేవాడు. తానప్రయోజకుడని తెలిసికూడా జరుగుతోన్న దారుణాన్ని చూసి ఊరుకో లేక భార్యమీద మండిపడేవాడు. ఆమె వికటమంద హాసంచేసి 'నాడబ్బుకోసం గాని నన్నుద్ధరించడానికి కాదు ఈవినయం!' అనేది. రామారావు మహాపరాధం జరిగిందనే పశ్చాత్తాపంతో కుమిలిపోతో, జానకమ్మను ఏదోవిధంగా సంతుష్టిపరచాలనే గమ్యస్థానం పెట్టుకుని, కోరిచేసుకున్న భార్యనుండి కూడా వియోగాని కొడ బడి త్యాగంచూపిస్తోంటే, తనడబ్బుకోసం నక్కవిన యాన్ని కనపరుస్తున్నాడనే తలంపుతో, ప్రమత్తత వల్ల గుండెకరిగి, కరుణాలేశమొకటి ఆతణ్ని జేరుతుం

దేమో అనేభయంచేత హృదయాన్ని మాటిమాటికి ఘనీభవింపజేస్తోందే దామె. ఆతడు, తనధనంకోసమే చేరి అడకువ చూపిస్తున్నాడనుకున్నా, అంతకాఠిన్య మెందుకో? కడుపుకక్కుర్తిచే చేరిన సేవకుణ్ని లాగ చూసినా ఆతడు దయనీయుడేకదా!

ధనవంతురాల ననే అహంకార మామె నావరించింది. ఆమెహృదయం అయఃపిండము. అందు దయ, సానుభూతి అనేవాటికొరకు వెతకడం అవివేకం. రామారావుయొక్క అభాగ్యజీవనం ఆమెకు కన్నులపంటగ. సుభద్రకన్నీటినిగూర్చి తెలియజేయు హృదయనిర్భేదకమగు పలుకు లామెకు శ్రవణానందకరములు. గణపతిరావుమనోవేదన ఆమె కాహ్లాదకరము. పంతులుగారి ఒడలిమంట ఆమెకు బాణసంచావంటిది.

౬

ఆనాడు రాజమహేంద్రవరం కలకలలాడుతోంది. మ్యునిసిపల్ ఆఫీసులో గవర్నరునకు స్వాగత మివ్వటానికి ఏర్పాటు జరిగింది.

శ్రీనివాసరావుపంతులుకు ఆహ్వాన మొచ్చింది. ముసలాయన ఆల్పాకాకోటు బూజుదులిపేడుఆరోజున.

పంతులు మ్యాజియంతోటలలోంచి తిరిగివచ్చి సోఫాలో కూలబడ్డాడు. "ఏమిటివిశేషాలు నాన్నా" అన్నాడు రామం.

ఆతనికి ముసలాయినముఖంలో విషాదం అగుపించింది.

"ఏమండీ, ఎండలో తిరిగివస్తే నిస్త్రాణ చేసినట్లుగా ఉంది. కాఫీ పుచ్చుకుంటే?"

రామారావు అడిగినదానికి సమాధానం చెప్పకుండానే పంతులు, "మీమామగారగుపించాడురా, బజారులో. ఇంటికిరమ్మంటే వచ్చాడుకాదు."

రామారావు మాట్లాడలేదు.

"నాప్రథమభార్యకు జనించిన సంతానమంతా పెరిగి పెద్దవాళ్లవకుండానే పోవడంచేత, పుత్రశోకమంటేనే నాకు తెలుసుకాని, వాళ్లు ఎదిగి కష్టాలుపడుతోంటే తలిదండ్రులకు కలిగేబాధ నాకంతగా స్వానుభవంకాదు. కాని ఈరోజున గణపతిరావును చూస్తే, ఆవేదన అవగాహనఅవుతోంది. అబ్బ! ఆడపిల్లనికన్నవాడిబాధ దారుణమైనదన్నమాట. కొడుక్కి కోడలితో అనుకూలదాంపత్యం కుదరకపోతే పునర్వివాహం చేసి, ఆబాధ నంతంచేసుకుంటాడు మగపిల్లవాని తండ్రి. కూతురుకాపురానికి విఘాతమొచ్చినప్పుడు తండ్రిపడే పరితాపం అనంతమైనది."

రామారావు మాట్లాడలేదు. ఆతని మనస్సులో అణచివేయబడ్డ భావాలన్నీ స్వతంత్రించి పైకొచ్చి, మనస్సును కలచివేస్తున్నాయి.

పంతులుకూడా కొంతసేపటివరకూ మాటలాడలేకపోయాడు. ఆతనిమనస్సులోకూడా గొప్ప సంక్షోభం బయలుదేరింది. ఆత డాయువతీయువకులకు కలిగిన ఎడబాటుచూసి సహించలేడు. మహాదారిద్ర్య మనుభవింపవలసివచ్చినాసరే, రామారావు తక్షణం ఆయిల్లు వదలి వెళ్లి, సుభద్రను కలుసుకోవాలి. పాపం, ఆ పిల్ల బెంగపెట్టుకుని మంచం పట్టిందట! పదిరోజుల క్రితం ఆసంగతి తెలియజేస్తో గణపతిరావువ్రాసిన వుత్తరాన్ని తనభార్య—తనభార్యకాదు, తన ధనాన్ని వెచ్చించి కొనితెచ్చుకున్న పెనుభూతం — 'టక్కరి వేషం' అంటూ చింపిపారవేసింది! తమ్ము వదలి వెళ్లిపోవడం రామానికి క్షేమకరం అని తెలిసికూడా, ఆవృద్ధుడు తనఉద్దేశాన్ని తెలియజేయలేకపోయాడు. 'ఉద్ధరిస్తాం' అనిచెప్పి, పెంపకానికి తీసుకొచ్చిన కుర్రవానితో 'వెళ్లు' అని అనడం ఎలాగ?

"చిలకాగోరింకల్లాగ ఉండి సుఖంగా జీవితం గడుపదగిన మీదంపతుల సంసారంలో నిష్కారణంగా ఉపద్రవం సంభవించిందే అని ఏడుస్తున్నా" అన్నాడు పంతులు.

రామారావు పంతులుకేసి చూశాడు. ఆయన కండ్లు నీటితోనిండేయి.

"నాన్నగారూ, ఎందుకండీ ఈవిచారంఇప్పుడు? జీవి కెప్పుడూ సుఖంఅనేది లేదు. ఆతడు తెలివైన వాడైతే చేయవలసిన దేమిటంటే, తన కందరానిసుఖాల నన్నింటిని పరిత్యజించి, ఓరిమివహించి, మనస్సును సమాధానపరుచుకోవాలి. ఈరీతిగానే, నేను ఈరెండు సంవత్సరాలనుంచీ, నాహృదయానికి శాంతి నెలకొల్ప కలిగేను."

"అబ్బాయి, వెఱ్ఱివాడవై నిన్ను నువ్వే మోస గించుకుంటున్నావు. అనివార్యమైన వేదన కలిగి నప్పుడు, అన్యమార్గం లేదుకనుక అప్పుడు 'ఓర్పు' అనేదే శరణ్యము. అట్టిబాధను హృదయపూర్వకంగా సహిం చటం యుక్తమే. కాని మీవియోగదుఃఖము ఇతరులవల్ల కలిగినది కనుక అనివార్యమైనది కాదు. మీదాంపత్యము వలన కలుగవలసిన సుఖం నీకందరానిదికాదు. ఎన్నటి కైనా మీఅమ్మ నీవిధేయతవలన సంతుష్టి చెందు తుందేమో అనే తప్పుఅభిప్రాయాన్ని ఊతగాపుచ్చు కుని కాలాన్ని గడుపుతున్నావు. ఈఅభిప్రాయంతో, సహజంగా హృదయంలో ఉప్పొంగివచ్చే అనురా గాన్ని అణిచివేస్తున్నావు. ఎడబాటువల్ల కలిగే బాధని బలవత్తరంగా దిగమ్రింగుతూ, 'ఇది సహనము' అను కుంటూ మోసపోతున్నావు. నీవు 'ఓరిమి' అను కుంటూన్నది, అమ్మను సంతోషపెట్టాలనే పట్టుదల వల్ల శరీరంలో కలిగిన మైకము. మైకమనేది శాశ్వతంగా ఉండదు. ఆమైకము పోవడంతోటే, నువ్వు 'ఓర్పుతో అణచుకున్నాను' అనుకునే బాధలన్నీ ఒక్కుమ్మటుగా విజృంభించి ద్విగుణీకృతమై అగుపిస్తాయి నీకు."

రామారావుకు, తన్నావరించుకొనియున్న జడ త్వంయొక్క స్వరూపం చిత్రింపబడింది. ఆత డొక దీర్ఘనిద్రలోంచి మేల్కొంచినట్లుగా భావించాడు. తండ్రికి దగ్గరగా జరిగి, తడబడే మాటలతో "నాన్న గారూ, నన్నేమి చేయమన్నా రిప్పుడు?" అన్నాడు.

"ఈక్షుద్రదేవతారాధనకు స్వస్తిచెప్పి, ఈఇల్లు వదిలి, మాణిక్యంలాంటి నీభార్యను తీసుకుని, ఏపల్లె టూరో పోయి జీవనం చెయ్యి—"

రామారావు తక్షణమే లేచాడు. "సరే, నాకు సెలవు దయచెయ్యండి" అన్నాడు.

"నాయనా, పుట్టిన తలితండ్రులతోటే, అన్న దమ్ములతోటీ పెరగనియ్యకుండా, పెంపకం అని తీసుకొచ్చి 'భాగ్యవంతుణ్ణి!' అనే అభిప్రాయాలు నీలో కలుగనిచ్చి, ఇంతకాలం వెట్టిచాకిరీ చేయించు కుని, తుదకు ఈరీతిగా నిన్ను పంపిస్తున్నా. 'ధనవం తుణ్ణి' అని ఒడలు తెలియక, పునర్వివాహం తలపెట్టి కష్టార్జితవిత్తాన్ని ధారపోసి, బానిసత్వాన్ని అంట గట్టుకున్న నాకు ఈజన్మలో నీ ఋణాన్ని తీర్చుకో టాని కవకాశం లేదు. నాయనా, ఈ పాపాత్మునికి నిన్ను క్షమించమని వేడుకోటానికికూడా హక్కు లేదు."

"నాన్నగారూ, మీరు విచారించవద్దు. ఈ నాలుగుసంవత్సరాలలోనూ మీరు నాక్షేమమే కోరు తూ నాపైన చూపిన అవ్యాజానురాగము నాలో మీ యందు పితృభావాన్ని కలుగజేసింది. 'మీదంపతులలో ఒకరు నన్ను పుత్రునిగా భావించారు' అనే తలపు నే నిప్పు డుత్సాహంతో వెళ్ళడానికి తగిన కారణ మవు తోంది."

రామారావుపలుకు లాయనకు మరింత వేదన కలుగచేశాయి. ఆవృద్ధుడు కుర్రవానివలె ఏడవడం మొదల పెట్టేడు.

లోపలినుంచి జానకమ్మ వచ్చింది. "నే వెళ్ళి వస్తా మరి" అంటున్నాడు రామారావు.

"ఎక్కడికిరా ఇప్పుడు?" అంది జానకమ్మ. పై మీద గుడ్డకూడా లేకుండా వెడదాం అని నిశ్చయించు కున్న రామారావునిచూస్తే, ఊరుప్రయాణమని ఎవరూ అనుకోడానికి వీల్లేదు.

"ఎందుకండీ. ఆకళ్ళమ్మట నీళ్ళు, ఎవరో చచ్చి నట్లు?" అంది జానకమ్మ మొగుడుకేసి చూసి.

"ఎవరో చచ్చారనికాదు ఏడుస్తోంట, నే చావ లేదనే!" అన్నాడు ముసలాయన.

ఉంటే, ఇంకా ఎలాంటి మాటలు వినవలసొస్తుందో అని, రామారావు మాటలాడకుండా అక్కడ నుంచి వెళ్లి పోయాడు.

సందుతిరిగి మెయిన్‌రోడ్డు కొచ్చేటప్పటికి తల వంచుకుని అటూ ఇటూ నడయాడుతోన్న గణపతి రావు అగుపించాడు.

"మామయ్యా!"

"నీతో కలిసి మాట్లాడితే ప్రయోజన ముంటుందేమో అనివచ్చి, ఎందునిమిత్తమేనా ఇటు వస్తావేమో అని చూస్తున్నా."

"రైలుకు వేళవుతోన్నట్లుంది."

గణపతిరావు అల్లుడు తనకు రైలుకు వేళ అవుతోందని చెప్పడంలో 'మాట్లాడక్కర్లేదు. త్వరగా దయచెయ్య'మని సూచిస్తున్నాడేమో అనే సందేహానికి లోనై 'సుభద్రకి చాలా జబ్బుగా ఉంది. నిన్నొక్కమాటు తీసుకెళ్లి చూపిద్దామని వచ్చాను.' అన్నాడు.

"అవును. నడిచివెడితే స్టేషను కందుకోలేము." అంటూ జట్కావాణ్ణి కేక లేశాడు రామారావు.

"ఎక్కండి."

గణపతిరావువెనకాల అల్లుడు బండిలో కురి కేడు.

"ఇలాగే వచ్చేస్తున్నా వేమిటి?"

"ఇంతకంటే కూడా తెచ్చుకోడానికే ముందిక్కడ నాకు?"

౧౦

"అమ్మా, నాన్న రాలేదు టే?"

"వస్తారమ్మా, ఏదీ, ఇంకా రైలు వచ్చేవేళ అవందే."

"ఆయనకూడా వస్తారంటావా?"

"అతణ్ణి తీసుకురావటానికే కాదూ మీనాన్న వెడత? తప్పకుండా వస్తాడు రామం ఈమాటు" అంది సుభద్రతో తల్లి. కాని 'ఆతడు వస్తాడా' అనే సందేహం ఆమెకూ కలిగింది.

"అమ్మా, పూర్వజన్మలో నేను మా అత్తగారికి అత్తగారి ననుకుంటా. అప్పుడు నావల్లపడ్డ బాధలకి ఇప్పు డావిడ కసితీర్చుకుంటూంది కాబోలు."

"అమ్మాయి, నువ్వు మాట్లాడక పడుకోవాలి. ఇందాకా చూశావా, ఆయాసం వచ్చింది! కాస్తసేపు నిద్రపో."

"మామగారితో చెబితే, ఆయన్ని ఒక్కమాటు ఇక్కడకు వచ్చేటట్లు చేస్తారుసుమా. నాన్నతో అలాగ చెప్పలేకపోయావా?"

"చెప్పేను. నాన్న తప్పకుండా తీసుకొస్తారు రామాన్ని. ఈరైల్లో వచ్చేస్తూంటారు ఈపాటికి."

సుభద్ర లేచికూచుంది మంచంమీద. "అమ్మా, ఆయన వచ్చినప్పుడు డాక్టరుగారిని రాకుండా చెయ్యాలి."

"ఏ?"

"నన్ను ఆయనతో మాట్లాడనియ్యరు డాక్టరు గారు!"

"సరేలే చూడొచ్చు. మందుకి వేళయింది. రెండో మోతాదు పుచ్చుకోవూ?"

"అమ్మా, నాకు మందక్కర్లేదే. చాలా తేలిగ్గా ఉంది వంట్లో."

"మందుచ్చుకోడంచేతే తేలికగా ఉంది. ఆ మోతాదుకూడా పుచ్చేసుకో."

"అమ్మా, నీకు ఏపిచ్చిపట్టుకుంటేఅదేనే! నాకు ఈవేళనుంచి మందక్కర్లేదు. నారోగం కుదిరిపోతేనే!"

"వద్దంటే లేచికూచున్నావు మళ్లీని. ఇదుగో మందు; తాగిపడుకో."

సుభద్ర మందుతాగి పడుకుంది. "అమ్మా, ఒళ్లంతా చెమట పడుతోంది. ఏమిటో తాపంగా ఉంది" అంటూ ప్రక్కమీద అటూఇటూ దొర్లడం మొదలెట్టింది.

తల్లి కేమీ తోచటంలేదు. సుభద్రకి తాపం ఎక్కువవుతోంది. తటాలున వీధిలోకెళ్లి, దాసీదాన్ని

పిలిచి డాక్టరుకు కబురుచేసింది. కూతురుమంచంమీద కూర్చొని, విసరడం మొదలుపెట్టింది. సుభద్ర దొర్లటం మానలేదు. ఇంతలో డాక్టరొచ్చాడు.

"సుభద్రా, ఏమిటి బాధ!"

"ఆయన్ని తీసుకొస్తానని వెళ్లి, అత్తగార్ని తీసుకొచ్చాడు నాన్న."

"నేను డాక్టర్నమ్మా! మీ నాన్నగారింకా రాలేదు......ఇదిగో రైలుకూసింది. ఓ ఇరవై నిముషాల్లో వస్తారు......"

అంటూ చల్లగాలి తగలడానికి, తలుపులన్నీ బార్లా తెరిచాడు. తల్లికళ్లమ్మట నీళ్లునిండుతున్నాయి. "ఇంతసేపూ సరిగ్గా మాట్లాడుతోనే ఉందండి......"

"అవునర్రోయ్. అదిగో రైలు. ఎన్ని దీపాలో! ఎంతజనమో! అంతా యాత్రికులే. ఆయ నిందులో ఎక్కడున్నారు?"

తల్లి దగ్గరగా చేర్చుకుంది కూతుర్ని. "అమ్మాయీ," అని ఏడవటం మొదలెట్టింది. "డాక్టరుగారూ, ఇంజక్షనేమైనా ఇస్తే?"

"మీరు కంగారు పడకండి." అంటూ డాక్టరు మంచుగడ్డ తెప్పించాడు రోగితలకి కట్టేనిమిత్తం.

వీథిలో గుఱ్ఱపుబండి ఆగింది. గణపతిరావు,ఆతని వెనుక రామం లోపలికొచ్చారు.

"అమ్మాయీ, ఇల్లాచూడూ. నేను! నాన్నని."

"రామం ఆమెను రెండుచేతులతోనూ పట్టుకుని,......బొంగురుపోతోన్న కంఠాన్ని సవరించుకుంటూ"

"ఆయనిందులో ఎక్కడున్నారు?"

రామం సుభద్రప్రక్కను కూచున్నాడు. "సుభద్రా, నన్ను చూడటం లేదూ? నేనే. నీ ప్రక్కనున్నా. ఇలాచూడు" అన్నాడు రామం.

సుభద్ర రామంకేసి వెఱ్ఱిదానివలె చూడ్డం ప్రారంభించింది. రామం ఆమెను రెండుచేతులతోనూ పట్టుకుని, "భయంలేదు, నేనే వచ్చేశా ఇక్కడికి" అన్నాడు, బొంగురుపోతోన్న కంఠాన్ని సవరించుకుంటూ.

డాక్టరు సోడానీటిని గ్లాసులోపోసి, రామానికందించి, "కొంచెం త్రాగించు పంతులూ" అన్నాడు.

"సుభద్రా, కొంచెం సోడా తాగుతావా?"

సుభద్ర భర్తకేసి చూస్తోనే రెండు గుటకలు వేసింది. "మళ్లీ వెళ్లిపోతారా?" అంది. "అబ్బే ఇంకెక్కడకీ వెళ్లను." సుభద్ర ప్రక్కకొదిగి, తండ్రికేసి చూసింది. "రామం ఇక్కడే ఉండిపోతాడమ్మా." అన్నాడు గణపతిరావు.

ఒకపావుగంట గడిచింది. డాక్టరు "నేను వెడతా" నన్నాడు. "దేవుడులా వచ్చారు బాబూ మీరు?" అంది సుభద్రతల్లి డాక్టరుతో. గణపతిరావు కృతజ్ఞత తెలియజేశాడు. వెళ్లిపోయే డాక్టరు, నవ్వుతో "రోగికి సహాయకారి అయిన డాక్టరు అదుగో మంచంమీదున్నాడు" అన్నాడు. ఆతడు ఆగి, కంఠస్వరాన్ని తగ్గించి, "అతనిరాక కొంచె మాలస్య మయినట్లయితే ఏమో ఏమైయుండునో!" అని పలికేడు.

౧౧

సుభద్రకి శరీరారోగ్యం చక్కబడిందని తెలుసుకున్నప్పుడు శ్రీనివాసరావుపంతుల కమితమైనటువంటి ఆనందం కలిగింది. "మీసలహాప్రకారం నాడు తక్షణం బయలుదేరక పోయియున్నచో, మీ కోడలు నాకు దక్కియుండక పోవును." అని రామం ఉత్తరంలో ఉన్నవాక్యము ఆయన చదువుకుని, "ఈ ఒక్క విషయంలోనైనా రామానికి భగవంతుడు సాయపడ్డాడు. కేవలం మృత్యుముఖంలోంచి ఇవతలపడింది సుభద్ర" అనుకున్నాడు.

కాని పంతులుకు మాత్రం దారుఢ్యం తగ్గిపోతూంది. వృద్ధాప్యానికి తోడు శ్లేష్మవ్యాధి ఆయనను పీడించుకు తింటూంది. క్రమక్రమంగా ఆయనకు వగ రెక్కువవజొచ్చింది. కూచుని లేవలేకపోయేవాడు.

తుద కాతడు మంచం పట్టేడు. అతనికి చాకిరీ చెయ్యడంకోసమని నౌఖర్లు నియమింపబడ్డారు. ధనికులకు పరిచారకుల లోటుండదుకదా? కాని మరణోన్ముఖుడై ఉన్న ఆవృద్ధునకు ప్రేమవాక్యం ఒక్కటీ వినిపించటంలేదు. ఆతని ప్రయాణసన్నాహాని కుచితమైన పరిస్థితులేమీ ఏర్పడటం లేదు. 'ఇంత బ్రతుకూ బ్రతికి చివరికి ఇంటివెనకాల చస్తున్నా'ననే తల పాతణ్ని అప్పుడప్పుడు బాధించేది. అటువంటి సమయాల్లో, రామాన్ని రప్పించుకోవాలనే తల పాతనికి కలిగేది. కాని చాలాకాలంనుంచి దూరంచేయబడి, ఇప్పుడుచచ్చి బ్రతికిన సుభద్రనుంచి రామాన్ని విడదీయడాని కాతని మనస్సొప్పలేదు. అంతేకాకుండా 'ఆతని కేమీ ముట్టచెప్పలేకపోయాం' అనే చింత ఆయనను అనుక్షణం బాధపెడుతోండేది. అట్టి పరిస్థితుల్లో మంచం పట్టిన తనకు వెట్టిచాకిరీ చేయడానికని కుమారుణ్ని ఆహ్వానించటం ఆయనకు వెగటుగా తోచడమే కాకుండా, తనకు హక్కుకూడా లేదనే అభిప్రాయాని కొచ్చి, ఏదోవిధంగా ఈక్షుద్రజీవితానికి అంత్యదశవస్తేనేచాలని చావు కెదురుచూస్తున్నాడాయన.

ఈస్థితిలో ఉన్న శ్రీనివాసరావుపంతుల్ని కాస్త యోగక్షేమం కనుక్కువెడదామనే ఉద్దేశంతో ఒకనాటి మధ్యాహ్నం రావుసాహేబు సుబ్రహ్మణ్యం పంతులొచ్చాడు. సుబ్రహ్మణ్యంగారు రిటైర్డు డిప్యూటీ కలెక్టరు. శ్రీనివాసరావుకి బాల్యస్నేహితుడు. వాళ్లిద్దరూ బాతాఖానీ మొదలెట్టి ఆ మధ్యాహ్నం గతం అంతా ఒక్కమాటు వెళ్లబోసుకున్నారు. చిన్నతనంలో వాళ్లు గోదావరిలో ఈతలాడినరోజులు జ్ఞప్తి కొచ్చాయి.

"రఘురామయ్యాదోయ్ ఈతంటే! మధ్య తిప్పదాకా వెళ్లి సునాయాసంగా తిరిగొచ్చేవాడు. ఆ సరదా నలభైయేళ్లొచ్చినా పోలేదు ముండావాడికి. కాని అదే వాడికొంప తీసేసింది చిగురికి" అన్నాడు సుబ్రహ్మణ్యంగారు.

రఘురామయ్య సహాధ్యాయులలో గజయీతగాడని పేరుపడి చిగురికి గోదావరీస్రవంతికి ప్రాణాలర్పించినవాడు. ఇరవైయేళ్లక్రితం ఈవిధంగా మరణించిన ఆ బాల్యస్నేహితుని ప్రసంగంవచ్చినప్పుడు శ్రీనివాసరావు మనస్సు కొంచెం విషాదానికి లోనయింది.

"అతనికొడుకు చిదంబరం ఎక్కడున్నాడో ఇప్పుడు? అన్నట్లు ఆతని చదువుకు నువ్వు చాలా సహాయం చేసినట్లున్నావు."

"నాసహాయానికేంగాని, ఆతడు చాలా అదృష్టవంతుడు. ఇప్పుడు గుంటూరులో ఎక్జిక్యూటివ్ ఇంజనీయరుగా ఉంటున్నాడు."

ఈవిధంగా ఆవృద్ధులిద్దరూ చాలాసేపు 'పిచ్చాపాటీ' కబుర్లు చెప్పుకోవడం అయాక రావుసాహేబు మిత్రునిదగ్గర శెలవుపుచ్చుకున్నాడు.

ప్రసంగవశాత్తూ జ్ఞప్తికివచ్చిన చిదంబరం ఆ రాత్రిఅంతా శ్రీనివాసరావుతలపులలో సంచరించాడు. అవసరమవుతే, అవకాశ మున్నంతవరకూ ఉపకారం చేసే చిదంబరంమాట ఇంతవరకూ స్మరణకే రానందుల కాత డెంతో ఆశ్చర్యపడ్డాడు.

మరునాడు ఆయన, రామానికి తనదేహస్థితిని గురించి తెలియజేస్తో 'ఒక్కమారు బయలుదేరి రావలసిన'దని జాబువ్రాయించాడు.

౧౨

"ఏమే, నాన్నకి వంట్లో చాలా జబ్బుగాఉందిట! ఉత్తరం చూశావుకదూ? మరిఏమంటావు?"

సుభద్ర ఏమీమాట్లాడలేదు కొంతసేపటివరకూ. "పోనీ నన్నుకూడా తీసుకెళ్లకూడదా?" అంది చిగురికి.

అందుకు రామం "అవును, ఈసమయంలో మరణశయ్యమీద ఉన్న మానాన్నకి నిన్ను తీసుకువెళ్లి ఓమాటు చూపించడం బాగానే ఉంటుంది కాని—."

"కాని?" అని సుభద్ర రామంకేసి చూసినవ్వింది.

"అబ్బే ఏమీలేదు. నీకింకా వంట్లో దారుఢ్యం పూర్తిగా చేరలేదని."

అది సకారణంకాదని రామారావుకు తెలుసును. కాని అంతకంటే ఏమీ చెప్పలేకపోయాడాతడు.

పరిస్థితులెరుగున్న సుభద్ర తనప్రయాణప్రశంసను మార్చి, "మీఅమ్మగారు మీరు మళ్లీ అక్కడకు రావడం ఇష్టపడతారా? మీరు వచ్చేటప్పుడు ఆవిడతో చెప్పనైనా లేదుకూడాను!" అంది.

"ఇష్టమైనా కాకపోయినా, నేనిప్పుడు వెళ్లటం నావిధి."

చిన్నతనంనుంచీ తల్లిదండ్రుల చెప్పుచేతల్లో పెరిగి యుక్తాయుక్తములు తెలిసినసుభద్ర తనభర్త అప్పుడు తన్ను వీడి వెళ్లిపోవలసివచ్చిన అగత్యాన్ని గ్రహింపక పోలేదు. కాని మళ్లీ ఆయింటికివెడితే ఆయన తన్ను మరచిపోతారేమో అనేభయ మాకోమల హృదయాన్ని బాధించింది. రామం ఆమెభావాన్ని గ్రహించి, దగ్గరగాతీసుకొని "నేనొచ్చి, అప్పుడే రెండునెలలవుతోందికదా, నాలోవచ్చినమార్పింకా కనిపెట్టలేదూ నువ్వు? ఆయనకాస్త నిమ్మళంగా ఉండడంచూసి వచ్చేస్తా. ఇంకఏదో జీవనోపాధికోసం ప్రయత్నంచెయ్యద్దూ మరి?" అన్నాడు. ఒకనిముషం గడవనిచ్చి, "నీకు జబ్బుగాఉందని విన్నప్పుడు నన్నక్కడ ఒక్కక్షణం నిలవనిచ్చాడు కాదాయన. అల్లాంటప్పుడు ......" అంటూ రామం ఆగేడు.

సున్నితహృదయంగల సుభద్ర మామగారికి తనపైనగల అనురాగాన్ని తలుచుకుంటూ తానుచూపిన స్వార్థపరత్వానికి సిగ్గుపడింది. "అవునండీ. మీరుతప్పకుండా బయలుదేరివెళ్లాలి" అంది.

రామం మెయిల్లో రాజమహేంద్రవరం చేరుకున్నాడు.

౧౩

"నాయనా, నాకాల మింక రోజులమీదుంది. నాజీవితం దుఃఖభరితమే అయినప్పటికీ, నీభార్య పుట్టెడురోగంవచ్చి బ్రతికిందన్న వార్త విని ఎంతో ఆనందించాను. దానితో సుఖంగా సంసారం గడుపుకోటానికి తగినంత ఆధారంఏమైనా నీకు కలిగినట్లయితే, నీబతుకంతా నామూలాన్ని నిస్సారంగా చేయబడ్డదనే విచారంతో బాధపడే నేను ఏదో ఒకవిధమైన మనశ్శాంతితో ప్రాణాలు విడిచేస్తాను. భగవంతుడు నాకట్టి అవకాశాన్నికలిగించి, సర్వం అంధకారంలా ఉన్న నా అవసానకాలంలో ఒకతటిల్లతను సృష్టిస్తున్నాడు. గుంటూరులో చిదంబరం అని ఎక్జిక్యూటివ్ ఇంజనీరున్నాడు. నాప్రాణమిత్రుడైన ఆతనితండ్రి అకస్మాత్తుగా చనిపోతే,ఆతనిచదువు కభ్యంతరంరాకుండా నాసహాయం ఆతడు కొంచెంపొందవలసొచ్చింది. ఆతడు చాలావిశ్వాసం కలవాడు. నేనంటే వాళ్లతండ్రిలాగే చూసుకొంటాడు. అందుచేత మన కుపకారం అంటే తప్పకుండా చేస్తాడు. ఉన్నతోద్యోగి అయిఉండడంవల్ల, నీకేదైన ఒకపని ఇప్పించడాని కవకాశ ముందతనికి. ఏమిటో ఇన్నాళ్లనుంచీ నాకాప్రసక్తే పోయిందెందుచేతో. ఇప్పడైనా ఆలస్యం చెయ్యకుండా ఆతణ్ని కలుసుకోడం మంచిది. అందుచేత ఓఉత్తరం వ్రాస్తాను. అదిపుచ్చుకుని బయలుదేరి వెళ్లు" అన్నాడు శ్రీనివాసరావు రామంతో.

జననికి తనయందు జనించిన వైముఖ్యభావం వేళ్లుపారుకొని బలపడుతోన్నకొద్దీ జనకునకు తనపై గల వాత్సల్యం వృద్ధిఅవుతోందన్న తలపాయువకుని నయనాలకు నీటితెరల కల్పిస్తోంటే ఆతడు లేచి కలం, కాగితం తెచ్చాడు. చిదంబరమునకు వ్రాయవలసిన లేఖ పూర్తి అయింది. వణికేచేతులతో శ్రీనివాసరావు ఆఖరు పర్యాయము కలాన్ని పుచ్చుకుని ఉత్తరంలో సంతకం పెట్టేడు.

"తక్షణం బయలుదేరి గుంటూరువెళ్లిపో. ఏమి జరిగినదీ ఉత్తరం వ్రాయి." అన్నాడాయన.

తాను ఉత్తరంవ్రాస్తే చదువుకొనేవరకూ ఆవృద్ధుడు జీవించిఉంటాడా అనేసందేహం కలిగింది రామానికి. ఏమి జరగడాని కేముందీ? మీ యీఉత్తరం చూసినప్పుడు ఆయన నాకు చేయదగిన ఉపకారం తప్పకుండా చేస్తాడు. మీమనస్సులో ఇంక ఆవిషయమైన తలపు లుంచుకోకండి నాకేమీ లోటులేకుండా జీవితం వెళ్లిపోతుంది" అన్నాడు రామం. తండ్రిదేహస్థితి కొంచెం చక్కబడకుండా, ఆత డక్కడనుంచి ఎలా కదలతాడు!

కాని ఆవృద్ధునిదేహస్థితి మరి బాగుపడలేదు. వారము రోజులు గడిచినపిమ్మట వేకువజామున ఆతని గ్రుక్కెడుప్రాణములూ ఆదేహమును విడిచిపోయినవి.

౧౪

జనకుని కంత్యక్రియలు జరిపేడు రామం. ఇంక తానా ఇంటిలో ఉండవలసిన పనిలేదు. వీలుకూడా లేదు. శ్రీనివాసరావుమరణంతో తన్నక్కడుండేటట్లు చేసే ప్రేమబంధ మొకటీ తెగిపోయింది. తల్లి కూడా, 'ఇక నీదారి నువ్వు చూసుకోవలసిందే' అని చూచాయగా తేల్చేసింది. ఆమెఅన్నగారు కుటుంబీకుడై రాజమహేంద్రవరం రావడానికి ఏర్పాటు జరుగుతోంది. అందుచేత పదమూడవనాడే బయలుదేరి రామం అత్తవారింటికి వెళ్లిపోయాడు.

అక్కడికి వెళ్లినప్పటినుంచీ ప్రతిరోజూకూడా 'గుంటూరు వెళ్లాలి' అనుకుంటూండేవాడు. కాని ఏ రోజుకారోజే అశ్రద్ధ అయిపోయేది. అతడు సాధ్యమైనంతత్వరలో ఉద్యోగాన్ని సంపాదించుకుని ఎక్కడో స్థిరపడాలనే తలంపు ఆతణ్ని తొందరపెడుతోనే ఉంది. కాని ఓచిన్నభయం ఆతణ్ని పీక్కుతినేది. ఆ ఉత్తరం పట్టుకెళ్లి చూపిస్తే, ఆ చిదంబరంపంతులు 'ఇంత ఆస్తిపరుడికి ఇంకా ఉద్యోగ మెందుకో! తీరా ఇల్లాంటివాడి కేగుమాస్తాపనో ఇస్తే సరిగ్గా చేస్తాడా!' అని సందేహించక మానడు. అప్పుడు, ప్రసంగవశాత్తూ

తనయొక్క హైన్యస్థితిని ఆయనకు తెలియచేస్తో, తల్లి పేరఉన్న డబ్బుమీద తనకేమీ హక్కు లేదనిన్నీ, తన కండ్లులో ఏమాత్రంకూడా ముట్టే పరిస్థితులు లేవనీ, అందుచేత జీవనోపాధికి ఏదో ఉద్యోగం సంపాదించ డం అత్యవసరమనీ తెలియచెప్పవలసొస్తుంది ఆ ఇంజ నీయరుకి! ఇదంతా, ఆఉద్యోగిముందట వెళ్లబోయడం భావ్యంకాదని తోచింది రామానికి ఎందుచేతో.

కాని క్రమక్రమంగా "ఏదో కొత్తఅభిమానం పెట్టుకుని, అత్తవారింట్లో కూచోడ మేమి" టను కున్నాడు. తాను పెంపకానికెళ్లగా లభించినది తండ్రి ఆర్థికమే అని దగ్గరబంధువు లందరికీ తెలిసినవిషయమే. కనుక ఎటువంటి సందేహం పెట్టుకోకుండా తక్షణం బయలుదేరి గుంటూరు వెళ్లాలి.

రామారావు ప్రయాణప్రయత్నం చేస్తున్నాడు. గణపతిరావు బజారునుంచి వచ్చి, "రామంవిన్నావా?" అన్నాడు.

"ఏమిటి?"

"ఆర్బత్ నాట్ కంపెనీ ఫెయి లయిందిట!"

"ఆ!" అని రామం చకితిలపడ్డాడు. అతని చెవుల నతడు నమ్మలేకపోయాడు. అతనికి తుదినిముషాల దాకా నోట మాటరాలేదు.

"ఏమిటినాన్నా" అంటూ సుభద్ర అక్కడికొచ్చి, భర్తయొక్క నిశ్చేష్టతచూసి నిలబడిపోయింది.

గణపతిరావు నాలుక కరచుకున్నాడు. ఆర్బత్ నాట్ బ్యాంకు దివాలాతీసిందన్న వార్త తన అల్లుడి కంతబాధ కలుగచేస్తుందనుకోలేదు. ఆత డేమీ తోచక "ఇంతకీ ముసలాయన అదృష్టవంతుడు. ఈ దుర్వార్త తెలియకుండా వెళ్లిపోయా డాబ్రాహ్మడు"అన్నాడు.

"ఏదుర్వార్త నాన్నా?" అని అడిగింది సుభద్ర.

"మీ మామగారు డబ్బునంతనీ వడ్డీకి వేసిన బ్యాంకు దివాలాతీసిందటమ్మా."

"ఎక్కడుందీ బ్యాంకు?"

"చెన్నపట్టణంలో."

"అంతదూరం పట్టుకెళ్లి ఎందుకు పోశారో ఆ డబ్బంతా?"

"ఆబ్యాంకుఅధికారి చాలాగొప్పవాడు. 'సర్' అనే బిరుదు సంపాదించి 'చాలా ఘరానామనిషి' అనిపించుకున్నవాడు. తక్కిన బ్యాంకులకంటే, ఈ బ్యాంకులో వడ్డీ ఎక్కువ ఇస్తారనే అభిప్రాయంతో, పెద్దపెద్ద ఉద్యోగస్థులూ, డిప్యూటీ కలకర్లూ సంపాదించుకున్న డబ్బంతా అందులో వేశారు. వాళ్లంతా ఒక్కమాటుగా 'పాపర్లు'యి పోయారు. రావు సాహేబు సుబ్రహ్మణ్యంపంతులు సుమారు నలభైరెండు వేలదాకా వేశాడుట!"

"ఆడబ్బంతా పోయినట్లేనా అలాగయితే?" అంది సుభద్ర.

రామారావు సుభద్రకేసీ, మామగారివైపూ వెర్రి వానిలాగ చూస్తూ, అలాగే ఉండిపోయాడు.

"రూపాయికి దమ్మిడీయో, రెండు దమ్మిడీలో వస్తుంది."

"అవుతే నాన్నా, మామగా రెంత వేశారో!" అంది సుభద్ర.

"ఎనభై వేలపయినే కాని తక్కువకాదు."

రామారావునకు కండ్లలో నీరు చేరింది. ఆతని హృదయం బరువైంది. 'ఎంతలో ఎంతమా రొచ్చింది? కోటితో మా అమ్మకి పేదరికం సంభవించిందన్నమాట. గడచిన ఇరవై యేళ్లనుంచి సుఖజీవనాని కలవడిన ఆమె గతి ఏమిటింక? ఆమెకు నూతనంగా సంభవించిన ఘోరవైధవ్యానికి తోడు ఇటువంటి దారుణమైన ధన నష్టం కలిగించిన భగవంతుణ్ని ఏమనాలి? తగిలిన వేలుకే తగిలింది దెబ్బ' అని విలపించా డాతడు.

చేతిలోని తినుబండారాన్ని కాకి తన్నుకుపోతే రోదనంచేసే బాలునివలె విలపిస్తోన్న రామాన్ని చూసి, గణపతిరా వాశ్చర్యపోయాడు. జానకమ్మ కుండే పొత్తులో ఒకపైసా అయినా తనది కాదని ఎరుగుండీ కూడా ఎందుకిల్లా వాపోవడం తన 'అల్లుడు? ఇతరుల

కాపదలొచ్చినప్పుడు సానుభూతి కనపర్చటం ధర్మమే. కాని రావుసాహేబు సుబ్రహ్మణ్యంపంతులయెడల ఎంతసానుభూతి చూపేమో అంతకంటే ఎక్కువగా విచారించక్కర్లేదు, జానికమ్మధనం పోయినప్పుడు' అని ఆతని అభిప్రాయం.

గణపతిరావు లోనికిపోయాక, సుభద్ర ఖిన్నుడై యున్న భర్తదగ్గరకొచ్చి, 'పోనీ రేపు వెళ్లకూడదూ ఆఫీసు?' అంది. అంతవరకూ ఏమీ తోచక కూచున్న రామారావు ఏదో ఓనిశ్చయానికి వచ్చినట్లు తెలియ చేసే శిరఃకంపంతో చివాలునలేచి, సూటుకేసు చేత పుచ్చుకున్నాడు. 'ఇదిగో, వెడుతున్నా. ఏమయినదీ ఉత్తరం వ్రాస్తాలే' అంటూ వెనక్కి తిరగకుండా స్టేషనువైపు నడచిపోయా డాతడు.

౧౫

తనధనం అంతా తనకు దూరమయిపోయిం దని విన్న జానకమ్మ 'బారు'మని ఏడవడం మొదలెట్టింది. ధనమూలమైన ఈవిశాలప్రపంచంలో, ఘోరదారిద్ర్యంలో మేల్కాంచిన ఆమెకు నిలువడానికి తావు లేదు.

ఆమెకు రెండవతూరి పరామర్శ ప్రారంభమయింది. ఇరుగుపొరుగమ్మలు, శోకజలధిలోపడి కొట్టుకొంటూన్న ఆమెను ఓదారుస్తూ 'నీకేమమ్మా నిక్షేపం లాంటి అన్నగారున్నాడు. వెళ్లిపోయి, పుట్టింట హాయిగా ఉండొచ్చు' అన్నారు.

పిల్లల్ని, పెళ్లాన్ని తీసుకొనివస్తానని చెప్పివెళ్లిన అన్నగారు నాడో, మర్నాడో అక్కడికి చేరుకుంటాడు. పోయినసిరితో ఆతణ్నేలాగా ఆహ్వానంచెయ్యడం? సంసారంతో వచ్చి ఆపట్టణంలో స్థిరపడదామనుకొన్న ఆతడు, వచ్చినవారినే వెళ్లిపోవడమే కాకుండా, నిర్భాగ్యురాలైన తన్నుకూడా వెంటపెట్టుకుపోవలసొస్తోంది. తాను విధవరాలైపోవడమే కాకుండా పొరుగింట పడిఉండవలసొస్తోంది. ఎంతదారుణం!

క్రమంగా ఆమె శోకాన్ని దిగమ్రింగుకుంటూ, 'కానున్నది కాకమానదుకదా' అనుకుని గుండెనిబ్బరం చేసుకోడానికి ప్రయత్నించింది.

జానకమ్మ ఏరోజు కారోజు సోదరుని ఆగమనాని కెదురుచూస్తోంది. అనుకున్న నాటి కయిదారు రోజులు గడిచిపోయాయి. ఆఖరి కాతనివద్దనుండి జాబొకటి వచ్చింది. అందులో ఆతడు తాను రాజమహేంద్రవరంనుంచి ఇంటికివెళ్లినపిమ్మట తనఅభిప్రాయం మార్చుకోవలసొచ్చిందని తెలియచేశాడు. "చెల్లెలికి దత్తపుత్రుడుండగా, అతణ్ని త్రోసిరాజని తాను స్వకుటుంబంగా వెళ్లి చెల్లెలిగారింట కూర్చోడ్డం లోకసమ్మతమైన పనికాదు." అనేకారణం తనప్రయాణాన్ని ఆపు చేసిందని సూచించాడు.

'ఇంకా వాళ్లకు తెలియనేలేదా?' అనుకుంది జానకమ్మ. తెలియకపోవడమేమిటి? పరశురామప్రీతి అవుతోన్న పల్లెగూడెంలో నలుదెసలా వ్యాపించే భయంకరాగ్నికీలలవలె దేశమంతటా ఆక్రమించుకుపోయిన ఆర్బత్ నాట్ కంపెనీ దివాలాసంగతి తనఅన్నకు తెలియకుండా ఎలావుంటుంది? అన్నగారు ఇంటికివెళ్లి ఉద్దేశంమార్చుకోవడానికి కారణం లోకాపవాదకాదు. లోకాపవాదకు వెఱపుగలవాళ్లే తనవాళ్లవుతే, తనకు అటువంటి ముసలిమగణ్ని ఎందుకు కట్టిపెట్టేరు? ఇపుడు వేదాంతం చెపుతోన్న తనఅన్నగారివరలో తమయింట మాసాలతరబడి మేసి, తుదకు క్రొత్తబట్టలు కట్టుకొని ఎన్నిమాట్లు వెళ్లలేదు? అప్పుడీ లోకం అంటే ఉన్న భయం ఏమైంది? తాను ధనికురాలైన వితంతువుగనుక తనధనముపై ఆధారపడి ఉండవచ్చునన్న మనోనిశ్చయంతో నిష్క్రమించిన ఆతడు, తనధనమంతా గంగలో కలియడంవల్ల, ఆధారభూతం అవుతుందనుకున్న తాను పెనుభూతమై ఉదరపోషణార్థమై ఆతణ్నే పీక్కుతింటుదేమో అన్నభయంచేత, అన్న భయపడ్డాడు కాని లోకాపవాదభయ మేమాత్రం లే దాతనికి.

జానకమ్మ సోదరుని సంకుచితస్వభావాన్నిగ్రహించి ఉగ్రురాలయిపోయింది. కాని ఏమిలాభము? ఆమె జీవన్మృత, నిర్ధనురాలు, తృణప్రాయంగా చూడబడుతుంది.

ధనము సర్వార్థసాధనము. బంధువులే నాకర్షింపజేసే శక్తి అందులోఉంది. రెండుఇటుకల్ని ఐక్యమయేటట్లు చేసే 'సిమెంటు'లాగ ధనం రెండువ్యక్తుల్ని దగ్గరగా తీసుకొస్తుంది. ధనంతో పాటు సంబంధాలుకూడా అదృశ్యమవుతాయి. ఇది లోకప్రవృత్తి.

ఇంక తనకు గత్యంతరమేమిటని జానికమ్మ తలపోసింది. ఆ తల ప్రేమమానసవీథిలో చొరబడినప్పుడామెకు జగత్తంతా అంధకారమైపోయింది. తనశిరస్సుపైన పూలవానకురిసి తనకు స్వాగతమిస్తారన్న బంధువుల గృహాలన్నీ మూసివేయబడ్డ తలుపులతో అవుపించాయి ఆమెకు. తానొంటరిగానున్న ఆవిశాలభవనాన్ని నలుదెసలా ఒకమారామె పరికించింది. ఆమె ఒడలు కంపించింది. ఆయింటికద్దెనివ్వటాని కామెకు స్తోమతేది? ఆగృహంలో ఒక్కక్షణం ఉండడాని కామెకు త్రాణ లేదు. శీఘ్రంగా వదిలెయ్యాలి ఆయిల్లు. వదలిఎక్కడకి పోవడం? సంసార మహాసాగరాన్ని ధనమనే నౌకాసహాయాన్ని సురక్షితంగా దాటి దరి జేరగలనన్న ధైర్యంతో ఉన్నఆమె ఆనౌక అకస్మాత్తుగా భిన్నమైపోవడంచేత నీటిలోపడి కొట్టుకుంటూ గుటకవేస్తోంది.

రెండుదినాలు అతిమందంగా గడిచాక, జానకమ్మకు మఱొకజాబు వచ్చింది. దాన్ని వ్రాసినవాడు రామారావు. ఆమె కవరునుచింపి చదివింది.

ఆతడు తన్ను తండ్రి అవసానకాలంలో పిలిపించి, తనకుద్యోగం వచ్చేనిమిత్తమై చిదంబరంపంతులుకు శిపార్సుచేస్తో వ్రాసిఇచ్చిన ఉత్తరాన్నిగురించి తన జాబుయొక్క మొదటిభాగంలో తల్లికి తెలియజేశాడు. చిదంబరంపంతులు ఆపెద్దకుటుంబానికి అకస్మాత్తుగా సంభవించిన కష్టాలకు అపరిమితమైన సానుభూతి కనపరుస్తూ, తనకు తగినటువంటి ఉద్యోగాన్ని చూసి ఇప్పిస్తానని వాగ్దత్తంచేశాడు.

జానకమ్మ మొదటిపేజీముగించి రెండవపుటకొచ్చింది.

"తగిన ప్రయత్నాలన్నీ జరుగుతున్నాయి. 'ఇంటికివెళ్లి ...సంసారాన్ని తెచ్చుకో. ఈ లోపున ఆర్డరుకాగితం తయారు చేయిస్తాను.' అని పంతులుగారు నాతో ఈ ఉదయం చెప్పేరు. సాయంకాలంబండిలో బయలుదేరుతున్నా. కాని రాజమహేంద్రవరంలో ఇప్పుడు దిగను. ఏకంగా పిఠాపురంవెళ్లి, మీకోడల్ని తీసుకొని రాజమండ్రీ ఎల్లుండి ఉదయానికి వస్తాను. ఈ లోపుగా, నీవు ప్రయాణసన్నాహం చేయడానికని ఈ ఉత్తరంవ్రాస్తున్నా.

అమ్మా, మనకు సంభవించిన రెండు కష్టాలూ కూడా సామాన్యమైనవికావి. కాని ధైర్యం వహించి, సహించుకోవడంకన్న గత్యంతరం లేదు. కష్టాలెల్ల కాలం ఉండవు. బెంగపెట్టుకోవద్దు.

గుంటూరు,
౨౩-౧౨-౧౯౦౪.

కుమారుడు,
రామారావు."

జానకమ్మ భర్త దివంగతుడైనప్పటి దృశ్యాన్ని కండ్లారా చూసింది. తన ధనరాశి దగ్ధమైపోయిందన్న దుర్వార్త చెవులారా వింది. కాని ఆదుఃఖాలను ప్రయత్నించి దిగమ్రింగుకో కలుగుతోంది ఆమె. రామం వ్రాసిన జాబును చదవటం ముగిసినపిమ్మట చెప్ప నశక్యమై, అమితమైనటువంటి బాధ ఒకటి ఆమె హృదయాన్ని ఆవరించుకుంది. ఆదుర్భరహృదయ భారాని కామె రూపమియ్యలేకపోయింది. ఆమె నేల కొరిగిపోయి, దొర్లడం ప్రారంభించింది.

విగతభర్తృకయై, దరిద్రదేవతయొక్క భయంకరమైన కౌగిలిలో చిక్కి పెనగులాడుతోన్న తన్ను చేరి "కుమారుణ్ని!" అని రక్షించటాని కుద్యమిస్తున్నాడు రామం. ఆతడు తమతో ఉన్నంతకాలం తాను ఆతణ్ని పాలూ పెరుగూ పోసి పెంచినమాట నిజమే. కాని మాంసాభిలాషతో ఎప్పుడో ఓనాడు తుదముట్టింపబడుటకే ఉద్దేశించబడి పెంచబడే మేకలూ మొదలైన సాధుజంతువులకంటే నిర్భాగ్యస్థితిలో పెరిగేడు రామం. ఆజంతువులను పెంచి, చంపడంలో మాంసాసక్తి కనబడుతోంది. కాని ఈసాధు ప్రాణిని, ఇతనికి సంబంధించిన ఇతరసాధుప్రాణులనూ,

౧. దశాశ్వమేధ ఘట్టము

౨. మరియొక ఘట్టము

ఛాయాచిత్రములు
(R. N. N. R.)

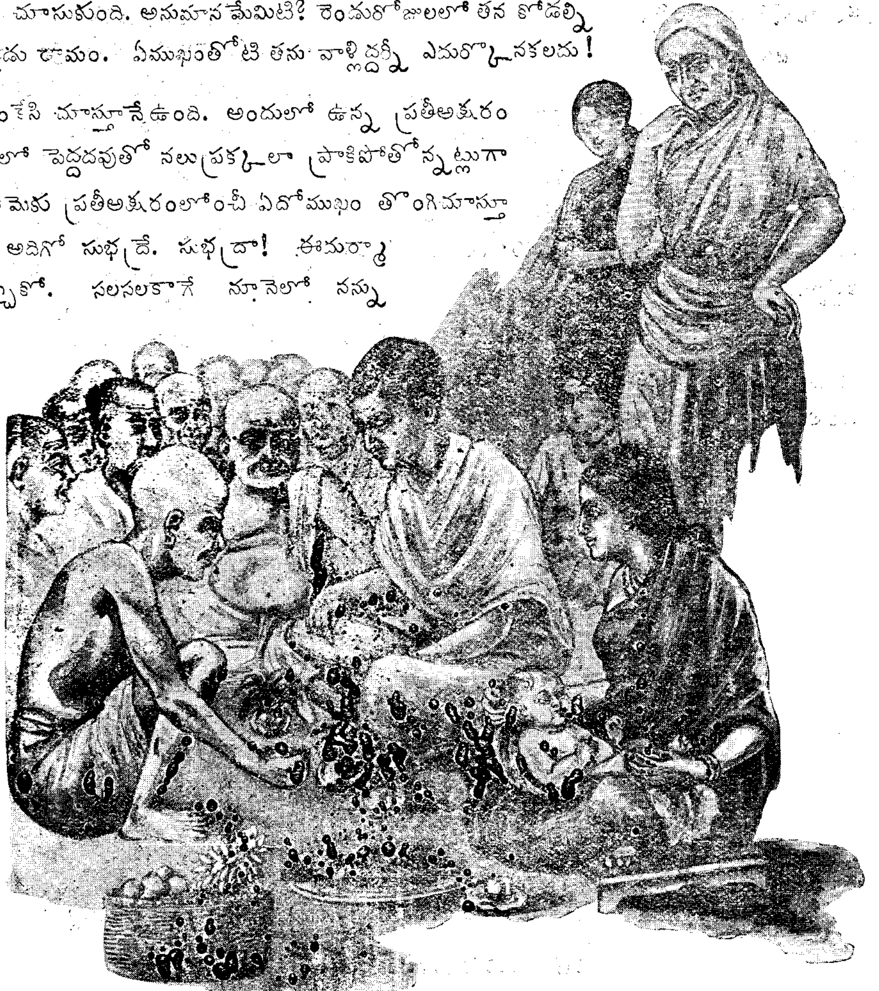
౩. కేదారఘట్టము

౪. మణికర్ణికాఘట్టము

'హింసిద్దాం' అని పూనుకున్న అతిక్రూరమైన తనఉద్యమానికి కారణం అగుపించదు. అకారణంగా హింస కొడబట్ట తాను రాక్షసికంటే అధమురా లన్నమాట. తనకా ఆఉత్తముడు కుమారుడు? నూరు జన్మలు తలక్రిందుగా తపముచేసినా అటువంటి తలపుకూడా తన మనస్సులో జనించడానికి హక్కు లేదు. రామాన్ని కన్నతల్లి మహాసాధ్వీమతల్లి. ఆపెకడుపుచల్లదనం తనవంటి గొడ్డురాలి కెల్లా కలుగుతుంది?

జానకమ్మకు ఉన్నట్లుండి ఆఉత్తరం వ్రాస్తే రామం కాదేమో అనే వెఱ్ఱిసందేహం కలిగింది. ఆమె మళ్లీ ఒకమాటు చదివి చూసుకుంది. అనుమాన మేమిటి? రెండురోజులలో తన కోడల్ని తీసుకునివచ్చేస్తున్నాడు రామం. ఏముఖంతోటి తను వాళ్లిద్దర్నీ ఎదుర్కొనకలదు!

ఆమె ఉత్తరంకేసి చూస్తూనే ఉంది. అందులో ఉన్న ప్రతీఅక్షరం క్రమంగా పరిమాణంలో పెద్దదవుతో నలుప్రక్కలా ప్రాకిపోతోన్నట్లుగా తోచిందామెకు. ఆమెకు ప్రతీఅక్షరంలోంచీ ఏదోముఖం తొంగిచూస్తూన్నట్లుగా అయింది. అదిగో సుభద్రే. సుభద్రా! ఈమురొమ్మ గ్గురాలిమీద కసితీర్చుకో. సలసలకాగే నూనెలో నన్ను ముంచు. వేదన తెలియచేస్తా వేమో చూడు...... అదుగో, నన్ను వద్దంటే ఎందుకూ అలాపిలుస్తావు? మీకిద్దరూ ఏ బాధ పెట్టినా ఒప్పు వలే కాని, 'అమ్మ', 'అత్తా' అనిపిలుస్తే సహించ లేను... సుభద్రా! సుభద్రా! ఏమమ్మా, మాట్లాడవు? అవును. ఎందుకుమాట్లాడాలి? నిన్నెప్పుడైనా మనఃస్ఫూర్తిగా పలుకరించానా? అదుగో రామం వస్తున్నాడు. ఎందుకూఆినవ్వు? నామీద పగసాధించటానికొచ్చారని తలుస్తోన్న నాభ్రమచూసి నవ్వుకుంటున్నారు. మీ సాధుహృదయాలలో 'పగ' అనే విషపు విత్తనానికి స్థానంలేందే.

"రామారావు పళ్లెంలోఉన్న బియ్యంమీద ఆనామాక్షరాలను చిత్రించాడు."

ఈవిధంగా ఆమె కలతనిద్రలోవలె ఆ రెండు దినాలూ గడిపింది.

౧౬

"అమ్మా!" అని తలుపుదగ్గర పిలుపు వినబడింది. జానకమ్మ తలుపు తెరిచింది. సుభద్ర మొదట లోన ప్రవేశించింది. ఆమె రక్తహీనమై యున్న జానకమ్మ

ముఖంచూసి, "అత్తయ్యా!" అంది. నిలబడలేకుండా ఉన్న జానకమ్మను చూసి పడిపోతుందనే అభిప్రాయంతో సుభద్ర ఆమెను పట్టుకుంది. జానకమ్మ కోడల్ని కౌగలించుకుని ఏడవడం మొదలెట్టింది.

బండివాణ్ణి పంపి, రామం లోపలి కొచ్చాడు. "రామం!" అంది తల్లి.

"ఏమమ్మా!",

ఆమె మాటలాడలేకపోయింది. ఈ రెండుదినాల నుంచీకూడా, వాళ్లు రావడంతోటే తనుచేసిన మహాపరాధమునకు క్షమార్పణ కోరుకోవాలని నిశ్చయించుకుంది. ఎందుచేతో ఇప్పుడామె 'నన్ను క్షమించరూ?' అని అడగలేకపోయింది. ఆమెకు దుఃఖం పొంగి వస్తూంది.

రామం ఆమె నాస్థితిలో ఎన్నడూ చూడలేదు. అతనిహృదయం నీరయిపోయింది. 'అమ్మా, జరిగినదంతా మరచిపోవాలి' అన్నాడు.

సుభద్ర నీళ్లుపోసుకొని వంటచేసేసింది.

సామానంతా చకచకా సర్దబడింది. మరి రెండు రోజులయాక రామం తల్లినీ, భార్యనూ వెంటబెట్టుకుని గుంటూరు చేరేడు.

౧౭

సుమారు సంవత్సర మయాక, ఒకనాడు గుంటూరులో ఓవర్‌సీర్ రామారావుగారింట 'బాలసారె' అని బ్రాహ్మలంతా చేరేరు. బాలెంతరాలను సుభద్ర చంటిబిడ్డను ఒడిలో నుంచుకుని, రామారావుప్రక్కన పీటమీద కూర్చుంది. బాలికకు నామకరణ సమయమేతెంచింది. పురోహితు "డేమి నిశ్చయించా" రని ప్రశ్నించాడు. ఆదంపతు లిద్దరినోళ్లమ్మటా కూడా 'జానకీదేవి' అన్నశబ్దం ఒక్కమాటుగా జనించింది. రామారావు పళ్లెంలోఉన్న బియ్యంమీద ఆనామాక్షరాలను చిత్రించాడు. కొంచెందూరాన నిలిచిచూస్తూన్న జానకమ్మకు హృదయ ముప్పొంగి, ఆమెనయనాల నుండి రెం డానందాశ్రువులు రాలేయి.

విష్ణుకుండివంశము కడచిన నెలభారతి
పుట. ౨౫౫ లోని పట్టికలో సవరణ

క్రీస్తుశకకాలము — విష్ణుకుండులు

౪౨౫—౪౫౦...౧ మొదటిమాధవవర్మ
|
౨ దేవవర్మ
|
౪౫౦—౫౦౦...౩ రెండవమాధవవర్మ
|
౪ మొదటివిక్రమేంద్రవర్మ
|
౫౦౦—౫౩౦...౫ఇంద్రవర్మలేక ఇంద్రభట్టారకవర్మ
|
౫౩౦—౫౪౦...౬ రెండవవిక్రమేంద్రవర్మ
|
౫౪౦—౫౪౬...౭ గోవిందవర్మ
|
౫౪౬—౬౧౦...౮ మూడవ మాధవవర్మ
|
౬౧౦—౬౨౩...౯ మంచణ్యభట్టారకుడు

భా. వేం. కృ.

రెండవయంకము

(విష్కంభము)

(ప్రవేశము జడ్జి• నీలకంఠశాస్త్రి)

శాస్త్రి—గురునాథా, గురునాథా, ఏనాఁడు నీకటాక్షము నాపైఁ బ్రసరించెనో యానాటినుండి, నీచరణారవింద ధ్యానామృతపానమహిమంబున వాసనాత్రయమును వర్జించి, భగవద్భాగవత కైంకర్యలోలత్వంబున బ్రహ్మానంద మనుభవించుచున్నదికదా నా మనంబు!

క. ఆసింపం దర్థంబుల
   శాసింపండేరి వివిధ శాస్త్రాభ్యాసో
   ల్లాసుం డాసద్గురునకు
   ధీసంపన్నునకు నాత్మదీప్తికి జేజే.

శ్రీ వేంకటాచలస్వామిసన్నిధిని నేఁ బూనఁబోవు మండలదీక్షను నిర్విఘ్నముగ జరగున ట్లాశీర్వదింపుము. అల్లదే, స్వామికోవెలలో ఘంటారావము వినవచ్చుచున్నది. ఎట్టిమనంబునైనను లీనముఁజేయు నీఘంటారావము నాలకించినకొలఁది "గో-విం-ద-గో-విం-ద-గో-విం-ద." యనునట్లు కొంతసేపును, ఓమ్-ఓమ్-ఓమ్మను ప్రణవనాద మొక్కొకతఱిని వినవచ్చుచు నితరప్రపంచము తోఁపకుండఁజేయుచున్నది. చిత్తలయసాధనంబు లనేకశతంబు లుండఁగా నాచార్యులవారు నాదోపాసనంబునకే యగ్రస్థాన మొసంగిరి. (అని ఘంటారావ మాలకించుచుఁ దాదాత్మ్యం బనుభవించుచుండును.)

(ప్రవేశము నారాయణభట్టు)

నారా—ఓహో శాస్త్రిగారా! తమ దర్శనమెంతకాలమునకైనది. నేఁ డెట్టిసుదినము. మీవంటి పుణ్యాత్ముల దర్శనమైనది. తమ రెచ్చటనుండి?

శాస్త్రి—నారాయణభట్టుగారూ! నమస్కారములు. గుర్వాజ్ఞానుసారంబున జయంతాశ్రమమునుండి స్వామిపుష్కరణీతీరమునకు దీక్షకొఱ కేగుచున్నాను.

నారా—సమస్త సన్మంగళాని భవంతు. గురుదీక్షాఫలసిద్ధి రస్తు.

శాస్త్రి—జనకునివంటి శ్రీరాజశేఖర మహారాజా నాస్థానమున పురాణగోష్ఠీపరాయణులగు తమ యాశీర్వాదము మా కభ్యర్థనీయముకదా.

నారా—నామాట యటుండనిండు. గురుకటాక్షము పొందినదిమొదలు పరమవైరాగ్యమున న్యాయాధికారపదవిని, ధనార్జనమును నిర్విచారముగ విడనాడి వానప్రస్థాశ్రమంబునఁ బ్రవేశించి బ్రహ్మానుసంధానము చేయుచున్నారు. మీబోంట్ల జన్మము సార్థకము.

శాస్త్రి—మీరాజుగారి భక్తివైరాగ్యముల ముందు మేము ప్రశంసింపఁ దగము. ఒక్కమాట! యువరాజుగారు తండ్రిని మించున ట్లున్నారని వదంతి. నిజమేనా?

నారా—పరమహంసమునీంద్రుని వరప్రసాదమునఁ బుట్టిన యాతని చరిత్ర మతివిచిత్రము. మూఁడేండ్ల బాలుఁడుగ నున్నపు డొకనాఁడు మంత్రినిఁజేరి నిరంజననామధేయమున నందఱు తన్నేల పిలిచెదరనియు, దాని యర్థ మేమనియు నడిగెను. మంత్రి సుదర్శనుఁడును దన్నామము శివపరమనియు, దాని కర్థము పాపరహితుఁడనియు ననెను. నిరంజనుఁ డద్దానిని విని 'యేదేని పాపము జేసినఁగదా జన్మము. జీవుఁడనైన నా కాపేరేల? నన్నిఁకమీఁద జీవుఁడనియే పిలువవలె'నని పట్టుపట్టెను. నాఁడుమొదలు మేమందఱు మాతనిని జీవుఁడని పిలుచుచున్నాము.

శాస్త్రి—సింగముకడుపున లేడి పుట్టునా? జన్మప్రభృతి మహాభక్తలక్షణములతో ప్రత్యుత్పన్నమతియై యాలమందలో నాఁబోతువలె, బృందావనం

బునఁ గృష్ణునివలె రాజకుమారుం డానందపురమున వృద్ధిపొందుట సాధుబృందమున కానందదాయకము కదా! ఇంకొక్క విషయము. దీర్ఘసత్రయాగము సంకల్పించిరఁట కాదా మీమహారాజుగారు! ఒక్క సారియేని వచ్చి చూచుటకు నా కవకాశము కలిగినది కాదు.

నారా—అది యొక యపూర్వమనోహరమగు ప్రయోగము. మున్ను ఋషు లెట్లు నిర్వహించిరో మన మెఱుంగముకాని, యీ మహారాజు సేయించు సత్త్రి యాగమ్ము నిక్కముగాఁ గలికల్మషహరము. అచట నైమిమిదిజాములు నామసంకీర్తనము, తరంగము, లష్టపదులు, రామదాసుసచ్చరితము, కబీరుని పాటలు మొదలగువానితో మంగళకరమగు తాళమృదంగధ్వని యవిచ్ఛిన్నతైలధారవలె వినవచ్చును. వేదనినాదంబు భూసురశ్రేష్ఠులవలన వినవచ్చును. అర్థసమయంబులఁ బ్రస్థానత్రయపాఠంబులు పండితోత్తములు జిజ్ఞాసువులకు బోధించుచుందురు. పురాణహరికథాకాలక్షేపాది గోష్ఠీవినోదంబులు పెక్కులు కల్పింపఁబడినవి. సర్వసాధారణంబగు నిక్కార్యక్రమంబుగాక చిత్తపరిణామానుసారముగ నభ్యర్థించినవారికి నధికారసంపత్తికల గురువులు తగుసాధనముల నుపదేశించుటకును, సాధకు లభ్యసించుటకును, యోగశాలలయందు వసతులు కల్పింపఁబడినవి. ఈగోష్ఠి నానందింపవచ్చిన యష్టాదశవర్ణంబులకు నిరతాన్నదానంబు జరగుచుండును. కలివిజృంభణంబున జరగుచున్న యార్యవిజ్ఞాననాశనంబును నివర్తింపఁజేసి సకలవిద్యాబీజముల రక్షించుటకై మహారాజీయాగంబు గుర్వాజ్ఞానుసారంబుగ నిర్వహించుచున్నాఁడు.

గీ. భక్తిహారిని వెదకు బాటసారుల కది
విశ్రమింపఁదగిన విడిదికాఁగ
వేంకటేశ్వరుండు వేడ్క నిర్మించెను
యోగ్యతకొలఁది నట నుండవచ్చు.

శాస్త్రి— పరమభాగవత చరిత్రశ్రవణమున ధన్యుఁడ నైతిని. తమ రిపు డెచ్చటనుండి వచ్చుచున్నారు?

నారా—ఈసమీపమున నున్న నారాయణవనాగ్రహారమున నివసించు సుశీలమునీశ్వరునిపై మహారాజునకు భక్తితాత్పర్యములు కలవు. వారికి ప్రతిసంవత్సరమును నిత్యనైమిత్తికములకై యిచ్చు వర్షాశనము సమర్పించి వారి క్షేమోదంతము విచారించిరమ్మని నన్ను మహారాజుగారు పంపుటచే నటకుఁ బోయి వచ్చుచు దారిలో శ్రీనివాససేవకై వచ్చుటలో మీదర్శనమైనది. తొందరపనులు కలవు, నాకు సెలవొసంగుఁడు.

శాస్త్రి—నమస్కారము. నమస్కారము. తమ కార్యముల కంతరాయము కలిగింపరాదు. నాకు సెలవొసఁగుఁడు.

(నారాయణభట్టు, శాస్త్రి నిష్క్రమింతురు.)

[ఇది విష్కంభము]

(ప్రథమ రంగము)

(రాజశేఖరసభ: ప్రవేశము, రాజశేఖరమహారాజు సింహాసనస్థుఁడై మంత్రిసహితుఁడై యుండును.)

రాజశేఖ—మంత్రిసత్తమా! చిరంజీవియెన్నఁడు విద్యాభ్యాసమును బూర్తిచేసి వచ్చి తా నీ సింహాసనంబు నధిరోహించి నాభుజస్కంధముపైనున్న భారమును దానువహించు నానాఁడు గురుచరణసన్నిధానమున బ్రహ్మానుసంధానముఁ జేసికొనుచు నిర్విచారముగ నుందును. "నగురో రధికం నగురోరితరం నగురోరధికం నగురోరితరం శివశాసనత శ్శివశాసనతః శివశాసనత శ్శివశాసనతః" (అని ధ్యానము చేయుచుండును.)

సుదర్శ—మహాప్రభూ! విద్యాప్రదాన విధానమును జర్చించి సిద్ధాంతీకరించుటకుఁ బండితగోష్ఠిఁ గావింప నేలినవారి సెలవుప్రకారము ముఖ్యులగువారల కాహ్వానములు పంపియుంటిని. వా రంద రిపుడే దయచేయనున్నారు.

రాజశే— మేలు, మేలు. మంత్రిసత్తమా! చిరంజీవి విద్యావిధానమును నిర్ణయింప మేము కుతూహలపడుచున్నాము. నేఁడే యాసమావేశము నీ వనుసంధించుట మా కెంతయు సంతోషదాయకము. గురుపుత్రులగు

మనకు విద్యావిధాన మేదియో తెలిసియున్నను రాజకుమారుని విద్యావిషయమగుటచేఁ బండితసభలో నిర్ణయమగుటయే ప్రజలకు సమ్మతిగలుగఁజేయు.

సుదర్శ—మహాప్రభూ! దేవరయంతరంగమట్టిద, యెఱుంగుదు.

నారా—(ప్రవేశించును. మహారాజు. నమస్కరించును) మహారాజా! దేవరవారి యాహ్వానానుసారముగ ప్రాచ్యపాశ్చాత్య విద్యాప్రవీణులైన పండితప్రతినిధులు విచ్చేసి విడిదిలోఁ గృతాతిథ్యులై సేదదేరి వచ్చి ద్వారమున వేచియున్నారు.

రాజశే—భట్టుగారూ! వారినవశ్యముతోడ్కొని రండు.

నారా—(చిత్త మని నిష్క్రమించి తిరిగి పండితులతోఁ బ్రవేశించును.)

(ప్రవేశము, కృష్ణశర్మ,రామవర్మ, శివదాసు, సీతాపతిపంతులు.)

సుదర్శ—విద్వత్ప్రతినిధులకు స్వాగతము. మీ విద్యాగోష్ఠి నాలకించుటకును, మీసిద్ధాంతముప్రకారమాచరణప్రచారణలు జరిపించుటకును మహారాజుగారుత్సాహపడుచున్నారు.

శర్మ—మహాప్రభూ! విచారణము, వివేచనము, వితరణము, స్వధర్మాచరణ ప్రచారణములయం దభిమానముగల మీమహాసభలో మాపండితమండలియు శాస్త్రచర్చ జరపుటకు మిక్కిలి కుతూహలపడుచున్నది.

గీ. రాజశేఖరాస్థానవిరాజమాన
సుకవిగాయకబృందసంశోభగాంచు
జంతు వానందమునఁ దేలి జగము మఱవఁ
గలుగు నని వింటి నిక్కము గనులఁగంటి.

రాజశే— మహాశయులారా! మాయాహ్వానము మన్నించి మీరు మాసంస్థానమునకు వచ్చుటచే మాకు మహానందము గలిగినది. ప్రకృతము విద్యాప్రదాన విధానమునుగూర్చి పండితులలో భిన్నాభిప్రాయములున్నవి కదా! జీవితపరమార్థ మేమి? విద్య తత్పరమప్రయోజనసాధనముగా నుండవలయునా? "అర్థకృతే వ్యవహారవిదే" యన్నట్లు తక్కిన ప్రయోజన మెటులున్నను నర్థసంపాదనమునకు, వ్యవహారజ్ఞానమునకుఁ దోడ్పడునట్టి విద్యయే యున్నఁజాలునా? ధర్మమోక్షముల కవిరోధమగు నర్థకామములు వలయునని నాల్గు పురుషార్థములు నిర్వచించిన పెద్దల యభిప్రాయ మేమై యుండును? చిరంజీవి ప్రాథమికవిద్య నెట్టులో యింటనే యుపాధ్యాయులయొద్దఁ గఱచినాఁడు. ఇంక నుత్తమ విద్యాగ్రహణమునకు సమయము వచ్చినది. చిరంజీవి నెట్టి విద్యావిధానమున నడుపుట యనుసిద్ధాంతము కావలసియున్నది. కళాశాలల నిర్మించి విద్యార్థుల సమకూర్చుకొని తామయి విద్యఁగఱపుట యుత్తమమా, లేక సద్విద్వాంసుల నన్వేషించుకొనుచు వచ్చి విద్య నర్థించు నధికారులకు విద్యాభ్యాసముసేయుట యుత్తమమా ?

శివదాసు— మహారాజా! సభ్యులారా! నే నెక్కడ నుపన్యాసము లిచ్చినను హూణభాషలో మాటాడుటయేకాని తెలుఁగున మాటలాడువాడుక లేదు. కాని ఈసభలోని నియమమునుబట్టి మాటలాడుచున్నాను. విషయమునుమాత్రము గ్రహించి పక్షపాతము లేక నాయభిప్రాయమును స్వీకరింపవేఁడెదను.

లోకమంతయుఁ గన్నుదెఱచి నవనాగరకమార్గములఁ బట్టి పురోవృద్ధిగాంచుచుండ మన మింకను బూర్వాచారనిగళబద్ధులమై ధర్మమనియు, మతమనియు, వేదాంతమనియు, మోక్షమనియు విచారణలతోఁ గాలహరణము చేసినయెడలఁ దక్కినదేశములవారికంటె మనదేశము మిక్కిలి వెనుకఁబడుననుట కేమాత్రము సందేహము లేదు. అంతియకాక జాతులు, భాషలు జీవము కలిగి దినదినము మార్పుఁ జెందుచుండఁ దదనుగుణముగ నాయాయవసరంబులకుఁ దగిన నూతనవిధానము లేర్పఱుపక యెన్నఁడో యెవ్వరికొఱకుఁబూర్వము మృతభాషలో వ్రాయఁబడిన వేదశాస్త్రములను బట్టి యీయిరువదియవశతాబ్దమున ధర్మనిర్ణయము చేయనెంచుట మిక్కిలి యనుచితము.

పంతులు—మహారాజా, దాసుగారు చెప్పిన చొప్పున నవనాగరికతలో మనము నేర్చుకొనదగిన విషయము లనేకములు గలవు. నేను లేవని చెప్పునంతటి ఛాందసుడను కాను. పాశ్చాత్యవిజ్ఞానమునఁ గల మంచినంతను సంగ్రహించి భరతఖండవిజ్ఞానమును దానికిఁ జేర్చి మనదేశమునకుఁ బైరెంటియొక్క పరిపూర్ణప్రయోజనమును గలిగింపవలయునను దీక్షతో నా న్యాయాధికారిపదవికూడ వదలికొని దేశాటనముఁ గావించి పండితవర్యులఁ బరీక్షించి తుదకు నొక్క సంస్థ నేర్పాటుచేసి మాయభిప్రాయానుసారముగ నుభయ సంప్రదాయసమ్మేళనము జేయఁ బ్రయత్నము జేయుచున్నాము. నాకుఁదోడుగా సీరామవర్మగారును నా కత్యంతము సాయముచేయుచున్నారు.

రామ—మహారాజా! ఆర్యులారా! క్షత్రియుఁడ నగుటచే సహజముగ బ్రహ్మవిద్యపై నా కభిమానము కలదు. ఆంగ్లవిద్యలో నుత్తీర్ణుఁడనై యాధునికనాగరికతాప్రపంచమును బరిశీలించి యందలి మేలగుభాగముల గ్రహించి మాసంస్థను వృద్ధిబొందింప నేఁ జేసిన పరిశోధనల విన్నవించుకొనుచున్నాను.

కేవల సనాతనధర్మపద్ధతి నెలకొల్పఁబడియు సంఘముగా నొక్కకుండములో నందఱిచేత నగ్నికార్యములు చేయించు ఋషికులంబుఁ గాంచితిని. ఆర్యసమాజమున కనుకూలముగా నన్నివర్ణములవారిచే వేదపఠనంబు నేయించు గురుకులంబును జూచితిని. పాశ్చాత్యవిద్యావిధానంబున లేదని శాంతికై నెలకొల్పఁబడిన నికేతనంబులఁ గాంచితిని. పరాసుమాతృకాముఖంబున నాశ్రితుల ననుగ్రహించువారి ఘోషంబుల నాలకించితిని. అమరత్వసిద్ధి కలిగింతుమని పెద్దసంఘము నాకర్షించియు కాలవశతనొందిన సాములఁ దిలకించితిని. నిమ్నజాతుల నుద్ధరించు కులపతుల యాశయంబు లరసితిని. కర్మాగారములు నెలకొల్పి చేతిపనులు కల్పించియుఁ, బాలు, పెరుగు, వెన్నల నమ్మించియు నాశ్రితులకు జీవనోపాయముల కల్పించి ధనముకూర్చుకొని సకలప్రాంతములనుండి శిష్యగ్రహణమునేయు దశాఫలవుల బాగోగుల విచారించితిని. బహుజన్మవృత్తాంతములఁ దెల్పుచు భారతవిజ్ఞానంబు నుపదేశమునేయుటకై ప్రాచీనఋషులఁ బాశ్చాత్యకాయంబుల గుర్తించుచు సకలదేశవాసులకు దివ్యమైన జ్ఞానమును బ్రకటింతు గోష్ఠులను జొచ్చి చూచితిని. జాతీయకళాశాలల ప్రశంసలు వింటిని. హైందవజాతీయత నిలువఁబెట్టుటకై పండితులు నిర్మించిన విశ్వవిద్యాలయముల జాడలఁ గాంచితిని.

చెట్టుపేరుచెప్పి పండ్లమ్మినట్టు మహనీయుని పేరును, విగ్రహమును గ్రహించి వారి బోధములను బ్రకటించి సొమ్ముచేసికొనుచు గురువులను మించి సవరించుచు నపరిపక్వమైన సాహసులకు నుత్తమాశ్రమంబు నొసంగుచు విధినిషేధంబుల నుల్లంఘించుటకు మిషను కల్పించుకొని రామ, కృష్ణ, గోవింద యనుకొను భక్తుల యుత్సాహములఁ జూచితిని. ఇవియన్నియు భారతవిజ్ఞానమునకై యేర్పడిన సంస్థలే. ఇవిగాక రాయల్ ఏషియాటిక్ సంఘమువారి ప్రకటనలను జదివితిని. దేనియందును మనస్సు విశ్రాంతి జెందదాయెను. ప్రాగ్దేశవిజ్ఞానమును పాశ్చాత్యపద్ధతులపై నడపు విధానమేదియా యని మేము తీవ్రపరిశోధనలఁ జేయుచున్నాము. ప్రాచీనవిద్య నాధునికపద్ధతులపై నడపు విధాన మింకను జక్కగ నేర్పడలేదు. దినదినాభివృద్ధిగాంచు పాశ్చాత్యవిజ్ఞానము నాంగ్లాదిభాషలలోనుండి దేశభాషలలోనికి వచ్చు మార్గములను బరిశీలించుచున్నాము. సర్వతంత్రస్వతంత్ర బిరుదాంచితులైన శర్మగారు మాతోఁ బూర్ణమైన సానుభూతిని జూపెదరని నమ్ముచున్నాను.

శర్మ—మహాప్రభూ! ఆర్యులారా! దాసుగారి పక్షము కేవలప్రాచీనప్రాగ్దేశవిజ్ఞానమునకు విరోధము. పంతులగారికిని, వర్మగారికిని నార్యవిజ్ఞానముపై నభిమానము లేదని నేను చెప్పఁజాలను. కాని యొక్కమాట వాస్తవస్వరూపము. సారస్వతోపాసనము సద్గురూపాస్తిచేఁ దెలిసికొను సచ్ఛిష్యులకు బోధపడునే కాని తదితరులకు బోధపడదు. పంతులుగారికిని వర్మగారికినిగూడ సంస్కృతభాషాపరిచయము కలిగిఁచుకొనుట కవకాశము కలుగలేదు. అభిమానమువొప్పున

వారు భాషాంతరీకరణములద్వారా పూర్వగ్రంథాంశములను జదువ నుద్యమించినను గ్రంథభాండాగారపరిశోధనములతో సత్యము తేలదు.

క. గురుజనముల సేవింపక
పరమార్థముకొఱకు గ్రంథభాండాగారం
బరయుట వీణె మృదంగముఁ
గర మర్థించెదుఁ గతిగద గానంబునకై.

జీవితముయొక్క పరమప్రయోజనము మహారాజుగారు సూచించియున్నారు. "శాస్త్రస్యాపి పరమప్రయోజనం మోక్షః" అని యున్నదికదా. అఖండానందప్రాప్తియే పరమార్థమని మన పెద్దలు సిద్ధాంతీకరించినారు. అనిర్దిష్టపరమ ప్రయోజనముకల పాశ్చాత్యదేశములయందు మానవుఁడు చిత్తశాంతిలేమి నల్లాడుచున్నాఁడు. ఆనవనాగరికదేశంబులం దెచ్చట చొచ్చిచూచినను దుపాకిమందుకంపు కొట్టుచున్నదే కాని తపించు మానవహృదయమును జల్లఁబఱచేయు నుపాయముగాని, శాస్త్రముగాని, బోధముగాని, యిప్పటికిఁ గానరాదు; కానవచ్చునాశయుఁ దోఁపకున్నది. ధర్మరహితములైన యర్థకామములఁ దగులుటచే నాగరికదేశములందు నాశాభయములకు లోనై రాగద్వేషములపాలై సంఘము లన్యోన్యము సమరంబొనర్చుకొనుచు నాకసమందు, భూమియందు, సముద్రమునందు నన్యోన్యమారకప్రయోగంబులు గావించుకొనుచుఁ గామమునఁ బడి భగ్నహృదయులై యాలుమగ లన్యోన్యపరిత్యాగములఁ గావించుకొనుచు, నాత్మహత్యల పాలగుచున్నారు.

ధర్మాచరణముచే లోకమర్యాదలు నిలిచి సంఘమునకు సౌఖ్యము కలుగును. మోక్షముచే నాత్మానందము కలుగును. అర్థము జీవనమునకు, రక్షణమునకు నావశ్యకము. కామము జీవులకు సహజప్రవృత్తి. ఇట్టి యర్థకామములను ధర్మానుగుణముగ నడిపించి మోక్షము సాధించిన యార్యులపద్ధతిముందు కేవల మర్థకామంబులకైన ప్రవృత్తి గ్రహింపఁదగినదికాదు.

ఆధునికకాలమందు విజ్ఞానవ్యాపనమునకై నెలకొల్పఁబడిన ప్రతిష్ఠాపనముల నన్నింటి సింహావలోకనంబుసేయుచు వర్మగారు చేసిన దీర్ఘోపన్యాసమును వింటిరిగదా!

ద్విపద— అన్నింటిలో మంచి యరయుదుం డెడివి
కొన్నిమతంబులు క్రొత్తగాఁ బుట్టె
2 ఇష్టమైనట్టుల నిల నాచరింప
దుష్టుల కవి గొప్పదోహదా లయ్యె
3 మంచియు కొక్కరిది మంచిది కన్న
నెంచి మరొక్కరి దేకంబుజేసి
4 మంచివిగ్రహమంచు మహి నెవ్వఁడేఁ ద
లంచిపూజించు నాలంపటుం డనుచు
5 విషయంబులందున వేడుకో హెచ్చు
ఋషివలెఁ గాన్పింప నీమతం బరయు
6 మంచివన్నియు నేరి మహి నొక్కచోట
నుంచుట నెరుగఁడె యూహింప నజుఁడు.

"బెజ్జము," "రంధ్రము" నను రెండుశబ్దములను జేర్చి బెంద్రమందురు. కుటుంబము, సంసారమును జేర్చి కుటుంబరమందురు. శిష్టులవలె మాటలాడ యత్నించు ప్రాకృతులపాటు లివ్వి. స్వదేశవస్త్రములతో విదేశస్థుల యుడుపులఁబోలె లాగులు, నంగీలు కుట్టించుకొందురు. ఇది దేశాభిమానుల మనుకొనువారి యవస్థ. ఇంక ప్రతిష్ఠాపరుల విషయ మొక్కమాట. ద్వంద్వాతీతులు కాఁజాలనివారు, సమరసభావము కుదురనివారు, అహంకారమే ప్రధానలక్షణముగా కలవారు, సద్గురుసేవ చేయఁజాలనివారు తమ చిన్నబుద్ధికిఁ దోఁచిన సందేహములను బట్టి శాస్త్ర మలక్షణమనుటకు నుత్సహించుచు శిష్టకృతవ్యాఖ్యాన మపేక్షింపనివారు, గీర్వాణభాషాప్రవీణత లేనివారు, తాము నిరభిమానముగ సద్గురుసేవ సేయనివారగుటచేఁ దమ శిష్యులనుగూడ తాము చక్కఁగ శిక్షింపక బుజ్జగించి గురుత్వమును నిలుపుకొనువారును, దేశాభిమానావేశముతో దేశసేవయు, భాషాసేవయు నిక్కముగఁ జేయుచున్నా మనునమ్మకముతోఁ బ్రారంభించి పట్టుదలతో నడుపుచున్న వీరి ప్రతిష్ఠాపనలు తత్త్వశూన్యములగుట సహృదయులు వీని మెచ్చరు. పాఠ్యప్రణాళిక నాయకులకే తెలియదు,

తమకంటె పెద్దలైనవారి సన్నిధియందు వినయవిధేయతలతో "తద్విద్ధి ప్రణిపాతేన పరిప్రశ్నేన సేవయా" అన్నటుల సంచరించి సంప్రదాయజ్ఞులు పూర్ణులైమున్నధీతిబోధాచరణ ప్రచారములు గావించిరి.

ఇప్పటి నాయకు లక్కడక్కడఁ బ్రోసుచేసి కొన్ని విషయములకుఁ దమ యూహాలు తోడుచేసి తమకంటెఁ జిన్నలైనవారి నాకర్షించుకొని వారి యందు నాయకత్వమును జెల్లించుకొనుచు బోధప్రచారణములుమాత్రము గావింతురు.

సీ. బాల్యమందున బహుభంగులఁ బోయెడు
మనవును నిగ్రహింపనికతమునఁ
జెడుమార్గములఁ ద్రొక్కి కథుకష్టములఁ బొక్కి
యందఱు చూడంగ నన్నినాళ్లు
కుడుచుచుండుటఁ జేసి కులగౌరవముఁ బాసి
మగిడివచ్చుట కెంతమాత్రమేని
సందు దొరకకుంట సాహసంబునఁ దన
మార్గ మొక్కఁడె ధర్మమార్గ మనుచుఁ
ప్రజల బోధింపఁ బ్రవక్తయై పలువురు
నాయకుండనఁ బైకి నసుచు లోన

గీ. వగచుచుండెడువానికిఁ బరులకుఁ దన
దోషములు సంక్రమించు నిఁక దుఃఖ మేల
పంద లజ్జావిహీనుఁ డల్పంబుకొఱకు
మందిఁ జెఱచుఁ దాఁ జెడు నప్రమాణబుద్ధి.

దాసు—మహారాజా! సభ్యులారా! శాస్త్రిగారి సంభాషణ మసహ్యముగాను, బక్షపాతముగాను నున్నది. సభలో మాటలాడునపుడు పలువుర చిత్తమున కుద్వేగకరముగా నుండకుండునట్లు మాటలాడఁదగునుగదా!

సుదర్శ—మహారాజా! ఆర్యులారా! శర్మగారి వలెనే దాసుగారును నొక్కపక్ష మవలంబించినారు. ఎవరి పక్షమును వారు ప్రతిపాదించుచున్నారు. వ్యతిరేకవ్యక్తులకు వ్యతిరేకాభిప్రాయము లుండును. సకలాభిప్రాయములును వినఁగల సమరసభావము గలిగియుండుట సహృదయుల లక్షణము. దాసుగారి యభిప్రాయము లెంతనిర్భయముగాఁ బ్రతిపాదితములైనవో శర్మగారి యాశయములు నంత నిశ్శంకముగాఁ బ్రభుసన్నిధానమునఁ బ్రకటింపఁబడుచున్నవి. శర్మగారి ప్రసంగము నిష్కపటముగ, నిశ్శంకముగ జరుగవచ్చును.

శర్మ—మహాప్రభూ! సహృదయులారా! కవికాలవశంబున నార్యవిజ్ఞానవాహనామధారులలోఁ బ్రవేశించిన సహస్రదోషములు నే నెఱుంగనివాఁడను గాను. విజ్ఞానబీజ సంరక్షణమున కవకాశము కలిగింతు రను నాశతో నిన్నిదినములకు నీమహారాజసభలో నాయభిప్రాయమును వెలిబుచ్చితినేకాని మరియేయితరసభలోను నే నితఃపూర్వ మెన్నండును నోరు తెఱచి యెఱుంగను.

అభయంబొసంగెడు విభుండును, విజ్ఞులయినవారల పోషణకుం దగిన విత్తంబును సారాసారంబు లరయఁజాలు తత్త్వవేత్తలు గలుగు నిట్టిసభలో సత్యనిర్ణయమునకై సాధువులు ప్రసంగించు టుచిత మెట్లు కాకపోవును? ప్రాయమురానట్టివారు (మహారాజా, జ్ఞానముచేత ప్రాయమురానట్టివారు) తమ యభిప్రాయములను పట్టుదలతోఁ దలతోఁక యెఱుంగక వ్యాసునంతవాని విషయమైన వ్యాఖ్యానము నేయుచు విశ్వాసనిగ్రహముల నెల్లెడ భగ్నము నేయుచుండువారి సభలు నిరదలకుఁగాని నిర్ణయమునకుఁగాదు.

గీ. బాలనాయకంబు బహునాయకంబు వి
నాయకంబు దుష్టనాయకంబు
సాధు దూషణం బసద్భూషణంబు నా
సభ యదేరి కింపు శాంతి నింపు.

ఏకదేశంబుగా నే నప్రామాణికులగు నాయకమ్మన్యుల నంటినేగాని దాసుగా రొక్కమ్మడి యార్యవిజ్ఞాన మంతపై బ్రహ్మాస్త్రప్రయోగము చేసియుండిరి. వేదశాస్త్రపురాణేతిహాసములును, భోజకృష్ణదేవరాయాది మహానుభావుల సచ్చరిత్రలు నొక్కమా రంతరించినను దాసుగారి కావంతయైనఁ జింతయుండదు కదా! ప్రకృతము నామనవి యేమనఁగా విజ్ఞానము కలికాలవశంబున శీఘ్రముగా దోసిటఁబట్టిన నీటివలె సన్నగిల్లుచున్నది. మహనీయు లద్దానిని రక్షించుట విధి. సత్సంప్రదాయ మెఱుంగని యిట్టివారల మాటలతోఁ దత్త్వరహస్య మెఱుఁగఁబడదు.

గీ. వట్టిమాటల వినినంత గట్టుగనునె
శాస్త్రజాలంబు జాలంబు సద్గురూక్తి
కీలకంబున మంజూషలీలఁ దెఱచి
లోమహాభాష్యసారంబు స్వామికృపను
భక్తి సేవించి శక్తినిఁ బడయకున్న.

మాటలు పెక్కేల! ప్రపంచవృక్షమునకు భరతఖండము ఫలప్రాయము. అందును సద్గురుకటాక్షగమ్యమయిన విజ్ఞానమే యమృతప్రదమగు ఫలసారము. తదంగములగు మూలము, శాఖలు, పత్రపుష్ప పల్లవంబులు తత్తదుచిత గౌరవమునకుఁ బాత్రములేయయ్యు బీజమును వహించి వృక్షపరంపరకు నాధారభూతమయిన ఫలమే యపేక్షణీయముగదా! పాశ్చాత్యదేశీయవిజ్ఞానమంతయు సహృదయులకు నాదరణీయమే. "అన్వయ వ్యతిరేకాభ్యాం పూర్ణబోధ స్సమాచరేత్" పాశ్చాత్య శాస్త్రపరిశోధనలు వ్యతిరేకమునకును, నార్యవిజ్ఞానము నన్వయమునకును. పరిణామశీలమనునది పాశ్చాత్యజ్ఞానము. పరిపూర్ణమైనది భారతవిజ్ఞానము. పరిపూర్ణమునకు నాద్యంతములుకాని, క్రొత్తపాతలుగాని లేవు. సత్యము త్రికాలాబాధ్యము. రెండురెండ్లు నాలు గనుటవంటిది. వారినిర్ణయములు మారుచుండును. కాని మనసిద్ధాంతములు స్థిరమైనవి. హేతుజ్ఞానమునకు హేత్వాభాసజ్ఞాన మవసరమైనట్లు, స్వమతస్థాపమునకుఁ బరమతజ్ఞాన మవసరమైనట్లు లార్యవిజ్ఞానమును స్థిరముగా నెలకొల్పుటకుఁ బాశ్చాత్య ప్రకృతిశాస్త్రజ్ఞాన ముత్తమాధికారులకు ప్రవక్తలకు మాత్ర మావశ్యకము. తదితరులకుఁ బ్రామాణ్యబుద్ధి కలిగించి భారతవర్ష విజ్ఞానము గురుకులములద్వారా బోధింపవలెను.

వర్మ—మహారాజా! గురుకులమున జిజ్ఞాసువులగు స్వల్పసంఖ్యాకులుమాత్రము పరిపూర్ణు లగుదురు. ఆర్య విజ్ఞానముపై నభిమానము మాకును లేకపోలేదు. గురుకులములు గురుకులమ్ములన్న నెట్లు పొసగఁగలదు. శాస్త్రి గారివలె ననుభవవిరుద్ధములగు నాకాశపురాణములు సిద్ధాంతములు మే మామోదింపఁజాలము.

పంతులు—మహారాజా! శర్మగారి యాశయములందు నాకు మిక్కిలి గౌరవము గలదు. పాశ్చాత్య వాతవ్యాధి తగిలి మెడ మెలితిరిగి కేవలము పశ్చిమ ముఖుండనై చిరకాలమట్లే యుంటిని. యదృచ్ఛావశంబున నేటికి పండ్రెండేండ్లకుఁబూర్వము పరమహంసస్వామి నాయెడ ననుగ్రహించి యొసఁగిన విజ్ఞానచపేటికాప్రహారంబున వెనుకకీడ్చుకొనిపోవుచున్న ముఖము సుముఖమై ప్రాఙ్ముఖ మయ్యెను. ఆనాటి నుండియు నార్యవిజ్ఞానముపై నా కభిమాన ముదయించినదికాని, బహువాసనాదూషితమైన మనంబుకలవాఁడ నగుట భక్తిప్రపత్తులతో సాధుసేవ చేయఁజాలక శర్మగారు ఖండించిన గ్రంథభాండాగారపరిశోధనలఁ బరితృప్తినొందుచుంటిని. నమ్మకముతో నాప్తులతోవలె నామనఃపరిణామ మిమ్మహారాజు నా కనుగ్రహించిన యవకాశముచే నీసభవారికి విన్నవించితి. అనుభవములో నాచరింపఁదగిన కృత్యము శర్మగారేమి సూచింతురో వినఁ గుతూహల పడుచున్నాను.

రాజ—(జనాంతికము) అమాత్యశేఖరా! మన మానాఁడు పరమహంసస్వామివారి దర్శనమున కరుగుచుండఁగా మన కీపంతు లెదురుగ వచ్చుచుండెను జుమా! మహనీయుల సకృద్దర్శనమేని యూరడిపోవదుగదా!

సుదర్శ—సత్యము. మహారాజా! పరమహంస భగవత్పాదుల బోధంబును చపేటికాప్రహారంబుగ నీ మహాసభలో వర్ణించుటచేఁ దన భక్తిప్రపత్తులను, మనఃపరిణామమును దెలుపుకొనుచున్నాఁడు.

రాజశే—శర్మగారూ! తమ ప్రసంగమును వినుటకు సభవారందరుఁ గుతూహలపడుచున్నారు.

శర్మ—మహారాజా! సభ్యులారా! కాలానుసారముగు మార్పులను నే నంగీకరింపననియు, ననుభవరహితమైన ప్రసంగములఁ జేయుదుననియు మా ప్రతివాదులు సూచించుచున్నారు. నిక్కమునకు సద్వాదులమగు మేము కాలస్వరూపుఁ డీశ్వరుండని యెఱుంగుదుము. ఈ జగంబంతయు నీశ్వరుని స్వరూపమని యారాధింతుము. విరాట్పురుషునకు వెన్న ధర్మంబని మే మెఱుఁగుదుము. లోక

మున నున్నదున్నటులు మేము భరింపఁగలము. కలియుగ ధర్మంబులకు వెగటొందము. శిశిరఋతువున నాకురాలి మోడుమాత్రము నిలుచును. తత్త్వవేత్త యాకులురాలుటకుఁ జింతింపఁడు. ఆకులు చెట్టున కతికింపఁ బ్రయత్నమును జేయఁడు, కాని మోడువలెనున్న కారణమున మూఢునివలె దానిని గొట్టి ప్రొయ్యిలోఁ బెట్ట ప్రయత్నమును జేయఁడు. నిష్ప్రయోజనమని తత్త్వశూన్యులు శాఖల నఱికినను సజ్జనులు వృక్షమూలస్కంధము వసంతమున ఫలవంతమగుటకుఁ గాపాడుచుందురు. ప్రళయకాలమున విత్తనములు దాఁచుటకై మహనీయు లీదుష్టకాలమున నైతము పరీక్షితునిఁబోలి కొన్నియెడల తత్ప్రచారమును సహించినారు. ప్రాచీన విజ్ఞానమును సంఘమందు ప్రచారముఁజేయ నుద్యమింపరు. (చక్కిలములు మొదలైన) భక్ష్యములఁ జేయునపు డెంత శ్రద్ధగ తునగకుండఁ జేయుదురో తినువేళల నంత నిర్విచారముగ త్రుంచి నములుదురుగదా! అట్లే పరమేశ్వరుఁడు కృతాదియుగములయం దెంతపూర్ణముగ ధర్మములు వృద్ధిపొందించెనో అంతనిర్విచారంబుగఁ బ్రళయపూర్వవర్తియగు కలికాలంబున ధర్మవిఘటన మొనర్చుచున్నాఁడు. విజ్ఞానబీజ సంరక్షణకై వెదకుకొనువారికిఁ బెన్నిధుల వలె మహానుభావులనువారిని సేవించి జ్ఞానమును సంపాదించు శిష్యులనుగూడ బరాత్పరుఁడే సంధించుచున్నాఁడు. కాఁబట్టి యాస్తికులకుఁ బరమార్థముకొఱకు గురుకులములను, ప్రమాణబుద్ధి కుదురనివారలకు లౌకిక విద్యలకొఱకు కళాశాలలను కల్పించుట న్యాయమని నాయాశయము.

నాటకములోని వ్యతిరేకములగు పాత్రలన్నియు నాయకుని, రసమును బోషించునవియే. విశ్వామిత్రుఁడు, నక్షత్రకుఁడు, కాలకౌశికుఁడు, కలహకంఠి మొదలగు పాత్రలన్నియు వ్యతిరేకములయ్యు హరిశ్చంద్రునికి వన్నె దెచ్చునవియే యగును. విపణివీథియందు పథ్యాపథ్య వస్తుజాల మెంత యున్నను హితమగు వస్తువులఁగదా బుద్ధిమంతులు కొనుదురు. ప్రకృతము నిరంజనకుమారునకు మాత్రము విద్యాభ్యాసము గురుకులమునందే యొప్పునని నా యభిప్రాయము. మీద దేవరచిత్తము.

(1) తన మనమున సందేహముతీరుట, (2) తనప్రతివాదిని సభలో ముఖపిధానము సేయఁజాలు సర్వంకష ప్రజ్ఞ యలవడుట, (3) తన్నాశ్రయించు శిష్యుని సర్వసంశయములఁ బాపి తనంతవాని నొనర్చుటయు గురుకులములోని విద్యలక్షణము.

ఇటఁ బ్రకృతకళాశాలలయందున్నవో విద్యార్థులకు జిజ్ఞాసలేదు. విత్తార్జనమే విద్యకుఁ బ్రయోజనము. సంశయములు నుండవు. ఒకవేళ నున్నను నీచదువువలన సంశయములు తీరనుదీరవు. పరీక్షావిధానమున సుమారు నలువది గుణములు నూటికి చాలు నందురు. గురుకులంబున వాక్యార్థపద్ధతిలో సర్వతంత్రస్వతంత్రుఁడైనఁగాని పండితగోష్ఠిలో వచ్చు ప్రశ్నలన్నిటికి సమాధానముఁ జెప్పి యుత్తీర్ణుఁడుకాఁజాలఁడు. తల్లిదగ్గఱ నుండి తల్లితోఁబాటు గృహకృత్యముల నారితేరిన పిల్లవడువున "అభ్యాసయోగాత్ సాన్నిధ్యబలాచ్చ" యని యన్నట్లు బోధస్వరూపుఁడగు గురుసన్నిధానమున సకలము శిష్యుఁడు సుకరముగ నెఱుఁగగను. శాస్త్రార్థములు సులభగమ్యములగుచుండును. నియమాదులు, భయభక్తులు, చిత్తసంయమనము సహజామనస్కసిద్ధిగల సాధువులచెంత నలవడినట్లు పొట్టకూటికై చదువులు నేర్చిన యయ్యవారల యొద్ద శిష్యులకుఁ జిత్తపరిణామము కలుగఁజేయు సన్మార్గములు పట్టువడవు.

దాసు—మహారాజా! సర్వతంత్రస్వతంత్రులగు శర్మగారింత సమరసభావమును, సామర్థ్యమును గలవారని నే నెఱుంగఁజాలనైతిని. ఛాందసముగా పట్టుపట్టెదరేకాని సకలసమ్మతముగ, యుక్తియుక్తముగఁ బ్రసంగింతురని యూహింపనైతి. ఈ గోష్ఠిలో మావంటివారు గూడ నిలిచి విచారింపఁదగిన సారాంశములను శర్మగారెన్నియో నిరూపించినారు.

సుదర్శ—బహుజనసమ్మతిపై నిర్ణయముఁజేయుటకంటె సభ్యులెల్ల నేకాభిప్రాయులౌట విశేషముగద. ఇట్టిసూచనలు కానవచ్చుట శుభము.

శర్మ—బహుభాషలేల! జాబాలితీర్థమునను పరమహంససామి యనుగ్రహమును బొందిన మహనీ

యుండు సుశీలముని నారాయణవనాగ్రహారమున నివసించును. పరమహంసయోగీంద్రులంతర్ముఖులై యుంటచే వారి సన్నిధి బాలకులకు సిద్ధించుట కష్టము. సుశీల మునీశ్వరుం డాశ్రితులకు జ్ఞానమొసంగు ప్రవృత్తిలో నున్నాఁడు. నే నమ్మహనీయుని యనుగ్రహావిశేషంబుననే తమ సభలో నానేర్చిన మాటలుపలుకఁగలిగితిని. రాజకుమారు నక్కడ కనుపుటయే శ్రేయస్కరమని నామతము.

నారా—మహారాజా! శర్మగారు సెలవిచ్చిన విషయ మవశ్య మాచరింపఁదగినది. నిరంజనకుమారుఁ డచ్చట విద్యాపారంగతుఁడు కాఁగలఁడు. నాపుత్రుఁ డన్నంభట్టు బాల్యమునుండి రాజకుమారునితోఁ గలిసి యాటపాటల వర్తించుచున్నవాఁడు. వీరినిద్దఱ జతచేసి సుశీలముని సన్నిధికి నంపుట మేలని విన్నవించు కొనుచున్నాను.

రాజశే—మంచిది. సభ్యులారా! మీ రేమని నిర్ణయించినారు?

దాసు—శర్మగారి యభిప్రాయమును నేనే సంతోషముగా నంగీకరించినపుడు పంతులుగారును, శర్మగారునుగూడఁబూర్ణముగనద్దానితో నేకీభవింతురనియే నా నమ్మకము. నేఁ డీ మహారాజు కల్పించిన యవకాశముచే సమ్యగ్దర్శనుండ నైతిని. కళాశాలలలోఁ జదివియు నిట్టి యుత్తమగోష్ఠిలో స్వస్వరూపమును తెలిసికొనుజిజ్ఞాసువులగు నాబోంట్లకు జ్ఞాన మొసంగుటకు నీగురుకులంబులు పోషింపఁబడుఁగాక.

రాజశే—శ్రీ శివదాసుగారి ప్రసంగము నాకు మిగుల సంతోషము కలిగించినది. సర్వార్థ సాధకము కదా సాధుసంగతి. మంత్రివర్యా, చిరంజీవిని శ్రీ వేదమూర్తులైన సుశీలస్వామివారి సన్నిధికిఁ బంపు నేర్పాటులు గావింపుము. ఈ పండితోత్తములకుఁ దగు సన్మానము జేయింపుము. ఈ సంస్థానమున వారికి స్వాగతము సర్వదా సిద్ధమనుము.

సుదర్శ—చిత్తము.

(తెర వ్రాలును.)

ద్వితీయ రంగము

(ప్రవేశము నారాయణభట్టు)

నారా—మహారాజుగారు కుమారుని సుశీలమునీశ్వర సన్నిధానమునకుఁ దోడ్కొనిపొమ్మని నా కాజ్ఞాపించినారు. నే నిదే కుమారవిద్యాగారమునకరిగెదను. అదిగో చిరంజీవియుపాధ్యాయుఁడగు నరకేసరిశాస్త్రి యిట్లే వచ్చుచున్నాఁడు.

(ప్రక్కనుండి ప్రవేశము నరకేసరిశాస్త్రిగారు)

ఏమయ్యా నరకేసరిశాస్త్రిగారూ! క్షేమమా, కుమార మహారాజుగారి విద్యాభ్యాసము సాగుచున్నదా?

నరకేసరి—ఓహో! నారాయభట్టుగారూ! నమస్కారము. మీబోఁటి పెద్దలు నన్ను నరకేసరియని పిలుచుటయే నాకు శ్రేయస్సు. మీదయవల్ల నా యోగక్షేమమున కేమియుఁ గొదువలేదుగాని నిరంజన కుమారుని విద్యాభ్యాసవిషయ మేమిచెప్పుటకును దోఁపకున్నది.

నారా—ఏమి? ఏమి?

నర—కుశాగ్రబుద్ధియగుట నేఁ జెప్పిన పాఠముల నాతఁడు వెంటనే గ్రహించును. కాని యేవిధమైన సమాధానము చెప్పనలవికాని ప్రశ్నల నడుగుచుండును. పాఠసమయమునందుఁ బరధ్యానముగ నుండును. ప్రారంభమునుండియు నిట్టి విపరీతగుణము లున్నవియేగాని, యొక్కపక్షమునుండి బొత్తిగ రాజకుమారుఁడు మన లోకములో లేఁడు. అంతఃపురదాసీజనులు నాతనిఁ గూర్చి యిట్లే చెప్పుకొనుచున్నారు. పెక్కేల, నేఁడు పాఠశాలకును రాలేదు. ఎక్కడ నున్నాఁడో తెలియదు. ఉన్నటులుండి యేతోఁటలో నెచ్చటనో, కాసారతీరమందో, లేక వృక్షచ్ఛాయయందో కూర్చుండి వనమృగమయూరాదులతో వినోదించుచుండును. ఒకవైపునకు బాలకుల నంపి మఱియొకవైపున నేను వెదకుచువచ్చుచున్నాను.

నారా—నేఁ డాతనిని బయనముజేసి సుశీల సన్నిధానమునకుఁ దీసికొనిపోవల్లయును. నేనును వచ్చెదను. మన మిద్దఱ మాతని వెదకుదము.

నర—మంచిమాట చెప్పినారు. నానెత్తిన పాలుపోసితిరి. అమ్మహానీయుం డాతని నెట్లు సవరిం చునోకాని, యీరాజకుమారుని నేనుమాత్రము దిద్దఁ జాలను. నా కాతఁడు ముక్కునకుమించిన మూల్యము. ఆరాజర్షి కిశోరమునకు గురుత్వము వహింప సుశీలముని తగియుండునుగాని నేఁగాను.

ఆతని కెందు నాస్థగాని, యాసగాని యున్న ట్టు దోఁపదు. అలబ్ధిశ్రమాస్పదుండై శూన్యవిలోకన ములతో నుండును. మూర్ధుం డనరాక ముక్తుం డన రాక యుండు నీచిన్నికుమారుని చూచిన నావంటివాని హృదయమే దహించుకొనిపోవుచున్నది.

నారా—ఈతఁడు రామాదులంబోలిన మహనీ యుండగు. ఎదుటనున్న కదంబవనమం దేకాంతలతా గృహమం దెందేని యున్నాఁడేమో చూతము రమ్ము.
(ఇద్దఱు నిష్క్రమింతురు.)

(కదంబవనము. శ్రీచరణపుష్కరము.

ప్రవేశము నిరంజనకుమారుఁడు)

నిరంజ—మహాదేవ, మహాదేవ, మహాదేవ దయా నిధే, భవానేవ, భవానేవ, భవానేవ గతి ర్మమ. (పంచచామరము—పాటగాఁ బాడవచ్చును):

నిరామయున్ పయోసముద్రునిన్
భుజంగభూషణున్
పరాత్పరున్ బ్రపన్నునిన్
శుభప్రదున్ బ్రశాంతునిన్
నిరంజనున్ మునీశ్వరేశు
నీరజాక్షు ధీరునిన్
హరున్ జిదేకమూర్తి సాంబు
నాత్మభక్తిఁ గొల్చెదన్.

శంభో! మహాదేవ! విచిత్రంబుగ మనోహరంబుగ నీలోకము సృజియించియు నద్దానిని దుఃఖమయంబుగ నొన రించినాఁడవు. భూతప్రేతపిశాచగణములతో శ్మశాన మందు నివసించియు శంకరుండవ వైతివి. కపాలమాలి కలు ధరియించు నీయర్ధాంగి సర్వమంగళ యయ్యె. నీతత్త్వమెఱుంగ నిలింపులేని చాలరన నేనెంతవాఁడను?

గీ. ఆఁడురూపంబుఁ జూచి కాపాడుతల్లి
వందునో లింగమూర్తి కన్నారఁ గాంచి
యవ్వయ్యుండనుఁ బూర్ణుండవ వని వలతునో
తాపసాకృతిఁ దాల్చిన తరుణమందు
గురునిగా నెంచి భక్తిని గొలువఁగలనో.

(అని చింతించుచుఁ దెరమఱుఁగునకుఁ బోవును)

(ప్రవేశము డామాడోలీశాస్త్రి)

(తెరలో 'నిరంజనకుమారా! నిరంజనకుమారా!' అని వినఁబడును.)

డామా—ఎవఁ డాపిలుచువాఁడు? అబ్బబ్బా! ఈకుఱ్ఱవెధవలు హద్దులో నాఁగరుగద. ఆపేరితోఁ బిలువవద్దురాయని యొక్కొక్కరితోఁ జెప్పలేక చచ్చి పోవుచున్నాను. మునుపే ముక్కిడి, దానిపైఁ బడిసె మన్నట్లున్నది. పెదపిచ్చి చినపిచ్చియన్నట్లు మామహారాజుకడుపున నొక పిచ్చిమహారాజు పుట్టి నాఁడు. ఎవరికైన లోకమున మారుపేరఁ బిలిచినఁ గోపము. మారాజకుమారునకుఁ దనపేరఁ బిలిచినఁ గోపము. నిక్షేపమువంటి పేరు నిరంజనుఁడని యుండఁ గా 'జీవుఁడా' యని పిలిచినఁగాని యాతఁడు పలు కఁడు. దేవుఁడాయని మే మందఱ మాలాగుననే పిలుచు చున్నాము. ఈచీమిడికుంక లెట్టు లఘోరించిన నాదేమి పోయినదని యూరకుందునందునా యాపేరు వినఁగానే మాతిక్కశంకరునికి మఱింతతిక్క ముదిరి యింకను దూరమున కేగి యేచెట్టో గట్టో యెక్కి దిగ కున్న వెదకలేక నాప్రాణములు పోవును.

పాట :—

దేవుఁడా యెందున్నవాఁడుర జీవుఁడు.
జీవుఁడు మాజీవుఁడు మాభూవిభుని కుమారుఁడు.
జీవుఁ డెవ్వఁడు, దేవుఁ డెవ్వఁడు
జీవదేవుల తావు లెక్కడ
భావమున గురుసూక్తి నాటిన
దేవుఁడౌనట జీవుఁడౌర !

(ప్రవేశము అన్నంభట్టు)

(ఎదుటచూచి) అదిగో గుభేలుగాఁడు ఎవఁడో వచ్చుచున్నాఁడు. ఓరీ పప్పుభట్టు, నీ వెవత్తా? ఆపారాయణయ్యకొడుకవా?

అన్నంభట్టు—నాపే రన్నంభట్టని యెన్నిసార్లు చెప్పినను నన్నుఁ బప్పుభట్టని పిలిచెద వేల? నారాయణభట్టుగారు మానాయనగారని నీకుఁ దెలియదాయేమి? పారాయణయ్య యనెదవేల? ఇందులకే దామోదరశాస్త్రి యనుటకుమారు నిన్ను డామాడోలీశాస్త్రియని యందఱు పిలిచెదరు.

డామా—ఉరుకుపేరువలె నేమి యెగిరిపడెదవురా! కుఱ్ఱవాఁడవు నీ కేమియెఱుక, నలనాటి కంది పప్పు మఱింతగమ్మఁగా నుండును. పప్పని యన్నంభట్టు మేలా? కమ్మని పప్పుభట్టు మేలా? మీతండ్రిగారిని నారాయణయ్య యనఁబోయి పారాయణయ్యయంటిఁగాఁబోలు. పొరపాటున నన్నను బురాణముచెప్పువారికి శాస్త్రమేమి? "శాస్త్రేషుహీనాః కవయో భవంతి, కవిత్వహీనాశ్చ పురాణభట్టాః" ఇఁకఁ జాలు. తాతకు దగ్గులు నేర్పినట్లు నాముందు నీతోఁక జాడింపక రాజకుమారుని జాడ తెలిసియున్నఁ జెప్పు, వెదకలేక చచ్చిపోవుచున్నాను.

అన్నంభట్టు—(దామోదరశాస్త్రిచెవిలో నేమో చెప్పి పరుగెత్తును.)

డామా—అరుగో నారాయణభట్టును, నరకేసరిశాస్త్రియు నావలెనే రాజకుమారుని వెదకివెదకి యీవైపునకే వచ్చుచున్నారు. కోటలో నందఱకు నన్నుఁ జూచిన భయము. నాకు నారాయణభట్టును జూచిన భయము. ఎందఱిలోనైన, నెట్టిసమయములోనైన రాజుగారి చెవిలో మ్మాటిపెట్టువాఁ డతఁడు. చీటికిమాటికి మహారాజుగారు నే నిట నున్నాననుమాటయే మఱచి నారాయణభట్టుకే యగ్రతాంబూల మొసఁగుచుందురు.

(ప్రవేశము నారాయణభట్టు, నరకేసరిశాస్త్రి)

నారా—దామోదరశాస్త్రిగారూ! రాజకుమారునిజాడ యేమైన తెలిసినదా?

డామా—మహారాజుగారి జాడ తమ కెఱుక, కుమారమహారాజుగారిజాడ తమకుమారరత్నమున కెఱుక. మెడమీఁదదలగలవానితో మాటలాడదని రాజకుమారుఁడు మీకుఱ్ఱవాని చెవులుకొఱుకుచుండును. చెంతనే కోనేటిగట్టున ఱాతిపలకమీఁద నొంటరిగా రాజకుమారుఁ డున్నట్టు తెలిసినదనియుఁ, దా నాతని వెంటనే తోడ్కొనివచ్చెదననియు చెప్పి మీవాఁడు వెళ్లినాఁడు. పిట్ట కొంచెము, కూఁత ఘనమున్నట్లు వాఁడు చూచుట కట్లున్నాఁడుకాని మంత్రిగారికిఁగూడ నాలోచనచెప్పలేకపోవుదునా యని తలఁచుచుండును.

నారా—నీహాస్యమున కేమిగాని నిజముగా రాజకుమారునిఁ బిలిచికొనివచ్చెదనని మావాఁ డరిగినాఁడా?

డామా—ఱాతిబొమ్మకుఁ జక్కిలిగింతలా యన్నట్లు మీకా నాహాస్యము. వారును వచ్చువేళ యయినది. మనమందఱ మొక్కసారి కానఁబడిన నాతని కేమి తోఁచి మన కగపడకుండ నెటకేని పోవునో యెవ్వఁ డెఱుఁగు. భట్టునకుఁగూడ నుకోలసన్నిధానమునకుఁ బోవ నుత్సాహము కలదు. కావున నెట్లైన సమ్మతింపఁ బఁజేసి రాజకుమారు నిటకుఁ దేఁగలఁడు. సందేహము లేదు. రెండునిమిషములు గూర్చుండుఁడు.

నర—ఈ డామాడోలీశాస్త్రిగారు పరిహాసము మాని యింతప్రశాంతముగ మాటలాడుట నే నెన్నఁ డెఱుంగను. మీరుండబట్టిగాని లేకున్న నన్నొంటరిగానినిఁ జేసి ఎక్కసక్కెములాడి చంపుచుండును.

డామా—నారాయణభట్టుగారే నన్ను 'దామోదరశాస్త్రి' యని యంతగౌరవముగాఁ బిలుచుచుండ పవనగుంభితచర్మభస్త్రిగాండ్లందఱు నన్ను 'డామాడోలీశాస్త్రి' యననేల? వస్తువెఱుంగని వాగాడంబరమునకు నేను బెదరువాఁడను గాను. సాధుగోష్ఠీవిరహితులై, ధ్యానపూజావివర్జితులై, కుక్షింభరులై, వాగ్వైఖరి శబ్దఝరిమాత్రము కలిగిన వేదాంతపణ్య విక్రేతల సన్నిధిని నాస్తికసంస్థాన సాంవత్సరికకించిజ్ఞన శతరూపికాసనాన్మనప్రాప్తిఫలకముగ గ్రంథపఠన గావించిన మీబోంట్ల పాండిత్యములు డామాడోలీ పాండిత్యములు

గాని నాదిగాదు. రాజసన్నిధానమున వేషధారులగు మీబోంట్లు కొన్నిటికైన స్వస్వరూపజ్ఞానము రానిమ్మని నేనే డామాడోలీశాస్త్రియని పేరుపెట్టుకొంటిని. "అహరహో గర్వః పరిత్యాజ్యతాం" అన్నట్లు నాకును గర్వపరిహారముగ నుండనీయని యీబిరుదము నేనేధరించినాను. ఆహా! యీశ్వరేచ్ఛాస్వరూపము. సభలో బల్లమై జేయిపెట్టియాగ్రసులాడుచు మాటలు తడబడ తల తోఁక లేక ప్రసంగించుచు, దిగుదిగుమని పలువురు కేకలువైచినను తానసమర్థుఁడనని తానెఱిగియున్నను, సభ్యుల యెల్లరి వలనఁ దన మాట లేరికి వినఁబడకున్నను నగ్రాసనాధిపతి గరట వాయించుచున్నను దన యుపన్యాసము మానఁజాలని జానపదనాయకునిభంగి మీ కేమియుఁ దెలియదని తెలిసియు, నన్ను డామాడోలీశాస్త్రియని పిలిచెద వెందుకయ్యా!

నర — (స్వగతము) బుద్ధి తక్కువయై వీనిని గదలించితిని బాబూ! (ప్రకాశముగ) ఏమయ్యా! హాస్యము ముదిరి హాలాహలప్రసంగములోనికి దిగినది. విదూషకుఁడవు నీవు, విద్వాంసులము మేము. మమ్మఁ దృణీకరింపవచ్చునా?

డామా — చాలు చాలు. నీవిద్వత్తు నే నెఱుంగుదునుగాని నావిదూషకత్వము నీ వెఱుంగవు. ఉపకారవేతనము ననుభవించు నుద్యోగులకు, న్యాయవాదులకు, ముసలమ్మలకు భామ్యశాంతిఁ జేయించుట యనుకొంటివా? ఇది మంత్రసంప్రదాయము, ఇది యోగసంప్రదాయము, ఇది సాంఖ్యసంప్రదాయము, ఇది యుపాసనాప్రక్రియ లెండు. ఇది వ్యాసఘట్టము లెండు. ఇవి తేలునవికావు. పంక్తి సాగనిం డనుచు దాటవేసి, గ్రంథపరిసమాప్తిచేయుట యనుకొంటివా? భద్రము. ఏమియనుకొంటివి? ఈయాస్థానము నీయాపీఠము ననుకొనుచున్నావేమి నీయాటసాగుటకు? ఇది రాజశేఖరాస్థానము. ముక్కుపచ్చలారని మాకుమారమహారాజు నీముక్కు నలిపివేయుచున్నాఁడు. నీవిద్వత్తు తేలినదా?

నర — (స్వగతము) నే నీతనికి సమాధానము చెప్పలేకున్నాను. ఇఁక నిరంజనకుమారునకా?

నారా — దామోదరశాస్త్రిగారూ! ఇంతతోఁ బోనిండు. ఎక్కడ తగిలి యెక్కడఁ దేలునది తెలియవుకదా మీమాటలు. భక్తిప్రపత్తులు నేర్చుకొని బాగుపడనిమ్మని ప్రభువుగారు తన్ననుగ్రహించి పిలిపించినారని యెఱుంగక తన పాండిత్యప్రతిభను గాంక్షించి సంస్థానాలంకారముగ నాహ్వానముచేసినారని యెంచుకొనుచుండును.

డామా — మామగారు బాగుగఁ జెప్పినారు.

నర — చిన్నవాఁడనని యెంతమాటలైనను విదూషకునిచే ననిపించుట పెద్దలకు మీకుఁ దగునా?

డామా — నేను విదూషకుఁడనైన నైతినిగాని నీవుమాత్రము పండితుఁడవు కావు, పగటివేషగాఁడవు.

నారా — నరకేసరిశాస్త్రి, యీతఁడు సామాన్యుఁడు కాఁడు. కృష్ణరాయల సభలోఁ దెనాలిరామకృష్ణునకే చెల్లినది. రాజశేఖరాస్థానమున నీ దామోదరశాస్త్రికే చెల్లినదిసుమా హాస్యము. దామోదరశాస్త్రిగారూ, పిచ్చుకపై బ్రహ్మాస్త్ర మేల? ఈతనిని వదలి ఇంతకుఁ బూర్వము పాడిన పాట మరల నొక్కసారి పాడుఁడు.

డామా — పాట:

దేవుఁడెవ్వఁడు జీవుఁడెవ్వఁడు దేవజీవుల తావులెక్కడ
భావమున గురుసూక్తి నాటిన దేవుఁడౌనట జీవుఁడౌర

నర — (స్వగతము) ఇన్నిచోటులు చూచితినిగాని యీసంస్థానమున నున్న సేవకునితోఁ జివరకుఁ జాకలివానితోఁగూడ మాటలాడుట కష్టముగ నున్నది.

డామా — మా జీవమహారాజుగారి స్మరణములో నీమాట మఱచితిని. నీవంటి విమతుల దూషించువాఁడ నగుటచే విదూషకుఁడ నయితిని.

(ప్రవేశము నిరంజనకుమారుఁడు, అన్నంభట్టు)

డామా — మానాయనా! వచ్చితివా! పెద్దమహారాజుగారు పెద్దపండితుల గోష్ఠిలో నున్నారు. నన్నటకు రానీయరు. తమరన్నారో గడియలో సుశీలమునిసన్నిధానమున కరుగుచున్నారు.

నారా—ఆయుష్మంతా! మహారాజుగారి సెల వయినది, నారాయణవనమున నున్న సుశీలమునిసన్నిధానమునకుఁ దమను గొనిపోయి శుశ్రూషకు విడిచి రమ్మని.

అన్నంభట్టు—తండ్రీ, నన్నుఁగూడ రాజకుమారునితోఁ బంపెదనంటివికాదా!

నారా—బాబూ! నీకును రాజకుమారు ననుసరించి పోవ సెలవయినది.

నిరం—భట్టుగారూ! నాచెలికాఁడును నావెంట వచ్చుట నాకానందముగా నున్నది. ఇంతకయయినఁ బ్రశాంతిలేని నాచిత్త మాసుశీలముని యనుగ్రహమున శాంతిఁగాంచుఁగాక.

డామా—నీయమ్మకడుపు చల్లఁగ సకలవిద్యాదురంధరుఁడవు కమ్ము. జీవత్వమును వదలి నీవు మా కంటికు దేవుఁడ వయ్యెదవులే.

"భావమున గురుసూక్తి నాటిన దేవుఁడౌనట జీవుఁ డౌరా!"

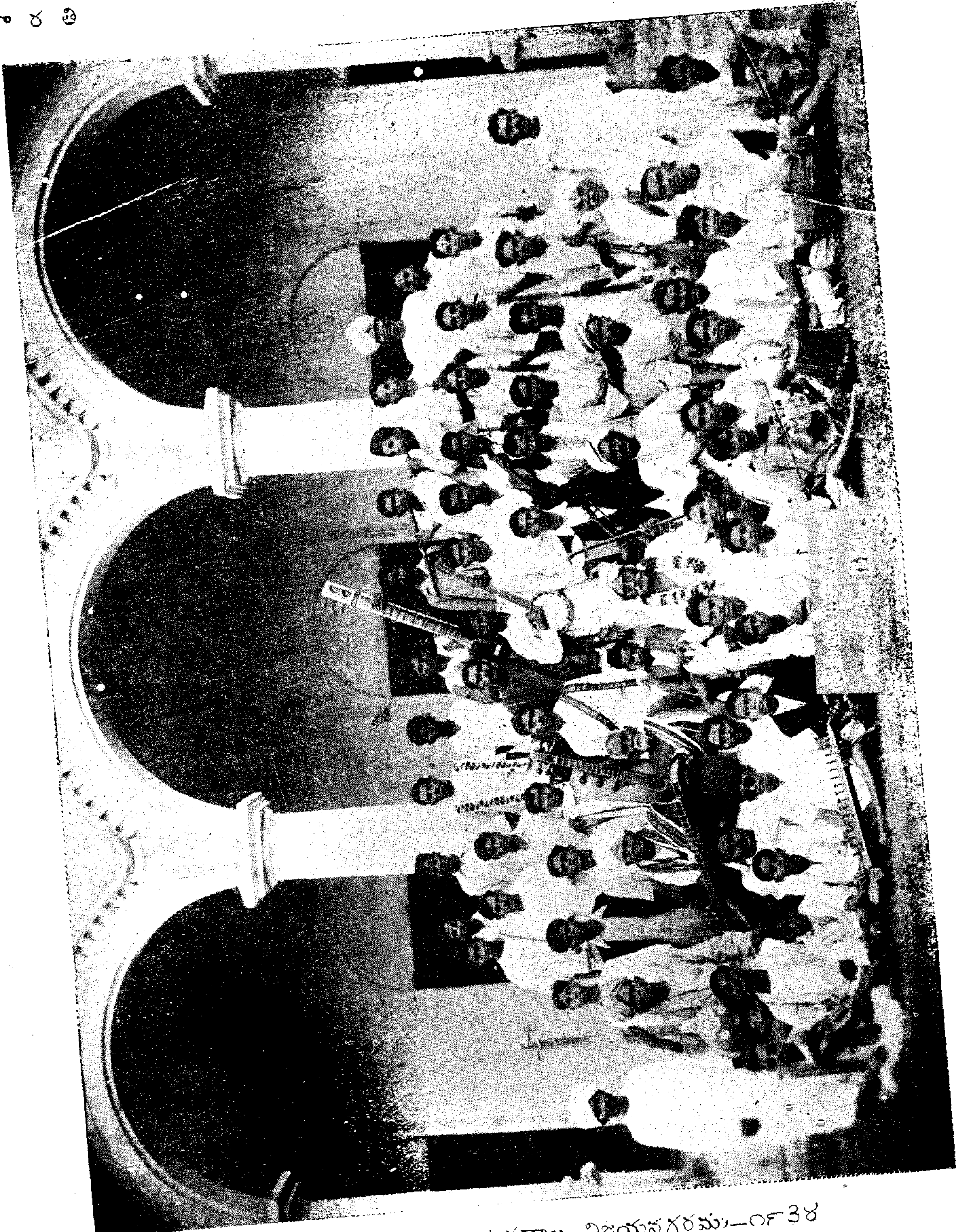
నిరం—గురుసూక్తిలబ్ధియే జీవుని దేవు నొనరించునా? ఈతని మాటలు, పాటలు నవ్వుపుట్టించునవై నను మిక్కిలి నాణ్యమైనవిసుమా!

డామా—రాజకుమారా! ఈ నారాయణభట్టుగారికిఁ జెత్తనమిచ్చుటచే ముక్కుమొగమెఱుంగనివారినందఱి నుపన్యాసకులుగా నియమించి నన్నుఁ బండితగోష్ఠిలోనికి రానీయకుండఁ జేసినాఁడు. ప్రథమశిక్షలో నావిధాన మవలంబించినతరువాత నుత్తమవిద్యావిధాన మెంతయో సుకరముగ నుండఁగలదు. స్థాలీపులాకన్యాయముగ నుదాహరించెదను.

బూడిదగుమ్మడికాయపొట్టలో నడ్డముగ గరిటెఁ గ్రుచ్చిన "ఈ" అగును. చెవుల జూరెలమూఁకుడు చెవులలో గరిటెఁ దూర్చిన "ఆ" యగును. ఒకకోపా, రెండుచేటలు, నొక రోకలి, నాలుగు కొయ్యరోళ్లు, ఒక చీపిరికట్ట పెట్టి యేనుఁగుపాఠమును జెప్పవలెను. ఇంక నిట్టి వనేకములు కలవు. మహారాజకుమారా, ఆశ్రితులపై ననుగ్రహ ముంచవలెను. నా కీనాఁటి సభలో మాట్లాడుట కవకాశ మీయలేదు. కావున నా సిద్ధాంతము లన్నియు నొక్కగ్రంథముగ వ్రాసెదను. ఏలినవారు తిరిగివచ్చినతరువాత వీని నములులోఁ బెట్టింపవలయును.

నిరం—మీమాట లెప్పుడును మాకు సంతోషదాయకములే. గ్రంథము పూర్తికానిండు, చూచెదము. నారాయణభట్టుగారూ! మీరు సిద్ధముగా నుండుఁడు. నే నిదే మాతలిదండ్రులయొద్ద సెలవు వడసి వచ్చెదను.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

శ్రీమద్విజయరామగాన పాఠశాల, విజయనగరము—౧౯౩౪
(విద్యార్థులు, పండితులును)

ఆంధ్ర దేశము-పిండారీదండులు

(౧౮౦౦-౧౮౨౫)

అడవి శంకరరావు

పందొమ్మిదవ శతాబ్దారంభమున ఆంధ్రదేశమునఁ జాలభాగము లల్లకల్లోలముగ నుండినట్లు చరిత్రను బట్టి మనకుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ౧౮౧౯ జనవరి ౨౪వ తేదిని చెన్నపురి ప్రభుత్వమువారు లండనులోని తూర్పిండియా కంపెనీ డైరక్టరుల కిట్లు వ్రాసిరి :

"సెయింటుజార్జికోట ప్రభుత్వము (చెన్నపురి ప్రభుత్వము) నకు లోఁబడిన ప్రదేశములలోనికిఁ జొరఁబడు నుద్దేశ్యముతో కృష్ణానదియొక్క యుత్తరపుటొడ్డున పెద్ద పిండారీదండులు తిరుగాడుటనుగురించి మీకుఁ దెలియుటకై సంజాయిషీ మార్జినులో నొసంగఁబడినది. రాఁబోవుపిండారీదాడినుండి మనసరిహద్దురాష్ట్రములను గాపాడుటకు వలయు సన్నాహములు వెంటనే చేయఁబడినవని మీరు గుర్తించియేయుందురు. వీలుగానున్న ఆశ్విక దళ మొకటియు (అనఁగా ఆరవ ఆశ్వికదళము) ఆర్కాటునుండి బళ్లారికిఁ బంపఁబడినది. యుద్ధనౌక యొకటి ఆయుధములు, మందుగుండు సామానుతో బందరు, గుంటూరు జిల్లాలలో మనపాలనకు లోఁబడినవారి సంరక్షణార్థమై బందరురేవునకుఁ బంపఁబడినది. మైసూరిరాజావారి సైన్యములనుండి పదమూఁడువందలమంది గుఱ్ఱపు రౌతులును, రెండువేలమంది పదాతిసైన్యమును దత్తమండలములలోని బ్రిటిషుసైన్యముతోఁగలిసి క్రమేణ పనిచేయునుద్దేశ్యముతో సిద్ధముచేయఁబడినారు. నిజాము ప్రభుత్వమునకు లోఁబడిన పెక్కుగ్రామములును, కంపెనీపాలనకు లోఁబడిన కొన్నిగ్రామములును పిండారీలచే దోచుకొనఁబడినవని తెలియఁజేయుటకు మా కాందోళనముగ నున్నది. కాని సరిహద్దుప్రదేశములనుండి యిటీవలఁ దెలియవచ్చిన సంగతులనుబట్టి ఈ దోపిడిగాండ్రు గోదావరినిదాఁటి వెనుకకుమరలిరని వినుటచేఁ గొంత మనశ్శాంతిగనున్నది."

ఈలేఖవలన ౧౮౧౯ ప్రారంభమున పిండారీదండులు గోదావరికృష్ణానదులను దాఁటివచ్చుచున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. ౧౮౧౯ ఏప్రియల్ ౨౯-వ తేదిని చెన్నపురి ప్రభుత్వమువారే యిట్లువ్రాసిరి :

"కడచిన జనవరి ౨౪ తేదిని మేము వ్రాసిన లేఖనుబట్టి అప్పటికి పిండారీదండులకదలికనుగురించి డైరక్టరులకు బూర్తిగఁ దెలుపఁబడియే యున్నది. పిండారీలు దత్తమండలములలోనికిఁ జొరఁబడుటకుఁ బ్రయత్నించి విఫలమనోరథులగుటయుఁ, దరువాత వారు కృష్ణానది కెడమవైపున ముందునకుఁబోయి బందరుజిల్లాలోనికిఁ గొంతవరకుఁ జొరఁబడి మరలగోదావరిదాఁటి వెనుకకేగుటయుఁ దెలిసియే యున్నది. జనవరిమాసాంతమునను, ఫిబ్రవరిమాసములోను పిండారీలు మరల కదలికఁజూపుచున్నట్లు ఫోర్టుసెయింటు జార్జికోటకు వర్తమానము వచ్చినది. వారు సంచారమొనర్చుచున్న దూరపుప్రదేశములలోనైనను వారిసంఖ్యయు, వారియుద్దేశ్యమును బూర్తిగఁ దెలియవచ్చుటలేదు. ఒకపిండారీదండు నాగపూరుసమీపముననను, మరియొకటి (మహారాష్ట్రములోని) పూరియండా వైపునకును సంచార మొనర్చుచున్నారు. మరియొకదండు గోదావరికి దక్షిణమున వరంగలువైపునకు కదలుచున్నట్లు హైదరాబాదులోని రెసిడెంటువద్దనుండి ఫిబ్రవరి ౧౧-వ తేదిని తెలియవచ్చినది. ఈసమాచారమును కృష్ణానదీతీరముననున్న జిల్లాలలోని స్థానికోద్యోగులకు హైదరాబాదు రెసిడెంటుగారు తెలియఁజేసియే యున్నారు. నాగపురమునకు సమీపముననుండిన దండే గోదావరికి దక్షిణమున సంచారమొనర్చుచున్న దండని యూహింపఁ దగియున్నది. ౧౯-వ తేది గలిగె గుంటూరునుండి వచ్చిన బేగిరావుటపావలన పిండారీదండులు గుంటూరులోఁజొరఁబడి ఆపట్టణమును దోచుకొనుటయేకాక ఆమండలములోని ఇతర

గ్రామములను చాలవరకు దోచుకొనినట్లు తెలిసి మే మాందోళనము పడుచున్నాము."

గుంటూరుదోపిడి

గుంటూరుదోపిడిని గురించిన వివరము లీక్రింది లేఖలో నొసంగఁబడియున్నవి. ఈలేఖ ౧౮౧౬ మార్చి ౧౨-వ తేదిని మధ్యాహ్నము రెండుగంటలకు గుంటూరు మేజిష్ట్రేటు ఆఫీసునుండి వ్రాయఁబడినది.

"చెన్నపురి ప్రభుత్వమువారి జ్యూడిషియల్ డిపార్టుమెంటు కార్యదర్శిగారికి—

అయ్యా,

విచారకరమైనను, విస్పష్టమైన ధర్మము ననుసరించి చెన్నపురిగవర్నరుగారికిని, కౌన్సిలుసభ్యులకును నేనీక్రిందివివరములఁ దెలియఁజేయవలసియున్నది. ఈదినమున సూర్యోదయమగుచుండఁగనే పెక్కుపిండారీమూఁకలు గుంటూరుగ్రామమును బ్రవేశించినవి. ఈమూఁకలు పెద్దవిగనుండెను. వారినెదుర్చుటకుఁ జేయవలసిన ప్రయత్నములన్నియుఁ జేసినను ఈపిండారీమూఁకలు గుంటూరుపట్టణమున చాలచోట్ల దోపిడీలు చేసి ఘోరమగు దౌర్జన్యముల నొనర్చినారు. ఈపట్టణమందలి సైనికులకును, పిండారీమూఁకలకును సంఘర్షణ మనేకపర్యాయములు జరిగినది. ఐదుగురు ఖైదీలుగఁ బట్టుపడినారు. అందులో నిరువు రపాయకరమైన గాయముల నందినారు. పండ్రెండుగుఱ్ఱములు పట్టుకొనిపోఁబడినవి. ఈపిండారీలసంఖ్యను నేనిప్పుడు సరిగఁ దెలుపఁజాలను. వారీగ్రామములో సంచరించుచుండఁగా నేను గుర్తించినదానినిబట్టి వారు రెండువేలమందికిఁ దక్కువయుండరని యెంచుచున్నాను. వారొకగంట క్రిందనే గుంటూరును వదలి వాయవ్యదిశ కతిత్వరితముగఁ బ్రయాణము సాగించిరి. సైనికుల నిచ్చుటకు మా సహాయార్థమై పంపుమని నేను కొండపల్లికి మరల వ్రాసితిని. రెండవఆశ్వికదళముయొక్క అధికారికిఁగూడ గుంటూరి కతిశీఘ్రముగ నాతనిసైన్యముతో రావలయునని కోరుచు నేను లేఖను వ్రాసితిని. నాగృహము సంపూర్ణముగా దోచుకొనఁబడినది. ఓక్సుగారియొక్కయు హాయిన్సుగారియొక్కయు గృహములకుఁగూడ నించుమించు అట్టిఅవస్థయే పట్టినది.

(సం) జె. ఎ. డాల్ జెల్.

అసిష్టంటు మేజిష్ట్రేటు.

మేజిష్ట్రేటుఆఫీసు-గుంటూరు

౧౨ మార్చి ౧౮౧౬-మధ్యాహ్నము ౨ గంటలు."

ఈపై లేఖలోఁ బేర్కొనఁబడిన జె. ఏ. ఓక్సుగారు గుంటూరుజిల్లాకు ౧౮౧౬లో కలెక్టరుగ నుండిరి. కలెక్టరైన ఈ జె. ఏ. ఓక్సుగారే ౧౮౧౬ మార్చి ౧౩-వ తేదిని నరసారావుపేటనుండి చెన్నపురి ప్రభుత్వము- జ్యూడిషియల్ డిపార్టుమెంటు కార్యదర్శిగారి కిట్లు వ్రాసిరి:

"అయ్యా,

గుంటూరుగ్రామమును, ఆచుట్టుపట్ల గ్రామములను పిండారీలు దోచుకొనిరనిన వార్త మిక్కిలి ఆందోళనమొందు చిత్తముతో మీకుఁ దెలియఁజేయుచున్నాను. నిన్నరాత్రి చింతపల్లి, అమరావతిపైపునఁ దుపాకీలఁ బ్రేల్చుట వినవచ్చినది. వారి యాశ్వికదళ మిచ్చటకు వచ్చునని ప్రతిఘడియ యెదురుచూచుచున్నాము. సత్తెనపల్లి జమీందారు చనిపోయినందున నేను సత్తెనపల్లికేగి తిరిగి నరసారావుపేటకు వచ్చుచుండఁగా మార్గమధ్యమందలి గ్రామములలో నెందును జనసంచారమే లేకుండుట గనుగొంటిని. కంపెనీవారి ఇచ్చటి ఖజానా దోచుకొనఁబడినది, లేనిది నాకుఁ దెలియుట లేదు. ఈఖజానాలో ముప్పదివేల వరహాలుండెనని నాకుజ్ఞాపకము. కట్టుబడి నౌఖరులను గొందఱిని గుండారావు ప్రోగుచేసినాఁడు. వారిసాయమునను, గుండారావుబంధువుల సాయమునను సరియైనసైన్యము వచ్చువరకు మే మీదోపిడిగాండ్ర నాఁగఁగలమని నాకు ధైర్యముగ నున్నది."

కంపెనీవారి సైన్యము కొంతకాలమునకు గుంటూరిలోనికి వచ్చుటవలన గుంటూరిలోని ప్రజల యలజడి కొంతతగ్గినట్లు ఈక్రిందిలేఖవలనఁ దెలియఁగలదు. ఈలేఖ గుంటూరుమేజిష్ట్రేటు డాల్ జెల్ గారిచే మద

రాసు ప్రభుత్వకార్యదర్శికి ౧౮౧౬ మార్చి ౧౫-వ తేదిని వ్రాయఁబడినది. లేఖ క్రిందనుదాహరింపఁబడినది.

"నిన్నమధ్యాహ్నము నరసారావుపేటకు పిండారీలు వచ్చినట్లు రూఢియైన సమాచార మీయుదయము ననే నాకుఁ జేరినది. ఈజిల్లాలో ముఖ్యులైన జమీందారులలో నొకరికి నరసారావుపేట నివాసస్థానము. నరసారావుపేటకు మేజర్ పెప్పర్ (Major Pepper) గారి నాయకత్వమున మూఁడవదేశీయపదాతిసైన్యము (Native Infantry) లోని రెండవజట్టు వచ్చినట్లు సమాచారము వచ్చినది. రెండవ అశ్వికదళ మింకను గుంటూరునకుఁ జేరలేదు. ఈ దోపిడిగాండ్రు ప్రయాణముచేయుచున్న మార్గము తెలియవచ్చుటచే మేజర్ వాకర్. (Major Walker) గారు తిన్నగా వారిని దరుముచుఁబోయి రని నేనూహించుచున్నాను. ఈ ప్రాంతములలో పిండారీలదోపిడులలో నత్యంతదారుణమైన, ఘోరకృత్యము లొనర్పఁబడినవి. వారు దోచుకొనిన ప్రతిగ్రామములోను వారిక్రోధమునకు గురియై కష్టముల పాలైనవా రున్నారు. వినాశకరమైన వీరి బారినుండి కొన్నిపల్లెలుమాత్రమే తప్పిపోయినవి. ఈ దోపిడిగాండ్రచే గాయములపాలైనవారిలో రమారమి ఏఁబదిమంది హేయిన్సు (కోర్టునకుఁజేరి గుంటూరిలోఁ బనిచేయుచున్న వైద్యుఁడు) వద్దకువైద్యమునకై వచ్చినారు. వారియెడల ఆవైద్యుఁడు కనుపరచుచున్న శ్రద్ధ విశ్రాంతి నెరుంగనిదియై చాల ప్రశంసార్హమై యున్నది. కంపెనీవారి సైన్య మిచ్చటకుఁ జేరినతరువాత ప్రజలలో నెట్టిమార్పుగలిగినది తెలిసికొనుటకై నిన్నరాత్రి నడకమీఁద గుంటూరులో నేను సంచారము చేసితిని. ప్రజలలో అలజడి కొంతవరకు తగ్గినట్లు నేను కనిపెట్టితిని. తమ యాస్తినంతయు ఈదోపిడిలోఁ గోల్పోవుటచేత వారు పడుచున్నకష్టములును, పిండారీల రాక్షసకృత్యములవలన వారనుభవించిన పాటులును నాకు మిక్కిలి మనోవేదన గల్గించినవి. ఇంతజాలికరమగు దృశ్యమును నేనెప్పుడును జూచియుండలేదు. ఓక్సుగారియొక్కయు, ఇచ్చట సైనికసంస్థకుఁ జెందిగుంటూరుచుట్టుపట్ల సర్వేచేయుచున్న జట్టువారియొక్కయు క్షేమసమాచారము తెలియక నేను చాల భయపడితిని. కాని ఓక్సుగారు నరసారావుపేటలో నున్నారని తెలియవచ్చుటచే నాకు చాలఆనందము గలిగినది. సర్వేచేయుచున్నజట్టులో లెఫ్టినెంటు యాన్డోనాల్డుగారికి తప్ప మిగిలినవారికి గాయములేమియుఁ దగులలేదు. వారిలో కొందఱి ఆస్తిమాత్రము దోచుకొనఁబడినది.

"౧౨-వ తేదిని కలెక్టరుఆఫీసును, కోర్టుభవనమును, జైలుభవనమును సంరక్షించుటలోఁ దాత్కాలికముగా సైనికులుగాఁ బనిచేసినవారు ప్రజాక్షేమమునకై పడినపాటును నేను ప్రశంసించుటకై మీయనుమతినివేఁడుచున్నాను. పిండారీలను తరిమివేయుటలో కొత్వాలు పడిన కష్టమును, పిండారీలు దోచుకొనిన ఆస్తిని తిరిగి వారివద్దనుండి లాగికొనుటలో గుంటూరులోని మాదిగవాండ్రు జూపిన ధైర్యమును మిక్కిలి కొనియాడఁదగినవై యున్నవి."

పైలేఖను వ్రాసిన గుంటూరుమేజిస్ట్రేటు జె. ఏ. డాల్జెల్ (J. A. Dalzell) గారే ౧౮౧౬ మార్చి ౧౬-వ తేదిని మదరాసుప్రభుత్వమువారికి వ్రాయుచు పిండారీలు దోచుకొనిన గ్రామములలోని ప్రజలు బ్రిటిషువారికి లోఁబడిన ప్రదేశములనుండి ఇతరుల పాలనలోనున్న రాజ్యములలోనికి వెడలిపోవుచున్నారనియు, బ్రిటిషుపరిపాలనము ప్రజలను రక్షింపలేదను భావము దేశములో వ్యాపించుట బ్రిటిషువారి ప్రతిభకు భంగకరమనియుఁ దెలియఁజేసిరి. డాల్జెల్గారు ౧౮-వ మార్చిని మదరాసుప్రభుత్వకార్యదర్శికి లేఖ వ్రాయుచు పిండారీలు వెడలిపోవుచున్న మార్గములోనున్న గ్రామములలో వారనఁ బ్రజలకు హడలుగనున్నదనియు, కాని గుంటూరునకుఁ బశ్చిమముననున్న అయినావతి (Ainavote) గ్రామములోని ప్రజలు వారి నెదిర్చినట్లు తమకు వర్తమానము వచ్చినదనియుఁ దెలియఁజేసిరి. దేశమును సంక్షోభముపాలు చేయుచున్న పిండారీదండులు ఐనావతిగ్రామమును సమీపించఁగనే ఆగ్రామములోని ప్రజలు వారిస్త్రీలను (భార్యలను, కొమార్తెలను) పిండారీలచేతులలో నప్పగించుటకంటె

కుటుంబములతోఁ దాము సర్వనాశమైపోవుటకుఁ గూడ సిద్ధపడి అట్టియేర్పాటులను జేసికొనిరి. అట్లు ధైర్యముగ ఐనావతిగ్రామస్థులు పిండారీల నెదిర్చియు, పిండారీ లెక్కువసంఖ్యగలవారగుటవలన గ్రామస్థు లోడిపోయినపుడు, ఆగ్రామస్థులు తమగృహములకు నిప్పంటించుకొని తమ మానమును గాపాడుకొనుటకై కుటుంబములతోఁబాటు ఆమంటలలోపడి ప్రాణత్యాగమఁజేసిరి. ౧౮౧౬-వ మార్చినాఁటికి డాక్టరు హోయిన్సు సంరక్షణలోనున్న క్షతగాత్రుల(Wounded Patients) సంఖ్య వందవఱకు పెరిగినదనియు, హోయిన్సుగారి వైద్యమువలనను, వారి నిరంతరకృషివలనను గాయములందినవారు ఆరోగ్యము బడయుచున్నారనియుఁ గూడ డాల్ జెల్ గారు వ్రాసిరి.

౧౮౧౬ మార్చి ౨౦-వ తేదిని ఒంగోలునుండి వ్రాయఁబడిన ఈక్రింది లేఖవలన పిండారీల ఘోరకృత్యములను గూర్చి వివరములు తెలియఁగలవు:

"పిండారీగాతులు గుంటూరును దోచుకొని ఆచుట్టుప్రక్కల నేఁబదిగ్రామములవరకు దోచి అనేకమందిస్త్రీలను మానభంగ మొనర్చినారు. అచ్చటనుండి ౧౮ (మార్చి) తేది సోమవారము బయలుదేరి వారు మరి నలువదిగ్రామములను దోచి వాటిని పరశురామప్రీతిఁ జేసి స్త్రీలను మానభంగమొనర్చినారు. అచ్చటనుండి వారు నెల్లూరు రానున్నారు. ఈదళమువారి యొక్క యుద్దేశ్యము దోపిడిమాత్రమే యైయున్నది. పిండారీల గుఱ్ఱపుదళము ఇరువదివేలమంది రెండువందల తుపాకులతో నీలగొండ, మామిడాలపల్లి సమీపమున నున్నారు. ఈగుఱ్ఱపుదళము బందరునకుఁ బోవునని జనులనుకొనుచున్నారు. ఈదళము దినమున నేఁబది క్రోసులు ప్రయాణము చేయఁగలరు. మన గుఱ్ఱపురౌతులుగాని, మన పదాతిసైన్యముగాని వారిని కలిసికొనలేవు. గుంటూరులో ధనికుఁడైన సాహుకారు-కాశాస్త్రీసిల్ఫి, పిండారీలచే దెబ్బలను దిన్నపుడు, చనిపోయినాఁడు. పిండారీలచే మానభంగ మొనర్పఁబడిన స్త్రీ లనేకులు నూతులలోఁబడి మరణించినారు."

తక్కినజిల్లాలు

ఈపిండారీలభయము తక్కినజిల్లాలకుఁ గూడ వ్యాపించుచుండినట్లు క్రింద నుదాహరింపఁబడిన లేఖల వలన స్పష్టమగును. కడపమేజిస్ట్రేటు న్యూమన్ గారు (Mr. Newman) ౧౮౧౬ మార్చి ౧౮-వ తేదిని మదరాసుప్రభుత్వకార్యదర్శికి వ్రాయుచు దూపాడు తాలూకాలో పిండారీలు ప్రవేశించినట్లు తమకుఁ దెలియవచ్చినదనియు, కర్నూలులోని ఉద్యోగస్థులు పంపిన సమాచారమునుబట్టి కృష్ణానదీతీరమున పిండారీమూఁక చాలపెద్దది చేరియున్నట్లు తెలియుచున్నదనియు వ్రాసిరి. అప్పటికి కడపకలెక్టరువద్ద ఖజానాలో ౨,౧౩,౦౦౦ వరహాలు ప్రభుత్వధనము నిలువయుండి, కడపచుట్టుప్రక్కలజిల్లాలు చాలముఖ్యమైనవగుటచే వానిసంరక్షణార్థమై మదరాసు ప్రభుత్వమువారు తగిన కట్టుబాటులను చేయవలయుననియుఁ గూడ న్యూమన్ గారు వ్రాసిరి. ఈన్యూమన్ గారే ౧౮౧౬ మార్చి ౧౯-వ తేదిని వ్రాయుచు చాలమందిప్రజలు కడప వదలిపోవుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్నారని తెలిపిరి. ౧౮౧౬ మార్చి ౨౪-వ తేదిని వ్రాసిన లేఖలో దూపాడుతాలూకాలోని అనేకగ్రామములను పిండారీలు దోచుకొని నదిని దాఁటి వెనుకకు మరలిరనియు, వారిని దరుముటకు రెండవ అశ్వికదళము పంపఁబడినదనియుఁ గూడ న్యూమన్ గారు తెలియఁజేసిరి. కడపకలెక్టరైన రాస్ గారు ౧౮౧౬ మార్చి ౨౩,౨౪-వ తేదులను చెన్నపురిలోని రివిన్యూబోర్డువారికి వ్రాసిన లేఖలలో కడపలోని హిందువులు చాలమంది కడపను వదలి చుట్టుప్రక్కలనున్న పర్వతప్రదేశములలోనికిఁ బారిపోయిరనియు, మిగిలినవారుకూడ సమాచారము వచ్చినవెంటనే ఏక్షణముననైనను పారిపోవుటకు సిద్ధముగనున్నారనియు, ఆవరకే తెలియఁజేసినట్లు గ్రామములలో జనసంచారమే లేదనియు వ్రాసిరి. రెండవ అశ్వికదళము పిండారీలను కలిసికొనలేకపోయిరనియు, పిండారీలు కడపవదలి కృష్ణానదీతీరమునకు మరలవచ్చిరనియు, పర్వతప్రదేశములకు, అడవులకుఁ బారిపోయిన ప్రజలను లంబాడీలు, కుఱ్ఱవార్ జాతివారు దోచుకొనినారనియు,

చెన్నూర్, ధూర్, కమలపూర్ తాలుకాలలోఁ గూడ ప్రజలు భయముచేఁ దమగ్రామములను వదలి పారిపోయిరనియు, వారిలోఁ గొందరు మాత్రము ౧౮౧౭ మార్చి ౨౩-వ తేది సాయంత్రమునుండి వెనుకకు మరలి రానారంభించుచున్నారనియు, పిండారీలు వెడలిపోయిన సమాచారమును నాల్గునైపుల ప్రజలకుఁ దాము తెలియఁ బరుచుచుండుటచేఁ బ్రజలు మరల వెనుకకు తిరిగి తమ గ్రామములకు రావచ్చునని తాము యెంచుచున్నామనియుఁ గూష్ రాస్‌గారు వ్రాసిరి.

రాజమహేంద్రవరములో ౧౮౧౭లో మేజిష్ట్రేటుగానుండిన లాంగ్ గారు ఆసంవత్సరము మార్చి ౨౩-వ తేదిని చెన్నపురిప్రభుత్వకార్యదర్శికి లేఖ వ్రాయుచు బందరు, గుంటూరుజిల్లాలలో పిండారీలు ప్రవేశించినట్లు తెలియవచ్చుటచే రాజమహేంద్రవరమునందలి ప్రజలు భయకంపితులై యున్నారనియు, ఈభయము ప్రజలలో పెద్దాపురమువరకు వ్యాపించియున్నదనియు, చాలమంది తమ కుటుంబములను పర్వతప్రాంతములలోనికి, గోదావరి చుట్టుప్రక్కల ప్రదేశములలోనికిఁ బంపివేయుచున్నారనియు, ఏలూరు, రాజమహేంద్రవరముల మధ్యమున్న గ్రామములను బ్రజలు భయముచే వదలిపెట్టి వెడలిపోయిరనియు, ఈగడబిడల వలన రైతులు తమకిస్తీలను చెల్లింప నిరాకరించుచున్నారనియుఁ దెలియఁజేసిరి.

కడప మేజిష్ట్రేటు న్యూన్‌హామ్‌గారు ౧౮౧౭ మార్చి ౨౮-వ తేదిని మదరాసుప్రభుత్వకార్యదర్శికి లేఖ వ్రాయుచు ఆస్తినిగోలుపోయినందుకు ప్రజలు పడెడు విచారముకంటె వారిసంసారములలోని స్త్రీలు మానమును గోల్పోవుటచే వారికిఁగలిగెడు ఆవేదన హెచ్చుగనున్నదనియు, అందుచే ఈ పిండారీదండులు తగినరీతిని శిక్షింపఁబడిరని ప్రజలకుఁ దెలుప లేనియెడల, పిండారీలు వచ్చుచున్నారని యేచిలివార్త వినినను కడప జిల్లాలోని ప్రజలు భయకంపితులగు స్థితిలో నున్నారనియుఁ దెలిపిరి. ఈసంగతిని గురించియే గుంటూరు జిల్లామేజిష్ట్రేటు ఎల్లిస్‌గారును, గుంటూరుకలెక్టరైన ఓక్సుగారును కలిసి ఒకలేఖను మదరాసుప్రభుత్వకార్యదర్శికి ౧౮౧౭ మార్చి ౩౧-వ తేదిని వ్రాసిరి. బ్రిటిషుపరిపాలనమునందుఁ బ్రజలకుఁ గలనమ్మకము పూర్తిగా నశించుటచే ప్రజలు తమగ్రామములనుండి పూర్తిగ వెడలిపోయిరనియు, గుంటూరిలోనైనను చాలతక్కువ మంది పట్టణములో మిగిలియున్నారనియు, పట్టణముయొక్కస్థితి చాల శోచనీయముగనుండి, కుటుంబములతో గుంటూరిలో మిగిలియున్నవారొక్కరు గనఁబడుటలేదనియు, తగినంత సైన్యము గుంటూరుజిల్లా సంరక్షణార్థము పంపఁబడువరకు పరిస్థితు లట్లేయుండుననియు పైలేఖయందు వ్రాయఁబడెను.

గంజాముజిల్లా

పిండారీమూఁకలు గంజాముజిల్లానుగూడ విడువలేదు. ౧౮౧౭ జనవరి ౨౭-వ తేదిని ఫోర్టుసెయింటు జార్జికోటనుండి వ్రాయఁబడిన రాజకీయవిషయములను గురించిన లేఖలో పిండారీలు గంజాముజిల్లాలోఁ బ్రవేశించిరనియు, వారు లెఫ్టినెంటు బార్త్‌విక్ (Barthwick) చే తరిమివేయఁబడిరనియు, గంజాముజిల్లాలో పిండారీలొనరించిన దురంతములగురించి గంజాముజిల్లా కలెక్టరు రివిన్యూబోర్డువారికి వ్రాసిన ఈక్రిందిలేఖవలన వివరములు బోధపడుననియుఁ దెలిపిరి.

గంజాముజిల్లాకలెక్టరు హ్యూస్పాట్స్‌వుడ్ (Hugh Spottswoode) ౧౮౧౭ జనవరి ౯-వ తేదిని వ్రాసిన లేఖ దిగువ నుదాహరింపఁబడినది :—

“ఫోర్టుసెయింటు జార్జికోటలోనున్న రివెన్యూ బోర్డువారికి—

అయ్యా,

పదేపదే నాకేకరీతిగా వచ్చుచున్న రిపోర్టులను బట్టి మరాటాదండులు గంజామునకుఁ బోవుమార్గమునను, జానికావలను గల ప్రదేశము లన్నియు దోచుకొని నాశనముజేసిరని మీకుఁ దెలియఁజేయుటకు వేసరపడుచున్నాను. తుర్ల, మందసేవ్, జల్లంత్ర, బుడారోసింగ్, ఛీఘట్టి, కళ్లికోట, హాటఘర్ జమీందారీలలోని ప్రజలీపిండారీలవలన దారుణమగు హింసలపాలయినారు. ఇచ్ఛాపురము మొదలగు పరగణాలు దోచుకొనఁ

బడి తగులఁబెట్టఁబడినవి. మరాటీమూఁకలు తమంతఁ దామ పోని ప్రదేశములందైనను:వారిని గురించి భయము వ్యాపించి గ్రామములనుండి గ్రామస్థులు పూర్తిగా వెడలిపోవుటవలన, ఆప్రదేశములలోనుండియున్న దోపిడికాండ్రు అంతాసీలమూఁక లీగ్రామములను దోచుకొనినారు. ఈదోపిడీలవలన నెంత నష్టముకలిగినది నేనిప్పుడు తెలియఁజేయలేకున్నాను. ఒక్కగంజాము పట్టణమునుండియే ధనమును, నగదును నాలుగులక్షల రూపాయలవరకు వారు దోచుకొనిపోయిరని చెప్పుకొనుచున్నారు. ఈయంచనా చాలతక్కువయనియు, నష్టము నాలుగులక్షలకంటె నెక్కువయుండునని నేనెంచుచున్నాను. పిండారీలు నాగడకుఁ దిరిగిపోవుచు సుంసూర్ మార్గమునఁ బోవుటచే సుంసూరు జమీందారీకి చాల నష్టముగలిగినది. పిండారీలు పోయిన ప్రతిప్రదేశమునందును వారు త్రోవలోనున్న గ్రామములను దోచుకొనుటయు, గ్రామస్థులు గ్రామములను వదలి పారిపోవుటయు జరుగుచున్నది. పిండారీలు పోని ప్రదేశములలోఁగూడ వీరివలని భయము వ్యాపించి గ్రామస్థులు గ్రామములను వదలివేయుటచే నష్టమపరిమితముగఁ గలిగినది. మన పరిపాలనము తమ్ము రక్షించుననునమ్మకము ప్రజలలో నశించినది. పర్వతప్రదేశములకును, అరణ్యప్రదేశములకును సంరక్షణార్థము పారిపోయిన ప్రజలు నేటికిని తమ గ్రామములకు మరలి వచ్చుట కిష్టపడుటలేదు. బరంపురములో నాకచేరీలోఁ బనిచేయుచుండిన గుమాస్తాలు చాలమంది కనఁబడుటలేదు. వారు మరాటీమూఁకచేఁ జంపఁబడిరేమో తెలియుటలేదు. వారందరు సంరక్షణార్థ మడవులకుఁ బారిపోవుటచేతను, అచ్చట చాలమంది మన్యపు జ్వరముచే పీడితులగుటచేతను, కొండలలో నివసింపలేక చాలమంది ఈజ్వరములవలన మరణించియుండవచ్చును. వారిని గురించి నాకు సరియైనసంజాయిషీ వచ్చినతోడనే ఆసంజాయిషీ నేను మీకుఁ దెలియఁజేసికొనియెదను. ముఖ్యముగా ఈజిల్లాలో పరిస్థితులు తారుమారుగ నుండి వానిఫలిత మేమగునో చెప్పుటకు వీలులేకున్నది. ఆదాయము విషయమై ఆలోచించినయెడల ఈ పరిస్థితుల కంటె నష్టకరమగునది వేరుండదు. ఇప్పుడు మేము శిస్తులను వసూలుచేయలేము. పిండారీలు నాశనము చేయఁగా మిగిలిన పంట గ్రామస్థులు పొలములను విడిచి వెడలిపోవుటవలనను, పశువులు విచ్చలవిడిగా పంటలను మేయుటచేతను, కొనువా రెవ్వరు లేకపోవుటచేతను నష్టమైపోవుచున్నది.”

౧౮౧౭ జనవరి ౨౭-వ తేదిని సెయింటుజార్జికోటనుండి వ్రాయఁబడిన లేఖలో పిండారీలు గంజాము జిల్లాలో నొనర్చిన దురంతములు, వారి నెదుర్చుటకు చేయఁబడుచున్న ప్రయత్నము లీక్రింద నుదాహరింపఁబడినరీతిని వివరముగా వర్ణింపఁబడినవి:

“కిమ్మిడి జిల్లాలోనికి పిండారీలు జొరఁబడినట్లును, వారు కిమ్మిడిగ్రామమును, దాని చుట్టుప్రక్కల గ్రామములను దోచుకొని తగులఁబెట్టినట్లును వర్తమానము వచ్చినది. ఈవర్తమానము మాకు జనవరి ౧-వ తేదిని చేరినది. ౭-వ తేదినాఁటికి వారు గంజాము జిల్లాను దాదాపు సంపూర్ణముగా నాశనముచేయుటయే కాక గంజాముపట్టణమును గూడ దోచుకొనిరని విని మే మాందోళనముపడితిమి. కిమ్మిడిని రక్షించుటలోను, పిండారీమకాములను తరువాత ముట్టడించుటలోను మేజర్ ఆలివర్ నాయకత్వమున ఆరవదేశీయపదాతిసైన్య మనుపరచిన ధైర్యము, ప్రవర్తన మాకు చాల సంతోషముఁ గల్గించినది. పిండారీలు గంజామును వదలినతరువాత వారిని దరుముచుఁబోయిన లెఫ్టెనెంటు బార్త్విక్ (Barthwick) యొక్క పట్టుదల, వివేచననుగురించి ఉత్తరసైన్యభాగమున కధిపతి ౪,౫ జనవరి తేదులను వ్రాసినలేఖలు మాకు చాలసంతృప్తిగల్గించినవి. గంజాములోఁజొరఁబడిన పిండారీలు దక్షిణాభిముఖులై కదలుచున్నట్లు ఈ పైలేఖలవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఉత్తరసర్కారులలో పిండారీలు చొరఁబడుటవలనను, మనరాజ్యముయొక్క ఉత్తర, పశ్చిమసరిహద్దులలోఁ బెక్కుచోట్ల ఈదండులు చొరఁబడుటవలనను ఆప్రదేశములలోని ప్రజలనుభవించిన విపత్తులును, వారుపొందిన నష్టమును గురించి మే మాలోచించితిమి. శాంతముగాను,

స్వకాయకష్టముమీఁదను ఈ చెన్నపురిరాజధానిలో బ్రతుకుచున్న ప్రజలయొక్క ప్రాణములను, ఆస్తులను సంరక్షించుటకై నేఁడున్న కట్టుబాటులకంటె దిట్టమైన కట్టుబాటులు వెంటనే చేయఁబడవలయునని మేమెంచుచున్నాము. మా (చెన్నపురిప్రభుత్వముయొక్క) కోరికపై ఈరాజధానిలో నుత్తరభాగమునను, మధ్యభాగమునను, దత్తమండలములలోను, మైసూరులోను గల మనసైన్యములలో శ్రేష్ఠులగువారిని పరిస్థితుల ననుసరించి యుద్ధము తటస్థించినచో యుద్ధరంగములకుఁ బంపుటకు సిద్ధముగానుండునట్లు మే మేర్పాటుజేసినాము. తమక్రిందనున్న సైన్యములనుండి తమ కవసరమని తోఁచినంతమందిని దేశముయొక్క యితరభాగములలో శత్రువులనెదుర్కొనుటకుఁగాని, వారిని దరిమివేయుటకుఁగాని వారి వీలు ననుసరించి యుపయోగించుటకుఁ దగిన యధికారము వివిధసైనికదళముల నడుపుచున్న సైనికోద్యోగుల కొసఁగఁబడినది."

దండయాత్రలవలనఁ గల్గిననష్టము

పిండారీదండయాత్రలవలనఁ బ్రజ లనుభవించిన కష్టములు కొంతవఱకీక్రిందిలేఖవలనఁ దెలియఁగలవు. ఈలేఖ ౧౮౧౭ మార్చి ౨౬-వ తేదిని ఫోర్టు సెయింటు జార్జికోటనుండి హెచ్. ఇలియట్ (H. Elliot), టి. హిస్లాప్ (T. Hislop), ఆర్. ఫుల్లర్టన్ (R. (Fullerton), రాబర్టు అలెగ్జాండర్ (Robert Alexander) లచే రివెన్యూలేఖగా వ్రాయఁబడినది.

"నిరుడుసంవత్సరము మార్చినెలలో గుంటూరు, బందరు, కడపజిల్లాలలో పిండారీదండులు చొరఁబడుటవలనఁ గలిగిన నష్టమును బరిశీలించుటకును, అట్టిదాడుల నిఁకముందు స్థానికప్రయత్నములచే నెదుర్చుటకు చేయవలసిన సంరక్షణోపాయములనుగురించి సలహానిచ్చుటకును, పై మూఁడుజిల్లాల (గుంటూరు, బందరు, కడప) యొక్క కలెక్టరులను ముగ్గురను మే మొక కమీషనుగా నియమించియున్నామని ౧౮౧౭ జనవరి ౧౦-వ తారీఖున రివెన్యూ డిపార్టుమెంటుద్వారా మేమంపిన లేఖవలన మీకుఁ దెలిసియేయున్నది. ఈ కమీషనువారియొక్క నివేదిక మాకిటీవలనే చేరినది. ఈ లేఖతోఁబాటు ఆరిపోర్టుయొక్కయు, దానియొక్క వివిధములైన అనుబంధములయొక్కయు ప్రతులను గూడ మీకుఁ బంపుచున్నాము. నిస్సహాయులైన ప్రజలపైఁ గావింపఁబడిన దారుణమగు రాక్షసకృత్యములును, వీనివలన మనపాలన తమకు సంరక్షణమొసఁగఁగలదను నమ్మకము ప్రజలలోఁ బూర్తిగ నశించుటయు, అన్నివైపుల పిండారిమూఁకలు వ్యాపింపఁజేసిన సర్వనాశనకరమగు స్థితియు ఈరిపోర్టు మీకుఁ దెలియఁజేయఁగలదు. పైనఁ జేర్కొనఁబడిన జిల్లాలలో పిండారీలీసంవత్సరముగూడ దురంతము లొనరింపకుండ ప్రజలను సంరక్షించుటకై మనము తగినకట్టుబాటుల నొనర్చినయెడల ప్రజలు పొందిన నష్టము కొంతవఱకుఁ గొన్నివిషయములలోఁ గూడిరావచ్చును. వీలైనంతవరకు పైయుద్దేశ్యమును నెరవేర్చు నుద్దేశ్యముతోఁ బంపుటకు వీలుగానున్న సైన్యమంతయు వేరువేరుస్థలముల కంపఁబడినది. పిండారీల దండయాత్రలవలన భయములేని ప్రదేశములలోఁగాని, అట్టిభయకారణము చాలతక్కువగానున్న ప్రదేశములలోఁగాని మే మితరసమయములందుఁ జేయు కట్టుబాటులను సడలించి ఆప్రదేశములలో సైన్యమును తగ్గించినామని మీరుగుర్తించియేయుందురు. ఇతరడిపార్టుమెంటులనుండి మేమంపుచున్న లేఖలవలన మీ కీసంగతులు బోధపడియే యుండును. ఈపిండారీదండయాత్రవలన ప్రభుత్వమువారి కెంత ద్రవ్యనష్టము కలిగినది, ఆవిషయ మంత ముఖ్యమైనది కాదు. ద్రవ్యనష్ట మెంతయైనది కంభముకమీషను రిపోర్టులో ౨౫-వ పేరాలో వివరింపఁబడినది. ప్రజలయొక్క ఆస్తులు సర్వధ్వంసము చేయఁబడుటవలనను, పరిశ్రమల కుపయోగించుపరికరములు, పశువులు, జనము నష్టమగుటవలనను, ప్రజలు తమతమగ్రామములను వదిలిపోవలసివచ్చుటవలనను, దోపిడీలు జరిగిన ప్రదేశములలో పిండారీలు మరల వత్తురను భయము గాఢముగా నేఁటికిని వ్యాపించియుండి పరిస్థితులు నేఁటికినినిలుకడలేకయుండుటవలనను దొరతనమువారి కీవివిధకారణములవలనఁ గలుగు నష్టము ధనరూపముగానైనను ఎంతయుండునో నిర్ణయించుట కిప్పుడు వీలులేదు. అయినను, ఈవిధముగా నాలోచించినను

పిండారీదండయాత్రలవలనఁగలిగిననష్టములలో ధననష్టము కనీసనష్టమైయున్నదని చెప్పవలయును. ప్రభుత్వమునకుఁ గలిగిన ధననష్టముకంటె వ్యక్తులకుఁ గలిగిన ధననష్టము చాల హెచ్చుగనున్నది. ప్రజలిచ్చినవివరములఁబట్టిచూచిన యెడల ఈనష్టము ౩,౬౫,౯౧౦ వరహాలైయున్నది. కంభముకమీషనుసభ్యులీనష్టమును విచారణచేసి అందులో ౨,౫౫,౯౪౬ వరహాలవరకు నష్టమును ఒప్పుకొనియే యున్నారు. గుంటూరిలోని యూరపియను సివిలు ఉద్యోగస్థులకు ౧౬౮౯ వరహాలవరకు నష్టము కలిగినది. కంభముకమీషనువారికీనష్టములను గూర్చివివరములను ప్రజలు నివేదించినప్పుడు, ప్రభుత్వమువారినుండి ఈనష్టపరిహారము పడయు నుద్దేశ్యము ప్రజలకుఁ బూర్తిగ నుండెను. ప్రజల కట్టినూశలఁ గలిగింపకుండ రెండువిషయములు మా కడ్డుపడుచుండెను. నష్టముయొక్క పరిమితి చాల హెచ్చుగనుండెను. ప్రజలను సంరక్షించుటలో నెట్టియైన లోపములుండి, ఆలోపములవలనఁ బ్రజల కేదైన నష్టము కలిగినయెడల ఆనష్టమునకు ప్రభుత్వమువారే బాధ్యులునుగారు. దోపిడియు, దురంతములొనర్చుటయు ముఖ్యోద్దేశ్యముగాఁ గలిగి, దానికొరకై కట్టుదిట్టముగా తయారైన బలము గల ఆశ్వికదళములఁ బెక్కింటిని, అవి నిలుకడలేక తిరుగాడుచుండఁగా నేఁడు ప్రభుత్వమువారి స్వాధీనమున నున్న పరిమితమగు నిప్పటిసైన్యముతో నెదుర్చుట దుస్సాధ్యము. కాని ప్రజాసంరక్షణార్థమై పాటుపడుచుండిన కారణమున తమస్వంత ఆస్తులను గాపాడుకొనుట మానిన యూరపియను ఆఫీసర్లకు నష్టపరిహారమిచ్చుటకు బలకరమగు ప్రత్యేకకారణము లున్నవని మాత్రము మేము గ్రహించితిమి. ఇట్టివారిలో గుంటూరు రిజష్టరుగారును డాల్ జెల్ గారును, గుంటూరిలోనే సహాయవైద్యులగు హేయిన్సుగారును గలరు. నష్టపరిహారమునకు వీరికిఁ గలహక్కును మే మొప్పుకొనినాము. కలెక్టరైన ఓక్సుగారికిఁగూడ నిట్టి నష్టపరిహార మొసంగవలయునేమో చూడవలసియున్నది. ఓక్సుగారికిఁ గలిగిననష్టమును గురించిన వివరములకొరకు మే మెదురుచూచుచున్నాము.

ఈదోపిడీలలో బాధపడినవారియొక్కయు, ఆ సమయమునఁ జంపఁబడినవారి బంధువులయొక్కయు పోషణార్థమై కంభముకమీషనువారిచే సిఫారసు చేయఁబడిన పెన్షనులను మేము వెంటనే మంజూరుచేసినాము. ఇట్టిపెన్షనులన్నియుఁ గలిసి నెలకు ౮౬ వరహాలుమాత్రమే యై స్వల్పమొత్తముగ నున్నది. పిండారీలబారినుండి తమ్ము దామ్ము కాపాడుకొను సమర్థతగలవారికి ఆయుధముల నొసంగువిషయమై కమీషనర్లు చేసిన సూచన లావరకే ఆచరణలోనికిఁ దేఁబడినవి. ఇఁకముందును శ్రద్ధగా నవి యాచరణలో నుంచఁబడును. కాని విస్తారమైన మనసరిహద్దులలో [illegible] బలము లేనందున శత్రువు లన్నివైపులనుండి [illegible] పడును, ఆశత్రువు లొకచోటినుండి మరియొకచోటికిఁ గడువేగముగాఁ బ్రయాణముసేయుచు ఘోరమగు రాక్షసకృత్యము లొనర్చుచున్నప్పుడును మనసరిహద్దులలోని కీమూఁకలు చొరఁబడకుండ చేయు ప్రత్యేకపుటుద్దేశ్యముతో నేర్పరుపఁబడిన సైనికదళముయొక్క సాహాయ్యమునఁగాని వేరు ప్రయత్నములవలన లాభముండదు. వేరు ప్రయత్నములవలన లాభముండునని మిమ్ము మేము నమ్మింపలేకున్నాము. ఈసంవత్సర మొక్క గంజాము జిల్లాలో తప్ప పిండారీదండయాత్రలకు వీలుగానుండిన తక్కిన మనజిల్లాలలో మేము వారిదండయాత్రల నాఁపఁగల్గితిమి. గంజాముజిల్లానుండి పదునొకండుదినములలోనే ఈసంవత్సరము పిండారీమూఁకలు తరిమివేయఁబడినను, ఆకొద్దికాలములోనే వారు గలుగఁజేసిన నష్టము మరల కుదిరానిదై యున్నది. గతసంవత్సరము (౧౮౧౬) లో గుంటూరుప్రజ లనుభవించిన దారుణములవంటివే ఈసంవత్సరము (౧౮౧౭) న గంజాముప్రజ లనుభవింపవలసివచ్చెను."

౧౮౧౬-౧౭ సంవత్సరములలో ఆంధ్రమండలములలో పిండారీదండయాత్రలవలనఁ గలిగిన నష్టము పై లేఖలోఁ గొంతవరకుఁ దెలుపఁబడినది. ఈదండయాత్రలలో పిండారీమూకల చేతులలోఁబడి ఈ జిల్లాలలో ఏకుటుంబములవారెట్టి కష్టము లనుభవించిరో, ఆవివరములు కంభముకమీషను రిపోర్టులో నొసంగఁబడియున్నవి.

కళింగ గాంగశకము

మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ

౨

పూర్వోక్తవిషయముల నన్నిటిని మనసున బెట్టికొని యిక పూర్వగాంగులను గుఱించి విచారింతము. వీరి వింతవఱకు జిర్జింగిశాసనముతో ముప్పదియైదు శాసనములు దొరకినవి. వీటికిని, పరగాంగశాసనములకును గల ముఖ్యమయిన వ్యత్యాసము లివి : పూర్వగాంగశాసనములు

(౧) పరగాంగ శాసనములకు వలె పౌరాణికవంశకథనము నీయవు. దానికి బదులుగ వానియందు ప్రశస్తి (వక్కాణ) మాత్ర ముండును.

(౨) తఱచుగ దాతతరము నొక్కటియే తెలుపును. అథవా, అంతకంటె తెలిపినను రెండుమూడుతరములకంటె నవి తెలుపవు.

(3) అట్లనుటవలననే పరగాంగశాసనములలోవలె కళింగమును బరిపాలించిన ఆయారాజుల రాజ్యకాలపరిమితిని దెలుపుట కవకాశము లేదని గ్రహింపవచ్చును.

(౪) దాన,శాసనకాలములను పరగాంగ శాసనములలోవలె శకవర్షములలో దెలుపవు. వానివలె నెక్కువ వివరములను ఇయ్యవు.

(౫) శాసనకాలమును కొన్ని తెలుపవు. తెలుపునవి మాత్రము తఱచుగ వట్టిసంవత్సరసంఖ్యను దెలుపును. ఈసంఖ్య కొన్నిట అంకరూపమునను, మఱి కొన్నిట అక్షర రూపమునను, వేఱొక కొన్నిట అంకములందును, అక్షరములందునుగూడ నుండును. ఈసంవత్సరములు విజయరాజ్యసంవత్సరములని, ప్రవర్ధమానవిజయరాజ్య సంవత్సరములని, గాంగేయవంశసంవత్సరములని, గాంగేయ వంశప్రవర్ధమాన విజయరాజ్యసంవత్సరములని, గంగ-కదంబవంశ ప్రవర్ధమానవిజయరాజ్య సంవత్సరములని పేర్కొనబడినవి. ఈ సంవత్సరసంఖ్య ౫౨౬ వఱకు పోవుట వలన పూర్వగాంగపరిపాలనముతో నారంభమయి ఈ కాలపరిగణనము సాగుచుండెనని నిశ్చయించి చరిత్రకారులును, చరిత్ర పరిశోధకులును ఈ సంవత్సరములకు గాంగ శకసంవత్సరము లని పేరిడిరి.

అయితే, ఈ పూర్వగాంగశాసనములు పరగాంగ శాసనములకువలె సాధారణముగ శాసన లేఖకోత్కీర్ణకులను బేర్కొనుటయే కాక కొన్ని వారితండ్రినామములను దెలుపుటయుగలదు.

పైనిచెప్పిన విషయముల ననుసరించియే వజ్రహస్త, అనంతవర్మచోడగంగుల శాసనములకువలె నివి పూర్వగాంగుల అనుస్యూత వంశానుక్రమణిక నీయజాలవని విదితము

పూర్వగాంగ శాసనములపట్టిక

శాసనసంఖ్య	శాసనదాత తండ్రి పేరు	శాసనదాత పేరు	గాంగశక వర్షములు	రాజధాని	శాసనలేఖకుని తండ్రి పేరు	శాసనలేఖకుని పేరు	శాసనోత్కీర్ణకుని తండ్రి పేరు	శాసనోత్కీర్ణకుని పేరు
౧.	...	ఇంద్రవర్మ	౩౯	దంతపురము	...	దేసింఘదేవువ	...	...
౨.	...	హస్తివర్మ	౭౯	కళింగనగరము	భానుచంద్రుడు	వినయచంద్రుడు	భానుచంద్రుడు	వినయచంద్రుడు
౩.	...	,,	౮౦	,,	,,	,,	,,	,,
౪.	...	ఇంద్రవర్మ	౮౭	,,	,,	,,	...	...
౫.	...	,,	౮౭	,,	,,	,,	...	(?) స్తాపుణోజు
౬.	...	,,	౯౧	,,	,,	,,	...	...
౭.	...	,,	౧౨౮	,,	అమాత్యదేవచంద్రుడు	శంకరదేవు	వినయచంద్రుడు	ఆదిత్యమంచి
౮.	దానార్ణవుడు	,,	౧౩౭	దంతపురము	ధర్ముడు	శాంబపురోపాధ్యాయుడు	ఆదిత్యభోగికుడు	ఖండిచంద్రుడు
౯.	...	ఇంద్రవర్మ	౧౩౮	కళింగనగరము	అమాత్యకీకతుడు	సర్వదత్తుడు	...	భోగికుడు
౧౦.	దానార్ణవుడు	,,	౧౫౪	,,	ధర్మచంద్రుడు	శాంబపురోపాధ్యాయుడు	ఆదిత్యభోగికుడు	ఖండిచంద్రుడు
౧౧.	గుణార్ణవుడు	దేవేంద్రవర్మ	౧౮౩	,,	మాతృచంద్రుడు	పల్లవచంద్రుడు	ఖండిచంద్రుడు	సర్వచంద్రుడు
౧౨.	,,	,,	౧౮౪	,,	...	,,	,,	,,
౧౩.	,,	,,	౧౯౫	,,	మాతృచంద్రుడు	మదనాంకురపల్లవుడు	శంకరుడు	నాగనభోయి
౧౪.	దేవేంద్రవర్మ	అనంతవర్మ	౨౦౪	,,	...	...	...	...
౧౫.	అనంతవర్మ	నందవర్మ	౨౨౧	,,	...	... [తుడు	...	... [డు
౧౬.	అర్జునవర్మ	దేవేంద్రవర్మ	...	,,	...	సర్వచంద్ర శ్రీసామం	...	శ్రీసామంతఖండిమల్లు

౧౭.	అనంతవర్మ	దేవేంద్రవర్మ	౨౫౪	కళింగనగరము	దుర్గదేవుడు	ఉగ్రదేవు	...	ఖండిశ్రీసామంతుడు
౧౮.	రాజేంద్రవర్మ	అనంతవర్మ	౩౦౪	,,	...	దుర్గప్పరహస్యుడు	...	...
౧౯.	,,	దేవేంద్రవర్మ	...	,,	...	...	...	శ్రీఖండవిలి
౨౦.	,,	,,	౩౧౦	,,	...	సర్వచంద్రుడు	...	ఖండిమల్లుడు
౨౧.	అనంతవర్మ	రాజేంద్రవర్మ	౩౪౨	,,	సామిరాజు	రనామేయుడు (?)	మావుచంద్రుడు	కనకాబి రాజగుండిపిలా
౨౨.	,,	దేవేంద్రవర్మ	౫౧(౩౪౯)	,,	...	నాగరాజశ్రీసామంతు[డు	...	సర్వదేవుడు [క(?)
౨౩.	దేవేంద్రవర్మ	సత్యవర్మ	౩౫౧	,,	...	...	ఖండ్యమ	వీరప
౨౪.	,,	అనంతవర్మ	...	,,	...	విజికుడు	...	...
౨౫.	...	వజ్రహస్తుడు	...	,,	...	ద్రోణాచార్యుడు	...	కంచ్యమాచారి
౨౬.	భూపేంద్రవర్మ	దేవేంద్రవర్మ	౩౯౭	,,	...	ముధప	...	సప్పదప (?)
౨౭.	అనంతవర్మ	,,	౫౨౦	,,	...	...	...	...
౨౮.	,,	మధుకామార్ణవు[డు	౫౨౬	,,	మాధవుడు	మధుసూదనుడు	...	రణమ (?)
౨౯.	...	అనంతవర్మ	నవశతకసప్త[రస	,,	...	...	...	...
౩౦.	...	దేవేంద్రవర్మ	శ.౧౦౦౩	,,	...	...	...	...
౩౧.	...	సామంతవర్మ	...	శ్వేతక	...	ఆదిత్యవర్మ	...	కంచరదేవపిల (?)
౩౨.	...	ఇంద్రవర్మ	...	,,	...	...	...	పద్మచంద్రుడు
౩౩.	మహేంద్రవర్మ	పృథివీవర్మ	...	,,	...	సామంతుడు	...	శ్రీసామంతస్వయంభువు
౩౪.	చోడభీముడు	రెండవ కీర్తిరాజదేవు	...	కల్యాణపురము	...	...	...	...

కాగలదు. దానంజేసి ప్రశస్తిని, శాసనోదాహృతు లయిన లేఖకోత్కీర్ణకాదులను, గాంగశకసంవత్సరములను సాయముచేసికొని పాలకక్రమమును నిరూపించి, వీలయినయెడల నొకవంశానుక్రమణిక నేర్పాటు చేయవలసి యుండును. పాలకక్రమనిర్ణయమున కనుకూలించు వివరములతో ఇంతవఱకు దొరకిన పూర్వ గాంగశాసనములపట్టిక ముందుపుటల యం దొసంగబడినవి. (పూర్వ గాంగశాసనముల పట్టిక).

రాజ్యవత్సరముల ననుసరించియే కాక శాసనలిపిస్వరూపము ననుసరించియు, ప్రశస్తి పరిణతి ననుసరించియు పైపట్టికయందలి రాజక్రమ మేర్పఱుపబడినది. పైనిచ్చిన పట్టికయందలి మొదటిరాజు గాంగశకము ౩౯ - వ సంవత్సరమునాటి ఇంద్రవర్మ.[1] ఇతనితరువాత

1. Jour. Andh. Hist. Res. Soc., Vol. III, p. 49.

మన్మిత్రులు శ్రీ గోడవర్తి రామదాసుగారు ఈసంవత్సరము గాంగశకవర్షము కాదని, యీ ఇంద్రవర్మ కళింగగాంగశాఖకు భిన్నమయిన మఱియొక గాంగశాఖవాడని, శాసనమున దెలుపబడిన సంవత్సరములు గాంగశకవర్షములుకాక అతనిరాజ్యవత్సరములని వ్రాసినారు. (Jour. Bi. Or. Res. Soc., Vol. 15, pp. 640-641; Vol. XX, pp. 36-37).

వా రిట్లనుటకు గల హేతువు లివి: (౧) ఇంద్రవర్మప్రశస్తిలో మహేంద్రముయొక్కగాని, గోకర్ణస్వామియొక్కగాని ప్రస్తావమేలేదు; (౨) కళింగగాంగులలోని మొదటి త్రికళింగాధిపతియగు మూడవ అనంతవర్మ వజ్రహస్తదేవు ధరించిన పరమమహేశ్వర, పరమభట్టారకబిరుదములు ఇంద్రవర్మకు లేవు; (3) గాంగశకము మొదటి ఒకటిన్నరశతాబ్దులలో వాడుకచేయబడుచువచ్చిన ప్రశస్తియందలి పదసమాసాదులలోకన్న ఇంద్రవర్మ ప్రశస్తియందలి వానిలో కవితాధోరణి, పదాడంబరము ఎక్కువ; (౪) కళింగరాజులు తమశాసనకాలమును ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్యసంవత్సరములలో దెలుపగా ఇంద్రవర్మ వట్టి 'ప్రవర్ధమానసంవత్సరము'ననే తెలిపినాడు. అందువలన ౩౯ అతనిరాజ్య సంవత్సరముగనే గ్రహింపవలసియుండును; (౫) ఇంద్రవర్మ శాసనమునందలి యక్షరములు గాంగశకము ౧౫౪ నాటి దేవేంద్రవర్మ విశాఖపట్టణము శాసనాక్షరములను, ౩౪ - వ (కలచురి) సంవత్సరపు (క్రీ. శ. ౫౯౫) శంకరగణుని ఆభోనాశాసనాక్షరములను, ౨౮౬ - వ గుప్తశకపు (క్రీ. శ. ౬౦౫) శిలాదిత్యుని నవలఖిశాసనాక్షరములను బోలియున్నవి. అందువలన ఆశాసన మీపూర్వోక్తశాసనములనాటిది. దానిసరియయినకాలము క్రీ. శ. ౬౨౨ అగును.

గాంగులు మొదటినుండియు శైవులన్నవిషయము మొదటి కామార్ణవుడు మధుకేశ్వరభక్తుడగుటనుబట్టియే విశదమగుచున్నది. కాని కదంబుల పలుకుబడి, కదంబులతోడి బాంధవ్యము ఎక్కువయినపిదపగాని గోకర్ణేశ్వరుడు గాంగకులదైవ మయినట్లు తోచదు. అనంతవర్మచోడగంగుకాలమునాటికి భక్తి ముదురుటచేత మొదటికామార్ణవుడు తననలువురిసోదరులతోను మహేంద్రగిరి గోకర్ణస్వామి నారాధించినట్లు చెప్పబడినది. బిరుదములలోపము భిన్నశాఖాత్వనిరూపణమునకు ప్రమాణము కాజాలదు. అనంతవర్మచోడగంగు తరువాతివారలకు త్రికళింగాధిపతి బిరుదమ్ము లేదు. అంతమాత్రమున వారు భిన్నశాఖవారనజాలముకదా! కావున పూర్వోక్తశాసనములనుబట్టి ఇంద్రవర్మ భిన్నశాఖవాడని నిర్ణయించుటకు గాదు. ఇక ఇంద్రవర్మ శాసనప్రశస్తి యితరగాంగశాసనప్రశస్తులకు భిన్నమయినదే. ఇందు శ్వేతకగాంగులప్రశస్తికిని, కళింగనగరగాంగుల ప్రశస్తికిని పోలికలు కలవు చూడుడు

నుండి ౨౯ - వ సంవత్సరము వఱకు నింత వఱకు పూర్వగాంగశాసనము లేవియు దొరకక పోవుటవలన ఇంద్రవర్మకు హస్తివర్మకు నడుమగల రాజులు తెలియరాలేదు. అది యటులుండ ఇంద్రవర్మ శాసనప్రశస్తియు, హస్తివర్మశాసనప్రశస్తియు భేదించుట చిత్రము. మఱియొకవిషయము - త్రికళింగాధిపతి బిరుదము పూర్వగాంగులలో మొదటివాడుగ దెలియవచ్చిన యొక్క యీఇంద్రవర్మకే కలదు. పైపట్టికయందలి గాంగరాజులు మొదటి యిరువురి ప్రశస్తికిని వ్యత్యాసము కలుగుటకును, ఇంద్రవర్మతరువాతివారికి త్రికళింగాధిపతి బిరుదము లేకపోవుటకును నడిమికాలమున సంభవించిన యేదో యవాంతరము

ఇంద్రవర్మప్రశస్తి: "భగవతస్సకలభువనతలోత్పత్తిస్థితిప్రలయహేతోః పరమేశ్వరస్య సతతప్రణామావాప్త పుణ్యసంచయప్రభావ నిరస్తాశేషదురితో గాంగామలకులగగనతల సహస్రరశ్మిః"; సామంతవర్మప్రశస్తి: "భగవతశ్చరాచరగురోః శకలశశాంక శేఖరధరస్య స్థిత్యుత్పత్తి ప్రలయహేతోః మహేంద్రాచల శిఖరనివాసినః శ్రీ గోకర్ణేశ్వరస్వామినశ్చరణకమలారాధనావాప్త పుణ్యనిచయః గంగామలకులాంబరేందుః." దీనినిబట్టి యీ ఇంద్రవర్మ సామంతవర్మ, హస్తివర్మలకు పూర్వులయిన తొలుతటి గాంగులలో నొకడను విషయమే ధ్రువపడగలదు. ఈయంశమును శాసనకాలము బలపఱుచుచున్నది. 'ప్రవర్ధమానసంవత్సర' ప్రయోగమాత్రమున ఆకాలమతని రాజ్యసంవత్సరము లనుటకు వీలులేదు. 'ప్రవర్ధమాన' పదముకూడ లేకుండ తమశాసనకాలమును వట్టి 'సంవత్సర'ములలోనే తెలిపిన కళింగనగరగాంగులు కలరు (చూడుడు: అనంతవర్మసూనుడయిన దేవేంద్రవర్మ శాసనము: "సంవత్సరశతద్వయే చతుష్పంచాశాభ్యధికే ౨౫౪"). శాసనాక్షరము లొక్కొక్కప్పుడు ౨౦౦ ల సంవత్సరములవఱకు ఏవిధమయిన పరిణామమును పొందకుండుటకూడ కలదు. అట్లగుటచేత ఇంద్రవర్మ శాసనాక్షరములనుబట్టి అతడు గాంగశకము ౧౫౪ నాటివాడు, అనగా అతనిశాసనమున తెలిపినకాలమునకు ౧౨౦ యేండ్లకు తరువాతివాడని ఖండితముగ నిర్ణయింపలేము. వేంగీ-కళింగతెలుగులిపి ప్రారంభకాలమున అంతత్వరితగతిని పరిణామమును చెందియుండలేదు. ఒకవేళ ఇంద్రవర్మ భిన్నగాంగశాఖవాడేయని వాదమున కంగీకరించినను అతడు హస్తివర్మకు పూర్వుడే కాని తరువాతివాడుమాత్రము కాడు. ఒకవేళ ఇంద్రవర్మయే కళింగమున గాంగరాజ్యమును స్థాపించిన మొదటిరాజయ్యేనేని, ౩౯ అతని రాజ్యసంవత్సరముగనే అంగీకరించినను అది గాంగశకము ౩౯ అగుట కేయాక్షేపణము నుండదు, సరిగా ఈశాసనము హస్తివర్మకు ౪౦ యేండ్లు పూర్వపుదిగనుక.

శ్రీ రాళ్లభండి సుబ్బారావుగారు మొదట ఈశాసనమును ప్రకటించినప్పుడు ఈశాసనలిపి ౯, ౧౦ శతాబ్దులనాటి తెలుగులిపిని (అనగా చాళుక్య అమ్మరాజవిజయాదిత్యునినాటి శాసనములలిపి) బోలియున్నదని వ్రాసినారు! చూడుడు: "The alphabet is Telugu of the 9th or 10th C., A. D., and resembles closely that of the Chalukyan Grants edited by me in Vol. 2, pt, 3 and 4 (Jour- Andh. Hist. Res. Soc., Vol. III, p. 49.) (వారి 3, ౪ సంచికలలో ప్రకటించినది రెండవ అమరాజ విజయాదిత్యుని పాములవాకశాసనము). వారిట్లు వ్రాసినప్పు డేమనవలెను? సరే, సంవత్సరమును ౩౦౯ గ చదివి, తరువాత ౩౯ గ దిద్దుకొన్నట్లే ఈ యభిప్రాయమునుకూడ సవరించుకొన్నారు లెండు ("The Characters employed in this inscription are boxheaded and may be said to belong to the beginning of the 6th Century A. D — J. A. H. R. S, Vol. V, p. 272; Vol. VI, p. 71). ఒక్క విసరుతో శాసనము ౪౦౦ ల సంవత్సరములు పూర్వమునకు పోయినది!

కారణ మయియుండునని, నా యభిప్రాయము.

ఇక ప్రశస్తిపరిణామమును జూతము. పూర్వగాంగశాసన ప్రశస్తియందు గోచరించు ముఖ్య విషయములు మూడు: (౧) రాజధానీవర్ణనము, (౨) భగవంతుడగు గోకర్ణస్వామిప్రస్తావము, (3) గాంగరాజ ప్రతాపాదికవర్ణనము.

ఇంద్రవర్మకు తరువాతివాడుగ దెలియవచ్చిన హస్తివర్మశాసనము[2] నందలి ప్రశస్తి యిది:

(౧) సర్వర్తురమణీయాత్ విజయకలింగనగరాత్

(౨) సకలభువననిర్మాణైకసూత్రధారస్య భగవతో గోకర్ణస్వామి నశ్చరణకమలయుగలప్రణామాదపగతకలికలంకః

(3) వినయనయసంపదామాధారః స్వాసిధారాపరిస్పందాధిగత సకల కలింగాధి రాజ్యః చతురుదధితరంగ మేఖలావనితలప్రవిత తామలయశాః అనేకసమరసంక్షోభజనిత జయశబ్దః గాంగామలకులప్రతిష్ఠః ప్రతాపాతిశయానమిత సమస్తసామంతచూడామణిప్రభా మంజరీ పుంజరంజిత చరణః మాతాపితృ పాదానుధ్యాతః పరమమాహేశ్వరః శ్రీమహారాజో హస్తివర్మా.

ఈప్రశస్తియే యేవిధమయిన మార్పును లేకుండ గాంగశకము ౮౦ నాటి హస్తివర్మశాసనమునందును,[3] ౮౭, ౮౭, ౯౧ సంవత్సరముల నాటి ఇంద్రవర్మశాసనములందును[4] గానవచ్చును. అటుతరువాతనుండి రాజధాని వాసకమయినది (ఉదా: కళింగనగరవాసకాత్, దంతపురవాసకాత్). సకల భువన నిర్మాణైకసూత్రధారు డగు భగవంతుడు గోకర్ణస్వామి మహేంద్రాచలామలశిఖర ప్రతిష్ఠితుడును, చరాచరగురువు నయ్యెను. గాంగామలకుప్రతిష్ఠులు 'గాంగామలకులతిలకు'లయిరి. కొద్దిమార్పులతో, చతురుదధి ....యశులు 'ప్రవితత చతురుదధిసలిల తరంగమేఖలావనితలామలయశులు'న్ప్రతాపాతిశయ ...... చరణులు' అనేకసమరసంఘట్టవిజయజనితజయశబ్దప్రతాపోపనతసమస్తసామంత......చరణు'లునయిరి. ఈవిధమైన మార్పులతోడి ప్రశస్తిపరిణామమును గాంగశకము ౧౨౮, ౧3౭ ౧౪౮ సంవత్స

2. భారతి, హస్తివర్మ నర్సింగపల్లి శాసనము, సెప్టెంబరు, ౧౯౩౮.

3. ఆంధ్రపత్రిక, ఉగాదిసంచిక, ౧౯౨౦.

4. Ep. Ind., Vol. III, p. 127; Jour. Andh. Hist. Res. Soc, Vol. IV, p. 21; Ind. Ant., Vol. VI, p. 131.

రములనాటి ఇంద్రవర్మల శాసనములందు[5] పొడగాంచ వచ్చును. ఒక్కటి - 'నయ వినయసంపదా మాధారః' అనునది యేకార ణామునసో ౧౨౮, ౧౩౭ సంవత్సరములనాటి శాసనములలో లుప్తమయినది. దీనికేమి కాని, గాంగశకము ౧౩౮ నాటి ఇంద్రవర్మ శాసనప్రశస్తి పైమూడు సంవత్సరములనాటి శాసనములందలిప్రశస్తికి భిన్నముగ నుండుట గమనింపదగిన విషయము. కనుడు :

(౧) జలధి జలతరంగకరపల్లవాలింగిత సకలకలింగావనితలతిలకాయమానాత్ విజయకలింగనగరాత్

(౨) సకల భువన......సూత్రధా రస్య శకలశశాంకచూడామణే ర్మహేభోగపరికరస్యమహేంద్రాచల శిఖరనివాసినో గోకర్ణస్వామినో నవరతప్రణామాద్విగతకలి కలంకః

(3) సహజవినయాపాస్తారిషడ్వర్గోదయః శక్తిత్రయప్రకర్షావనత సమస్తసామంతశిరోమకుటమణి ప్రభాపల్లవిత చరణాంభోజయుగళః స్వాధిగతానేకవిద్యాకలాకలాపప్రసాదావాప్త ఆచార్యకః ప్రథితవిపులామలగాంగాన్వయాంబర శకలశరచ్ఛశాంకః మాతాపితృపాదాను ధ్యాతఃపరమ మాహేశ్వరః శ్రీమహారాజేంద్ర వర్మా.[6]

ప్రశస్తియం దీవిధమయిన వ్యత్యాస మేల కలుగవలెనో తెలియరాకున్నది. ఈ ప్రశస్తి వ్యత్యాసమునకు దోడు తత్పూర్వ శాసనములకు, దీనికి లిపివిషయమున గూడ భేదము కనబడుట విచిత్రము. అంతియకాదు, లేఖకోత్కీర్ణకులుకూడ-పైపట్టిక చూడుడు- ౧౩౭-వ గాంగశకమునాటి శాసనమునందలి వారికి భిన్నులు. దీనికి తరువాతి వయిన ౧౪౯, ౧౫౩ నాటి శాసనముల లిపి మరల నీ ౧౩౮ కి పూర్వపు శాసనముల లిపివలెనే యుండుటయు, లేఖకోత్కీర్ణకులు తత్పూర్వపు శాసనములయందు,నీ రెండిటియందునొక్కరే యగుటయు గమనింపదగిన విషయములు. మిగిలిన శాసనముల లిపి యొప్పిన కాలము నకే ఈ ౧౩౮-వ సంవత్సరపు శాసనలిపి కూడ సరిపోవుచున్నను ఈ వ్యత్యాసములు సంభవించుటకు దగినహేతువు లుండియుండ వలెను[7].

5. Ind. Ant., Vol XIII, p. 120; Ep. Ind., Vol. XIV, p. 360; Ep. Ind., Vol. XVIII, p. 307.

6. Ind. Ant., Vol. XIII, p, 122.

7. కాని యీశాసనప్రశస్తియందు శ్వేతకగాంగరాజప్రశస్తిచ్ఛాయలు కనబడుచుండుటచేత ఒకవేళ ఈ యింద్రవర్మ శ్వేతకగాంగశాఖలోనివా డనియు, ప్రాయికముగ నితడు కళింగనగరముపయి దాడి వెడలివచ్చి దానిని వశపఱుచుకొని, కళింగనగరపు దానార్ణవసూను డగు ఇంద్రవర్మను తఱుమగొట్టియుండుననియు నూహించుట కవకాశము కలదు. కాని యీయింద్రవర్మ నిజరాజధానియగు కళింగనగరమును మరల శీఘ్రకాలముననే యధీనము కావించుకొనె ననుట కాతని గాంగశకము ౧౪౯-వ సంవత్సరపు శాసనమే ప్రమాణము.

ఇక గాంగశకము ౧౮౩ నాటి శాసన ప్రశస్తిలో కొంచెము మార్పు కలిగినది. ఎట్లన, గోకర్ణస్వామి ఇప్పటికిని 'చరణకమల యుగలు' డేకాని 'నయవినయ సంపద' లకు మాత్రమే యాధారులయిన గాంగులు పూర్వముకన్నడు వారి రాజ్యమిపు బలపడగా 'నయవినయశౌర్యౌదార్య సత్య త్యాగ సంపదల' 'కాధారభూతు' లయిరి. ఇపుడు వారు 'ప్రతాపావనత సమస్త సామంతు'లే కాదు, 'సామంతచక్రులు' నయిరి. వారి కిపుడు సకల కలింగాధిరాజ్యము 'స్వాసిధారా పరిస్పందాధిగతము' కాదు, 'నిజనిస్త్రింశధారోపార్జితము'. కళింగనగర మిపుడు 'సర్వర్తుసుఖరమణీయ' మే కాక, 'సకలవసుమతీతిలకాయమానమును', 'విజయవంతము'నుగూడ అయినది. ఈవిధమయిన మార్పులతో గూడిన ప్రశస్తి ౧౮౩, ౧౮౪ సంవత్సరములనాటి గుణార్ణవ సూనుడగు దేవేంద్రవర్మ శాసనములలో గన్పట్టును. ౧౯౫ నాటి యతని శాసనము[9] ప్రశస్తియందు పైమార్పుల నాదరించుటయే కాక 'నయవినయాదిసంపద'లకు 'దయాదానదాక్షిణ్యము'లనుగూడ జేర్చినది. ప్రశస్తియం దీవిధమున నూతనముగ జేరుచువచ్చిన పదసముదాయము — ఆపదములు తరువాతి శాసనములయందు వాడబడిన నేమి, వాడబడకపోయిన నేమి — పరిణామమును నిశ్చయించి, రాజుల పూర్వా, పరక్రమమును నిర్ణయింప గీలకముకదా!

గాంగశకము ౧౯౫ - వ సంవత్సరము నాటనుండియే కళింగగాంగ శాసనలిపియందు మార్పు చూపట్టును. ౧౯౫ నాటి శాసనమునందలి యక్షరములు తత్పూర్వపుశాసనాక్షరముల కించుక భిన్నములయి కుటిల రూపము నందినవి.

గాంగశకము ౨౦౪ నాటి అనంతవర్మ శాసనప్రశస్తి[10] ౧౮౩, ౧౯౫ సంవత్సరముల నాటి శాసనముల ప్రశస్తివలె విపులవిశేషణ పద సంకలితము కాకపోయినను దానికి భిన్నమయినదిమాత్రము కాదు. పూర్వశాసన ప్రశస్తులలోని కొన్నికొన్ని విశేషణ సమాసాదులు జారిపోయినవన్నమాటకాని క్రొత్త పదములుమాత్ర మేవియు జేరలేదు. అందువలన నిది యీకాలపుది కాదేమో అను శంకకుగాని, యీ అనంతవర్మ ౧౯౫ నాటి దేవేంద్రవర్మకొడు కగునో కాదో యన్న సందియమునకుగాని తావులేదు. లిపినిబట్టి చూచినను ఇది ౧౯౫ నాటి దేవేంద్రవర్మ శాసనమునకు దరువాతిదిగను, ౨౨౧ నాటి నందవర్మశాసనమునకు[11] చేరికగలదిగనే కానవచ్చును.

8. Ep. Ind., Vol III, p. 130 ff; Jour. Andh Hist. Res. Soc., Vol. II, p. 272 ff; Cp. no. 1 of 1920-21.

9. Ep. Ind., Vol. XIII, p. 212 ff.

10. Jour. Andh. Hist. Res. Soc., Vol. II, p. 272 ff; Cp. no. 2 of 1920-21.

11. Ibid, Vol. II, p. 185 ff; భారతి, సం. ౫, సం. 3.

గాంగశాసనములలో ౨౨౧-వ సంవత్సరము మరల నొక పరిణామఘట్టము. ఇంతవఱకు సర్వర్తుసుఖరమణీయమును, విజయవంతమును, మొదట కలింగావనితలతిలకాయమానమును, పిదప సకలవసుమతీతిలకాయమానమును అయిన కళింగనగర మిపుడు గాంగరాజ్యము స్థిరప్రతిష్ఠితమయి, వారి రాజ్యవైభవము లతిశయించుటతో 'అమరపురానుకారిణి' యైనది. భగవంతుడగు గోకర్ణస్వామికిని 'శశాంకచూడామణి' లభించినది. ఇంతటినుంచి గాంగు లపుడపుడు 'గాంగామలకులోద్భవులే' కాక, 'గాంగామలకులతిలకోద్భవులు' కూడ నగుచు వచ్చిరి; 'నయవినయదయాదానదాక్షిణ్య శౌర్యౌదార్య సత్యత్యాగగుణసంపదలు' వారి నిక విడువలేదు.

గాంగశకము ౨౨౧-వ సంవత్సరమునుండి ఒక శాసనమునందలి యక్షరములు పెద్దవిగను, వేఱొక శాసనమునందలివి చిన్నవిగను, ఇంకొక శాసనమునందలివి పొంకముగను, మఱియొక శాసనమునందలివి కొంకిరిగను ఉండిన నుండవచ్చును గాని ఒక వంద సంవత్సరములపాటు లిపి మాత్రము ఎక్కువ గొప్పమార్పు కనబడునంతగ పరిణామమును జెందియుండలేదు — అట్లని మార్పే చెందలేదనికాదు. ఈ కాలపువే దేవేంద్రవర్మ శ్రీకాకుళము[12], దేవేంద్రవర్మ బెంగుళూరి[13] శాసనములు. రెండిటిలోను రాజుపేరొక్కటియేయైనను తండ్రులపేరులు వేఱు; మొదటి శాసనపు దేవేంద్రవర్మ తండ్రి అర్జునవర్మ;[14] రెండవశాసనపు దేవేంద్రవర్మతండ్రి రాజేంద్రవర్మ. ఈ రెండు శాసనములలో ప్రశస్తియందు తత్పూర్వశాసనప్రయుక్తములయిన విశేషణపదసమాసాదులు చాల లేకపోయినను 'గోకర్ణస్వామిన శ్చరణ కమలారాధనైకతత్పరః' అను క్రొత్తవిశేషము కలదు. అంతియగాక యిందు 'గాంగచరణ యుగల' మునకు 'వర'త్వ మబ్బినది. కాని శ్రీకాకుళముశాసనమున గాని, అంతకు పూర్వపు శాసనములయందుగాని గాంగరాజులకు లేని 'కుశల'త్వము బెంగుళూరిశాసనమున దేవేంద్రవర్మకు లభించుట గమనింపదగిన విషయము. ఈ శాసనములు రెండిటిలోను గూడ గాంగశకవర్షములు లేకపోవుటవలన ప్రశస్తి ననుసరించియు, లిపి లేఖకోత్కీర్ణక నామముల ననుసరించియు వాటి స్థానమును నిర్ణయింపవలసి యుండును.

౨౨౧నాటి శాసనప్రశస్తియందువలె నీ రెంటియందు గాంగరాజగుణాభివర్ణనము కానరాకపోవుటచేత నివి యాశాసనమునకు పూర్వపు వగునేమో యనుశంక కలుగవచ్చును కాని యాశాసనమునలేని నూతన

12. Ibid. Vol. VII, p. 192 ff; Cp no. 7 of 1918-19.

13. Ep. Carn, Vol. IX, Bn. 140.

14. గౌనర్మెంటు శాసనశాఖవారీనామమును తప్పుగ రాజేంద్రవర్మయని చదివిరి.

విశేషము లిం దుండుటచేత నివి దానికి తరువాతివేయని నాయుద్దేశము. ౨౨౧-వవత్సరపు శాసనమునకు దరువాత గాంగశకము నిచ్చిన మొదటిశాసనము ౨౫౪నాటి దేవేంద్రవర్మది[15]. ఈ దేవేంద్రవర్మ గోకర్ణచరణకమలారాధనతత్పరుడు కాకపోయినను 'కుశలి' యే. ఇతడే కాదు, ఇంతటినుండి గాంగభూపాలు రెల్లరును గుశలులే. అందువలన 'కుశల' రహితమయిన శ్రీ కాకుళశాసనము ౨౨౧ నాటి శాసనమునకు తరువాతిదియు, ౨౫౪ నాటి శాసనమునకు పూర్వపుదియు నన్నది ధ్రువము. ఇక దేవేంద్రవర్మ బెంగుళూరిశాసనము ౨౫౪ నాటి శాసనమునకు తరువాతికి గొనిపోవలెనా, ముందుంచవలెనా యనునది ప్రశ్న.

ప్రశస్తియందు నూతనముగ జేరిన క్రొత్తపదములనుబట్టి శాసనపూర్వ, పరత్వములు నిర్ణయింతమన్న నీబెంగుళూరిశాసనమున 'కుశలీ 'పదముతక్క క్రొత్త దేదియు లేదు. ఈపదము ౨౫౪ నాటి దేవేంద్రవర్మ శాసనమునందును ఉండుటచేత ఈధేవేంద్రవర్మ కాదేవేంద్రవర్మ పూర్వుడా, తరువాతివాడా యని యాలోచింపవలెను. ప్రశస్తి ననుసరించి కాక లేఖకోత్కీర్ణకనామముల ననుసరించి చూచినను ఈప్రశ్న పరిష్కారము కాదు. ఏలయన, దేవేంద్రవర్మ శ్రీకాకుళ శాసనపు లేఖకోత్కీర్ణకులు సర్వచంద్ర శ్రీ సామంత, శ్రీసామంతఖండిమల్లులే రాజేంద్రవర్మకొడుకు దేవేంద్రవర్మయొక్క గాంగశకము 3౧౦ నాటిశాసనమునకును[16] లేఖకోత్కీర్ణకులు. రాజేంద్రవర్మకొడుకు దేవేంద్రవర్మయొక్కయు, గాంగశకము ౨౫౪ నాటి అనంతవర్మకొడుకు దేవేంద్రవర్మయొక్కయు శాసనములందు ఉత్కీర్ణకుడుగ గానవచ్చు శ్రీ ఖండవిలి, ఖండిశ్రీసామంతులును ఖండిమల్లుడు నొక్కరేయని నాయుద్దేశము. లేఖకోత్కీర్ణకు లిట్లు ఒక్కరుగనే కనబడుట వలన పూర్వోక్తశాసనదాత లెల్లరు చాల దగ్గఅసంబంధము కలవారనిమాత్రమే నిర్ణయింపగలముకాని అంత కెక్కువగ వారి పూర్వ, పరత్వములను నిర్ణయింపజాలము. లిపినిబట్టి చూచినచో స్థూలముగ శాసన మీ శతాబ్దికి, లేక యీకాలమునకు జెందినదనగలము కాని, దాని ముంవు వెనుకలను నిర్ధారింపలేము. ఇక మిగిలి తోడ్పడినచో ఆయాశాసనదాతల జనకనామసామ్య మొక్కటే తోడ్పడునది. ఈసామ్యము ననుసరించియే గాంగశకము 3౧౦ నాటి దేవేంద్రవర్మయు, బెంగుళూరుశాసనపు దేవేంద్రవర్మయు నొక్కరే యగుదురని తెలుచున్నది. కావున బెంగుళూరు శాసనపు దేవేంద్రవర్మ పైగాంగశాసన పట్టికయందు గాంగశకము 3౦౪ నాటి అనంతవర్మకుదరువాత జూపబడినాడు.

15. Ind. Ant., Vol. XVIII, p. 143 ff.
16. Ep. Ind., Vol. XVIII, p. 311 ff.

గాంగశకము ౨౫౪ నాటి అనంతవర్మ సూనుడగు దేవేంద్రవర్మకాలమున నుండి గాంగధరణీధవులు 'ధ్వస్తారాతికులాచలు' లైరి. ఈవిశేష మొక్కటియే యీశాసన ప్రశస్తియందు నూతనముగ బొడకట్టునది. ఈ ప్రశస్తినే ౨౫౪ నాటినుండి గాంగనృపతులోకవందసంవత్సరములపాటు తమశాసనములయందు వాడుక చేయుచువచ్చిరి. ఈవందసంవత్సరముల కాలములో ప్రశస్తియందు వచ్చిన చేర్పు 'సితకుముదకుందేంద్వవదాతయశు'లను విశేషణవాక్యమొక్కటే. ఇది మొదట గాంగశకము ౩౦౪ నాటి రాజేంద్రవర్మతనయుడగు అనంతవర్మదేవు శాసనమునను[17], గాంగశకము ౩౫౧ నాటి దేవేంద్రవర్మ తనయుడగు సత్యవర్మశాసనమునను కనబడును. ఈ విశేషణ వాక్యము 'సితకుముదకుందేంద్వవదాతదిగ్దేశవినిర్గతయశు'లనురూపమునను (గాంగశకము ౩౧౦ నాటిశాసనము, వజ్రహస్తదేవు శాసనము[18]), 'సితకుముదకుందేంద్వవదాతవినిర్గతయశు'లను రూపమునను (దేవేంద్రవర్మ కొడుకు అనంతవర్మ శాసనము) ౨౫౪ కు తరువాతిగాంగశాసనములయందు కానవచ్చుచున్నది.

గాంగశకము ౨౫౪ మొదలు ౩౯౬ వఱకు గల శాసనములలో ఇదివఱకు తెలిపిన వానికంటె ప్రశస్తివిశేషము లేవియు లేవు. గాంగశకకాలమును దెలుపని [illegible] శాసనములు - (౧) దేవేంద్రవర్మ తనయుడయిన అనంతవర్మదేవు, (౨) వజ్రహస్తదేవులవి - ఈ కాలమునాటివి. ఈ రెండుశాసనములయందలి ప్రశస్తులునుగూడ గాంగశకము ౩౧౦ నాటి శాసనప్రశస్తివలె పరిణతి చెందినవే. అందువలన వీటిని ౩౧౦కి బిదప నెక్కడ బెట్టినను పెట్టవచ్చును. ఇంతకన్న వీటి స్థానమును సూక్ష్మముగను, నికరముగను నిర్ణయించుటకవకాశము లేదు. ఇక లిపినిబట్టి చూచినచో,

17. Ibid, Vol. III, p. 17 ff.

శ్రీ రాళ్లభండి సుబ్బారావుగారు ఈయనంతవర్మదేవుది గాంగశకము ౨౭౪ నాటి శాసన మింకొకటి బయలుపడినట్లు వ్రాయుచున్నారు (చూడుడు: కళింగసంచిక, పుట. ౫౧౬; J. A. H. R. S., Vol. Vi, p. 196). ఈ శాసనమును గౌనర్మెంటుశాసనశాఖవారు తమ ౧౯౧౭-వ, ౧౯౨౪-వ సంవత్సరముల నివేదికలలో వరుసగా ౧౩౬-౧౩౭, ౯౬-౯౭ పుటలలో విమర్శించినట్లు శ్రీ సుబ్బారావుగారు వ్రాసినారు కాని ఆనివేదికలయందలి యాపుటలలో ఎంతవెదకినను ౨౭౪-వ గాంగ శకమునాటిశాసనము దొరకలేదు.

శ్రీ సుబ్బారావుగారు కళింగసంచికలో రాజేంద్రవర్మకొడుకు అనంతవర్మ (గాంగశకము ౩౦౪, (?)౨౭౪ నాటివాడు)ను గుఱించి వ్రాయుసందర్భమున నమిలనుగుఱించి తెలిపినవిషయము లన్నియు శ్రీ కొబ్బూరి వేంకటానందరాఘవరావుగారు తమ 'కళింగము, ఎలమంచిలి' అను వ్యాసమున దెలిపినవే; ఎక్కువగ దెలిపినది దండిమహాకవి 'కొంతకాల మాతని (జయసింహుని) యాస్థానకవీశ్వరు' డన్న విషయము. కాని వారు దీనికి ప్రమాణము నిచ్చియుండలేదు!

18. Ep. Ind., Vol. III, p. 220.

నాగరి, తెలుగువర్ణసంకరము దేవేంద్రవర్మ కొడుకు సత్యవర్మ శాసనమున నెక్కువ. దేవేంద్రవర్మకొడుకు అనంతవర్మదేవు, వజ్రహస్తదేవుల శాసనములయందును ఈ నాగరాక్షరాధిక్యము కనబడుచుండుటచేతను, పూర్వోక్తప్రశస్తిపరిణామాధారమునను పై పట్టికయందు అనంతవర్మదేవు, వజ్రహస్తులు ౩౫౧ నాటి దేవేంద్రవర్మ కుమారుడయిన సత్యవర్మకు బిదప జూపబడినారు.

ఇక నిచ్చట నాలోచింపవలసినది అనంతవర్మదేవుకుమారుడు దేవేంద్రవర్మ శాసనమొకటి కలదు. ఇతని శాసనము[19] 'ఏకపంచాశ[త్ *]'నాటిది; కాని దీనిని వ్యాఖ్యాసమేతముగ బ్రకటించిన ఫ్లీటుదొరగారు లిపిరీతినిబట్టియు, రాజనామసామ్యమునుబట్టియు ౨౫౪ నాటి దేవేంద్రవర్మయు, నితడు నొక్కరే యగుదురనియు, శాసనకాలము ౨౫౧ అనుటకు ౫౧ అని పొరపాటున తప్పు వ్రాయబడిన దనియు వ్రాసిరి[20]. కాని ఫ్లీటు దొరగారు వ్రాసినట్లు ౨౫౧ కూడ కాదని, ౩౪౯ అగునని నాయభిప్రాయము. శాసనకాలము తప్పుగ వ్రాయబడిన దనుటకు

19. Ind. Ant., Vol. XIII, p. 273 ff.

20. Ibid, p. 274.

కాని శ్రీసుబ్బారావుగారుమాత్రము శాసనకాలము తప్పను ఫ్లీటుదొరగారినిర్ణయము నంగీకరింపరు. వారి మతమున నిది గాంగశకము ౫౧ నాటిదనే! ఈదేవేంద్రవర్మ గాంగశకము ౩౯ నాటి ఇంద్రవర్మకు దరువాత రాజ్యమునకు వచ్చినవాడేకాక అతనికుమారుడుకూడనట!! (చూడుడు: కళింగసంచిక, పుట. ౫౦౦; J. A. H. R. S., Vol. VI, pp. 73-74.) వా రట్లూహించుటకు గలకారణము లివి: "(ఈ) శాసనమును ప్రకటించిన డాక్టరు ఫ్లీటు అక్షరముల పోలికలనుబట్టియు, గాం. శ. సం. ౨౫౪ లో ఒక దేవేంద్రవర్మ యుండుటం బట్టియు ఈదేవేంద్రవర్మకూడ అకాలపువాడే యని యూహించెను. కాని లిపిపరిశీలన బాగుగా చేయగా అది బహుప్రాచీనతమమయినదని తేలుచున్నది. మరియు ఈశాసనముకూడ నంద ప్రభంజనవర్మ క్రీ. శ. ౫ - వ శతాబ్ద ప్రారంభము)శాసనముతోపాటు దొరకుటవల్లను, శాసనమున అక్షరములతో గాం. శ. ౫౧ అని వ్రాయబడుట చేతను ఇది ఆకాలపుదేకాని దరిమిలాది కానేరదు."

"On Paleographical and Synchronistic grounds, the learned Scholar (Fleet) identified this king with his name sake successor who ruled in 254 G. E. but since this grant was found along with others of very early date and since the date of the grant is given clearly in words and since the alphabet of this grant is archaic Telugu of about the middle of the 6th Century A. D. it is not correct to identify the donor of this grant with his name sake successor who lived two centuries after him."

ఏమి టీతర్కము? గాంగశకము ౩౯ నాటి ఇంద్రవర్మశాసనలిపిని మొదట పదవశతాబ్దినాటి దన్నారు! దేవేంద్రవర్మ శాసనలిపిని ఆఱవశతాబ్దినాటి దన్నారు!! ఈ రెండుశాసనములందలిలిపిని — శాసనలిపిని తెలిసినవారే కానక్కరలేదు — సర్దుతో పరిశీలించినవారయినను అట్లనబోరు. ఇట్టివ్రాతలు పత్రికప్రతిష్ఠకేకాక వ్యాసకర్త ప్రతిష్ఠకును భంగమును దెచ్చునవి.

సందియము లేదు. అట్లయిన నీదేవేంద్రవర్మ ఎప్పటివాడని విచారించుటలో ఫ్లీటుగా రనినట్లు కేవలము లిపిరీతి, నామసామ్యములే కాక ప్రశస్తికూడ నెక్కువగ తోడ్పడునని, ప్రశస్తిపరిణామ మితరవంశముల విషయమున నెట్లులున్నను ఈ కళింగగాంగులవిషయమునమాత్ర ముపేక్షింపరానిప్రమాణ మని ఇంతవఱకు జేసిన చర్చననుసరించియే తెలియుచున్నది. ఈ శాసనప్రశస్తియందు కళింగనగరము 'అమర పురానుకారిణి' యనియు, గోకర్ణస్వామి 'శశాంకచూడామణి' యనియు నభివర్ణింపబడుటచేత నిది గాంగశకము ౨౨౧కి పూర్వపుది కానేరదు. శాసనదాత 'కుశలి' యగుటచేత ౨౨౧-కి తరవాతిదికూడను. 'సితకుసు దకుందేంద్వవదాతయశ'త్వముచేత నిది ౨౫౪ కు తరువాతి దనియు స్పష్టమగుచున్నది. ఇక నీ'సిత ...యశ'త్వము ౩౦౪ నాటి శాసనమునందుండుటచేత నిది దానికి పూర్వపుది కాని, తరువాతిది కాని కావలెను. ఇది ౨౫౪ నాటి శాసనమునకు తరువాతి దనుటకు ఈపైనిపేర్కొనినవాని నన్నిటిని మించినది వేఱొకప్రమాణము కలదు. అది శాసనకాలపరిభాష. మన కింతవఱకు దొరకిన ఇంద్రవర్మ మొదటి శాసనకాలము 'ప్రవర్ధమాన సం. ౩౯' అని తెలుపబడినది. మనకు దొరకిన తరువాతి శాసనముగు హస్తివర్మ నర్సింగపల్లిశాసనమున ఈ కాలమే 'ప్రవర్ధమానవిజయరాజ్యసంవత్సరాః ఏకోనాశీతి' యని పేర్కొనబడినది. గాంగశకము ౨౫౪ వఱకు గలహస్తివర్మతరువాతి గాంగనృపాలురెల్లరు నతనినే అనుసరించి తమ శాసనకాలమును 'ప్రవర్ధమానవిజయరాజ్య సంవత్సరము'లలో దెలుపుచువచ్చిరి. ఈ శకకాలపరిభాష ౨౫౪ కు తరువాతినుండి మారిపోయినది. మన దేవేంద్రవర్మ తన శాసన కాలమును 'గాంగేయవంశప్రవర్ధమానవిజయరాజ్యసంవత్సర మేకపంచాశ[త్ *]' అని తెలుపుట వలన నితడు ౫౧ నాటివాడు కాడుకదా, ౨౫౪ నాటివాడుకూడ కాదని స్పష్టపడుచున్నది. 'గాంగేయవంశప్రవర్ధమానవిజయరాజ్యసంవత్సరము' లను కాలపరిభాష గాంగశకము ౩౦౪ నాటినుండి యారంభము. అందువలన మన దేవేంద్రవర్మ నిజముగా గాంగశకము ౩౦౦లకు తరువాతివాడు, అనగా ౩౦౪ నాటి శాసనదాతతండ్రితరమువాడు కాని, శాసనదాతతరువాతితరమువాడు కాని అగును. ౩౦౪ నాటి శాసనము రాజేంద్రవర్మ కొడుకుఅనంతవర్మది. ౩౯౨ నాటిశాసనము[21]

---

21. Cp. No. 13 of 1917-18.

ఇది యింతవఱ కెక్కడను ప్రకటితమయినట్లు కానరాదు. కాని శ్రీసుబ్బారావుగారిది బీహార్ అండ్ ఒరిస్సా రీసర్చిపత్రికల్లో (Vol. XII, p. 101) ప్రకటితమయినట్లు వ్రాసిరి (చూడుడు: J.A.H.R.S., Vol. VI, p. 197, foot note, no. 45). ఈశాసన మాసంపుటము నెన్నిమారులు తిరుగవేసినను నాకంటబడలేదు. ఇట్లు తప్పుప్రమాణము లిచ్చుచున్నచో నేమిగతి? కళింగసంచికలోకూడ (పుట. ౫౨౨) ఈ తప్పుప్రమాణమునే యిచ్చినారు!

అనంతవర్మకొడుకు రాజేంద్రవర్మది. ఈ రాజేంద్రవర్మతండ్రి ౩౦౮నాటి అనంతవర్మయే యయినచో — గాంగశకవత్సరములు క్రమముగా వచ్చుటవలనను, ౩౦౮కు, ౩౮౨కు నడుమ నెక్కువ యంతరము లేనందువలనను — అట్లనుట కవకాశము కలదు— దేవేంద్రవర్మ ౩౦౮ కు తరువాత గా, ౩౮౨ కు తరువాతగాని రావలసియుండును. 'ఏకపంచాశ[త్ *]' అని శాసనము నందే యుండుటచేత అతడు ప్రాయికముగ ౩౫౧నాటివాడు కావలెను. అట్లేయయినచో దేవేంద్రవర్మ, సత్యవర్మ[22] లిరువురి శాసనములు నొక్కయేటి వగుటయేకాక ఇరువురునుగూడ నాయేటసంభవించినసూర్యగ్రహణము నిమిత్తమునసే దానము చేసిన వారగుచున్నారు. ఆ యేట రెండు సూర్యగ్రహణము లున్నవని, అందు మొదటి సూర్యగ్రహణమునిమిత్తమున దేవేంద్రవర్మయు, రెండవ సూర్యగ్రహణమునిమిత్తమున సత్యవర్మయు దానము చేసియుందురని చెప్పి యాయ సందర్భమును తొలగించుకొనవలసియుండును. అట్లుకాక యిచ్చిన శకకాలమును 'గాంగేయవంశప్రవర్ధమానసంవత్సర [శతత్రయ*]మేక(కో) [న*] పంచాశ [త్ *]'

22. Ind. Ant., Vol. XIV. p. 10.

శ్రీసుబ్బారావుగారు ఈసత్యవర్మనుకూడ గాంగశకము ౫౧ నాటి వానిసే చేసినారు! (చూడుడు: "Since the date of the king's grant is stated in words to be G. E. 51, 'Gangeya-vamsă Samvatsara Satana mekapanchasat' Dr. Fleet's theory that it should be read as 351 G. E. cannot be accepted especially in view of the fact that the inscription contains several grantha and prakrit words of archaic type"—J. A. H. R. S, Vol. VI. p. 77; "దేవేంద్రవర్మ, సత్యవర్మలశాసనములలో ఏకపంచాశ(త్) అని అక్షరములతో తేదీ లివ్వబడినను, డాక్టరు ఫ్లీటు మొదలగువారు వాటిని గాం. సం. లు ౨౫౧ అనియు, ౩౫౧ అనియు చదువవలెనని వ్రాయుట సమంజసముగా లేదు" — కళింగసంచిక, పుట. ౫౦౧). తెలుగున వ్రాసినదానికంటె ఇంగ్లీషున పత్రికలో ప్రకటించినది మరీ అసందర్భముగా నున్నది: ఇంతవఱకు గ్రంథాక్షరములను ఎఱుగుదుము కాని 'గ్రంథ' పదముల నెఱుగము. ఎక్కడివివి? 'గ్రంథాక్షరము'లకే యిట్లు వ్రాసిరికాబోలు. గ్రంథాక్షరములు పడినందున తెలుగుదేశశాసనము పురాతనమయినదట! సంస్కృతగ్రంథములు వ్రాయుటకు తమిళు లుపయోగించులిపికి గ్రంథలిపి యని పేరు. తమిళులతోడి సంసర్గము హెచ్చిన చాలతరువాతికాలమున గాని కళింగశాసనములం దీయక్షరములు పడుట కవకాశములే దన్నది అందఱు నంగీకరించుమాట. అట్టిది అవి కనబడినవి గనుకనే శాసనము పురాతనమైనదని శ్రీసుబ్బారావుగారనుచున్నారు!

ఎపిగ్రాఫియా ఇండికా, ౫-వ సంపుటమునం దిచ్చిన శాసనానుబంధమున కీల్‌హారన్ పండితుడుకూడ ఈశాసనకాలము ౩౫౧ గనే తెలిపినాడు (సంఖ్య, ౬౮౮). అది చూచినయెడల శ్రీసుబ్బారావుగా రట్లు వ్రాసియుండరు. దానినే కాదు శాసనప్రతిబింబములనుగూడ వారు చూచినట్లు తోచదు. ఏలయన, శాసనమున శాసనకాల మిట్లు తెలుపబడినది 'గాఙ్గేయబమ్శ సంబథరశతత్రయైక పఞ్చాసత్' అని. ఫ్లీటుదొరగారి యపపాఠమును ఇండికాశాసనానుబంధమున కీల్‌హారన్‌దొర సవరించినాడు.

అని యించుక సవరణకావించినచో అది ౩౮౯-వ సంవత్సరమయి పైనినుడిచిన యసందర్భమున కవకాశమే లేకపోవును. అందువలన దేవేంద్రవర్మ గాంగశకము ౩౮౯నాటి వాడుకాని, పైరీతిని సమన్వయించుకొనునెడల ౩౫౧నాటివాడుకాని కావలెను.

ఈనిర్ణయమునకు లిపి సాధకమేగాని బాధకముకాదు. గాంగశకము ౨౨౧, ౨౫౮ నాటి శాసనములలోవలెనే యిందును నాగరివర్ణము లచ్చటచ్చట సకృతుగ (చూడుడు: 'అమరపురానుకారిణః','అత్రసీమాలింగాని' అన్నవానిలోని 'అ', 'సచరాచరగురోః' 'భగవతో' అన్నవానిలోని 'గ' మొదలగు వర్ణములు నాగరలిపివి) నుండుటచేత నిది వీని పొడ యేమాత్రమును గానరాని గాంగశకము ౫౧ నాటిది కాదని నిర్ధారణ మగుచున్నది. ఇక నక్షరకుటిలత్వమును పరికించినచో నది ౧౮౫నాటి శాసనమున సూచనగ గనిపించినను మఱియొక యఱువదేండ్లకు బిదప, అనగా ౨౫౮నాటి శాసనమున మఱింత పొటమరించి, ఇంకొక యేబదియేండ్లకు, అనగా ౩౧౦ నాటి శాసనమున బాగుగ ప్రస్ఫుటమయినది. ౨౫౮ నాటి శాసనాక్షరములకు ౩౧౦ నాటి శాసనాక్షరములకు భేదము బాగుగ గోచరించును. ఈమార్పు అనంతవర్మకొడుకు దేవేంద్రవర్మ (౩౮౯ లేక ౩౫౧ నాటిదని తెల్పిన) యీశాసనమున మఱింత పరిపక్వమనది. ఈశాసనమునందలి 'క', 'ఖ', 'చ' 'జ', 'ణ', 'త', 'థ', 'ర', 'శ' వర్ణములు ౨౫౮ నాటి శాసనమునందుకంటె వికాసమును పొందుటచేత అక్షరపరిణామ మీశాసనమునందుకంటె దీనియం దెక్కువగ చూపట్టును.

ఇటుతరువాతదొరకిన గాంగశాసనము[23] గాంగశకము ౩౯౭ నాటి దేవేంద్రవర్మది. ఈశాసనమంతయు నాగరిలిపిలోనే వ్రాయబడినది. గాంగపరిపాలనము కళింగమున నారంభమయినతరువాత రమారమి నాల్గువందల సంవత్సరములకు శాసనలిపిగ తెలుగు అంతరించి, నాగరి దానిస్థాన మాక్రమించినది. లిపిలోవలెనే ప్రశస్తియందును మార్పు కలిగినది. ఈశాసనమునాటికి కళింగనగరము 'అమరపురానుకారిణి' యేకాక 'అనేకదేవకులాకులము'ను, 'ఆకల్పాంతసంకల్పితానల్పజనసంపత్సంశోభిత మహామహిమము' నయినది[24]. గోకర్ణస్వామిప్రసిద్ధసిద్ధతాపసాధ్యాసి

23. Jour. Andh. Hist. Res. Soc., Vol. II, p. 146 ff.

24. ఈశాసనప్రశస్తిపాఠము బ్రహ్మశ్రీ కర్రి సాంబమూర్తిశాస్త్రిగా రిచ్చినదే శ్రీ సుబ్బారావుగారు నిచ్చినారు. శాసనప్రతిబింబములను చదివిచూడగా ప్రకటితమయిన శాసనపాఠమున ప్రమాదము లున్నట్లు తోచినది. పైనిచ్చిన ప్రశస్తిపాఠము ప్రతిబింబమునుబట్టి చదివి నే నేర్పఱుచుకొన్నది. ఈశాసనమునం దిచ్చిన వంశానుక్రమ వివరణమునగూడ శ్రీసుబ్బరావుగారు శ్రీ శాస్త్రిగారితోడనే అనుసరించిరి. నేను ఆక్రమము నంగీకరింపజాలను. శాసనము భూపేంద్రవర్మసూనుడు దేవేంద్రవర్మది. ౧౮, ౧౯, ౧౬ పంక్తులలో నిచ్చిన

తకందరోదరమహేంద్రగిరిశిఖర శేఖరు'డును, 'త్రిభువనమహాప్రాసాదనిర్మాణైక సూత్రధారు'డు నయ్యెను, గాంగులు'గాంగకులచూడామణు'లేకాక 'స్ఫూర్జన్నిజ భుజవ్రజ భ్రాజిత సకల కళింగాధిరాజ్యులు' 'మందానిలవేలాకులకల్లోలజలధిమేఖలావనితలామల యశు'లునయినపుడిక 'ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సర'మునే పేర్కొనిన నేమిగాక ?

౩౫౭కి పిదప గాంగశకము నిచ్చిన శాసనములు రెండే దొరకినవి: ఒకటి ౩౫౦ నాటి అనంతవర్మతనయుడయిన దేవేంద్రవర్మది[25]; రెండవది ౩౫౭ నాటిమధుకామార్ణవదేవుది[26]. ౩౫౦నాటి దేవేంద్రవర్మకాలమున కళింగనగరము అందఱకు 'సుఖరమణీయ'మేకాక 'సుధాధవల ప్రాసాదమాలావిరతలలితలాస్య'మును, 'దుర్దండపండితసకలాలంకృత'ము నయినది. గోకర్ణస్వామికి వట్టి 'మహేంద్రాచలామలశిఖర'మున నేకాక 'కనకశిఖర'మున 'ప్రతిష్ఠ' కలిగినది, ఎంతటిభాగ్యశాలియో. మిగిలినవిశేషణములన్నియు ప్రాతవే. దేవేంద్రవర్మ'దుర్దండపండిత'ఆశ్రయ మెక్కువగుటచేత కాబోలు గీర్వాణ మతిశయించి యతడు 'దేవేంద్రవర్మ' యయినాడు! ఇంతకన్న నీశాసనమున విశేషము లేవియు లేవు. ఇక ౩౫౭ నాటి శాసనమున మహేంద్రాచలము 'కందరోదర'మేకాక 'కందరోదరదరి'కూడ నయినది! ఇక మఱియొక విశేషమేమన, సంప్రదాయవిరుద్ధముగ ప్రశస్తియంతయు శాసనదాతతండ్రికి ముడివెట్టబడినది. అటుపిదపనే శాసనదాతయభివర్ణితుడయ్యెను.

ఇక గాంగశకము నీయని మూడు శాసనములు కలవు: (౧) సామంతవర్మ, (౨) ఇంద్రవర్మ, (3) పృథివీవర్మలవి. ఈ మూడునుగూడ 'శ్వేతకాధిష్ఠానము'ననుండి యొసంగబడినవి. లిపినిబట్టి చూచినచో సామంతవర్మ శాసనము[27] చాల ప్రాచీనపుదిగ గన్పట్టును. ఇది వేంగీ-కళింగ తెలుగులిపిలో వ్రాయబడిన చండవర్మకోమర్తిశాసనమును[28]

శ్లోకము ననుసరించి తెలియవచ్చువంశానుక్రమ మిది: వజ్రి; అతనికొడుకు మారసింహుడు; అతనికొడుకు దేవేంద్రవర్మ.

ఈవిధమయిన వంశానుక్రమము నిచ్చుటకే యవకాశ మున్నదికాని వా రర్థముచేసినవిధమున నిచ్చుటకు వీలు కాన్పింపదు. దీని ననుసరించిచూచినచో మారసింహునికే భూపేంద్రవర్మ యను నామాంతర మున్నట్లు చెప్పవలెను. అనంతవర్మ, దేవేంద్రవర్మ, భూపేంద్రవర్మ లేక రాజేంద్రవర్మ నామములు రాజుల బిరుదములే కాని అసలుపేరులు కావు. భూపేంద్రవర్మ యనునది బిరుదమని, మారసింహు డనునది రాజుయొక్క అసలు పేరని నా యభిప్రాయము.

25. Jour. Andh. Hist. Res. Soc., Vol. III, p. 171 ff.
26. Ibid, Vol. VIII p. 168 ff; Jour. Bi Or. Res. Soc., Vol. XVIII. p. 272 ff.
27. Ep. Ind., Vol. XV, p. 275.
28. Ep. Ind., Vol. IV, p. 142 ff.

౫. హరిశ్చంద్రఘట్టము

౬. హనుమాన్ఘట్టము

౭. ఔరంగజేబు మసీదు

౮. 'టాంగా.' (ఇక్కడి జట్కాకు బదులు.)

బోలియున్నది. ఇంద్రవర్మ, ప్రిథివీవర్మల శాసనములు రెండును నాగరిలిపిలోనే యుండుట చేత వారికి సామంతవర్మకు కాలమున చాల అంతర ముండవలెను. ఇంద్రవర్మ[29], ప్రిథివీ వర్మల[30] శాసనములలో ప్రిథివీవర్మ శాసనలిపియందు చాలపరిణామము కనబడుటచేత పృథివీవర్మ ఇంద్రవర్మకు చాల తరువాతివా డని యూహింపవచ్చును. ఇంద్రవర్మ యొక్కడుతక్క మిగిలిన యిరువురును దాము గంగవంశజులమని చెప్పుకొనినవారలే. సామంతవర్మ 'గంగామలకులాంబరేందు'డు; పృథివీవర్మ 'గంగామలకులతిలకు'డే కాక 'శ్రీకోలాలపురపట్టనకు'డుకూడను. సామంతవర్మ 'స్వభుజబలపరాక్రమాక్రాంతసకలస్వేతకాధిరాజ్యు'డే కాని ఇంద్రవర్మ, పృథివీవర్మలు 'సకలకలింగాధిరాజ్యులు'. ప్రశస్తియందు కళింగనగరపాలకులకును, స్వేతకపాలకులకును భేద ముండుటచేత నిరువురును భిన్నభిన్నశాఖలవారనుట యుచితము. సామంతవర్మప్రశస్తి యిది :

'భగవత శ్చరాచరగురో శ్శకలశశాంకశేఖరస్య స్థిత్యుత్పత్తిప్రలయహేతోః మహేంద్రాచలశిఖరనివాసినః శ్రీగోకర్ణేశ్వరస్వామిన శ్చరణకమలారాధనావాప్తపుణ్యనిచయః గంగామలకులాంబరేందుః స్వభుజబలపరాక్రమాక్రాంత సకలస్వేతకాధిరాజ్యః శక్తిత్రయప్రకర్షానురంజితాశేషసామన్తః పరమమహేశ్వరః మాతాపితృపాదానుధ్యాతః శ్రీసామన్తవర్మా కుశలీ'.

ఇట్లు స్వేతకపాలకులు ముప్వురును గుశలులే. ఇక ఇంద్రవర్మ, ప్రిథివీవర్మల శాసనప్రశస్తియొక్కటే. అది పూర్వోక్తాహ్వాతప్రశస్తిపరిణామమే. వారి వక్కణలందు వచ్చిన పరిణామ మిది : 'ప్రలయ', 'హేతు'వులకు నడుమ 'కారణ'ము వచ్చినది. గోకర్ణేశ్వరుడు 'భట్టారకు'డయ్యెను. కళింగాధిరాజ్యులయిన స్వేతకపాలకులకు 'సామంతచక్ర'ము లభించినది. ఇవియే మొదటి ప్రశస్తియందు లేని విశేషములు. వీరు ముప్వురిలో నొక్కరునుగూడ గాంగశకమును వాడియుండలేదు. ఇక లాంఛనములను పరిశీలించినచో ఇంద్రవర్మ, పృథివీ వర్మల శాసనముద్రికలమీద గాంగుల వృషభలాంఛనమే[31] కన్పట్టును. సామంతవర్మశాసన ముద్రికమీది లాంఛనము పోవుటవలన నతని లాంఛన మేదియైనది తెలియదు. కాని యతనిదికూడ వృషభమే యైయుండవచ్చును.

29. Ep. Ind, Vol. XIX, p; 134 ff; Jour Andh. Hist. Res. Soc., Vol. III, p. 183 ff.

30. Ep. Ind, Vol. IV. p. 198.

31. గాంగశాసనముద్రికలమీద వృషభలాంఛనముతక్క మఱియొకటి కానరాదు. రాజేంద్రవర్మకొడుకు దేవేంద్రవర్మశాసనముద్రికమీదిలాంఛనము ఏనుగు అని హైస్దొరగారు వ్రాసిరి కాని శ్రీ సుబ్బారావుగారు వ్రాసినట్లు అదికూడ వృషభమే యయియుండుననుటకు సందియము లేదు.

స్వేతకరాజధానిగ పాలించిన గాంగులను గుఱించి యింతకంటె మన కెక్కువ తెలియదు.

కళింగనగరమునుండి పరిపాలించిన గాంగ మహారాజు అనంతవర్మ మందసా శాసన[32] మింకొకటి కలదు. ఇది గాంగచరిత్రకారులకు ఒక 'కొఱకరానికొయ్య'. ప్రశస్తి పూర్వ గాంగప్రశస్తి; శాసనకాలము శకవర్షము లందు [illegible] తెలుపబడినది: 'సకాబ్దనవ సతకసప్తరసమత' అని. దీనిని సంస్కరింప నిది 'శకాబ్దే నవశతకసప్తరస - మితే' అని యగును. శాసనశాఖవారు దీనిని శకవర్షము ౯౭౬ దిగ గణించి ఇది శకము ౯౮౦ లో సింహాసన మెక్కిన వజ్రహస్తునిదని నిర్ణయించినారు[33]; శ్రీగోడవర్తి రామదాసుగారు 'సప్త', 'రస' పదములకు శాసనమున స్థానసంఖ్య తెలుపనికారణమున ఏకస్థాన సంఖ్యలుగనే గైకొని రెండిటిని కలిపి (౭ + ౬ = ౧౩) పదుమూడుచేసి శాసన కాలము శకవర్షము ౯౧౩ అని, యిది పూర్వోక్తవజ్రహస్తునికి చాలపూర్వపుదని నిర్ధారణచేసిరి[34]. శ్రీరామదాసుగారి నిర్ణయమును కాదన్నవార లింతవఱ కెవ్వరును లేరు. ఈవిధమున నీశాసనము వాదప్రతివాదకారణ మయినది. దీనినిగుఱించి మఱి యొకప్పుడు చర్చించెదను. నాయుద్దేశము కూడ ఇది దేవేంద్రవర్మమధుకామార్ణవునికి బిదప సింహాసనమునకు వచ్చిన పూర్వోక్త వజ్రహస్తుని దనియే. కావున. నీవ్యాసమున నీశాసనమునుగుఱించి చర్చింపబనిలేదు.

పూర్వగాంగశాసనదాతల యనుక్రమ మొకరీతిగ పైవిధమున నిర్ణయింపబడినను అనుస్యూతము గు పూర్వగాంగవంశానుక్రమము నేర్పఱుచుట కింకను సాధ్యము కాదు. అయినను వారి శాసనములయం దీయబడిన తరముల ననుసరించియు, శాసన దాతల జనకనామముల సామ్యము ననుసరించియు గాంగశకకాలవత్సరముల ననుసరించియు వారికి గల పరస్పరసంబంధ సన్నిహితత్వములను ఈ ప్రక్కపుటయందు చూపిన విధమున దెలుపవచ్చును.

ఆపథకమును తిలకించినచో గనబడు విశేషము లివి: మన కింతవఱకు దొరకిన పూర్వగాంగశాసనముల ననుసరించి చూచినచో ఇప్పటికి మూడవవాడుగ దెలియవచ్చిన గాంగభూపతి దానార్ణవుడనదగు ఇంద్రవర్మ. అనంతవర్మ చోడగంగుశాసనమునుబట్టి చూచినను దానార్ణవుడు మొదటి గాంగరాజుల లో నొకడు — వీరసింహునిద్వితీయకుమారుడు. అన్నగారగు కామార్ణవుడు - సంతాన

32. Cp. no. 12 of 1917-18; Jour. Bi. Or. Res. Soc., Vol. XVII, p. 175 ff.

33. Ep. Rep. for 1918, p. 138.

34. Jour. Bi. Or. Res. Soc, Vol. XVII, p. 175 ff.

పూర్వగాంగుల పరస్పర సంబంధ, సన్నిహితత్వములను దెలుపు పథకము

(౩౯) ఇంద్రవర్మ

(౭౯,౮౦) హస్తివర్మ

(౮౭,౮౭,౯౧,౧౨౮) ఇంద్రవర్మ — దానార్ణవుడు

(౧౩౭,౧౩౮,౧౫౪) ఇంద్రవర్మ — గుణార్ణవుడు

(౧౮౩, ౧౮౪, ౧౯౫) దేవేంద్రవర్మ — దేవేంద్రవర్మ

అర్జునవర్మ   అనంతవర్మ   అనంతవర్మ   అనంతవర్మ (౨౦౪)   జయవర్మ

దేవేంద్రవర్మ   దేవేంద్రవర్మ (౨౫౪)   నందవర్మ (౨౨౧)

రాజేంద్రవర్మ   రాజేంద్రవర్మ

అనంతవర్మ   అనంతవర్మ   అనంతవర్మ (౩౦౪)   దేవేంద్రవర్మ (౩౧౦)

దేవేంద్రవర్మ   దేవేంద్రవర్మ   దేవేంద్రవర్మ (? ౫౧)   రాజేంద్రవర్మ (౩౪౨)

అనంతవర్మ   సత్యవర్మ (౩౫౧)

వజ్రహస్తుడు   ఇంద్రవర్మ

భూపేంద్రవర్మ

దేవేంద్రవర్మ (౩౯౭)

అనంతవర్మ   అనంతవర్మ

దేవేంద్రవర్మ (౫౨౦)   మధుకామార్ణవుడు (౫౨౬)

విహీనుడయిన కారణమున గావచ్చును — ఈ దానార్ణవునికే పట్టముకట్టెను. చోడగంగు శాసనములం దభివర్ణితమయినది దానార్ణవ వంశావతారక్రమమే. పూర్వ గాంగశాసన దాత లెల్లరుకూడ దానార్ణవుని (ఇంద్రవర్మ) సంతతివారుగనే కనబడుదురు. పూర్వగాంగ శాసనదాతలలో నింతవఱకు మొదటివాఁడుగ దెలియవచ్చిన ఇంద్రవర్మ రాజధాని దంతపురము. అనంతవర్మచోడగంగుశాసనముల ననుసరించి మొదటి కామార్ణవుని (దానార్ణవుని అన్నగారు) రాజధానియు దంతాపురమే (దంతపురము). పిదపనే 'నగరము' లేక 'కళింగనగరము' గాంగభూపతులకు రాజధాని యైనది. పూర్వగాంగులలోని మొదటి ఇంద్రవర్మకు తర్వాతివారికందఱకు 'కళింగనగరమే' రాజధాని యైనట్లు పూర్వగాంగశాసనములు విశదపఱుచుచునేయున్నవి. ఈ సాదృశ్యముల ననుసరించి పూర్వగాంగశాసనములవలన నభివ్యక్తమయిన గాంగభూపతులు అనంతవర్మచోడగంగుశాసనములం దతనికి పూర్వులుగ నభివర్ణితులయిన వారలే యని నిర్ణయించుట సాహసము కానేరదు. కాని, అనంతవర్మచోడగంగు పూర్వుల నందఱను పూర్వగాంగశాసనములందు గుర్తించుటకును, పూర్వగాంగశాసనములనుబట్టియే పూర్వగాంగులయొక్క అనుస్యూతవంశావతారక్రమము నేర్పఱుచుటకును ఇంకను వారివి చాల శాసనములు - అతుకులు కలుపవలసినవి - దొరకవలసియున్నది. వాటికొఱకు చరిత్రాభిమాను లెల్లరు కృషిచేయుట ఆవశ్యకము.

3

ఏయెలసంజచీకటుల కిల్లగు జీబుగుబుళ్ల మాయమా
 పోయగపుంబువుంజెలుల చూపుల పిచ్చి విరాళి జెందెనో!
బోయ పడంతులన్ జెనకి, పొత్తుల ప్రీలిన నీలికొప్పులం
దూయెల లూగు, వన్యకుసుమోజ్జ్వలబంధము లుచ్చివాయువుల్.

ఈపవమానవీచికల కెక్కడికో బరువెత్తు భావ పు
ష్పాపచయాలసార్ద్రహృదయమ్మున, నేసుఖసౌధశయ్య, నీ
పూపనిగారపున్ వయసుపోడుము లల్లన విచ్చు, క్రొత్తరా
రాపిళులందు, కందు మధురత్రపలన్ వల పొల్కబోసెదో!

కలకల నీవునవ్వినవికాసము, జల్లున తీపె ప్రాతరు
జ్జ్వలతలిమాలవేగునను; చక్కనినీముఖశోభగాంచ నే
వలసల బోయెదన్ గగనవాహినితీరము లంట, చుక్కపూ
వులపొదలంట, దిక్కులకవుంగిలి నింగిచెరంగు లంటుచున్.

పయనమువేళ నీవుభయపక్షనిరంకుశశర్వరీహృదా
శయనిభృతప్రచారముల జార్చితి వాలికచూపు, లే, హిమా
లయమయి, గడ్డగట్టితి జ్వలచ్ఛశితారలసానుభూతు, లా
పయి, ప్రణయప్రభాతమయి, పర్విడవా సతి, నిర్దయానిశల్?

పండినవెన్నెలన్ గగనభామిని, శారదమేఘమాలికా
ఖండములందు డాచినవికాసము, పూసినచల్వగందమై
గండతలాల నిగ్గు లొలుకంగ, వియోగవిహాయసాధ్వముల్
రెండవచందురుంబలె తరింతు, వరింతు నిరీక్షణాయతుల్.

నాకయి నవ్యమోహఋతునాట్యము సేయు వసంతపుత్రి మా
ధ్వీకలకంఠగీతికలదేలు సరాగము చేదు చేదుగా,
చీకటిరేల, నీలసరసీకుముదాంతనిబద్ధచంద్రరే
ఖా కిలికించితమ్మయి, సుఖమ్మిడు నీచిరుపాట నాయెదన్.

గుసగుసలాడె, స్వర్గవనకుంజగృహమ్ముల తారకాతతుల్
ఇసుకల నింకి పెందరగ లీడిగిలంబడె వేల్పుటేటిలో
విసివి, విరాళి, కంఠమురివేసికొనన్ బ్రతిమాలి జాలి నే
కొసరగ హేమకుంతలనిగూహనమున్, ముదిసంజ క్రొత్తడిన్.

వెన్నెలచీరె లూని పలవింతు బయళ్లను, తూర్పుకోనలో
కిన్నెరలాని రాగ మొలికింతు వుషస్సుల; నీలకుంతలా
చ్ఛన్నతమోవితానముల సన్నగ బెళ్కెడు కల్కిచూపులన్
ఎన్నటికో తెగించి, పులకించి, తళుక్కున పల్కరించుటల్ !

నిలువున నీవు మేఘములనీడల, నింద్రధనుర్విచిత్రకాం
తుల మణితోరణాల తమితో దయసేసితివేని, స్వర్గవీ
థుల పలికింతు ప్రేమఫణితుల్, సురకన్యలు పుల్కరింప, భూ
తలి కెలయింతు హర్షరసధారల, కావ్యలతన్ ఫలించెదన్.

నీపడకింటిజాలక మణీరమణీయరుచి ప్లుతమ్ములై
చూపులు నీకటాక్షసుమమాలలు నాదెస విచ్చునో సఖీ!
పాపము! నావిశీర్ణతృణపర్ణకుటీరములో, వసంతల
క్ష్మిపునరాగమోత్సవనిమిత్తము స్వాగతతోరణమ్ములై.

నీచెక్కిళ్లను గారువెన్నెలలు మున్నీరైన, తత్పాండువీ
చీచాంచల్య పవిత్ర ఖేలనములన్ శ్రీవిష్ణు వాడేను, ప్రా
చీచైతన్యము లీగు నీయధరగోష్ఠీస్మేరతాంబూలరే
ఖాచిద్భోగవిలాసినై, లసదుషఃకల్యాణముల్ పాడుదున్.

దూరమునుండి నీవడవితోటలతావులు కొండవాగులై
పారెడు మర్మగానముల బాంధవముల్ నినదింతు నాయెదన్;
తారెడు సంజదీపుల పదమ్ముల ముద్దిడుదూరవారిధీ
తీరసువర్ణమేఖలల తీయనిగల్గల లూచు నీకలల్.

నీకు ప్రదక్షిణల్ సలిపి నేడిపె, దక్షిణవాయువీచికల్
ప్రాకెడు నామెయిన్ చనవుపాటున చందనవాటి చల్వలై;
రాకలవాకలై భువి గరంచెడు ద్రావిడగీతు లిది, నీ
వాకిలివాలునే విరహవహ్నివిరాళములైన యూరుపుల్.

నీ వాంధ్రావతి కేగుదేర మగుడన్, నిర్యన్నదీగర్భవా
ణీవాచాలతరంగ ఘోషముల వర్ణింతున్, శరచ్చంద్రకే
ళీవాల్లభ్యవిలోకనావళి నివాళింతున్, హృదంతానురా
గావేగమ్ముల పాలపొంగులగు-నీయాహ్వానసంరంభముల్.

విష్ణుకుండి వంశము

లాంఛనము, నాణెములు

భావరాజు వేంకటకృష్ణరావు

విష్ణుకుండీయుల మహాలాంఛనము సింహ మని తెలియుచున్నది. రెండవ మాధవవర్మయొక్కయు, మూడవ మాధవవర్మయొక్కయు ఈపూరు శాసనపు ముద్రికలపై 'శ్రీమాధవవర్మా' యని శుభాంకితము మాత్రము గానవచ్చును గాని, సింహలాంఛనము గానరాదు. ఒకవేళ పొలమూరిశాసనపు ముద్రికపై నా లాంఛన ముండెనేమో తెలియదు. చరిత్రకారుని దురదృష్టవశమున నాముద్రిక పగిలిపోయి యెచ్చటనో జారిపోయినది. రామతీర్థం, చిక్కుళ్ళశాసనపు ముద్రికలపై సింహలాంఛనము స్పష్టముగ గానవచ్చుచున్నది. సర్వాంగసుందరమైన సింహము, కుడివైపునకు తిరిగి, కుడిముందుపాదమును ఎత్తి నఖములను విప్పియున్నట్లు ముద్రికపై ఉబ్బెత్తుగా పోతపోయబడియున్నది. ఆ సింహము నోరు తెఱచికొని యున్నది. దానికి రెండు శోకలు గానవచ్చుచున్నవి.[1] ఈ సింహలాంఛనము బౌద్ధసంప్రదాయ సిద్ధమైనది.

విష్ణుకుండీయుల నాణెములపై గూడ నీ సింహలాంఛనమే గానవచ్చుచున్నది. అనకాపల్లికి సమీపముగానున్న శంకరం[2] గ్రామముచెంతనున్న బొజ్జన్నకొండ, యెత్తికొండలపై గానబడిన బౌద్ధనిర్మాణావశేషములను వెలికి దీసినపుడు అచ్చట కొన్ని రాగినాణెములు, బంగారునాణెములును దొరకియుండెను. వాటికి ముందువైపున సింహమును, వెనుకప్రక్కను కలశమును చిత్రింపబడియున్నవి.[3] సర్ వాల్టరు ఎలియటు వాటిని పరీక్షించి యవి పల్లవులనాణెములు గావలయునని అభిప్రాయమిచ్చెను. రాయబహాదూర్ వెల్వకుడి వెంకయ్యగారు ఆయభిప్రాయమునే అంగీకరించుచు, చాళుక్య కుబ్జవిష్ణువర్ధనుడు ఆంధ్రదేశమును జయించినతరువాత పల్లవులనాణెములను తననాణెములక్రింద మార్చి యుండవచ్చునని నిశ్చయించిరి.[4] పల్లవుల కలశమును త్రిశూలముక్రింద విష్ణువర్ధనుడు దిద్దించియుండెనని వారివాదము. వారివాదమంతయు ప్రమాదపూరితము. విష్ణుకుండీయులను జయించి కుబ్జవిష్ణువు వేంగిదేశమును ఆక్రమించుకొన్నాడుగాని పల్లవులను నిర్జించిగాదని యింతకుముందు మనచే విశదీకరింపబడియెను. కావున చాళుక్యులకు పూర్వము ఆంధ్రభూమిని ఏలినవంశము విష్ణుకుండీయులు గావున, కుబ్జవిష్ణువు విష్ణుకుండీయుల కలశచిహ్నమును త్రిశూలముగ దిద్దించినాడని యూహ చేయవచ్చును. కాని అదియుగూడ వట్టిభ్రాంతియని అనవచ్చును. కలశరూపమే అరిగిపోయి, కొన్ని నాణెములందు త్రిశూలాకృతిగా తోచుచున్నదని నావిశ్వాసము. ఇది యిట్టులుండ, ఆ నాణెములపై కొన్ని యక్షరములు గూడ గానవచ్చుచున్నవని వెంకయ్యగారు తెలిపిరి. ఆ యక్షరములు చాలా ప్రాచీనమైన వేంగీలిపియందున్నవనియు, అవ్వాత క్రీస్తుశకము నాలుగు, లేక అయిదు శతాబ్దములనాటిది గావలయుననియు నిర్ణయించిరి. ఆయక్షరములను వారు "శ్రీకాంత" అని చది

౧. చిత్రముగ పల్లవులకును, తెలుగుచోడులకునుగూడ సింహమే లాంఛనము. ఈవిషయము పరికించి చూడ నీవంశములకు అన్నింటికిని ఆంధ్రదేశ భాగమే జన్మభూమి యని స్ఫురించును.

౨. శంకరము అనునది "సంఘారామము" యొక్క సాంకర్యరూపము.

3. Annual Report on South Indian Epigraphy 1909. p. 4 Para 5.

౪. పూర్వోక్తప్రమాణము ; Annual Report of the Archaeological Survey of India for 1907-08., p 173.

విరి. ఆపదమునకు అర్థము లేదు. మీదుమిక్కిలి ఆ యక్షరములను మరియొకవిధముగాకూడ చదువవచ్చును. ఆయక్షరములను ఆరీతిగా చదువుటకంటె 'శ్రీప[ర్వ]త' అని చదువుట సమంజసము. విష్ణుకుండీయులు శ్రీపర్వతస్వామి పాదానుధ్యాతులు గావున, "శ్రీపర్వత" మని వారు తమనాణెములపై అక్షరాంకములను ముద్రింపించియుందురు. మరియు విష్ణుకుండీయులు మహారాజ్యమును స్థాపించి యేలినవారు గావున వారికి సొంత నాణెములుండెననికూడ యూహ చేయవచ్చును.

అశ్వమేధయాగ ప్రశంస

విష్ణుకుండీయులగురించి మరియొక ముఖ్యాంశమును చర్చింపవలసియున్నది. విష్ణుకుండినులు బ్రాహ్మణమతావలంబకులు; వైదికాచారప్రియులు. వేదోక్తముగ యజ్ఞయాగాదులను క్రతువులను మొదలయిన వాటిని శ్రద్ధగా నాచరించుట వారికి మిక్కిలి ప్రీతికరము. వారికాసంప్రదాయము వారికి పూర్వు లయిన ఇఖాకు (సంస్కృతము: ఇక్ష్వాకు) వంశీయులనుండి సంక్రమించినట్లున్నది.

విష్ణుకుండివంశీయులు తొమ్మండుగురిలో మాధవవర్మ పేరుగల ముగ్గురును, ఒకరికంటె నొకరు ఎక్కువ ప్రసిద్ధులని యింతకుముందు సూచించియుంటిమి. వారిలో మొదటి మాధవవర్మ శాసనము ఒక్కటియు కూడ మనకింతవఱకు లభించకపోయినను, రెండవ మాధవవర్మ యీపూరుశాసనమందు (పూర్వోక్తములయిన వాటిలో నాల్గవది) ఆతనికి ఒసగబడిన బిరుదుగద్యయందు "ఏకాదశాశ్వమేధావభృథావధౌత జగత్కల్మషః", "అగ్నిష్టోమ సహస్రయాజినః" అని రెండువచనములుమాత్రము గనబడుచున్నవి. మొదటి మాధవవర్మ భగవానుడైన శ్రీపర్వతస్వామియొక్క పాదానుధ్యాతుడని చెప్పబడలేదు. ఆబిరుదము తొలిసారి రెండవమాధవవర్మకే ఉపయోగింపబడి యున్నది. కావున దీనినిబట్టి మొదటి మాధవవర్మ శ్రీపర్వతస్వామి పాదానుధ్యాతు డగునో, కాదో నిర్ణయింపజాలము. మరియు నితడు ఏకాదశాశ్వమేధములు, అగ్నిష్టోమాది సహస్ర యాగములు చేసినాడో లేదోగూడ నిర్ణయింపజాలము.

రెండవమాధవవర్మయే తొలుదొల్త అశ్వమేధయాగమును, రాజసూయమునుగూడ నాచరించి మహోన్నతపదవిని బొంది, తనవంశప్రసిద్ధిని ఉత్తరాపథమునకుగూడ వ్యాపింపజేసినవా డని తోచుచున్నది. చిక్కుళ్ల తామ్రశాసనమందు ఈ మహారాజునకు "ఏకాదశాశ్వమేధావభృథావధౌత జగత్కల్మషః", "క్రతుసహస్రయాజినః" అని బిరుదువచనములు తాత మాధవవర్మకువలెనే చేర్పబడియున్నవి. కాని ఆతనికంటె నితడు అధికుడని సూచించు మరికొంత బిరుదుగద్యగూడ నీమహారాజునకు విశేషముగ చేర్చబడియున్నది. ఇతడు సర్వమేధమును గావించి సర్వభూతములకు తృప్తి యొనరించి స్వారాజ్య పదవి నొందినవా డనియు, బహుసువర్ణ, పౌండరీక, పురుషమేధ, వాజపేయ, యూధ్య, షోడశి, రాజసూయ, ప్రాధిరాజ్య, ప్రాజాపత్యాద్యనేకవివిధ పృథు సురుపరశత సహస్రయాజియనియు, శ్రేష్ఠములైన క్రతువుల ననుష్ఠించుటవలన పరమేష్ఠిత్వమును బ్రతిష్ఠించుకొన్నవా డనియు, చిక్కుళ్ల శాసనము అభివర్ణనము చేయుచున్నది. వీటిలో పురుషమేధ రాజసూయములు తప్ప మిగిలిన వన్నియు సామాన్యము లయినవి. వాటిలో కొన్నింటిని విష్ణుకుండీయులకును, సాలంకాయనులకును బూర్వులైన ట్టియు, మహాంధ్రభూమిని ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యముగ బరిపాలించినట్టియు ఇఖాకు (యిక్ష్వాకు) వంశీయులు ఆచరించియుండిరి.* ఆంధ్రకళింగములను సార్వభౌముని వలె నేలగల్గిన రాజశ్రేష్ఠుడగు రెండవమాధవవర్మ మహారాజు రాజసూయమును, మిగిలిన క్రతువులును చేసినాడనుటలో నాశ్చర్యములేదు. మరియు నా మహారాజు ఇంచుమించుగా నేబది సంవత్సరములు నిరాఘాటముగ పరిపాలించి అఖిల జగద్వ్యాప్తమైన యశమును సంపాదించి 'సకలజగన్మండల విమలగుణ పృథుక్షితి మకుట

* నాగార్జునకొండపై దొరికిన ప్రాకృతభాషాశాసనములు: "అగిహోతాగి ధేమ వాజపేయ అసమేధయాజిస, అనేకహిరణ్యకోటి గోసతసహసహలసత సహసదాయిస"...(ఎపి. ఇండికా, సం. ౨౦, పుటలు ౬-౨౫)

మణిగణ నికరావనత పాదయుగళుడని ప్రఖ్యాతి గన్న వాడు గావున పురుషమేధ అశ్వమేధములనుగూడ ఆచరించినాడన్నచో విశ్వసింపవచ్చును. సకల జగన్మండల మంతయును జయించి పెక్కుమంది క్షితిపతులను సామంతులుగ జేసుకొనగలుగుటకు అతడు మహాసమర్థుడై యుండవలయును. ఆకాలపు చరిత్ర మనకు యింకను ఎఱుగరాకున్నది. కావున అతడు పురుషమేధ, అశ్వమేధ, రాజసూయముల నెట్లు ఆచరించియుండెనో నిర్ణయింప వీలుకలుగుటలేదు.

ఇక మొదటివిక్రమేంద్రవర్మ రాజ్యాభిషిక్తుడు కాకపోయినను వంశానుగతమైన బిరుద మొకటి యతనికి చేర్చబడినది. రామతీర్థంశాసనమందు ఇంద్రభట్టారకుడు తనతండ్రియైనయాతనికి "శ్రీ విష్ణుకుండిపార్థివోదితాన్వయతిలక సముద్భూత ఏకాదశాశ్వమేధావభృథావధౌత జగత్కల్మష క్రతుసహస్రయాజినః" అని మొదటి మాధవవర్మకువలెనే చేర్చినాడు. కావున ఇందు విశేషమేమియును కాన్పించుట లేదు. అట్లే ఇంద్రభట్టారకుడేవియు యజ్ఞయాగములును చేసినట్లు శాసనములు దెలుపుటలేదు. కాని విష్ణుకుండినులలో నీతడే మొట్టమొదట పరమమాహేశ్వరపదమును ధరించినవాడు. ఈతనికుమారుని చిక్కుళ్ల శాసనమునందు "యథావిధివినియోజితఘటికావాప్త పుణ్యసంచయః", "సతతభూమిగోహిరణ్యప్రదానప్రతిలబ్ధపుణ్యజీవితోపభోగః" అనియు విశేషణములు చేర్చబడినవి. దీనినిబట్టి యితడు నిరంతరము శాస్త్రోక్తములయిన మహాదానములుచేసి పుణ్యమార్జించినాడని మాత్రమే ధ్వనించుచున్నది. యజ్ఞయాగాదిక్రతువు లొక్కటియైన జేసినట్లు కనబడదు.

రెండవ విక్రమేంద్రవర్మయు, గోవిందవర్మయు గూడ నిదేశిక క్రతువులేవియు నాచరించినట్లు శాసనములవలన దెలియుచున్నది. ఇక కడపటివాడగు మూడవ మాధవవర్మ, మరల తనపేరింటి రెండవమాధవవర్మవలె మహాగరిష్ఠుడైనట్లు గన్పట్టుచున్నాడు. ఆతడు తాను "అగ్నిష్టోమసహస్రయాజి" యనియు, "హిరణ్యగర్భప్రసూతః" అనియు, "ఏకాదశాశ్వమేధావభృథస్నానవిగత జగతేనస్కః" అనియు చెప్పుకున్నాడు. విశేషించి "సుస్థిరకర్మా" యని యొకప్రశస్తవిశేషణమునుగూడ జేర్చుకొన్నాడు. కావున నితడుగూడ అశ్వమేధయాగమును ఆచరించి పాపసంచయమును బోగొట్టుకొని జగత్ప్రసిద్ధుడైనాడనుట స్పష్టము.

ఇపుడు విష్ణుకుండీయులలో అశ్వమేధయాజినులు ఇద్దరుమాత్రమే అగపడుచున్నారు. వారిరువురును మాధవ వర్మాభిధానులే. ఈ మాధవవర్మాభిధానులు నిజముగా అశ్వమేధక్రతువులు ఆచరించిరని యెంచినపుడు, ఒకటిచేయగలరు గాని, యిద్దరును చెరియొక పదకొండు అశ్వమేధముల వరుసగా చేయగలిగియుందురా, అది సంభవమా యని సంశయముకలిగి, "యిదియంతయు విష్ణుకుండినులు కేవలము ఆడంబరముకొఱకు వ్రాయించుకొన్న బిరుదముగాని, యథార్థముగా ఆంధ్రదేశమును మాత్రము నేలిన ఒక చిన్నరాజవంశ మెక్కడ, దిగ్విజయసూచకమైన అశ్వమేధయాగమును ఆచరించుటయెక్కడ?" అని పండితులైనచరిత్రజ్ఞులు కొందరు సందేహించుచున్నారు.

అశ్వమేధము ఏమినూచించును? అశ్వమేధయాజియైన రాజశ్రేష్ఠుడు దిగ్విజయముచేసి సకలభారతవర్షమునకును చక్రవర్తి కావలయునా? ఈ ప్రశ్నల కుత్తరము గావలయును. అశ్వమేధక్రతువిధానమునందు యాగాభిలాషియైన రాజు ముందు దిగ్విజయముచేసియుండవలయునని నియమము గానరాదు.[1] "సర్వంపాప్మానం తరతి తరతి బ్రహ్మహత్యాం యోశ్వమేధేనయజతే" యని శ్రుతివాక్యప్రమాణము గలదు. పుత్రార్థము పరితపించుచుండిన దశరథుడు అశ్వమేధము నాచరించెనని రామాయణము వాకొనుచున్నది.[2] అశ్వమేధక్రతు

---

౧. ఇండియన్‌కల్చర్, (జర్నలు ఆఫ్ ఇండియను రిసర్చి ఇన్‌స్టిట్యూటు) సం ౧. సంచిక ౧. పుట ౧౧౮-౧౧౯. ఇందు డాక్టరుదేవదత్త రామకృష్ణ భాండార్కరుగారు ఈ యశ్వమేధములను గురించి చర్చించినారు. ఆవ్యాసము నాకీవిషయమున ఎక్కువగా తోడ్పడినది.

౨. రామాయణము; బాలకాండము. సర్గ ౧౨; ౫-వ శ్లోకము.

పునకు గావలసినపరికరములలో ప్రధానమైనది యాగ పశువు; ఉత్తమాశ్వము. ఆహయము తన యిచ్చవచ్చినట్లు కొంత నియమితకాలము ఈ భూమండలియందు విహ రించుటకై వదలిపెట్టవలయును. దాని స్వేచ్ఛావిహారమును ఎవ్వడైన నిరోధించినయెడల వానిని సంహరించుటకు అతిరథుడైన సేనానాయకుని సైన్యమిచ్చి వెనువెంట బంపవలయును. ఎంతకాలమిట్లు అశ్వము యథేచ్ఛగా తిరుగవలయునో కల్పసూత్రములందు తెలుపబడియుండ లేదు. ఒకప్పుడీహయము ఆరాజుయొక్క రాజ్యసీముల దాటి అరుగకపోవచ్చును. ఒకప్పుడు సీమలందున్న వైరి రాజుల భూములయందు సంచరింపవచ్చును. ఆ యశ్వ మేదిక్కునకు బోయినను దాని సంచారమునుమాత్రము యేవిధముగానైనను నిరోధింపకూడదు. అట్టి సందర్భ మున సర్వతంత్ర స్వతంత్రుడును, పెక్కుమంది మండ లాధీశులచే గొలువబడుచుండినవాడును నగు మహారాజుచే ఈక్రతువు జేయబడవచ్చును. కాని యాగాశ్వము ఉద్దేశపూర్వకముగ ఆరాజ్యసీమలను దాటించి దూరస్థి తులైన అన్యక్షితిపతుల రాజ్యములలోనికి సంచరింప జేసినపుడు అశ్వమేధక్రతువునకు విశేష ప్రాముఖ్యము కలుగును. అపుడది సర్వజిద్యాగమును బోలును. చక్ర వర్తి, లేక సామ్రాట్ కాగోరినవాడు సర్వజిత్ క్రతువు నందువలె దిగ్విజయము చేసివచ్చి అశ్వమేధము ప్రారంభింపవలయును. కాని దిగ్విజయము చేయకుండ గనే తనరాజ్యమునందును, పరిసరప్రాంత సీమయందును వైరిక్షితిపతుల నోడించిన రాజశ్రేష్ఠుడుకూడ అశ్వమేధ యాగమును చేయవచ్చును. సకల జగతీమండలమునందు దిగ్విజయము చేసివచ్చి అశ్వమేధమును దలపెట్టిన మహా రాజుయొక్క యుద్దేశమును, తత్ఫలితమును వేలుగా మండును. అట్లు దిగ్విజయము కోరకూడిన అశ్వమేధయాగ మును యుధిష్ఠిరు డాచరించెను. మహాభారతములోని ఆశ్వమేధికపర్వమును చదివినవారికి విశదము. యుధిష్ఠి రుని యాగాశ్వము అటు గాంధారము (ఆఫ్ఘనిస్థానము) మంచి యిటు కామరూపము (అస్సాము) వఱకును, దక్షి ణమున ఆంధ్ర ద్రావిడ దేశములవఱకును, స్వేచ్ఛగా సంచారము చేసి హస్తినాపురి జేరెను. అట్లు సకల భారతభూమియందున్న రాజులందరిని, అశ్వమును నిరోధించినవారి నెల్లరిని అర్జును డోడించి దిగ్విజయ మొనర్చెను.

పిమ్మట పాండవాగ్రజుడు మహావైభవముతో అశ్వమేధక్రతువు నొనర్చెను. ఆ మహారాజుగావించిన విధముగా దిగ్విజయసూచకమైన అశ్వమేధమును చేయుట సామాన్యరాజపుంగవులకు దుస్సాధ్యము. అట్టితతి యుధి ష్ఠిరునిరీతిగా అశ్వమేధమును ఇతరు లెవ్వరైన ఆచ రించియుండిరా యన్నప్రశ్న జనించుచున్నది.

భరతవర్ష చారిత్రమునందు పెక్కండ్రు రాజ శ్రేష్ఠులు అశ్వమేధమునుచేసినట్లు తెలియుచున్నది. శుంగవంశీయుడగు పుష్యమిత్రుడు రెండు అశ్వమేధ ములుచేసినాడట.౧ పరాశరీపుత్రగాజాయనసర్వతాత యొక్క యశ్వమేధము నాచరించెను.౨ వేనశ్రీ సాతకర్ణి రెండుపర్యాయము లశ్వమేధముల నొనర్చెను.3 ఇక్ష్వాకు వంశీయులు అశ్వమేధయాజినులమని చెప్పుకొనిరి.౪ భార శివవంశజులు తాము దశాశ్వమేధముల నాచరించితిమని గర్వముతో దెలుపుకొనిరి.౫ వాకాటక మొదటిప్రవర సేనుడు నాలుగశ్వమేధములును,౬ సముద్రగుప్తచక్ర వర్తి యొక్క యశ్వమేధమునుమాత్రము ఆచరించి

౧. ఎపి. ఇండికా సం. ౨౦ పుట. ౫౭.

౨. ఇండి. ఆంటిక్వేరి, సం. ౬౧ పుట. ౨౦3; ఇండియను హిస్టారికలు క్వార్టర్లీ, సం. ౯ పుట ౭౯౫.

3. ఆర్కియాలాజికల్ సర్వే అఫ్ వెస్టరన్ ఇండియా, సం. ౫ పు. ౬౦.

౪. ఎ. ఇండికా, సం. ౨౦ పుటలు. ౧-౨౫.

౫. కార్పసు ఇన్‌స్క్రిప్షన్సు ఇండికేరం.

౬. పూర్వోక్తప్రమాణము, పుట. ౯౭.

యుండిరి. విష్ణుకుండి రెండవమాధవవర్మయు, మూడవ మాధవవర్మయు ఏకాదశాశ్వమేధములను గావించినారని తెలియుచున్నది. వీరందరిలో సముద్రగుప్తుడొక్కడే యుధిష్ఠిరునివలె దిగ్విజయము గావించి అఖండవైభవముతో చక్రవర్తి చిహ్నమైన అశ్వమేధయాగము నొనరించినాడని తోచుచున్నది. సముద్రగుప్తుడు "చిరోత్సన్నాశ్వమేధాహర్తా" యని చిరకాలమునుండి ఆచరణలోలేని యశ్వమేధమును తాను మరల ఆచరించితినని చెప్పుకొన్నాడు. అతడు భరతభూమిని దిగ్విజయము చేసినపిమ్మట అశ్వమేధమును గావించినాడనుటకు అతని అలహాబాదు ప్రశస్తియే ప్రబలప్రమాణము.

సముద్రగుప్తునివలె భారశివవంశజులు దశాశ్వమేధములును, వాకాటక మొదటి ప్రవరసేనుడు నాలుగు అశ్వమేధములుగాని, విష్ణుకుండి మాధవవర్మలు ఏకాదశాశ్వమేధములును, సకల జగతీమండలము నంతయు జయించి చేసియుండిరా యన్న ప్రశ్న మనల నెదుర్కొనుచున్నది. సముద్రగుప్తునివలె వీరెవ్వరును అఖండ దిగ్విజయము చేసియుండలేదనుట చరిత్రయందు నిర్వివాదాంశము. కొంచెముగనో, గొప్పగనో దిగ్విజయము చేసి క్షుద్రక్షితిపతులను నైరును, తమసీమలయందున్న వారిని, ద్రోహులయిన మాండలిక రాజులను జయించి, అశ్వమేధమును మహారాజాభిధానులైన భారశివ వాకాట మొదటి ప్రవరసేనాదులు, విష్ణుకుండిన మాధవవర్మలు మొదలయినవారు చేసియుండిరనుటలో నాశ్చర్యముగాని, అసంభవముగాని ఏమియుగాన్పింపదు. భారశివులు గొప్ప సామ్రాజ్యమును నిర్మించుకొనిరి. అట్లే వాకాటకులు నొక విశాల సామ్రాజ్యమును ఏలియుండిరి. ఆరీతిగనే విష్ణుకుండినులు సకలాంధ్ర భూమిని, దక్షిణకోసలాది కళింగసహితముగ నేకచ్ఛత్రాధిపత్యముగ పాలించిరి.

ఈసందర్భమునందు అశ్వమేధయాగాచరణమును గూర్చి వ్యాసభగవానుడు యుధిష్ఠిరునితో నాడిన వాక్యములు మనకు కొన్ని క్రొత్త విషయములను దెలుపుచున్నవి. "ఓయుధిష్ఠిరుడా, ఈ యాగమును యథావిధిగా, శాస్త్రోక్తము ననుసరించి ఆచరింపుము. లోపములుండినచో యజమానుడు నశించును. ఈ యాగార్థమునకై విశేషముగ సువర్ణము వెచ్చింపవలయును గాన దీనికి 'బహుసువర్ణక' మని పేరుగల్గినది. కావున నీవు ఈయజ్ఞమునందు బ్రాహ్మణులకు శాస్త్రోక్తమైన దానికంటె త్రిగుణముగ దక్షిణ నొసంగినచో, నీకు అశ్వమేధయాగఫలము త్రిగుణముగ లభించును. నీవు ఒసగు దక్షిణను స్వీకరించి నీకు ఫలము నొసగుటకు విద్వాంసులైన బ్రాహ్మణులు సమర్థులు. కావున భూరిదక్షిణలను త్రిగుణముగా నొసగి మూడశ్వమేధములను ఆచరించిన ఫలము నొంది సమస్త బంధుహత్యాపాపమునుండి విముక్తుడవుగమ్ము" అని వ్యాసభగవానుడు యుధిష్ఠిరునకు ఆజ్ఞాపించెను.*

వ్యాసప్రోక్తములైన యీవాక్యములు మనకు మిక్కిలి యుపయోగకరములుగా నున్నవి. శాస్త్రచోదితమైన దక్షిణకంటె మూడురెట్లు అధికముగ బ్రాహ్మణులకు సువర్ణము దక్షిణగా నొసగుటవలన మూడు అశ్వమేధములు చేసినఫలము లభించునట! అటులనే యగుచో వాకాటక మొదటి ప్రవరసేనుడును, విష్ణుకుండిన మాధవవర్మలు ఇరువురునుకూడ తల యొకసారి మాత్రమే అశ్వమేధమును ఆచరించి అందు శాస్త్రోక్తమైనదానికంటె, వరుసగా వారు నాలుగురెట్లు అధికముగను, పదకొండురెట్లధికముగను సువర్ణము దక్షిణయొసగి, నాలుగశ్వమేధములఫలమును, పదకొండు అశ్వమేధముల ఫలమును ఒక్కసారిగా పొందియుండిరని విశ్వసింపవలసియున్నది. †

---

* ఆశ్వమేధికపర్వము-అధ్యా ౮౮, శ్లో. ౧౩-౧౫.

† శాంతిపర్వమునందు (అధ్యా. ౨౯ శ్లో ౭౬, ౭౭, ౧౩౨) భరతుడును, సగరుడును, ఒక్కొక్కరు వేయి అశ్వమేధములను చేసిరని చెప్పబడినది. సగరునిగూర్చి విశేషములు తెలుపబడలేదు. కాని భరతుని యశ్వమేధములనుసరించి కొన్నిసంగతులు తెలియవచ్చుచున్నవి. ఆమహారాజు యమునానదియొడ్డున ౩౦౦ను,

ండి మాధవవర్మలు ఇరువురు ఇంచుమిం
చుఁ దక్షిణాపథమునందు దిగ్విజయము చేసియే అశ్వమేధమును చేసినారని యూహింపవచ్చును. వాకాటక రాజులు వారికి పరమమిత్రులు, బంధువులును, రెండవ మాధవవర్మ వాకాటక రాజపుత్రినే పెండ్లియాడెను. పశ్చిమమున కుంతలమునందు కదంబులు పల్లవులతోడి కులవైరము చొప్పున విష్ణుకుండినులతో మైత్రి కలిగియుండిరి. దక్షిణమున పల్లవులు విష్ణుకుండినుల నెదిరింపజాలకయుండిరి. తూర్పున కళింగ మానాడు స్వతంత్రరాజ్యముగ నుండినట్లు గానరాదు. ఆకాలమున కళింగము క్షుద్రక్షత్రియరాజవంశములపాలనముక్రింద చీలియుండినట్లు తోచుచున్నది. ఇట్లే మూడవ మాధవవర్మ కాలమునందు విష్ణుకుండీయులు దక్షిణాపథమునందు దిగ్విజయముచేసిన ట్లూహించుట కవకాశముగన్పట్టుచున్నది. ఉత్తరమున వాకాటక సామ్రాజ్య మంతరించినది. దాని స్థానమున చేదిరాజ్యమున త్రిపురీనగరము రాజధానిగా కలచుర్యులు రాజ్యము స్థాపించుకొనిరి. మూడవ మాధవవర్మ కలచురిరాజకన్యలను బెండ్లియాడి వారితో బంధుత్వమును కలుపుకొన్నాడు. అదిగాక కలచుర్యులు విష్ణుకుండి మహారాజంత బలవంతులునుగారు. పడమటను కదంబవంశము మొదటిపులకేశిచే భంగపాటు నొందుచుండెను. అందువలన చాళుక్యులుగాని, కదంబులుగాని మాధవవర్మ నెదురొక్కనుటకు సామర్థ్యము చాలక యుండిరి. దక్షిణమున పల్లవులు చోళులవలన కలిగిన విపత్తునుండి తెమల్చుకొనుటకు బ్రయత్నము చేయుచు అందు మునిగియుండిరి. కావున వారును విష్ణుకుండినుల నెదురొక్కన జాలకుండిరి. తూర్పున, అప్పుడే రాజ్యము స్థాపించుకొనుచున్న గాంగవంశీయులుకూడ పలుసార్లు విష్ణుకుండినులుచే నోటువడియుండిరి. మూడవమాధవవర్మ వారిని రెండుసారులు కనీసము ఓడించియుండును. అట్టితఱి యాతడు దిగ్విజయముచేసియే అశ్వమేధయాజియైనాడనుట సమంజసము.

విష్ణుకుండిన మాధవవర్మ లిరువురును నిజమునకు మహారాజాధిరాజులు. కాని దక్షిణాపథమునకు ఆ "మహారాజాధిరాజ" పదము ఉత్తరాపథమునందు ప్రచారములోనికి వచ్చినతరువాత రెండుశతాబ్దములవఱకు రాలేదు. కావున వారాపదము తమ పేరులకు జేర్చుకొని యుండలేదు. ఊరికే పట్టిమహారాజులమని చెప్పుకొన్నను, విష్ణుకుండివంశీయులు మహారాజాధిరాజ సమానులు. వారు మహారాజపదమును మహారాజాధిరాజపదముయొక్క అర్థమందే వాడియుండిరి.*

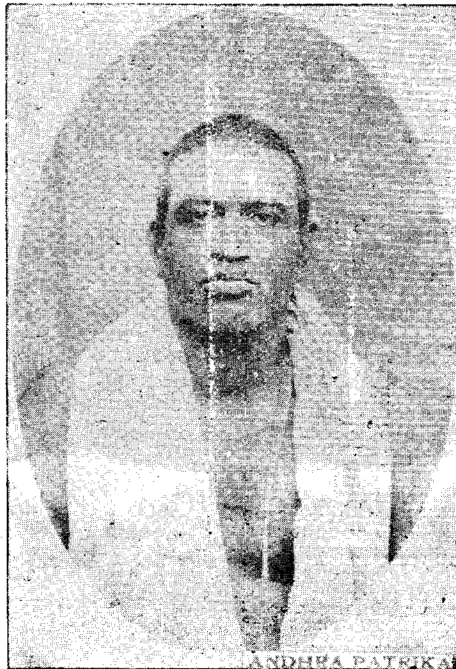
సరస్వతీనదియొద్దున ౨౦ జిని, గంగానదియొద్దున ౧౪ టిని వెరశి 33౪ ఉత్తమాశ్వములను అశ్వమేధములకై వినియోగించి సంహరించెనట! ఒకొక్క యశ్వమేధము త్రిగుణీకృతదక్షిణచే మూడు అశ్వమేధములకు తుల్యమైనపుడు, 3 × 33౪ = ౧౦౦౨ అశ్వమేధములు చేసినట్లయినది. కావున ఇట్లే భరతుడు అశ్వమేధసహస్రయాజి కాగలిగినాడని యూహింపవచ్చును.

* బాదామి చాళుక్యులలో 'మహారాజాధిరాజ' బిరుదమును మొదట రెండవపులకేశి ఉపయోగించుకొన్నాడు. కాని వినయాదిత్యుని (క్రీ. శ. ౬౮౦-౬౯౬) వఱకు అది రూఢిగాలేదు. వేంగీచాళుక్యులలో మహారాజాధిరాజపదమును ధరించినవాడు రెండవ విజయాదిత్యనరేంద్రమృగరాజు (క్రీ. శ. ౭౯౯-౮౪౩).

బులుసు సాంబమూర్తి

జొన్నలగడ్డ సత్యనారాయణమూర్తి

సమ్మెటపోటులు తగిలినపుడే నిప్పునెరసులు ఎగిరి గంతువేయును. సంచలనము పుట్టినపుడే సామర్థ్యము తలయెత్తును. చలిపుదిని పొంగిన హృదయము నుండియే అడంగియున్న శక్తి యుబుకును. ప్రతికూల పరిస్థితులు ప్రతిఘటించినపుడే మహోద్యమములు కవచములుదాల్చి నిలువంబడును; నిదురించు శక్తులు తళుక్కులీనుచు రంగస్థలిపై లంఘించి విజయకేతన మెత్తును. సంఘమందలి అత్యాచారము, రాజకీయములందలి అసంతృప్తి, మతాంగణమందలి దురాచారము మతోద్ధారకులను, మహాయోధులను, సాహిత్యాచార్యులను కనినవి. ప్రపంచచరిత్రలను పరిశీలించితిమేని, దృష్టాంతములు కొల్లలై గోచరించును. రాజకీయమత సారస్వత విప్లవములు గతశతాబ్దమున వంగదేశములో ననేకమహాపురుషులను బుట్టించినవి. ఈ విప్లవములందు పుట్టిన తలంపులు క్రమానుష్ఠానమున వృద్ధిగాంచి, కఠోరతపమున శక్తి నందినవి. తీవ్రదీక్ష, నిత్యవ్రతము, బాహ్యప్రేరణము కూడినపుడు మనుష్యత్వమహత్త్వములు విజృంభించును. వంగవిప్లవములు కడచిన శతాబ్దమున ఆంధ్రావని నంతతీవ్రముగ సోకనందున ఆంధ్రప్రజ్ఞ అపు డడంగియుండెను. ఈ శతాబ్దారంభమున వానివేడిమి తెలుఁగునేల నంటినది. నాఁటినుండియు కొందరాంధ్రులు ఆశయారాధనమునకు కడంగిరి. ఇటీవలి రాజకీయోద్యమము ఆంధ్రులను బలముగఁ దట్టినది. ఈ యుద్యమమునఁ బుట్టిన దొడ్డతెలుఁగుబిడ్డలలో సాంబమూర్తి యొకఁడు.

బులుసు సాంబమూర్తిగారు

జగమెఱిఁగిన సాంబమూర్తికి పదునాలుగేండ్ల యీడుమాత్ర మున్నది. పట్టాభివలె ఇతఁడు ౧౯౦౬ లో రాజకీయజన్మ నందలేదు. ఇటీవలి ఉద్యమమువలన సాంబమూర్తిశక్తి తలసూపుట నిక్కమే! కాని ఈశక్తి తపము నెఱుఁగదు; క్రమానుష్ఠానము నెఱుఁగదు.

గొప్పందనము ఒక మహీరుహమువంటిది. అది గారడివానిచేతి మొలక కాదు. ఒకనాఁటితో నది పెరిఁగి, తుదిరొబ్బతో గగనగండమున ప్రేమస్పర్శఁ గావింపదు. అంకురమునుండి అది దాఁటవలయు జన్మఘట్టము లెన్నో నియున్నవి. చక్కని నేల, అనుకూలవాతావరణము, రవిరశ్మి లేనిపట్ల అంకురము తనయందలి మహాజీవనమును తనయందే మడియనిచ్చును. సాంబమూర్తియందలి శక్తి ఆతని హృదయమున నడఁగియుండెను. దానిని మొలకెత్తఁజేయు బాహ్యప్రేరణము ఆలస్యముగఁ జూపట్టెను. భావబంధుర వాతావరణమున, ప్రాముఖ్యముగలచోటున పుట్టి పెరిగియున్నయెడల, యువకుఁడై యుండఁగనే నిండుపండువంటి ప్రజ్ఞాదెస ప్రజల

దృష్టి నాకర్షించియుండువాఁడు. అతఁడు మాఱుమూల కలుగులలోనివాఁడు. దుళ్ళయందు పుట్టినాఁడు. దుళ్ళను పిడికిటఁ బట్టి పదపడి కాకినాడలో కాలుపెట్టి, కథ సాగించినాఁడు. సామాన్యకుటుంబములోనివాఁడు. ఈతని యిల్లు గొప్పందనమునకు గోపురము కాదు. సంతృప్తి జీవనమునకు ఆటపట్టు. గొప్పందనమును సులిమివేయునది సంతృప్తి. దుళ్ళతల్లి పల్లెటూరి ముత్తైదువ. ఈమె స్తన్యమున శాంతిసుఖము లున్నవికాని, శిశువును డాయించు ఉన్నతభావనము లేదు. పసిబిడ్డయిన సాంబమూర్తి - బుడిబుడినుడువులందు వీరగాథలు లేవు; జిలిబిలిపలుకులందు గురుతర వృత్తాంతములు లేవు. భావిజీవనమును భాస్వంత బాల్యస్వప్నములందు చూచుటేమో సాంబమూర్తి యెఱుఁగఁడు. స్వప్నముల యల్లిక ఆకస్మికముగ నొకానొక ౧౯౨౦ లో నెవ్వఁడును నేర్వఁజాలఁడు. ప్రత్యక్షమైతోఁచు కాంతిమయ దృష్టాంతములును, హృదయము నాకర్షించు మహావీరుల అద్భుతక్రియలును, ఆవేశగర్భితమై, ఆశయబంధురమై, ఆనందదాయకమైన ఆచార్యుల ఉద్బోధనమును, ప్రశంసనీయమైన గృహప్రబోధమును, ఆదర్శమండిత ఆవరణమును, ఉత్సాహపూరిత వాతావరణమును కలిసినపుడు బండరాతివలె నుండక బాల్యము కొంగ్రొత్తయందమున వృద్ధినంది రమ్యారామమందలి మల్లికవలె పరిమళించును. ఈ సంపుటి నెఱుఁగని సాంబమూర్తి సామాన్య మానవునివలెజీవయాత్రఁ గడపుటకే ౧౯౨౦ వఱకు తన శక్తిని వినియోగించినాఁడు. ఈతని మనసు సంతృప్తియందును, ఆశయస్పర్శరాహిత్యమందును అడఁగిమడఁగియుండెను. అందుచే నీతని తరువాతి గొప్పందనమునకు అనివార్యమైయుండవలసిన పునాది ౧౯౨౦ నకు ముందీతని జీవనమున పొడఁగట్టలేదు. అద్భుత విజ్ఞానము గాని, కళోపాసనాకౌశలముగాని, వక్తృతానైపుణ్యము గాని, రచనాప్రావీణ్యముగాని శైశవభూమియందు మొలకెత్తకున్నయెడల, మఱి సృష్టి నందఁజాలవు. సాంబమూర్తియందును నివి సృష్టినందలేదు. ఇవి చిరకీర్తికి వలసిన శక్తులు.

చిరకీర్తిని, అమరత్వమును నిలుపు శక్తులివియే కావు. మనుష్యుఁడు కవి కాకపోవచ్చును; వక్త కాకపోవచ్చును; లేఖకుఁడు కాకపోవచ్చును. మనుష్యుఁడు మనుష్యుఁడు కావచ్చును. సాంబమూర్తి మంత్రశక్తిగల విద్యాధికుఁడుకాఁడు. ౧౯౨౦లో నందిన పునర్జన్మకతన మనుష్యుఁ డనిపించుకొనిన వ్యక్తి. ఒక్కొక మహూర్తమున నాకస్మిక విజృంభణము నందునది ఆధ్యాత్మికశక్తియే. జగదీశ ప్రీత్యర్థము జరుగు క్రియలందే ఇది గోచరించును. తళ్ళొక్కత్తు నొక యపూర్వభావము అంధకారమయమైన జీవనమును ఆలోకపూరితమొనరించును. ఇది, తళ్ళొక్కత్తిన మహూర్తము పునర్జన్మద్వారము.

నడినెత్తిమీఁది నక్షత్రముదెస దృష్టి నిలిపి, తన జీవనమును దానికి సంధింపవలెనని ఆశపడి ఆశయము నందిపుచ్చుకొనకపోయినను, కొండ సగ మెక్కి "శభాస్!" అనిపించుకొనఁగల ప్రజ్ఞాధురీణులు హద్దుపద్దులుకల చోటులందు కట్టుబడరు. తొలితరగతి న్యాయవాదు లీశ్రేణిలోవారు. వీరు జిల్లాకోర్టులలో నుండుట సకృత్తు. తనవృత్తియందు అజేయులైన ఘనులతో సముఁడు కాకున్నను, కొంత వృద్ధిని, ధనమును సంపాదింపఁగలిగిన దిట్టయైనాఁడు సాంబమూర్తి. నేఁడు న్యాయవాదవృత్తిపై వడగండ్లట్లు పడిన కడగండ్లు ఈవఱలో నెన్నఁడు రాలియుండలేదు. అనుకూలసమయమున వృత్తి నారంభించి, కాకినాడ ప్లీడరులలో సాంబమూర్తి మేలుచేయి అనిపించుకొనినాఁడు.

ఐశ్వర్యవంతుఁడును, వేషభాషలందు మెఱుగు బూఁతలు ప్రదర్శించునాతఁడును మహామహుఁడను అపోహ ఒకప్పుడు ప్రబలినది. కూడనిదైనను, జనసామాన్యముయొక్క ఓటునంది ఒక్కొకఅపోహ ఒక్కొకశకమున నొకదశ వెలిఁగించితీరును. ప్రజలందు మొనగాఁడు కావలెనని ఆశపడు వ్యక్తి, ప్రజాప్రశంసను దోసిట నింపు అపోహకే (అది సహజకాంతినికాక కళాయిపూఁతను కలిగినదేయయ్యు) మనసిచ్చి, దాని నారాధించి, పైకివచ్చును. గొప్పయుద్యోగి, గొప్ప

వ్యక్తి యనుభావము బయ్యా నరసింహేశ్వరశర్మను పిన్ననాఁడే పట్టి చచ్చేవఱకు అతనిని పీకివేసినది. ఆభావమునే ఆరాధ్యదేవతఁ జేసికొని, దాని కటాక్షమందిన విలువగల శక్తిని దుర్వ్యయముచేసి, జీవనమును వ్యర్థముజేసికొని అతఁ డేఁకుకట్ల సవారి నెక్కినాఁడు. స్వార్థపరులు కొందఱు "ఓహోహో!" అని డబ్బావాయించినంతన, విద్యాగంధ మెఱుఁగని సొంతకుటుంబములోనివారు "ఎంతవాఁడ, వెంతవాఁడవైతి!" వని పొగడినంతన ఉబ్బితబ్బిబ్బై, విలాసజీవనమందును, ధనారాధనమందును జీవనములు కోల్పడువారి సంఖ్య బలియుచునే యుండును. వీరికి దూరదృష్టి సున్న. స్వతంత్ర విమర్శనము హుళక్కి. గుండెకు గట్టిదెబ్బ తగిలినఁగాని వీరు మారరు. ధనసంపాదనమే గొప్పందనమనుభావము సాంబమూర్తిహృదయమున చోటునందెను. దాని ప్రోద్బలమున నాతఁడు మూటలుకట్టినాఁడు. కాని ౧౯౨౦ లో లేచిన ఉద్యమము తొంటి సాంబమూర్తిగుండెపై పిడిగ్రుద్దు వేసినది. ఆతని హృదయమున రాజ్యమేలు తొల్లింటితలఁపు తుత్తునియలై నేలరాలినది. తనకు దేవతయైన ఐశ్వర్యమునకు సాంబమూర్తి అసలైన తన్ను సమర్పించినాఁడు! తన సిలుకుదుస్తులను చుట్టఁబెట్టి చింతనిప్పులలో చొప్పించినాఁడు! తన గోటును గోతియందు క్రుక్కినాఁడు! నీటును నీళ్లలోఁ గలిపినాఁడు! నూతనాలోకమున సాంబమూర్తి పునర్జన్మ (Resurrection) నందినాఁడు. సాంబమూర్తిలోని మహాభోగి చచ్చి, మహర్షికి చోటిచ్చినాఁడు.

మహర్షికి 'సోల్జ' రను ఆంగ్లపదము చెల్లదేమో కాని యోధుఁడను భారతశబ్దముచెల్లును. "రణరంగమున శత్రుదళములను తునియలుచేయువాఁడుకాక తనయందలి పగతురను నిర్జించినవాఁడేమహాయోధుఁడని" "ధమ్మపద"మను పాళీగ్రంథమున శాక్యముని పలికినాఁడు. అహింసావ్రతుఁడే మహాయోధుఁడనునర్థము ఒక్క భారతనిఘంటువునమాత్ర మున్నది. ఈశబ్దమందలి యుత్కృష్టభావమును గాంధిజీ నిజజీవనమున వ్యక్తీకరింపఁగలిగినాఁడు. ఈతని యడుగుజాడలు పట్టినడచిన సాంబమూర్తి ఈశక్తిని కొంతదనుక చూపఁజాలినాఁడు.

ఇచ్ఛాపూర్వకముగ దారిద్ర్యమును వలచిన సాంబమూర్తి త్యాగమూర్తియనుట నిస్సంశయము. దుర్లక్కాక కలకత్తాలో పుట్టి ఉన్నతవిద్యకు వలసిన వ్యవస్థను, ఘనవిజయమునకు అక్కరైన తరుణమును అందియుఁడినచో, ఈతఁడు చిత్తరంజనునివలె మొదటిశ్రేణిన్యాయవాది యైయుండువాఁడు. న్యాయవాదవృత్తివిలువను కనకరాసులందే కొలువవలసినను, త్యాగమూల్యమును తులసీదళమూల్యమట్లు గ్రహింపవలెను. ఆశయములు స్థూలములు కావు; సూక్ష్మములు. త్యాగమును లెక్కించుట పరిమాణమున కాదు; మఱి ఆంతరంగికమైన నియమపాలనమున. సాలునకు వచ్చు మూఁడులక్షల రూకలను గిరవాటువేసి, మేడమీఁదినుండి గుభాలున వీథిలోని కుఱికి, జోలికట్టుకొని తిరిపెమెత్తిన చిత్తరంజనుని మహాత్యాగమునకును తాఁదెచ్చుకొను వేలసంఖ్యను విసరివేసి, సంపూర్ణజోగియై, ఖద్దరుజోలి దాలిచి, దేశహితైషియై ఊరూర బిచ్చమెత్తిన సాంబమూర్తిమహాత్యాగమునకును వ్యత్యాసము లేదు. చిత్తరంజనుని మేధాశక్తిగాని, నిర్మాణనైపుణ్యముగాని, వాదకౌశల్యముగాని, వచోగాంభీర్యముగాని, రచనాపటుత్వముగాని సాంబమూర్తియందు లేదు. కాని, ఈశక్తు లన్నింటిని గలిగి చిత్తరంజనుని హృదయశక్తి నందని పదివేల వ్యక్తులకంటె సాంబమూర్తి కోటిమడుంగులు అధికుఁ డనుట నిస్సంశయము.

మేధాశక్తి గొప్పదియే! దానికి జోహారులు. అది ప్రపంచప్రతిభను కరస్థలామలకము చేయఁగలదు. కాని మనుజుని జగదీశునిప్రక్క నిలుపునది మేధాశక్తి కాదు; మఱి హృదయశక్తి. మహావిద్వాంసు లెందఱో నరకకూపమున మ్రగ్గుటయు, అక్కరము లెఱుఁగని అమాయకులును, అనాథలును పరంజ్యోతిదాపల నిలుచుండుటయు సంభవాతీతమైన దృశ్యములుగావు. వీనిలో నద్భుత మున్నదికాని అసత్యములేదు. ప్రస్తుత ప్రతీచీనాగరికతను పరిశీలింపుఁడు. ఇది జ్ఞానప్రపూర్ణ

మై, నిరయములోనికి చక్కని రహదారులు నిర్మించుటలేదా! ఆధ్యాత్మికశక్తి హృదయమందే యున్నది. హృదయము నెందేని పాతిపెట్టి ఒకఁడు గంభీరస్వరమున నుపన్యసించి "హోహో!" యని అనిపించుకొనఁగలఁడు; రంగస్థలిపై నిలిచి చక్కని నాటకములు ప్రదర్శింపఁగలఁడు. కాని మనుష్యజీవనమందలి సౌందర్యమునకును, మహత్త్వమునకును కేలెత్తి నమస్కరింపలేఁడు. ఆధ్యాత్మికశక్తి హృదయతపోభూమియందే వృద్ధినందును. రచ్చలందు మెప్పు నిప్పించు నేర్పు దీనికి లేదు. ఈనేర్పు నిది "తూ!" యనునేమో! వ్యక్తిని పరమహింసచేసి, పరమాత్మునట్లు చేయున దీశక్తి. జ్ఞానము భౌతికశాస్త్రములకును, విజ్ఞానము తత్త్వశాస్త్రములకును చెందిన వనినాఁడు ఒకసుప్రసిద్ధ వేదాంతి. జ్ఞానము మేధస్సునకును, విజ్ఞానము హృదయమునకును చెందినవని ఈవాక్యమునకు భాష్యము చెప్పితిమేని, సాంబమూర్తి విజ్ఞాని యందును. ఈతనిసొమ్ము హృదయశక్తి. ఈశక్తియం దీతఁడు చిత్తరంజనునకుఁ దీసిపోఁడు. మహాత్ముని చెంగట నిలుమట కర్హుఁడు. సాహసమందును, ధైర్యమందునుకూడ సాంబమూర్తి చిత్తరంజనునకు నీడువచ్చును. దాసు మొండితనముగల మహాపురుషుఁడు. ఆతనిది మొండిసాహసము. రేపటిగతి యేమని అతఁడు యోజించువాఁడు కాఁడు. మీనమేషములు లెక్కించి దానధర్మములు చేయువాఁడు కాఁడు. మంగలికి పదిరూకల కూలియిచ్చుటయు, ముప్పదియైదువేల యభాగుల కుటుంబములకు భుక్తి నిచ్చుటయు దాసుయొక్క సాధారణకృత్యములాయెను. ముందుల కుఱుకుటే తన కర్తవ్యమని చిత్తరంజనుఁ డెంచువాఁడు. ఈగుణమును సాంబమూర్తి బాగుగా పట్టించుకొన్నాఁడు. "కూడుగుడ్డలకై వగపేల? పక్షు లేచింత లేక ఎగయుచుండవా?" యని ఏసు వచించినాఁడు. "వాంఛను దూరముచేయు" మని నాఁడు బుద్ధుఁడు. వాంఛనుగాని, అనుమానమునుగాని, అడలునుగాని లేనివానికి చింతయేల? రేపటిచింతకు డిల్లపెట్టి దూరస్థల మేర్పఱిచి, 'టింగురంగా'యని నిర్భయముగా మసలఁగల మనిషి సాంబమూర్తి. తన జోలియందు మిగిలినది బండిసున్న యని, "ఏమి దైవమా!" యని ఈతఁడు ముఖారి నాలాపించఁడు. ముందుగతి బ్రహ్మరాక్షసియై ఇతనిని బాధింపదు. దొరకినపుడు తన కేలయని ఇతఁడు భుజింపకమానఁడు. సాంబమూర్తికి భోజనశక్తి మెండు. కాని కబళములేని నిర్భాగ్యుఁ డొకఁడు ఎదుటనిలిచినపుడు కళ్లుమూసికొని "ఓంభూర్భువ స్సువః" యని స్వార్థముపై నీళ్లు చల్లఁడు. పరిహాసపూర్వకముగ "నాయనా! కాస్త డి. పి. (ధర్మపిండము) కొట్టి, మఱి దాఁటవోయి" అనును. గాదెలందు రూకలను ప్రోగొనరించుకొనిన వాఁడు రూకలు చిమ్ముట ఒకవంతు; చింపిరిజోలెయందు మిగిలిన ఒకేమాత్రపు దమ్మిడిని లేనివానిచేతిపై విడపుట ఒకవంతు. ఈదమ్మిడికిఁ గల బరువు ఆరూకల బస్తాల కుండదేమో!

అద్భుతహృదయశక్తిగలవారి చర్యలను పరీక్షించితిమేని, "వీరు వెఱ్ఱులు కారా?" యని యోజింతుము. కాని యుగయుగములందు సజీవులై యుండువా రీవెఱ్ఱులే! "ఊహూ!" అనివేసి వటువును పంపివేసి యుండుచో, బలి పాతాళమున దిగఁబడువాఁడు కాఁడు. కాని "సిరి మూటఁగట్టుకొని పోవంజాలని" రాజులవలె నతఁడు విస్మృతిగర్భమున బుడుంగుమనువాఁడు. ఐశ్వర్యమునకు తిలోదకములు సమర్పించి చిత్తరంజనుఁడు సన్న్యాసి యైనాఁడు. ధనధాన్యములను గోదావరిలోఁ గూలఁద్రోసి కొల్లాయికట్టిన కటికిదరిద్రుఁ డైనాఁడు సాంబమూర్తి. ఈశక్తి విశ్వవిద్యాలయములందు చేఁబడునది కాదు; అంతరంగమున సాక్షాత్కరించునది. ఈశక్తిగల సాంబమూర్తికి అనుక్షణము కావలయు అక్కఱలు తమంతఁదామే పూర్ణమగుచుండును. భోజనవ్యవస్థను, ప్రయాణవ్యయమును ఎవర్లోయొకరు వహించుచునేయుండురు. కొంతకాలముక్రితము కొలఁది మాసము లితఁడు కలకత్తాలోనున్నాఁడు. "మహాలక్ష్మీ భవనము"* అపుడు అన్నపూర్ణ ధర్మశాల యైనది. హారిజన్ రోడ్డులో వసించుతఱి అద్దె ఎడ్వాన్సును

* తారాచంద్ దత్ వీధిలోని (3౧) మద్రాసీహోటల్.

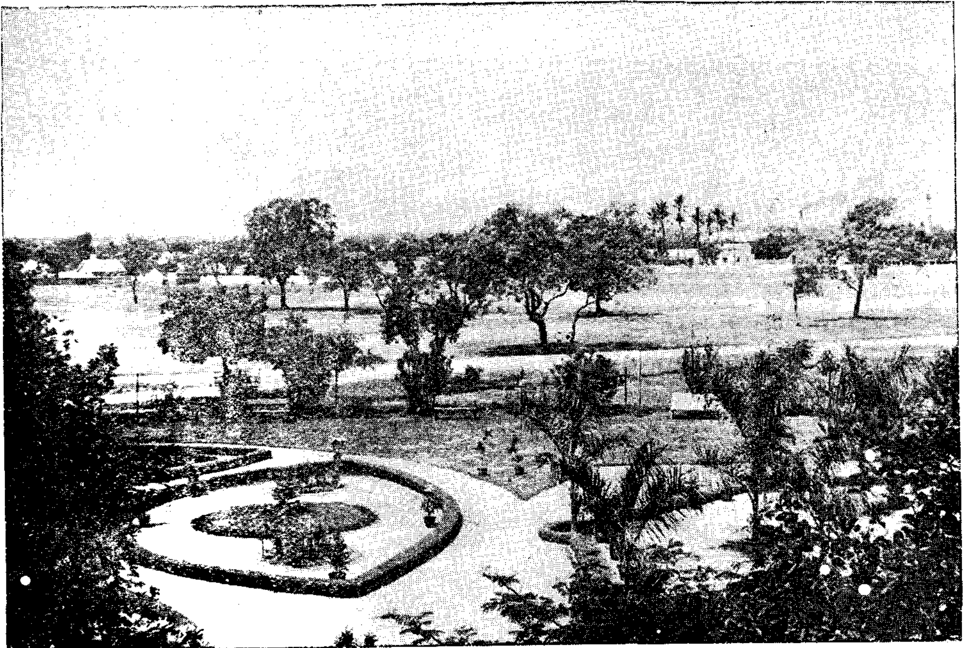
హుమయూనుగోరి-ఢిల్లి

హుమయూను భార్య హాజీబీగము క్రీ. శ. ౧౫౫౫ సంవత్సరమున దీనిని ప్రారంభించి పదునారు సంవత్సరములకు పూర్తి చేసెను. R. N. N. R.

సమాధిపూజ G. A. R.

మిశ్ర ప్రకృతి ౧ K. M. L.

మిశ్ర ప్రకృతి ౨ K. M. L.

గుఱించిన నిబంధన మొకటి ఈతనిని మార్కొనినది. సోహన్‌లాల్ అను నామిత్రుఁ డొకఁడు గృహయజమానితో "ఇతఁడు సాంబమూర్తిసుమీ" యని చెప్పి చిక్కునుండి అతనిని విడిపించినాఁడు. ఇతరుల కష్టనిష్ఠురములను తనవిజేసికొను సాంబమూర్తి చల్లగ తన యక్కరలను "పరార్పణమస్తు!" అని నిశ్చింతగ దీక్షాజీవనమును కడపుచున్నాఁడు. సుఖదుఃఖములును, దూషణభూషణలును తనవికాక దేవునివేయని నమ్మినవానికి ఎంతహాయి చేకుఱును? "మొఱ్ఱో!" యను అభాగుఁడు దైవవిశ్వాసరహితుఁడు.

సాంబమూర్తిచొరవ అతని సొంతజీవనమందే కాక అతని రాజకీయములందుఁగూడ ప్రవేశించినది. కాంగ్రెసుఆశయమునుగూర్చి పెద్దపెద్దలు నీళ్లు నమలియు, ఊగిసలాడియు, గుండెలు తడవిచూచికొనియు గుసగుసలాడుచుండ, "సంపూర్ణస్వరాజ్య"మని సాంబమూర్తి ఢంకామీఁద దెబ్బకొట్టి పలికినాఁడు. అహమదాబాద్ కాంగ్రెసులో హజరత్ మోహాని "సంపూర్ణస్వాతంత్ర్య"మని గాంధిగారిని ఉలికిపడఁజేయుటకు ముందే సాంబమూర్తి అర్ధానుస్వార స్వరాజ్య మనే డొమినియన్‌స్టేటస్‌గాని, ఒకతీరు రెస్పాన్సిబుల్ గవర్నమెంటుగాని గాక తూచాతప్పని స్వాతంత్ర్యము పిచ్చతవ్వకు లొంగని స్వరాజ్యము కాంగ్రెసుదృష్టియందుండవలెనని రంకవేసినాఁడు. "Half way house"లవంటి సరిపుచ్చుకొనుటలు, "To be or not to be" లుపోలు దీర్ఘయోచనలు ఇతనికిఁ గిట్టవు. ఒడుదొడుకులు పులుగులట్లు కాచుకొనియున్నవని ఇతఁడు సంశయింపఁడు. మేఘములు దొరలినను, పిడుగులు తలపై ద్రుళ్లిపడినను కిక్కురుమనకుండ ఇతఁడు తలయొగ్గును. గాంధిఉద్యమమున పాల్గొని కైదులోనే కాపురమేర్పఱచుకొనినాఁడు. వెలుపలికి వచ్చినపుడు 'రిటర్న్ టికెట్' చేతఁబట్టినాఁడు. ఉప్పుసత్యాగ్రహమున పాల్గొని "సొంతఉప్పు చేఁబడినఁగాని, ఉప్పువేసిన వస్తువులను ముట్ట"నని పట్టుపట్టినాఁడు. "నీల్‌సత్యాగ్రహము" తన కేల యనక, ముందులకు లంఘించినాఁడు. ఉపద్రవములపై సాంబమూర్తికి ప్రీతి మెండు.

అపాయములపై అధికానురాగము గలవాఁడు ముసోలినీ. సింహకిశోరముల నీతఁడు పిల్లిపిల్లలనట్లు చేరఁదీయును. భయమేమో ఎఱుఁగనివాఁడు నెల్సన్. అపాయమేమో ఎఱుఁగనివారును, దానిపై నెక్కువమక్కువ గలవారును యోధవర్గమందున్నారు. అన్నప్పుడు ఈతీరు ప్రకృతి కూడివచ్చునని తెలుపను. అపాయము పరమాశయ మనఁజెల్లదు. ఆదర్శమును పూజించినట్లు, అపాయమును పూజించెనేని అతఁ డున్మాదుఁడనిపించుకొనకమానఁడు; ఆయువును పుటుక్కు మనిపించుకొనకమానఁడు. కాని, ఇదియొక మహత్తరోద్దేశము నందుపట్ల, నడుమనిలుచు పెనుభూతమైనచో దీనినెదుర్కొని, దీనిచే నూడిగము చేయించుకొనుట మహాయోధుని కర్తవ్యము.

లాఠీదెబ్బలును, కాలితాపులును సత్యాగ్రహులకు నిత్యవాయనములైనవి. పూలచెండులను, చక్కనైన దండలను, కర్పూరహారతులను అందుకొనుటకు ముందులకు వచ్చువారు 'కోటానకోట్లు.' అత్యాచారము ఆగ్నేయాస్త్రమువలె మీఁదఁబడుచున్నదనిన, వీరు దిడ్డిగంతలందు ప్రవేశింతురు. అవమానమునకును, అపాయమునకును దేశస్వాతంత్ర్యము నాదర్శముగాఁ గొని తలయొడ్డు మహాత్ములసంఖ్య మిగుల నల్పమైనది. మూఁడవ ఎడ్వర్డు కేలేను (Vide: Edward III rd's Seize of Calais) ఆక్రమించినపుడు నగరరక్షణమునకు ప్రముఖులైన ఆగ్గురు కేలేవాసులు మానప్రాణము లర్పింప ముందుల కరిగిరి. దేశస్వాతంత్ర్యమునకై ప్రాణములను బలిదానము లొనరించుకొనిన మహాయోధు లందందు ఉన్నారు. ఇట్టి యోధులకు భారతదేశమందు కఱవు లేదు. ఈ యోధులకంటె నధికులైన (బుద్ధునిచే నుల్లేఖింపఁబడిన) మహాయోధులకు భారతావని నెలవని కడచిన సత్యాగ్రహోద్యమము నిరూపించినది. ఏసుమహాశయుఁడు వాకొనిన Sermon on the Mount ఆచరణయందుఁ బెట్టినవారు భారతీయులు. ఏసుఋషికెనయైన గాంధిఋషి, చెంపలకేకాదు, సర్వాంగముల నెదుటిదెబ్బల కొడ్డుఁడనినాఁడు. ముందుల కుఱికిన మొనగాళ్లలో సాంబమూర్తి యొకఁడు. ఇతఁడు చావు

దెబ్బలు తిన్నాఁడు. నాయకులందు ఈతఁడు పడినట్లు మఱెవ్వరును హింసపడలేదు. చచ్చినను, తానుకాక తన శరీరమని యెంచి, గట్టిదైన తనకాయము నీతఁడు కర్తవ్యస్తంభమునుండి కదలించినాఁడు కాఁడు. ఇట్టి గురుగుణమును చూపి, గుండెను నిబ్బరముగ గుండు దెబ్బకు నొడ్డిన మఱొక మహాయోధుఁడును ఆంధ్రుఁడే! వీరి యుదంతమును తన హృదయందుంచుకొనఁగల దేశ చరిత్ర ధన్యము కాఁగలదు. వీరు వంగదేశీయులైనయెడల వీరినిగుఱించిన మహాకావ్యములెన్నో వెలువడియుండెడివి. సాంబమూర్తి ప్రజ్ఞను మహాత్ముఁడు గుర్తించినాఁడు. మగఁడుపట్టిన మాలను చేఁబట్టుమని సాంబమూర్తి యర్ధాంగలక్ష్మి నాతఁడు కోరినాఁడు.

సాంబమూర్తి సాహసమును చూచి పండ్లికిలించినవారు లేకపోలేదు; వెక్కిరించినవారు లేకపోలేదు. ఈ యికిలింతలును, సకిలింతలును గాంధిగారిపట్లే తోఁచెను. సత్యాగ్రహము పరిహాసమునకు పాత్రమైనది.

గాంధిజీ రాజకీయములను మతముతో సంధించినాఁడు. వానికి ఆధ్యాత్మిక ప్రాముఖ్య మిచ్చినాఁడు. జోగియైనవాఁడు సేనాధిపతి యయ్యెనని ఈవఱలో నెన్నఁడును ప్రపంచచరిత్ర తెలుపలేదు. జోగిఆయుధము సత్యాగ్రహమే. అపూర్వమైన సత్యాగ్రహ దృశ్యము సామాన్యులకు విడ్డూరము కలిగించుట అక్కజముకాదు. గాంధియుద్యమము నెగ్గినదని చెప్పలేము; నెగ్గలేదనియు చెప్పలేము. అది చచ్చునది కాదని రూఢియైనది. ఉద్యమము లన్నియు సద్యోగర్భములు దాల్చినవికావు. గాంధియుద్యమము స్వరాజ్యమును ప్రసవించినదికాదని నవ్వువారు నెట్టులు. సత్యాగ్రహోపాసకులను చూచి నవ్వువారు అల్పులు. "నీల్ సత్యాగ్రహ" మనుఁడు; "ఉప్పుసత్యాగ్రహ" మనుఁడు—వీని దృష్టియందు జాతీయత్వ మున్నది. దృష్టిదోష మున్నదని ఎవ్వరును అనరు. ఇక సాధనమా? సన్న్యాసిసాధనమా? అపూర్వమైనదే. నేఁడు దీనికి పుట్టునది పరిహాసమే! కాని ఎప్పటికైనను వసుంధరపై శాంతిని నెలకొలుపఁజాలునది ఈసాధనమేయని పరిహాసప్రియులును, ప్రతీచీ రాజకీయవేత్తలును గ్రహింతురుగాక.

కాంగ్రెసుపతాకము సాంబమూర్తికి వట్టి గుడ్డ పేలికకాదు. అది యాశయముల యల్లికయని ఆతఁడు గుర్తించినాఁడు. కాకినాడలో ననుఁడు; నాగపురములో ననుఁడు. దానిని చించు ప్రతికూలశక్తి తోఁచునప్పుడు సాంబమూర్తి చివాలున ముందుల కుఱుకును. జెండాయెత్తిగాని, అతఁడు వెనుకకు తరలఁడు. బ్రాహ్మణునకు యజ్ఞోపవీత మెట్టిదో, ఆఁడుదానికి మంగళసూత్ర మెట్టిదో, జాతీయస్వామునకు జెండా యట్టి దని ఆతని యుద్దేశము. దానిగౌరవమును నిలుపుటకై సాంబమూర్తి పలుమాఱు చెమ్మటలు ధారవోసినాఁడు.

సాంబమూర్తికి పరార్థజీవనమందలి ప్రేమ మెండు. అభాగులను చేరుపట్ల, ఇతఁడు ప్రఫుల్లచంద్రరాయ్‌కి తీసిపోఁడు; రాజేంద్రప్రసాదున కీడువచ్చును. గోదావరివరదలకు ఊళ్లు కొట్టుకొనిపోయినపుడు నిరుపేదలను రక్షింప నీతఁడు మిగుల శ్రమించినాఁడు. ముష్టికై, ఇతఁడు ఊరూరఁ దిరిగినాఁడు. ధనవంతులను జేరి ఇతఁడు దీనాలాపము లొనరింపఁడు. డబ్బుపడయుట తన హక్కని దెబ్బలాడి నెగ్గితీరును. గుంటూరులో నితఁడు ముష్టికై వేపావారింటి కరిగి, ఖండవాదము లోనికిదిగి "అవలికి దాఁటు"మని గృహయజమాని హుంకరించినను, ససేమిరాయని పెదవిమెలివేసి, వలసిన పైకమును చెంగునఁ గట్టుకొని మఱి దాఁటినాఁడు.

సాంబమూర్తి ధైర్యసాహస పరోపకారాది సద్గుణములకంటె అతని సహనము అద్భుతమైనది. ఈ గురుగుణమున నితఁడు వసంతీదేవి కెనయైనవాఁడు. వసంతి సర్వస్వమును కోల్పోయినది. చిత్తరంజనుని గోల్పడినది. చిరరంజనుని పోఁగొట్టుకొనినది. నిశ్చలచిత్తయై శ్రాద్ధకర్మను, దేశసేవను సలిపినది. సాంబమూర్తి సర్వస్వమును స్వరాజ్య హోమగుండమున "స్వాహా!" యని సమర్పించినాఁడు. ఏకాత్మజుని మృత్యువున కప్పగించినాఁడు. గుండెబాదుకొని "దైవమా!" అనక, కాంగ్రెసులోనికి ఉఱికినాఁడు. వసంతి నుగ్గడించిన సరోజిని సాంబమూర్తిని కీర్తించినది. "ఇంచుమించుగ దిగంబరియై, కొడుకు తండ్రిని

వేధింపఁగల తీవ్రతమాఘాతమునకు గుండెనొగ్గి, హృదయయాతనను, దుఃఖమును మఱచి, దేశసేవకు అర్పణమైనాఁడు సాంబమూర్తి"యని సరోజిని కాకినాడకాంగ్రెసుగద్దెనుండి పలికినది.

దేశసేవకుఁ బూనినవా రెందఱో ఉన్నారుకాని గుండెదిట్టమున్నవా రల్పముగ నున్నారు. శ్యామసుందరచక్రవర్తి సాంబమూర్తివలెనే బాధలుపడినాఁడు. కాని అతఁడు దారిద్ర్యమును పీల్చి పిప్పిచేయనిచ్చినాఁడు; తనగుండెలను తినివేయనిచ్చినాఁడు; ప్రాణముల నూడఁబెఱుకనిచ్చినాఁడు. మానసికదార్ఢ్యమున్న సాంబమూర్తి ఢక్కాలుతిని గట్టిపడ్డాఁడు.

అన్యరాష్ట్రములందు సాంబమూర్తి కొంత పర్యటనము చేసినాఁడు. కాంగ్రెసువేళలందుఁగాక ఇతరసమయములందు వంగీయులనడుమ రాజకీయోపన్యాసములిచ్చిన ఆంధ్రుఁడు ఒక్క సాంబమూర్తి మాత్రమే. కలకత్తాలోనున్నపు డీతఁడు తఱుచుగ ఆల్బర్ట్హాలులోను, శ్రద్ధానంద పార్కు (Mirzapur Park) లోను ఉపన్యసించువాఁడు. వంగీయుల హృదయములు ఉద్రేకమయములు. ఉద్రేకము నుప్పొంగించు వక్తలనే వినఁగాంక్షింతురు. సాంబమూర్తిలో నుద్రేకమున్నదికాని, వక్తృవలయు సరుకు లేనందున వంగీయులచే "నోహో!" యనిపించుకొనలేదు. కాని, ఈతనివాక్కు లీతని జీవనమునకు మాఱుపేరు లనియు ఈతని జీవన మీతని వాక్కులయొక్క ప్రతిబింబమనియు గ్రహించి వంగీయు లీతని నిష్కళంకదేశభక్తిని మెచ్చిరి. ఈతని కలకత్తా ఉపన్యాసములు తక్కుంగల ఉపన్యాసములకు తోడై, వెంటనే బళ్లారి జైలున కీతని సాగనంపెను. సంయుక్తరాష్ట్రములోను, రాజస్థానమందును ఈతని నెఱిఁగినవారు కొంద ఱున్నారు. ఫియాగంజ్ (ఫరుకాబాద్ జిల్లా) నోహర్ (బికనీరురాష్ట్రము)లలో నీతనినుతించిన ప్రశంసనుగ్రా[illegible]లో విన గలిగి ఆనందించితిని. ఇతరరాష్ట్రనాయకులు మన రాష్ట్రమునకు వచ్చిపోవునట్లే, మననాయకులును అన్యరాష్ట్రముల కరుగుచుండుచో వీరి ప్రఖ్యాతియు, ఆంధ్రుల పరపతియు హెచ్చుననుట నిస్సంశయము.

ధైర్యసాహససహనములు యోగియందేకాక, రణాంగణమందలి యోధునందునుగూడ వెలయు నుగుణములు. గాంధీజీగాక నెపోలియన్వంటి నాయకుఁడొకఁడు గోచరించినయెడల, కవచమును ధరించి సాంబమూర్తి తన గుఱ్ఱమును ముందుల కుఱికించువాఁడు. ఈతనియందు అలీసోదరులందువలె సమరశౌర్య మధికముగఁ గలదు. ఒకవంక కరుగఁదగు నాతని గాంధిజీ వేఱొకవంకకు మరల్చివేసినాఁడు. సాంబమూర్తి సంపూర్ణముగ మాఱి నూతనక్రియావిధానమున ఎంతేని యుత్సాహముఁ జూపినాఁడు. ఉత్సాహముతో సరితూగుఊహ ఈతనియందు లేదు. ఇతఁడు లంఘింపఁ గలఁడుగాని, లంఘించుటకు ముందు ఒకనిముసము యోజించు టెఱుఁగఁడు. ఇతనిచొరవ గొప్పదియేగాని, అది చక్కనిమార్పు నెఱుఁగదు. రాజకీయవేత్తగమనిక సంగీతమూర్ఛనమువలె నుండవలెను. ఇందు హెచ్చుతగ్గు స్థాయిలుండును. హెచ్చుకళవలె పైచేయిఁ జూపియు అవసరమగుపట్ల క్రిందికితగ్గితరువాతి యుత్థానముపై కన్ను వేయును. ఇది ఎగుడుదిగుడుతంతులనియు, నిలుకడ లేని పద్ధతియనియు సాధారణులు నవ్వవచ్చును. కాని దూరదృష్టిగలవారు "శభాష్!"అందురు. సాంబమూర్తి ఆశయముపై వీరు పన్నీరు చల్లుదురు. దొడ్డదియని ఈతని హృదయముపై పువ్వుచెండులు గ్రువ్వుదురు. తొలి శ్రేణియోధులలో నొక్కండని జోహా రొనరింతురు. కాని, రాజకీయదర్శకుఁ డనికాని, మహానాయకుఁ డనికాని ఈతనిఁ జేరరు.

ఇఁకముందు సాంబమూర్తి నూతనశక్తిని దెచ్చుకొనవలెను. ఒకమహానాయకుఁడు కట్టెదుట తోఁచినపుడు చూపిన సామర్థ్యముకంటె ఇపు డీతఁ డధిక సామర్థ్యమును, ధృతిని చూపవలెను. సాంబమూర్తి వృద్ధుఁడు కాఁడు. రాజకీయరంగమున, కర్మక్షేత్రమున పదునాలుగేండ్ల అనుభవమును సంపాదించినాఁడు. భావికాలమున నీతఁడు చేయవలయు కర్తవ్యమెంతో యున్నది.

"వృద్ధుఁడనైతిని. చాలబరువు మోసితిని. కష్టపటిదినములలో కొంతవిశ్రాంతిఁ గైకొన నపేక్షించు

చుంటిని." అని నాయకుఁడు నేఁడు కాంగ్రెసునుండి తరలినాఁడు. పలువురు నేఁ డుత్సాహమును గోల్పడిరి. సత్యాగ్రహోద్యమముకతన స్వాతంత్ర్యము చేఁబడునా యని ఇపు డనేకులు సంశయించుచున్నారు. చేఁబడు నని వేయిమాఱు లందునుగాని, దీక్షఁబూనిన ఆచార్యుఁడు నడిత్రోవను సెలవుపెట్టినందున ఉద్యమమునకు చెఱుపు కలిగినదని చెప్పకమానను. ఈయుద్యమము నేఁడు కొంత నిలుకడన్నదినను, ఉద్దేశసిద్ధి నీయఁగలుగున దిదియే. దౌర్జన్యమునెడ భారతీయునకు నమ్మకము లేదు. అది యొకవేళ స్వరాజ్యమునేకాదు స్వర్గమును కూడ తెచ్చి చేతికిచ్చినను, "తూ!" యని భారతీయుఁడు వాని నవ్వల విసరివేయును. స్వరాజ్యము రానీ రాకపోనీ, లాఠీదెబ్బలు కుంభవృష్టిగఁ గురియనీ, చీకటికైదు లెదుట మృత్యుముఖగహ్వరములట్లు తోఁపనీ, "సత్యమేవ జయతి!" యని సత్యాగ్రహ మహోద్యమమునకు ప్రతిభారతీయుఁడును బుజమునొడ్డిన నాఁడు మనస్వాతంత్ర్యము మనచేతులందు పడితీరును.

ఈమహోద్యమమునెడల విశేషవిశ్వాసముగల వాఁడు సాంబమూర్తి. నూతనగాయత్రినందిన సాంబమూర్తి జందెపుపోఁచలను నడుమునఁ గట్టి, వేఱుమతమున ప్రవేశించువాఁడుకాఁడు. దేశహృదయమున విద్యుత్ప్రవాహమును పాఱించుట ఈతని కర్తవ్యము! ప్రజలందు అపూర్వచలనమును, అపూర్వోత్సాహమును రేకెత్తించుట ఈతని కర్తవ్యము!! ఆశాభంగమున స్రుక్కియున్న మనసులందు నూతనజీవసంచారమును, నూతనతేజమును పుట్టించుట ఈతని కర్తవ్యము!!! పూర్ణస్వాతంత్ర్యభావమును నేఁ డెన్నోహంసపాదులు తగుల్కొనినవి. కొందఱు నాయకుల దృష్టినుండియే ఇది దిగజారిపోయినది. అచిరములో మన ప్రభువులు కొంత ఆయబెల్లమును తెచ్చి చేతఁబెట్టెదరు. పుచ్చుకొని "బ్రదుకు జీవుఁడా" అనుకొందమని అనేకు లూహించుచున్నారు. తోఁకలు ముడుచుకొనువారు కలుగులలో దూఁగుటకు సంశయింతురా? క్రొత్తఉద్యోగములు దిగుమతియగునని తెయ్యిమనువారు క్రొత్తబిరుదులు కంధరసీమల నలంకరించునని ఎగిరిపడువారు నేఁ డప్పుడే ప్రత్యక్షమైనారు. "సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్య"మని గొంతెత్తి పలికినవాఁడు సాంబమూర్తి! నేఁ డీతని గొంతుకు బొంగురుపోలేదని నాతలంపు. స్కాట్ మహాశయుని కొచంట్ లెపర్డ్ యోధునికంటె నధిక ధైర్యమున జాతీయపతాకముకడ నిలిచినవాఁడు సాంబమూర్తి!! కర్తవ్యకేతనముకడ నిలిచిన ఈతని పదములందు నేఁడు వడఁకు పుట్టలేదని నాతలంపు. ఉద్దేశము సిద్ధించువఱకు దీక్షావస్త్రమును వదలనని పట్టుపట్టినాఁడు సాంబమూర్తి!!! నేఁ డీతని కొల్లాయి వదులుకాలేదని నాతలంపు. తాను పూనిన కోటివత్తుల వ్రతమునకై తన సర్వస్వమును తైలధారయట్లు అఖండమునకు సమర్పించినవాఁడు సాంబమూర్తి!!!! నేఁ డీతని వ్రతనిష్ఠ, ఈతని తపఃకాంక్ష, ఇతని దృఢప్రతిజ్ఞ, ఇతని యచల విశ్వాసము, ఇతని యిచ్ఛాశక్తి తునియలు కాలేదని నాతలంపు. తోడియోధులను కడకు చేర్చుకొని, క్రొత్త యోధులను ఆకర్షించి జాతీయధ్వజము చేఁబట్టి పాంచజన్యమును పూరించి నేఁటి కురుక్షేత్రమున నితఁడు చరచర నడచుఁగాక.

నేఁడు భారతభాగ్యరేఖ మేఘముల మఱుఁగున నడఁగియుండుట నిక్కమే. ఇది మరల తళ్కొత్తదా? సృష్టిచిత్రములు అర్థశూన్యములా? ఉత్తమాశయములు పిచ్చితలంపులా?

గోవర్ధనాచార్య సప్తశతీసారము

శిరోమణి సన్నిధానము సూర్యనారాయణశాస్త్రి

అవ—నాయకసంగమమున శ్రమ కలుగునని యనుచున్న నాయికతో నొకతె పలుకుచున్నది :

కురుల మొత్తంబు తలఁ్రవేఁగుఁ గూర్చునేని - నమృతఘటపాతమున మృత్యు వయ్యెనేని
నక్కఁ బ్రియునెక్కుడలకు బర్వెక్కునేని - మాన్ప నీరోగ మిలయందు మందు లేదు.

అవ—వచ్చుచున్న నాయికాపతి నవలోకించి సంకోచించు నాయకునితో దూతి యన్యోక్తితో ననుచున్నది :

ఓకురంగమ, మడి బ్రాలియున్న సరస - శాలిమంజరిఁ ద్యజియింపనేల యిపుడు?
గటికతూపులు, గటికవిల్, గటికయొడలు-గల గటికమానిసి యితండు వలదు వెఱవ.

అవ—ఒకతె మరొకతెతో ననుచున్నది :

తిరుగుంబోతగు కాంతుని - నరసినఁ దలఁగాంచి యంగనామణి యెడఁదం
బరితాపముఁ గొనవలసిన - తఱియందును బిట్టు సమ్మదంబునె కొనియెన్.

అవ—చెలికత్తె నాయకునితో ననుచున్నది :

పెడమొగంబును జేసియు విఱియఁబోసి - వెంద్రుకల చిక్కుడల్చుచు వ్రేళ్లఁగ్రుచ్చి
యఱితి నడ్డంబుగాఁ ద్రిప్పి తెఱవ నిన్నుఁ - గురులసందులఁ బడి కడం గోరి చూచు.

అవ—ఒకఁ డొకదానిముచ్చటను దెలుపుచున్నాఁడు :

కుతుకమతినిఁ బెంచుకొనుచున్న చెనిఁగిచేఁ - పూఁతవట్టి యెదుగు మొదలుగాఁగ
నాదినంబునుండి యల కాఁపుకన్నెకుఁ - బచ్చకోకఁ గట్ట ముచ్చటయ్యె.

అవ—నాయిక చెలికత్తెతో ననుచున్నది :

కొలువఁడు మునుపటివలె; నను - వలపింపఁడు; సిగ్గువడఁడు స్వచరిత్రంబుల్
తలఁచియు; నమ్మఁడు నాపతి - చెలి నాపాలిట నపోఢ సెత్తురువయ్యెన్.

అవ—ఒకఁ డొకముచ్చటను దెలుపుచున్నాఁడు :

పండియున్న భర్తపాదంబు లొత్తుచు - వెలఁది సురఁటిఁ బట్టి వీచుచుండఁ
దలుపుసందునుండి తమిఁ గాంచు మిండగాఁ - డూఱడిల్లుచుండె నుల్లమందు.

అవ—ఒకతె యొకముచ్చటను దెలుపుచున్నది :

తగినంత నిద్రలేమియె - యగు దీనికి వ్యాధిహేతు వని వెజ్జు వచిం
పఁగ నాచిన్నది సిగ్గిలె; - బిగిసె సవతి; దయితుఁ డదరెఁ; బ్రియసఖి మురిసెన్.

అవ—ఒకతె యొకదాని ముచ్చటను దెలుపుచున్నది:

మునిమాపునందుఁ దన కాం-తుని చేతులఁ దూలిపడి రతులచే రేయె
ల్లను బుచ్చి ప్రొద్దుటను ది-వ్వెను బెట్టఁగ నవ్వి రొక్క-పిల్లను సకియల్.

అవ—ఒకతె యొకతరుణదంపతులముచ్చటను దెలుపుచున్నది:

తరుణీతరుణులు గుడిలోఁ - బరస్పరాపహృతదృఙ్మనస్కు-లగుచు నొం
డొరుపయిఁ బూజకు నెత్తిన - విరులు విసరుకొనిరి రెచ్చి బెట్టిదపుఁదమిఁ.

అవ—దానిపతి మూఢుఁడగుటచే నదియును మూఢురాలని యనుచున్న యుప
పతితోఁ దూతి పలుకుచున్నది:

పతి వట్టి వెఱ్ఱి నిజముగ - రతికళఁ దన తెలివిఁ గఱచె రమణీమణి వృ
త్తి తిమకడ నేకలవ్యుఁడు - వితతంబు ధనుష్క-ళాప్రవీణతఁ గొనఁడే?

అవ—ఒకతె యొకని ముచ్చటను దెలుపుచున్నది:

చలికత్తె వేసమును గొని - తలదువ్వను, బూలుముడుచుఁ, దమి మెయి దిద్దం
దిలక, మలందును గందము, - వెలఁదికి మిండండు దానిపెనిమిటియెదుటన్.

అవ—'నీమగఁడందగాఁడే! ఆతని నేల ప్రేమింప'వని యనుచున్న యొకతెతో
నాయిక యనుచున్నది:

నవమన్మథుఁ డీతండని - జవరాం డ్రెల్లగు నుతింత్రు సకియా, యవి న
చ్చవు నాకు మగఁడు కావుట - నవని నమృతమైన విషము యాపథమన్నన్.

అవ—అవమానితుఁడగు నాయకునితో నాయిక యనుచున్నది:

నవుదువు కాలం దన్నఁగఁ; - బవళింతువు నేల గెంటఁ బాన్పననుండిన్
రవులింతు చిలిపిపనులన్ - నివర్తిలవు నాయెడంద ని స్నేమందున్.

అవ—నాయకునియందలి నాయికాసక్తిని దూతి తెలుపుచున్నది:

నిన్న పగటిపూట నిద్రలో నినుఁగూర్చి - పాప మానెలంత పలవరింప
సవతి నవ్వె; నత్త దివులొందెఁ; బరువెత్తి - మూసి రంత దానిమొగముఁ జెలులు.

అవ—మోహము రేఁగినచో భయముండదని యొకతె యొకదాని ముచ్చటను
నాయికకుఁ దెలుపుచున్నది:

ధైర్యసాహసములకుఁ బ్రేతములు మెచ్చ - విడిచి మేఁతలు వీక్షింప వృకగణంబు
అతివ మృతుఁడైన తన ప్రియు నాననంబుఁ - గొఱవివెలుఁగులఁ గని ముద్దుగొనుచునుండె

కాగితపు చాపలు

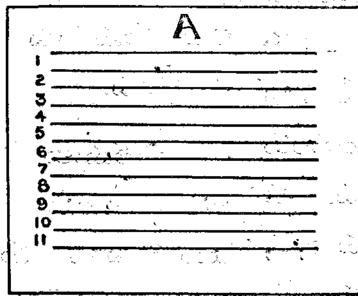
కో: నరసింహాచార్యులు

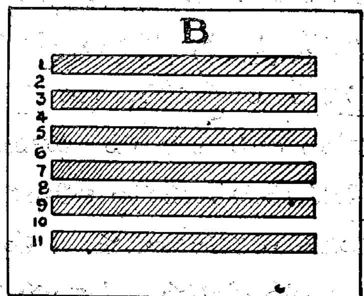
౧

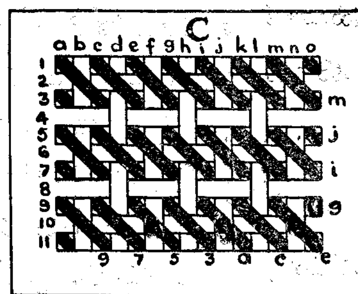
ఇదివఱకు కల్లిన చాపయందు పడుగు-తునుకలు ఒకటే కాగితమునందు చేరియుండి వాటికడ్డముగా పేకతునుక అల్లబడియున్నవి. ప్రస్తుతము చెప్పబోవు విధపుచాపయందు పడుగు, పేకలు రెండును చేరి చాపకు భూమికయయి దానియందు మూలవాటముగా వేరు తునుక అల్లబడును.

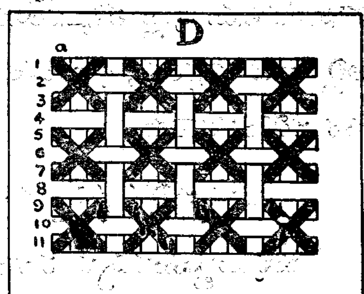
భూమిక

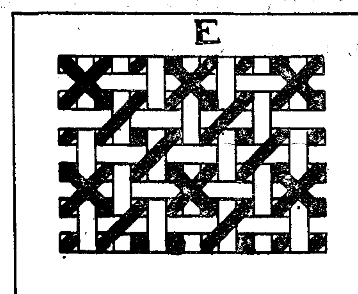
పూర్వపు విధముననే యొక కాగితమును దీసికొని దానిచుట్టును ఒకయంగుళము వెడల్పున వదలి మిగిలిన లోభాగమున చిత్రము A యందలి విధముగ పదునొకండు పొడవు కోతలు వేయవలెను. కోతల సంఖ్య మారవచ్చును. ఇందు ౧,౩,౫,౭,౯,౧౧ అను

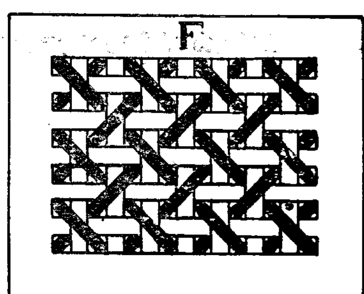

తునుకలను చిత్రము B యందలి విధముగ కోసి తీసివేయవలెను. అట్లు తీసివేయబడిన తునుకలను మిగిలిన పడుగుతునుకల కడ్డముగా చిత్రము C యందలి b, d, f, h, j, l, n వలె అల్లవలెను. వాటిమధ్య నుండు స్థలములు, లేక సందులు ౧,౩,౫,౭,౯,౧౧ స్థలములకు సమముగా నుండవలెను. b, d మొదలగు తునుకల సంఖ్య చాలనియెడల నదే విధపు కాగితమునందు అట్టివే వేరుతునుకలను కోసికొని అల్లవచ్చును. b తునుకను ౨ నకు పైనను, ౪ నకు క్రిందను, ౬ నకు పైనను ౮ క్రిందను, ౧౦ పైనను తీసికొని పోయి దాని కొనలను భూమికయంచులకు క్రింద నురుగుపడునట్లు అతికించవలెను. ఈ తునుకలు కదలగూడదు. d తునుకను ౨,౬, ౧౦ లకు క్రిందను, ౪,౮ లకు పైనను, దీసికొనిపోవలెను. ఇట్లు తక్కినతునుకలనుగూడ అల్లి వాటి కొనలను, భూమికఅంచులకుఅడుగున నతికించవలెను.

చాపయల్లిక (చిత్రము C)

మనయిష్టమువచ్చిన రంగుకాగితమున, పడుగుపేకతునుకలకు సమానమగు వెడల్పుగల తునుకలను కత్తిరించుకొనవలెను. ఇందు ఒకతునుకను (నలుపురంగున జూపబడినవి అల్లవలసిన తునుకలు) ౧౧ వద్ద అడుగున నతికించవలెను. ఇది చాల చిన్నతునుక. ౯, ౯ అను రెండవ తునుకను ౧౦, b అను పడుగుపేకల క్రాసునకు పైగా నుండునట్లు అల్లవలెను. ౭, ౭ అను మూడవతునుకను ౮, b అను పడుగుపేకల క్రాసునకు క్రిందుగను, ౧౦, d ల క్రాసునకు మీదుగను పోనిచ్చి అల్లవలెను. ఇటులనే తక్కిన ౫-౫, ౩-౩ a-a, c-c, e-e, g-g, i-i, k-k, m-m, o అను తునుకలను చిత్రమునందలివిధముగ అల్లవలెను.

చిత్రములు D, E, F మూడు విధములగు చాపలను చూపును. మూల యల్లికయందు గూడ తునుకలను అల్లినతర్వాత వాటి నన్నిటిని చక్కగ అతికించి అడుగున మఱియొక కాగితమును పెట్టి అతికించవలెను. పడుగు ఒకరంగునను, పేకతునుకలగు b, d, f మొదలయినవి మఱియొకరంగునను, మూలయల్లిక కుపయోగించు తునుకలు (నల్లగా గుర్తించబడి యుండునవి) వేఱొకరంగునను ఉండవచ్చును. ఇట్టివే యనేకవిధములగుచిత్రములు చాపయల్లికయందు చూపవచ్చును.

నక్షత్రమండలము

(భావసంవత్సర మార్గశిరమాసము)

గొబ్బూరు వేంకటానందరాఘవరావు

(కవితాసమితి)

దక్షిణము

[ఈ పటమును తలమీదుగా ఆయాదిక్కులు సరిపడునట్లు పట్టుకొని ఖగోళమును పరిశీలింపవలెను.

ఇందు జూపబడినట్లు నక్షత్రాదులు 1934 డిసెంబరు 22 తేదీని రాత్రి 7-54 గంటలకు

1934 డిసెంబరు 8 తేదీని రాత్రి 8-50 గంటలకు ,, ,, 29 ,, ,, 7-28 ,,

,, ,, 15 ,, ,, 8-22 ,, 1935 జనవరి 5 ,, ,, 7- 0 ,,

కనబడును.]

11. 12- 17 ౯౮౩

"Thine works are wondrous great,
Almighty ! Creator
Of Worlds of moving stars
That ever the praises sing
Of such Omnipotence."

"సర్వశక్తుడవగు ఓసృష్టికర్తా, నీకృతులు అత్యద్భుతములు ; మహాఘనములు. నిత్యమును చలనశీలములైన నక్షత్రకోటులు అనంతదివ్యప్రపంచములై నీమహామహిమమునుగూర్చి గానముచేయుచు, నీవు సర్వశక్తుడవని బహుసహస్రముఖముల ఎడతెగక ఘోషించి తెలుపుచునే ఉన్నవి."

"మాసానాం మార్గశీర్షోహమ్" (భగ. X. 35) పండ్రెండుసెలలలో మార్గశిరమనబడుసెల నేను అని శ్రీకృష్ణభగవానులు భగవద్గీతలో తెల్పియున్నారు. అట్టి యీమాసములో రాత్రి తొలిజామున నగపడు నక్షత్రాదుల నరయుదము.

పాలవెల్లి (The Milky Way)

ఈమాసములో పాలవెల్లి వెడల్పుగల వింటివంటి యాకారముతో ఆగ్నేయమును స్పృశించిన తూర్పు దెసనుండి, పశ్చిమసమీప వాయవ్యమువఱకు రమ్యముగా వ్యాపించియున్నది. అయ్యది మృగవ్యాధరుద్రుడున్న శ్వానమండలమునుండి, పూర్వశ్వాన, వృత్ర, మిథున, వృషభ, సారథి, భృగుపరశు, అప్సరస, రాజహంస మండలములమీదుగా పడమట శ్యామసీమలను గడచి, ఛాయాపథము దిగువ అస్తమించుచున్న శ్రవణమువఱకు వ్యాపించియున్నది.

First Magnitude Stars

మిక్కిలి తేజోవంతములైనట్టియు, బహుసాగసైనట్టియు నక్షత్రములు ఈమాసపు తొలిజామున తొమ్మిది కనబడుచున్నవి :

౧. గరుడ (Aquila) మండలములోని శ్రవణము (Altair).

౨. మకరము (Capricornus) లో ఇంద్రద్యుమ్నుడు (Fomalhaut-ఫోమలో).

౩. శంతనుడు (Acherner).

౪. రోహిణి (Aldebaran).

౫. రిగెల్ (Rigel-వృత్రునిపాదముకడచుక్క).

౬. ఆరుద్ర, వృత్రుని బాహువు (Betelgeaux).

౭. బ్రహ్మహృదయము (Capella in Auriga).

౮. మృగవ్యాధుడు (Sirius in Canis Major).

౯. పూర్వశ్వానము (Procyon in Canis Minor).

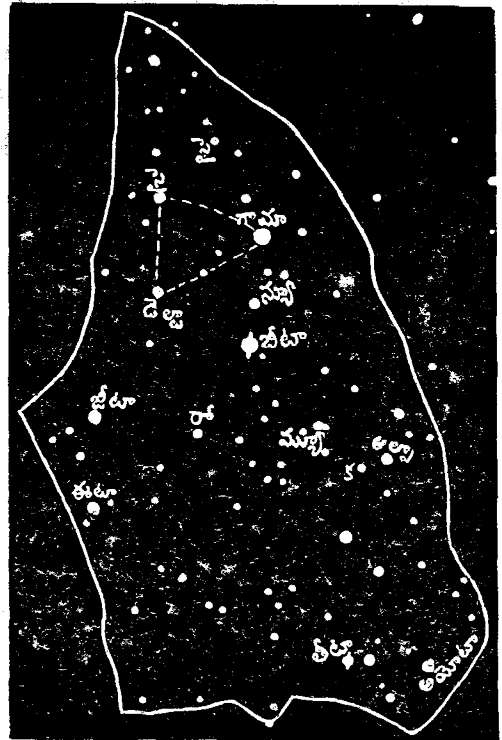
పశ్చిమమున

"విష్ణువాహ నమ స్తుభ్యం పక్షిరాజాయ తే నమః" అని మనవారు పూజించు గరుడమూర్తిలోని శ్రవణము పడమట అస్తమించుచున్నది. ఆసమీపమందలి పాలవెల్లియు, ఛాయాపథము, శ్యామసీమలు త్వరలో అస్తమింపనై యున్నవి. ధనిష్ఠయు త్వరలో అస్తమించును. శ్యామసీమలకావల ఊర్వశీ పురూరవసులును, దిగువ ప్రోష్ఠపదానక్షత్రములు(Square of Pegasus) ఆదిగువ కుంభ మీనరాసులును కానవచ్చుచున్నవి.

నైరృతిదిగ్భాగమున

ఇంద్రద్యుమ్న మహారాజు (Fomalhaut-ఫోమలో) చక్కగా మెఱయుచున్నాడు. అతనికథతో సంబంధముగల ఒక ఘూక, కమఠము లాప్రక్కనే చూడనగుచున్నవి. బకునిసందర్భములు కొన్ని క్రిందటి మాసమున చర్చించితిమి. ఇపుడు ఘూక, కమఠములను గూర్చి తెలిసికొందము.

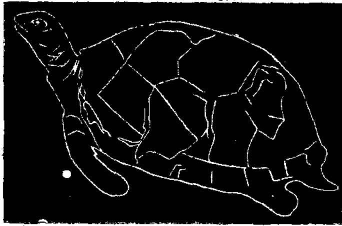
ప్రావారకర్ణమను ఘూకము (Phoenix)

ఈ ప్రస్థగూబకు సై-గామా గుర్తులుగల చుక్కలు గ్రుడ్లుగాను, డెల్టా గుర్తుగలచుక్క ముక్కుగాను భావించుకోవలెను. అపుడు ఎడమప్రక్క నున్నట్లు గూబరూపము స్పష్టముకాగలదు.

ప్రావారకర్ణఘూకము
(ఫేనిక్స్-Phoenix)

పాశ్చాత్త్య లీచుక్కల గుంపును ఫేనిక్స్ (Phoenix) అందురు. It is a bird fabled toburn itself on a pyre and rise renewed from the ashes. ఈపక్షి అగ్నిగుండమునబడి చచ్చియు, ఇంద్రజాలవిద్యచేవలె తిరిగి బ్రతికి ఎప్పటిరూపముతో వచ్చినదని పాశ్చాత్త్యగాథలు గలవు. పాశ్చాత్త్యులచే Chemical furnace అని చెప్పబడు ధుంధుడను రక్కసుడు (రామాయణములో అగ్నివర్ణునివలె) ఘోరాగ్నిజ్వాలలతో నెలయున ట్లగపడుచుండును. ఆధుంధుని అగ్నిరూపమే పైపాశ్చాత్త్యగాథలకు కారణముగానోపు.

ఇంద్రద్యుమ్నుని పేరు భూమిమీద మాసిపోయినదో, లేదో నిర్ణయించుటకు నిదర్శనముగా బహుపురాతనజీవియైన యీఘూకమును — ప్రావారకర్ణమను పేరు గలదానిని — దేవతలు ప్రశ్నించినట్లు భారతమునందు కథగలదు. ఈఘూకముయొక్కరూపము ఆకాశమున నక్షత్రములలో గానవచ్చుచుండెనని పెక్కుప్రాచీన చిత్రములవలన నిరూపితమగుచున్నది. పైన ఎడమప్రక్క పటములో ఈచుక్కలగుంపును సూక్ష్మముగా పరిశీలించి నపుడు కానవచ్చుదృశ్యము చూపబడినది.

Sculptor అని పాశ్చాత్యులచే వ్యవహరింపబడుచున్న యుగంధరకూర్మముయొక్క నక్షత్రస్వరూపము, కూర్మసంపూర్ణరూపమును. శిరమును, ఒకపాదమును ఎడమప్రక్కనున్న, పృష్ఠభాగమును వెనుకటికాళ్లును కుడిప్రక్కనున్న చూడనగును. సంపూర్ణరూపము ఎడమప్రక్క కమఠరూపమున సూచింపబడుచున్నది.

యుగంధరకమఠము (Sculptor)

ఘూకమునకు పైగా యుగంధరకమఠమున్నది. దీనిని పాశ్చాత్యులు (Sculptor) చిత్రకారుని పనిచోటు అని చెప్పుచున్నారు. ఈపేరు ఇటీవలివారు పెట్టినది. కాని ప్రాచీననక్షత్ర చిత్రములలో ఈచుక్కలున్నచోటు ఒకకమఠరూపము కనబడుచున్నది. ఇంద్రద్యుమ్నునిపేరు భూమిమీద మాసిపోయినదో, లేదో నిర్ణయించుటకు దేవతలు చేసిన "దర్యాప్తు" లో, యుగంధరుడను కమఠమునుకూడ ప్రశ్నించినట్లు భారతమున కలదు. ఆమహారాజు దానమిచ్చినగోవుల డెక్కలరాపిడిచేత పల్లమేర్పడి, సరస్సుకాగా, ఆకొలనిలోనే ఈకూర్మము నివసించుచుండినట్లును, ఆకొలనికి ఇంద్రద్యుమ్న మనుపేరు రూఢమైయున్నట్లును భారతము తెలుపుచున్నది.

కమఠమను గుంపులోగలచుక్కలు సూక్ష్మముగా పరిశీలించినపుడు కనబడురూపము కుడిప్రక్కపటములో కానగును. అందుకమఠరూపము చూపరులకు చక్కగా స్ఫురించుటకు తాబేలుబొమ్మకూడ ప్రక్కనే కలదు.

ఈకమఠమునుగూర్చిన మరియొకముఖ్యాంశము కూడ గమనింపదగియున్నది. క్షీరోదమనబడు పాలపెల్లి యొక్కరూపమును చక్కగా గమనింపుడు. క్షీరోదముయొక్క ఉత్తరధ్రువము (North Galactic Pol:) కన్యారాశికడను, దక్షిణధ్రువము (Sculptor) ఈకమఠముకడను ఉన్నట్లు శాస్త్రజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు. ఈయంశమునే ఆధారముచేసుకొని పూర్వులు, అవతారగాథలు బయలుదేరినపిదప, క్షీరసముద్రమథనసందర్భమున, శ్రీహరి కూర్మరూపమున నడుమనుండి సముద్రమథనమునకు తోడ్పడెనని చెప్పినట్లు కనబడుచున్నది.

దక్షిణమున

ప్రావారకర్ణ ఘూకముదనుక శంతనుడు (Achernar) ను, శరాలి-వల-మండలములును కానబడుచున్నవి. వీటికావల, ఆగ్నేయదిశను అద్రిక, మయుడు, ఉపరిచరవసు నక్షత్రములు చూడనగును.

మధ్యను

యుగంధరకమఠమునకుమీదను, ఉత్తరముగా శింశుమారము (Cetus) గుంపును, ఆగుంపునకుపైన ఉత్తరముగా అశ్విని, చ్యవన, ఇంద్రమదాదులును, ఆపైన పాలపెల్లిలో అప్సరసలును ప్రకాశించుచుండుట కానగును. అశ్విని ఇంచుమించుగా నభోమధ్యరేఖపై నున్నది. అశ్వినికి పడమట రేవతి, దానికి పడమట ఉత్తరాభాద్ర పూర్వాభాద్రలును ఉన్నవి. అశ్వినికి తూర్పుగా భరణి, కృత్తిక నక్షత్రములు కానవచ్చుచున్నవి. కృత్తికనుండి అప్సరసమండలమువఱకు వక్రరేఖాకారము స్ఫురింపజేయుచు భృగుపరశుమండలమును, ఆదినుండ తేజోవృద్ధిక్షయములు క్రమముగా పొందుచు, గ్రుడ్డు మిటకరించునట్లు తోచుపులోమరక్కసుడును గమనింపదగియున్నారు.

ఉత్తరమున

ధ్రువుడు తోకచివఱను మెఱయుచుండగా, చిన్నయెలుగు దినుదవకు ఉత్తరముగా వ్రేలబడినట్లు కనబడుచున్నది. ధ్రువునిదిసువ వరుసగా కశ్యప, మహేంద్ర, అగ్ని, మిత్ర, విధాతలును, విధాతకు తూర్పుగా ధాతయు చక్కగా కనబడుచున్నారు. ధ్రువుని దిసువ ఊర్వశియు, ఊర్వశిదిసువ పురూరవసునక్షత్రమును మెఱయుచున్నవి. ధాత, విధాతలకు పడమట నరకునిలో నిశుంభుడు కొంచెము కానవచ్చుచున్నాడు.

ఈశాన్యభాగమున, తూర్పున విఘ్నేశ్వరవాహనమైన మూషకము కొంచెము తొంగిచూచుచున్నది. తూర్పున మిథునము ఇపుడే ఉదయించినది. మిథునమున కావల బ్రహ్మహృదయము తెల్లగా తేజరిల్లుచున్నది.

ఈబ్రహ్మహృదయముగల సారథి (Auriga) మండలములోని అగ్ని (Nath or Beta Taurus) నక్షత్రమును, అజశాబకములు (The kids) అను చుక్కలును చూడదగియున్నది. ఆదిసువను ఎద్దుకన్నువలె ఎఱ్ఱగనున్నదనుసామ్యము సార్థకము చేయుచు — ఎద్దుయొక్క కన్ను — వృషభరాశియొక్క నేత్రస్థానము నాక్రమించి, రోహిణి ఎఱ్ఱగా ప్రకాశించుచున్నది. రోహిణి కావల "నెండియుత్తరీయమున చిక్కి తేలి యాడుచు మెఱయు మిణుగురుపురుగు" లట్లు రమ్యములై కృత్తికచుక్కలును నేత్రపర్వము చేయుచున్నవి.

ఒరయన్ యోధుడు

యమునానదియొక్క సంభవస్థానమని తోచు నట్లు మెఱయుచున్న రిగెల్ (Rigel) చుక్క ఒక పాదముగాను, దాని కనతిదూరమున తూర్పుననున్న మరియొకచుక్క రెండవపాదముగను, ఆర్ద్ర(Betelgeaux) పరస్తృక్త (Bel'atrix)నక్షత్రములు బాహువులుగాను, మూడుకావిడిచుక్కలు మాడును పటకాగాను, మాయామృగశిరము శిరముగాను కలిగి, జగంబులు బ్రమింగ నప్పళించునట్లు తోచుచు తూర్పున బాగుగా నుదయించి మెఱయుచున్న మృగవ్యాధుడు, నక్షత్రములలో కెల్ల ఎక్కువగా దృశ్యము కూర్చుచున్నది.

గ్రహములు

ఈనెల 13-వ తేదీని శని ధనిష్ఠతృతీయపాదమున, అనగా కుంభరాశిలో ఋజుగమనము కలిగియున్నది. ధనిష్ఠఅస్తమించినతరువాత త్వరలోనే శని అస్తమించుచుండును. గురుడు తులారాశిలో విశాఖానక్షత్ర ప్రథమ, ద్వితీయపాదములలో నుండుటను, ఉదయమున కొంచెముగపడును గాని రాత్రి కనబడకుండును. అంగారకుడుకూడ తెల్లవారుజామున కన్యారాశిలో కానరాగలడు. శుక్రుడు వృశ్చిక, ధనూరాసులలో నుండుటచేతను, 23-12-34 వఱకును శుక్రుడు మూఢములో నుండుటచేతను కనబడడు. ఆతేదీ పరిమితముగాను సూర్యాస్తమానముకాగానే కనబడును.

పరమక్షయదినము

ఈ మాసము 22-వ తేదీ పరమక్షయదినము (Shortest day in the year). అటుపిమ్మట అహః ప్రమాణము క్రమముగా హెచ్చుచుండును. సుమారు రెండువేల సంవత్సరములక్రిందట డిసెంబరు 25-వ తేదీనుండి సూర్యుని తేజోష్ణములు, అహఃప్రమాణము వృద్ధియగుచుండెను. తత్పూర్వము "అహములు సన్నములై, దహనము హితమై, నిశలు దీర్ఘతరములై, లోకము బహుశీతోపేతమై ఉహుహూ" అని వణకుచుండెను. సూర్యుడు చలిచే కబళింపబడి చచ్చినట్లుండెను. డిసెంబరు 25-వ తేదీనుండి సూర్యుని తేజోష్ణములు, అహః ప్రమాణము వృద్ధియగుచుండెను. ఆహేతువుచేతనే డిసెంబరు 25-వ తేదీ సూర్యుని జన్మదినముగా పాశ్చాత్యులు భావించుచున్నారు. ఏసుక్రీస్తు జన్మదినము డిసెంబరు 25-వ తేది. క్రైస్తవుల క్రిస్మస్ పండుగ ఆనాడే. ఆహేతువుచేతను, మరికొన్ని ప్రబలకారణములచేతను క్రీస్తు అనగా మన సూర్యుడేయనియు, యేసుక్రీస్తు చేసినట్లు బైబిలునందుచెప్పబడినకార్యములు, క్రైస్తవుల పండుగలు సూర్యగమనసంబంధములేయనియు, ఆఖగోళ విశేషములే ఆధ్యాత్మికార్థము (allegorical representation)తో బైబిలునందు వర్ణింపబడుచున్నవనియు శాస్త్రరు కార్పెంటరుగారు Pagan and Christian Religions అనుగ్రంథమునందు తెల్పియున్నారు.

వ్యాళికి

D. P. R.

విశ్వవిఖ్యాతపుస్తకాలయములు

"ప్యారిసునగరమునందలి నేషనల్ లైబ్రరి జగత్ప్రసిద్ధమయినది. అందు ౩౬ లక్షల పుస్తకములున్నవి. ఇన్ని పుస్తకములు ప్రపంచమునగల యింక ఏపుస్తకాలయమునను లేవు. లండను నగరమునందలి బ్రిటిషు మ్యూజియము (పుస్తకాలయము) దీనికి తరువాత చెప్పవలసినది. అందు ౨౩ లక్షల పుస్తకములుగలవు. అమెరికాదేశమునందలి వాషింగ్టను పట్టణమున 'కాంగ్రెసు లైబ్రరి' ఉన్నది. అదియును పెద్దది. ఇందును ఇంచుమించుగ బ్రిటిషుమ్యూజియమునగలయన్ని పుస్తకములుండును. ప్రపంచమున పేరుగన్న పెద్దపుస్తకాలయములు కొన్ని, వానియందుగల పుస్తకములసంఖ్యతో నీక్రింద తెలుపబడుచున్నవి—

లెనిన్‌గ్రాడు (రషియా) పబ్లికు లైబ్రరి, ౨౦,౪౪,౦౦౦

ప్రష్యన్ స్టేట్ లైబ్రరి ౧౬,౬౦,౦౦౦

మ్యూనిక్ పబ్లిక్ లైబ్రరి ౧౪,౦౦,౦౦౦

స్ట్రాస్‌బర్గు విశ్వవిద్యాలయము లైబ్రరి ౧౨,౦౦,౦౦౦

మ్యాడ్రిడ్ నేషనల్ లైబ్రరి ౧౧,౨౫,౦౦౦

వియన్నా స్టేట్ లైబ్రరి ౧౦,౦౦,౦౦౦

వియన్నా యూనివర్సిటీ లైబ్రరి ౧౦,౦౦,౦౦౦

యూరపుఖండమున పెద్ద పుస్తకాలయములు ౭౦౯ గలవు. అన్ని పుస్తకాలయములయందలి పుస్తకములసంఖ్య మొత్తము పదొకండుకోట్ల అరువదిలక్షలు. అమెరికా సంయుక్తరాష్ట్రములయందు ౩౧౪ పెద్ద పుస్తకాలయములున్నవి. వానియందలి పుస్తకముల సంఖ్య అయిదుకోట్ల నలువదిలక్షలు. ఇవికాక మధ్య, దక్షిణాఅమెరికాయందు ౨౨, ఆసియాలో ౨౩, ఆస్ట్రేలియాలో ౬, ఆఫ్రికాయందు ౩ పెద్దపుస్తకాలయము లున్నవి.

యూరపునందు, కేవలము జర్మనియందే ౧౭౦ పెద్దగ్రంథాలయము లున్నవి. వానియందు రెండుకోట్ల పుస్తకము లున్నవి. ఇంగ్లండులోని లైబ్రరీలసంఖ్య నూటయొకటి. వానిలో మొత్తముపుస్తకములు ఒక కోటి డెబ్బదిలక్షలు గలవు. ఇటలీలో ౪౫ లైబ్రరీలు పెద్దవిఉన్నవి. వానియందలి గ్రంథములసంఖ్య కోటి ముప్పదిలక్షలు. యూరపునందలి లైబ్రరీలలో ప్యారిసులోనున్న నేషనల్ లైబ్రరి ప్రాచీనమయినది. తర్వాత ౧౩౭౬ సం. న వియన్నాలైబ్రరి పుట్టినది. ఇవికాక యూరపుదేశమున పాత క్రీస్తుగుళ్లలో మంచి లైబ్రరీలు అనేకములున్నవి. వీనిలో కొన్ని కొన్ని ఆరవశతాబ్దమున జన్మించినవి. విశ్వవిద్యాలయపుస్తకాలయములలో స్పెయినులోని సాలోమన్ లైబ్రరి ప్రాచీనతమమయినది. అది క్రీ. శ. ౧౨౫౪ లో పుట్టినది. స్ట్రాస్‌బర్గ్ యూనివర్సిటీ లైబ్రరి యూనివర్సిటీ లైబ్రరీ లన్నింటిలో పెద్దది. రోమునగరమునందలి ప్రాచీనవాటికను పుస్తకాలయమున అయిదు లక్షల పుస్తకము లున్నవి. మరియు ప్రాచీనతవిషయమున నిది సర్వోత్తమమయినది.

మనభారతదేశమున కలకత్తానగరమునందలి ఇంపీరియల్ లైబ్రరి మంచిది. ఇతర పెద్దనగరములయందును కొన్ని పెద్దలైబ్రరీలున్నవి కాని వానిలో పుస్తకములు లక్షకంటె మించియుండవు."

[మాధురి ౧౯౩౪ నవంబరు సంచిక, సంపాదకీయవిచారమున నుండి.]

అయిదుగురు గొప్ప ఆలంకారికులు

౧. కాశ్మీర పండితుడు రాజానకమమ్మటుడు 'కావ్యప్రకాశము', 'శబ్దవ్యాపార విచారము' అను రెండు గ్రంథములను రచియించెను. కావ్యప్రకాశము ఉత్తమాలంకార గ్రంథము. ఇంచుమించు పండ్రెండవ శతాబ్దప్రారంభ మీతనికాలమని యూహింపబడు చున్నది.

౨. వంగపండితుడు విశ్వనాథకవిరాజు 'సాహిత్య దర్పణము' ను రచియించెను. ఇందాయనసొంత మేమియు లేదు. వాస్తవమున నీయన సంగ్రహకారుడు మాత్రమే. విశ్వనాథుడు పదునెనిమిదిభాషల పండితుడనని చెప్పికొనినాడు. ఈయన ప్రసిద్ధవంగకవియగు చండీదాసువంశమువాడు; పండ్రెండవ శతాబ్ది మధ్య భాగమువాడు.

౩. ఓఢ్రపండితుడు విద్యానాథుడు 'ప్రతాపరుద్రయశోభూషణ' మను నలంకారమును రచియించినాడు. 'ప్రతాపరుద్రీయ' మనునది యీగ్రంథమునకు సంగ్రహనామము. ఈ గ్రంథమున నుదాహరణము లన్నియు ఉత్కలరాజగు మహాదేవునిపుత్రుడగు ప్రతాపరుద్రునికి సంబంధించినవి. దక్షిణభారతదేశమున నీగ్రంథము పేడును పఠనపాఠనప్రచారము గలిగియున్నది. సకలసంస్కృత పాఠశాలలయందును ఇది చదువబడు చున్నది. సాహిత్యదర్పణమువలెనే ఇదియు సంగ్రహ మాత్రగ్రంథము.

౪. విదర్భదేశమున జన్మించిన జయదేవపండితుడు రెండు పేరుగన్న గ్రంథములను రచియించెను. ఒకటి చంద్రాలోకమను నలంకారగ్రంథము; ఇంకొకటి ప్రసన్నరాఘవనాటకము. కావ్యాదర్శకారుడగు దండిపండితునివలె నీతడును లక్షణముల ననుష్టుప్ఛందముననే రచియించెను. ఉదాహరణముల స్వయము విరచించెను. ఈయన ప్రాయశః పదుమూడవ శతాబ్దివాడగును.

౫. దక్షిణదేశపండితుడు అప్పయ్యదీక్షితు డొక గొప్పవిద్వాంసుడు. ఈయన శైవుడు. అలంకారశాస్త్రమున మూడుగ్రంథములను—కువలయానందము, చిత్రమీమాంస, వృత్తివార్త్తికము—రచియించెను. పూర్వాచార్యుల నీయన సంపూర్ణముగా ననుసరించెను. విజయనగరాధీశుడు వెంకటపతిరాయలకాలమున దక్షిణదేశమున సాహిత్య చర్చలు విశేషముగ జరుగుచుండెడివి. వెంకటపతిరాయలు ౧౫౮౫—౧౬౧౪ కాలమువాడు. అప్పయ్యదీక్షితుడు వేలూరునాయకుని యాశ్రితుడుగ నుండెను. ఈనాయకుడు వేంకటపతిరాయల సామంతుడు.

[మాధురి ౧౯౩౪, నవంబరు సంచిక—సంపాదకీయవిచారమునుండి]

మన పల్లెటూళ్ళలో 'బ్రాడ్కాస్టింగు'

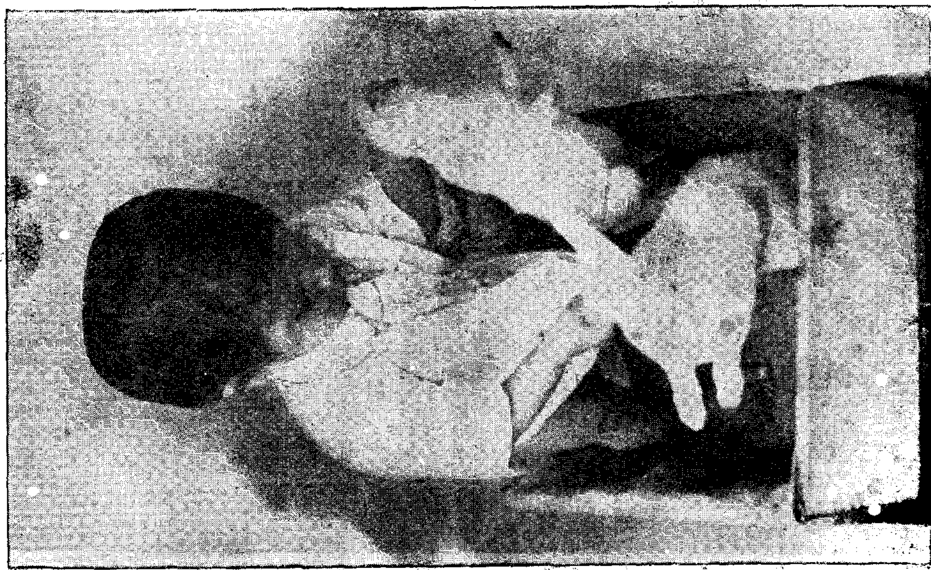
పశ్చిమదేశాల్లో బాగా ఉపయోగిస్తున్న 'వైర్లెస్' హిందూదేశపు పల్లెటూళ్ళలో ప్రవేశపెడితే ఎంతో సహాయకారిగా వుంటుంది. అజ్ఞానము, ఏకాంతస్థితిచేత బాధపడుతూ దూరదూరంగా పల్లెటూళ్ళలో నివసిస్తున్న కాపువారికి, కూలివారికి నిత్యమూ నాగరక ప్రపంచంలోని విజ్ఞానాన్ని, ఉత్తమ జీవనమార్గాన్ని, క్రొత్తద్రవ్యార్జన మార్గాలనుగూర్చి చెప్పటానికి 'బ్రాడ్కాస్టింగు' పనికివస్తుంది. వరదలు, భూకంపము, క్షామము మొదలైనవాటివల్ల కొన్ని పల్లెటూళ్లు నాశనమవుతున్నప్పుడు దూరముగావుండి వర్ణ మత భాషా భేదములచేత ఆటంకపరుపబడిన యితర ప్రాంతాలు తోడుపడటానికి వీలులేకుండా వున్నది. ప్రతిదినమూ 'బ్రాడ్ కాస్టింగు' వల్ల దేశంలోని వ్యవసాయదారులందరికీ పరిచయం కలిగిస్తూవుండవచ్చు.

హిందూదేశపు రాజకీయస్థితి యెట్లావున్నా, దీని ఆర్థికస్థితినిమాత్రం యీవిధంగా బాగుపరచవచ్చు.

కలువకొలను (నీలికలువలు) D. A. R.

అస్తమయము D. A .R.

చాకిరేవు G. S. A.

స్నేహితులు K. K.

ఈదేశానికి ముఖ్యంగా సంపద చేకూరుస్తున్నది వ్యవసాయదారుడు. అందుచేత వాడికి విజ్ఞానాన్ని, నవ్య కృషివిధానాన్ని దినదినమూ బోధిస్తే మంచిది. గ్రామ పునర్నిర్మాణంలో ఇది గొప్పవిశేషం.

ప్రత్యేకంగా ఉపన్యాసకులు పల్లెటూళ్లకు పోయి బోధించాలనుకోటం అసంభవము కావచ్చు. పల్లెటూరిజనము గ్రంథాలు చదివేటంత విద్యావంతులు కారు కాబట్టి బోధచెయ్యటానికి మనుష్యులే కావాలి; కాని ఆవిద్యాబోధ ప్రతిదినమూ ఉండాలి. ఒక ఉపన్యాసకుడు ఒకవూళ్లో చెప్పి మళ్లీ ఇంకోవూరికి పోయి వచ్చేలోపల వీళ్లిదంతామరిచిపోతారు. నిజంగా పల్లెటూళ్ల ప్రజల జీవనవిధానాన్ని వృద్ధిపొందించాలంటే ప్రతిదినమూ ఈ యంత్రమూలమున వార్తాప్రచారం చెయ్యాలి. ఎవడో ఒక్కవిజ్ఞాని ఒకనగరంలో నుంచోని యీవిధంగా వందలకొలది గ్రామాలప్రజలకు వివిధవిషయాలలో ఉపకారం చెయ్యవచ్చు.

పల్లెటూళ్లల్లో ఆరోగ్యము, ఐశ్వర్యము, సౌఖ్యము అభివృద్ధిచెందటానికి వారు చాలా చిన్న చిన్న పనులను క్రొత్తమార్గాలలో కష్టపడి చేసుకోటం అవసరము. వారికి ముఖ్యంగా చెప్పవలసినవి శరీర నిర్మాణశాస్త్రము, ఆరోగ్యవిధానములు, శిశు రక్షణ, లాభకరమైన నవీన వ్యవసాయ పద్ధతులు, వర్తకవ్యాపార విషయములు మొదలైనవి. ఇందువల్ల బస్తీలలో వుండేవారికీ వీరికీ అన్యోన్య సన్నిహిత సంబంధం యేర్పరచవచ్చు.

ఇటువంటి 'బ్రాడ్‌కాస్టింగు' ఏర్పరచటానికి అప్పుడే ఆలోచనలు జరుగుతున్నవి. హైదరాబాదు నవాబుగారు తమరాజ్యంలో యేర్పరచటానికి మూడు లక్షల రూపాయలిచ్చారు. 'పశ్చిమోత్తర సరిహద్దు రాష్ట్రము'లో సుమారు ౨౦౦౦ చదరపుమైళ్ల వైశాల్యమునందలి గ్రామాల కీక్రొత్తపద్ధతి యేర్పాటు చేస్తున్నారు.　　కొం. న.

[ఏషియాటిక్ రివ్యూ ననుసరించి]

నేర్చుకోవలసిన "దుర్గుణాలు"

పైకి విపరీతంగా కనబడ్డా, ఒక బ్రిటిష్‌కళాశాల విద్యార్థులకు బహుమతు లిచ్చే సందర్భంలో 'బ్రైటన్' నగరాధ్యక్షురాలు చెప్పిన యీక్రింది విషయాలలో సత్యం లేకపోలేదు:

"విద్యార్థులు జీవనోపాధి నన్వేషించుకునే ముందు వారికి నేనొక సలహా యిస్తున్నాను. ఇది విద్యాశాఖవారూ, మన సత్వశాస్త్రజ్ఞులూకూడా నిరాకరించి 'దుర్గుణం' అని దూషించేవిషయం. కాబట్టి నా ఉపన్యాసం కాగానే మీ ఉపాధ్యాయులు ఈవిషయాలు మీబుర్రలలో కెక్కకుండా చేయటానికి గట్టిప్రయత్నం చెయ్యవలెనని కోరుచున్నాను.

"ముందుగా మీరు ఒకఅభిప్రాయం కలిగించుకోవాలి 'మేము ఎందుకూ పనికిరాము' అని. మీరు చాలా అల్పులుగా జనించి లోకంలో నిరర్థకులై వున్నారని విశ్వసించాలి. అంతేకాని 'ఆత్మవిశ్వాసం' అంటూ మీపంతుళ్లు చెప్పేమాటలు విని గర్వపడవద్దు. ఎందుకంటే ఏదైనా గొప్పగ్రంథముకాని, కట్టడము కాని, చిత్రముకాని చూచినప్పుడు మీమనస్సులలో గౌరవమూ, భయభక్తులూ కలగటానికి ముందుగా మీరు అత్యల్పులు అనేభావం మీ కుండాలి. అప్పుడు మహాత్ములమీద మీకు విశ్వాసం యేర్పడి మీకు తెలేకుండానే వారిగుణాలు మీలో ప్రవేశిస్తుంటవి.

"రెండవది. భవిష్యత్తును గూర్చి వీలైనంత దురభిప్రాయమే కలిగించుకోండి; రాబోయేకాలం మహాభయంకరంగానే వుంటుందనుకోండి గాని, వూరికే గాలిమేడలు కట్టుకోవద్దు. ఘనులంతా చెప్పే 'ఆప్టిమిజమ్' మీకు వద్దు. ఎప్పుడూ 'పెస్సిమిజమ్' మాత్రమే అలవరుచుకోండి. లోకమంతా ఇప్పుడున్నట్టే ముందుండదు. ఎక్కడినుంచో ఏదో వస్తుంది, మనకు ఒరిగిస్తుంది అనుకోకుండా ఎప్పుడూ జాగ్రత్తగా వుండడమే అలవరుచుకోండి. అప్పుడు మీలో శక్తి, సహనశీలత, పట్టుదల బలపడగలవు. మీకు సుఖాలు ఉండక పోవుగాని, కష్టాలుగూడా వుంటవని మరిచిపోవద్దు.

"అసంతృప్తి అనేది అద్భుతంగా అలవాటు చేసుకోండి. 'సంతుష్టి వుంటేగాని సౌఖ్యంలేదు' అనే ఉపాధ్యాయులమాటలన్నీ వుత్తవి. ఎంత పైకివచ్చినా ఇంకా యేదో కావాలనే కోర్కె వుంటేనే సజీవంగా వున్నట్టు. సంతృప్తిచెంది వూరుకుంటే చచ్చిపోయినట్టే. విల్లంబులతోను, పర్ణశాలలతోను మానవుడు సంపూర్ణతృప్తి చెందివున్నట్టయితే యీనాడు మన కీవిజ్ఞానమంతా వచ్చేదేక్కాడు. అంటే మనము దేన్ని నాగరకతాభివృద్ధి అని నమ్ముతున్నామో, శాస్త్రపరిశోధన లేయే సౌకర్యాలు మనకు రోజురోజూ కలిగిస్తున్నవో అవిఅన్నీ 'అసంతృప్తి'కి ఫలితాలే. కాబట్టే బ్రతికినన్నాళ్లూ మీరు బ్రతికివుండాలంటే 'తృష్ణ' అనేది బాగావుండాలి" కొం. న.

—డెయిలీ ఎక్స్ప్రెస్.

కళ—సౌందర్యము

"అన్ని దేశాలలోను కళకీ సౌందర్యానికీ గొప్ప సంబంధం వున్నదనడం పొరపాటు. ప్రకృతికీ, స్త్రీలకూ సౌందర్యం అవసరమేమో గాని కళకు అంతగా అక్కరలేదు. ప్రాచీనచిత్రాలలోనూ శిల్పంలోనూ అనేకచోట్ల సౌందర్యవాసనైనా లేక, కేవలం అవి వికారంగానూ, వివర్ణంగానూ వుండి మహాదుఃఖాన్నీ, వుద్రేకాన్నీ, వాంఛనూ కలిగించి మహాకళకు తార్కాణాలుగా వున్నవి.

"ఈ కాలంలో తీవ్రయోచనాశక్తి వుంటే చాలుననే అభిప్రాయం ప్రబలుతున్నది. కాని, అంతకంటే అవసరమైనది భావోద్రేకము, అనగా, ఇంద్రియములు పొందే తాత్కాలికానుభవము. ఇదే కళావస్తువు కలిగించవలసిన ముఖ్యఫలితము. గ్రంథంకాని, చిత్రంకాని సులభంగా అర్థంకాకుండావుండాలని లోతుగా ఆలోచించవలెనని వ్రాస్తే కేవలం ఊహలు పనికిరావు స్తునికాని, దానిని చూచినవాడికి వెంటనే ఫలితం కనపడాలంటే మనశ్శరీరాలను ఉద్రేకింపజేయటమే ముఖ్యగుణం. కేవలం ఆనందమే కలగాలని యెక్కడా లేదు. గొప్పవిషాదంకాని, ఓదార్పుకాని, ఏదో గడబిడకాని కలగవచ్చు.

"ఒకగ్రంథంలో 'సౌందర్యం' లేదంటే అది విమర్శకాదు. అట్లాగే చిత్రకళ, శిల్పముకూడాను."

కొం. న. —'స్టేట్స్మన్'

వైజ్ఞానికప్రజ్ఞలు

సైన్సు నానాటికి అభివృద్ధిఅవుతున్నకొలదీవింత వింతవిషయములు వింటూ ఆచరించగలుగుతూవుంటగలము. ఇదివరలో కళ్లద్దముల ప్రయోజనము చిన్నక్షరములను పెద్దక్షరములుగాను, దూరపువస్తువులను దగ్గరగా వున్నట్లుగాను చూపించడమేగా వుండేది. పట్టపగలు, దీపముముందర అయితేనేతప్ప సులోచనముల జోడుయొక్క ప్రయోజనము లేకపోయేది. రాత్రి చీకట్లో కళ్లజోడు పెట్టుకున్నా ఒకటే, మానినా ఒకటే; గ్రుడ్డికన్ను తెరచినా ఒకటే, మూసినావకటే అయినట్లు. కాని ఈనడుమను చీకట్లో త్రోవకను క్కొని ప్రయాణము చేయుటకు, పుస్తకములు చదువుటకు, పనిపాటులు చేసుకొనుటకు, ఆఖరుకు సూది బెజ్జములో దారము గ్రుచ్చుకొంటకుసహా ఉపయోగించే కళ్లద్దములు కనిపెట్టబడినవి. ఇందేమియు బ్రహ్మాండమైన వైజ్ఞానిక రహస్యము లేదు. అద్దపుపెంకులకు బదులు ఎలెక్ట్రిక్కు బల్బులు కండ్లకు తగిలిస్తారు. జేబులో బేటరీ పెట్టివుంటుంది. దానితో బల్బులకు కనెక్షను వుంటుంది. ఇదే సూత్రమైనప్పటికీ, పనితనము నేర్పువల్ల అది మామూలుజోడువలె కనిపించును. ఇంతేకాకుండా బ్యాటరీలైటులోలాగ ఫోకస్సులో వున్నంతమట్టు పదార్థమేకాక, మామూలుగా కన్ను కనుక్కోగలిగేటంతమేరలో వుండే పదార్థములన్నీ స్పష్టముగా గోచరమవుతవి.

ఇప్పుడు వార్తాపత్రికలను మనము చదువుతున్నాము, లేదా ఎవరైనా చదువుతే వింటున్నాము. కాని గ్రామఫోనుప్లేటులాగ దానంతటఅదే మాట్లాడి ఎక్కడెక్కడి ప్రసంగములు చెప్పుతూవుంటే హాయిగా

వింటూ కూర్చోలేకుండావున్నాము. ఇకముందువచ్చే దినపత్రికలు, వారపత్రికలు మొదలైనవి మనము చదువుకోవడమో, చదివించుకోవడమో మొదలగు బాదరబందీ లేకుండా తీరుబాటైనప్పుడు పిలిస్తే వచ్చి చెప్పవలసిన సంగతులన్నీ చెప్పేసి వూరుకొంటాయి. అయితే యీ పత్రికలు చదువుకొంటకు పనికిరావు. దానిమీద అక్షరా లుండవు. మాట్లాడేటప్పుడు కలిగే ధ్వని యొక్క వక్రవక్రతరంగములనన్నిటినీ ఫోటోతీసి ప్రకటిస్తారు. గ్రామోఫోనుసూదులకు బదులుగా "ఫోటోలిస్టాఫోను" అనే పరికరమును దానిమీద పెట్టితే అది అవక్రము లన్నిటిమీదనుంచి నడిచి ఆమాటల నన్నిటినీ తిరిగీ ఉచ్చరించి ఎక్కడెక్కడి కథలు, లెక్చర్లు మొదలగువానిని యథాతథాగా వీరే యుపన్యాసకులు లేక నటకు లెట్టిగొంతుకలు, ఉదాత్తానుదాత్తములు ఒత్తులు సాదులుతోను ప్రసంగించారో ఆవిధంగా ప్రసంగిస్తాయి. అయితే వీనిని రేడియోలలాగున బజారులో పెట్టడానికి వీలు లేదు. అక్కడి గల్లంతులో ఇదేమీ వినిపించదు. ఒకయింట్లోనో గదిలోనో ఒకకుటుంబమువారు కూర్చొని ఆలకించితే చల్లగా, సన్నంగా కథచెప్పుతూవుంటాయి.

ఈ వక్రవక్రమైన తరంగాలు ధ్వనికిమాత్రమే వుంటాయనుకోకూడదు. మాటలుగాను, ధ్వనిగాను ఉచ్చరించబడక మెదడులో కేవల మూహలేక ఆలోచన రూపముగా ప్రసరించుచున్నప్పుడుకూడ ఆ ఆలోచనా గమనమునకుకూడ తరంగా లుంటాయని వైజ్ఞానికులు కనిపెట్టినారు. ఈసూత్రము ననుసరించి లండనులో మేజరురేయిమండు ఫిలిప్పులనునాతడు 'హ్యూమనోస్కోపు' అనే సాధనమును కనిపెట్టినాడు. దీనివల్ల మోటారులు మొదలైన యంత్రములను నడిపేవారు బండిలో కూర్చొని యంత్రాలను నడపాలనుకుంటే నడుస్తాయి, ఆపాలంటే ఆగుతాయి. భావతరంగాలేమో ఒక అదృశ్యకిరణమై వెళ్లి ఒక వైరులెస్సుమీటను నొక్కుతాయిట. దానితో బండి యంత్రముకదలడమో మానడమో జరుగుతుందిట. ఈయంత్రము నింకా అభివృద్ధిపరచినయెడల యెదుటివారి హృదయములలో ఎట్టి భావము లుంటున్నవో వినుటకు సాధ్యమౌతుందని అతను చాటుతున్నాడు.

మనస్సులో జరుగుతూవుండే వూహాలను కనిపెట్టుటకు యంత్రాలు కనిపెట్టబడుతున్నవి. ఒకమనిషి పైకి చెప్పుచున్నమాట అతనిహృదయంలో వున్న భావమునకు సరియైన ప్రతిబింబ మవునో కాదో పోల్చుకొనుయంత్రమును అమెరికాసంయుక్తరాష్ట్ర పోలీసు శాఖకు చెందిన కర్నలుగోదార్డుగారు కనిపెట్టినారు. పోలీసువారు ఈయంత్రమును నేరస్థులమీద, దొంగల మీద ప్రయోగించుచున్నారు. నేరస్థులైనవారు తమ తప్పులను ఒప్పుకొనుచున్నారు. ఈయంత్రమెట్లయినను యథార్థము బయలుపరచును గనుక ఇప్పు డసత్యమాడి తరువాత నేల సిగ్గులపాలుకావలెనని అనేకులు దీనిచేత చెప్పేటప్పటికి నిజమును ఒప్పుకొనుచున్నారు. ఈయంత్రముసహాయమున అన్యాయముగా నేరముమోపబడిన వారిని తప్పించుటకుకూడ వీలుకలుగుచున్నది. ఇప్పటికి 1400 కేసులు దీనిమూలమున విచారణచేసినను, ఒక్కటియు అసత్యముకాలేదు. చికాగోనగరములో 45 బ్యాంకులవారు దీనిని కొనుక్కున్నారు. దీనిమూలమున తప్పులెఖ్ఖలు వ్రాసి ధనము నపహరించెడి గుమాస్తాల నిట్టే కనిపెట్టవచ్చును. ఒకబ్యాంకువారు 5000 డాలర్లు కనిపించనప్పుడు 56 గురు గుమాస్తాలమీద అనుమానపడి అందరిమీద ప్రయోగించిరి. పన్నెండుగురు నేరస్థులైనట్లు తెలిసినది. ఈయంత్రము వచ్చినతరువాత జయిలుశిక్ష మొదలైనవి అవసరములేకుండా పోవుచున్నవి. ఒకసారి నేరముచేసిన దొంగలకు తిరిగీ ఉద్యోగమిచ్చినచో వారు తిరిగీ దొంగతనముచేయ్యకున్నారు. దొంగతనము సాగదంటే చేయసాహసించ్చగలవా రెంతమంది వుంటారు?

ఇప్పటి గ్రామఫోనులు, టాకీలు మొదలైనవి సాధారణులకు యేవోసంగతులు, సంగీతములు వినిపించుటకే సహాయపడుతున్నవికాని చెవిటివాళ్లకు వీట్టివల్ల ప్రయోజనమేమీ లేకుండావుంది. జర్మనీలో ఒక పండితుడు పళ్లతో వినగల సాధనమును కనిపెట్టినాడు. ఈసాధన మమర్చిన గ్రామఫోనులు చెవిటివాళ్లు విను

టకేతప్ప సాధారణులు వినడానికి పనికిరావు. గ్రామఫోనుప్లేటుమీద ముల్లు నడిచేటప్పుడు కలిగే ధ్వని తరంగములన్నీ ఒకతీగద్వారా మెత్తని అట్టలలోనికి జరపబడతవి. ఈఅట్టలను చెవిదగ్గర పెట్టుకొంటే యేమీ వినబడదు. కణతలదగ్గరకాని, గడ్డముదగ్గరకాని, ముఖ్యముగా పెదిమలద్వారా పండ్లకు ఒత్తియుండునట్లుగాని తగిలించియుంచినయెడల కర్ణనాళములకు వాటికి ఉండు నరముద్వారా చెవులకు ధ్వనులు పాటలుగా వినిపించుతుంది. ఇది ముఖ్యముగా చెవిటివారికి మిగుల ప్రయోజనకరము.

గరిమెళ్ల సత్యనారాయణ

జైనులు - భారతీయ వాఙ్మయము

జైనులు భారతీయవాఙ్మయానికి కూర్చియుండే రచనలను ప్రస్తావిస్తూ, అందులో ఒకటైన నీతివాక్యామృతాన్ని గురించి 'ఇండియన్ కల్చర్' అనే పత్రికలో యం. వింటర్నిజ్ గారిలా వ్రాశారు:

ఈ నీతివాక్యామృతంలోని విశేష మేమిటంటే, ఇందులోనివన్నీ చిన్నచిన్న వాక్యాలు. అందులో కొన్ని సామెతలుగాకూడా ఉపయోగించుకో తగినవి. కొన్నిటిని చూడండి:

'కరువులోకూడా రాజు పన్నులు కావాలంటాడు. సముద్రానికికూడ దప్పికవేస్తే ఇక ప్రపంచానికి నీళ్లెలా వస్తాయి?'

ప్రజల క్షేమానికేగాని తన ఖజానా నించుకోడానికిగాదట రాజు ప్రజలను శిక్షించవలసింది: 'తన జీవనానికిగానే తప్పు (రోగాలు) లెన్నేవాడు ఒకరాజా (వైద్యుడా)?'

'యజమానిదాపునవుంటే గొర్రెకూడా సింహమవుతుంది.'

'ఇల్లాకవంక తగలడిపోతూవుంటే బావి తవ్వడమా!'

'కుక్కకు ఏమిపెట్టి పోషించినా మాత్రం అది ఎముకలు గిముకలు తినడం మానుతుందా! పాముకు ఎంత చక్కెరా, పాలూ తాగినా మాత్రం దాని విషం పోతుందా! అల్లాగే ఎంతనేర్పినా కోతి తన చాంచల్యం మానదు.'

'మట్టసంగా భోంచేసేవాడు అమితభోజి.'

'బలవంతునికి అంతా పథ్యమేనని విషం తాగవద్దు.'

'శాస్త్రాధికారులు మంత్రాధికారులుకారు అనే పోషదేవనూత్రివి మన్నించేవుంటే దేశంలో ఇంత రక్తపాతమూ, ఇంత దీనస్థితీ ఉండేవేకాదు.'

సోవియటుచైనా

ఆసియాఖండములో చైనాసోవియటు పరిపాలన నూతనపరిస్థితులను కల్పించినది. కూలినాలిచేసికొని జీవించు బీదవారికి సేద్యగాండ్రకున్ను అనుకూలముగ నుండుటకై గొప్పప్రయత్నము లీప్రభుత్వమువారు చేయుచున్నారు. ఇట్టిప్రభుత్వమును నెలకొల్పుటలో చైనావారు చాలధైర్యము చూపినారని చెప్పవలసియున్నది. ఎందువల్లననగా సోవియటుచైనా అసలు చైనాలో ఆరవభాగముమాత్రమే. ఫ్రాన్సుదేశ విస్తీర్ణము ఈ సోవియటుచైనాలో నవాంశమే. జర్మనీయొక్క విస్తీర్ణము సోవియటులో 2/3 మాత్రమే. అధినివేశముల విస్తీర్ణము తీసివేయగా జపాను సోవియటుచైనాలో సగముకన్న కొంచెము పెద్దది యగుచున్నది. అదేవిధముగ ఇంగ్లండు దీనిలోపాతికభాగమగుచున్నది. సోవియటుచైనాలోని ప్రధానమండలము హాలెండు బెల్జియముల మొత్తమువిస్తీర్ణమునకు రెండింతలుపెద్దది. అట్టిది యీసోవియటుచైనా. యూరోపులోని దేశములపోలిక నటుంచినను దీనిని ప్రపంచమందలి ఖండ

ములతోకూడ పోల్చవచ్చును. సోవియటుపరిపాలన ప్రారంభింపబడిన చైనాభాగ మింతపెద్దది.

వీరిప్రభుత్వవిధాననియమములు వీరి ధైర్య సాహసములకు నిదర్శనములు. దానిప్రకారము ప్రభుత్వమునకు ప్రజలయామోదమును, సహకారమును ఆవశ్యకము. ఇది సామ్యవాదమునకు సరిపోవుచున్నది. ఇందు మూలమున దేశమందలి వినాశకరహేతువులు నిర్మూలము గావింపబడినవి.

ఈప్రభుత్వము స్త్రీలకు సర్వస్వాతంత్ర్యముల నిచ్చినది. వివాహవిషయములందును, విడాకులయందును ప్రజలయిష్టమే. విద్యాభ్యాసము, మతము మొదలయిన విషయములలో ప్రజలకు సంపూర్ణస్వాతంత్ర్యములు గలిగినవి. వీరు దేశవిదేశ తీవ్రవాదులకు వసతి నొసంగియున్నారు. తమవారితోబాటు అన్యదేశములందుండి వచ్చిన పనిపాటులవారికిని వీరు అన్నిహక్కుల నిచ్చి రక్షించుచున్నారు.

భూములకు సంబంధించిన చట్టములు, ఎఱ్ఱ సైన్యము మొదలయినవి పనిపాటులవారి రక్షణకై ఏర్పరుపబడినవి. వీరి ఆర్థికవిధానము సామ్రాజ్యవాదుల కనిష్టము గొల్పునదియై యున్నది. దానివల్ల ప్రస్తుతము ధనవంతుల చేతులలోనున్న అధికారములు ప్రజలచేతులలోనికి వచ్చుచున్నవి. అచ్చట పరిపాలనావిధానమును సూక్ష్మముగ తెలుపుట కానిపని. వారి పరిపాలనావిధానమంతయు ప్రజాసామాన్యమునకు చాల అనుకూలమై ఆర్థికముగ దేశాభివృద్ధి కనుకూలించునదై యున్నదని చెప్పినచాలును.

['Young ceylon' అనుపత్రికలో సోవియటు చైనాను గురించిన విషయములనుండి పైభాగము గ్రహింపబడినది]

ఇండియాలో కూలిపని - పసిపిల్లలు

ఇండియాజనసంఖ్యలో పసిపిల్లలసంఖ్యఎక్కువ. శిశుమరణము లెక్కడ అధికము గాన మనదేశమున స్వల్పకాలము మాత్రము జీవించువారెక్కువగనున్నారు. ఇక జనసామాన్యమునందు దారిద్ర్యము ప్రబలియున్నది. ఇండియాలో ప్రారంభవిద్యకు నిర్బంధములేదు. ఈ కారణములవలన పనిపాటులవారిలో ఇతరదేశములందుకంటె యిండియాలో పసిపిల్లలసంఖ్య చాలఎక్కువగా నున్నది. కూలిపనులలో నియోగింపబడిన పసిపిల్లల సంఖ్య స్వల్పమే. ఇక పరిశ్రమాలయములలో నున్న పసిపిల్లల సంఖ్య మరీస్వల్పము.

ఇండియాలో బాలురు, బాలికలు తమ తలిదండ్రులకు వ్యవసాయము, చేతిపనులు మున్నగువానియందు సాయపడుచున్నారు. అది యిప్పటికిని చాలచోట్ల జరుగుచునే యున్నది. ఆధునికపరిశ్రమలు అభివృద్ధి చెందగనే పసిపిల్లల కూలిపని ఒకగొప్పసమస్యయైనది. చక్కని ఏర్పాటులు గలిగిన పరిశ్రమలలో, మంచి కట్టుదిట్టములు నేర్పరచి, అందు పసిపిల్లలను పనులయందు చేర్చుకొనుటలో నిశ్చయముగ అనేకలాభములున్నవి. ఆలాభములు మనకు కలుగవలయునన్న పసిపిల్లలను చేర్చుకొనువిషయములో మంచి కట్టుదిట్టములు లేకపోయినయెడల సంఘమునకు, పసిపిల్లలకు అనేక ఆపదలు సంభవించుట కవకాశములు గలుగగలవు.

పనులయందలి పరిస్థితులు, జీవన నియమములు, సంఘముయొక్క నిర్బంధములు అను నీమూడువిషయములు, పసిపిల్లలను పనిపాటులలో, ముఖ్యముగా పరిశ్రమాలయములలో చేర్చుకొనుటయందు అడ్డుతగులుచున్నవి.

పరిశ్రమలలో కూలికిపోవుటకు వయస్సెంత ఉండవలయును? వారి ఆరోగ్యము, పనిచేయుకాలము, కూలీలు మొదలగువిషయములలో ప్రస్తుతము ఇండియాలో ఎక్కువ శ్రద్ధవహించుచున్నారు.

పసిపిల్లలు కూలిపనులు చేయుటనుగురించి చట్టముల నిర్మించుటలో, వారి దేహారోగ్యము, వారికి చదువురాగలకాలములో చదువుకొనుటకు మంచి సదుపాయములు కల్పించుట మొదలయిన ముఖ్యాంశములు జాగ్రతగ గమనించుచున్నారు. ఈవయస్సు వచ్చిననే

గాని పనులలో పసిపిల్లలను చేర్చుకొనకూడదను నియమము, తరువాత ఈవయస్సువరకు వీరు పనిచేయుటకు ఈనియమముల ననుసరించవలయును అను మొదలయిన కట్టుదిట్టములను చేసినయెడల పైచట్టముయొక్క ఆశయములు నెరవేరగలవు.

పసిపిల్లలను పనులలో చేర్చుకొను సమస్యకు ఒకే ఉపాయమున్నది. అదియేమనగా, ఇండియాలో నంతటను నిర్బంధ ప్రారంభవిద్యను ప్రవేశపెట్టుటకు ఏర్పాటులు చేయవలయును.

పరిశ్రమాలయములలోను, గనులలోను పనిచేయు కాలము ఇప్పుడు చాలవరకు తగ్గింపబడినది. అట్టికాలమును ఇంకను తగ్గించువిషయమై ఆలోచనలు జరుగుచున్నవి. క్రొత్తక్రొత్తగా బయలుదేరుచున్న పెద్దపెద్ద పనులలో పనివారి దేహారోగ్యము, సంరక్షణ మొదలయినవాటి విషయమయి సంతృప్తికరమయిన ఏర్పాటులున్నవి. ఇట్టివానివిషయమై ఇంకను కొన్ని ఏర్పాటులు జరుగవలసియున్నది. ముఖ్యముగా చిన్నచిన్న గనుల పనులు, తోటపనులు, రైళ్లు మొదలయినవానియందు పై నియమములింకను సరిగ ఏర్పడలేదు. కూలీల విషయములో వాటిని యిచ్చుపద్ధతిమాత్రమే ప్రస్తుతము చట్టముచేయబడియున్నది.

తాత్కాలికముగ పనిచేసి మరల నిలిచిపోవు పరిశ్రమలింకను పరీక్షింపబడలేదు. ప్రస్తుత పరిస్థితులను బట్టి రెండుసంవత్సరముల కొకమారు ఒకఉద్యోగి తేయాకుతోటల తనిఖీచేయుచున్నాడు. ఇట్టితోటలలో స్త్రీలు, పసిపిల్లలు మాత్రమే ఎక్కువగ పనిచేయుచున్నారు. పరిశ్రమాలయములు, గనులలో స్త్రీలు, పిల్లలు అంతఎక్కువగ లేరు. కనుక రైళ్లు మొదలయిన వాటి పనులను తనిఖీచేయుటకు స్త్రీల నెక్కువగ ఇన్‌స్పెక్టర్లుగ నియోగించుట మంచిది.

పసిపిల్లల కూలిపనులవిషయములో రెండవది ఏమనగా, వారి జీవనసౌకర్యములు, వారి దేహారోగ్యము, సంఘస్థితులు, పిల్లలయభివృద్ధి కనుకూలములగు పరిస్థితుల నేర్పరచుట యిత్యాదులు. ఇచట ముఖ్యముగ గమనింపతగ్గవి: వసతులు, ఆరోగ్యవిషయములు, కాన్పులు, శిశువులపోషణ, పనివారి గృహములు వారి మతము మొదలయినవి. ప్రస్తుతము ఇండియాలో ఇవన్నీ పరిశ్రమల యజమానుల మంచితనమునకే వదిలి వేయబడియున్నవి. కొన్నిచోట్ల జనులయాదరణము వలన ఎట్లో జరుగుచున్నవి. కాని కాన్పులవిషయమై మాత్రము రెండురాష్ట్రములలో చట్టములు చేయబడి యున్నవి. ఇంతముఖ్యమైన విషయములయందు ప్రభుత్వమువారు తగిన చర్యతీసుకొనుటయే ప్రస్తుతము ఇండియాలో జరుగవలసియున్నది.

యజమానులే తమపనివారికి యిండ్లఏర్పాటు చేయుట అంత కోరదగినదికాదు. అందువలన చాల యిబ్బందులున్నవి. నైచ్యమున కెక్కువ అవకాశము గలుగును. ప్రభుత్వమువారుగాని, వారితో సంబంధము గలిగిన యితరసంస్థలుగాని పనివారికి గృహసౌకర్యముల కలిగించి నామకార్థమేదో బాడుగ తీసుకొనుచువచ్చిన యెడల పనివారి కేయిబ్బందులును కలుగవు.

గృహసౌకర్యములు కలిగించుటతోబాటు ఆరోగ్యవిషయములనుగూడ గమనించవలయును. నీటిసరఫరా, మురుగునీటిని చేరనీయకుండుటకై ప్రస్తుతము జరుగు ఏర్పాటులను మున్నగువాని విషయమున్ను గమనింపదగినవి. ఇలాటిగృహనిర్మాణ, ఆరోగ్యసంరక్షణ సదుపాయములవలన శిశువుల కెంతో మేలు గలుగగలదు. ఇంతేకాక పనివారల విజ్ఞాన వ్యాయామములకున్ను ఏర్పాటులుండవలెను. ఇట్టి చక్కని పరిస్థితులు ఏర్పడిన యెడల మానవాభ్యుదయము, గృహసౌభాగ్యము మొదలయినవాని యభివృద్ధి కేయాటంకమును ఉండదు.

ఇంతకన్న ముఖ్యమయిన అంశము ఇంకొకటి కలదు. అది పసిపిల్లల కూలిపని విషయమై గమనించవలసిన సంఘనియమములు, దీనికిసంబంధించిన చట్టములు మొదలయినవాటిని బాగుపరచి యిండియాలో పారిశ్రామికుల స్థితులను సంస్కరించి పసిపిల్లల యభ్యుదయమున కనుకూలపడు పరిస్థితుల నేర్పరచు పరిపాలనావిధానము పసివారి కెక్కుడు లాభదాయకముగ నుండవలయును.

నాగేశ

ఈవిధానముప్రకారము పసిపిల్లల అభివృద్ధికి అవకాశములు మెండుగ నుండవలయును. అదియే ఈ విధానముయొక్క కర్తవ్యమై యుండినయెడల సంఘము గూడ అవిచ్ఛిన్నముగ వృద్ధిబొందగలదు. ఈవిధానమునకు ముఖ్యసూత్రములు: తమంతటతామే వచ్చి పసిపిల్లల పోషించువారికి చేయూతనిచ్చుట, నిర్బంధ ప్రారంభవిద్యాపోషణము, సంఘాభివృద్ధి కనుకూలించు చట్టముల నిర్మాణము అనునవి.

౧. జనసంఖ్యాభివృద్ధిని గమనించి యుండుట; ౨. శిశువులకు పుట్టుకతోనే రోగములు రాకుండకాపాడుట, 3. శైశవములో బిడ్డల ఆరోగ్యమును కాపాడుట అనునవి పసిపిల్లలను పోషించు బాధ్యతను కోరి తెచ్చుకొనుటలో మూడువిధములు.

సంతానోత్పత్తి కొంతతగ్గినయెడల యిండియాలోని పసిబిడ్డలకు క్షేమముగలుగును. ప్రసవించు సందర్భములలో అనేకమంది స్త్రీలు మనదేశమున చనిపోవుచున్నారు. గర్భములోనే చనిపోయి వెలికివచ్చు బిడ్డలు కొందరు. ఇక బాగుగనే పుట్టినవారిలో అయిదవవంతుబిడ్డలు ఒకసంవత్సరము వయస్సురాక పూర్వమే చనిపోవుచున్నారు. యౌవనము రాకనే చనిపోవు స్త్రీపురుషులసంఖ్య చాల యధికము. ఇట్టి మనయిండియాలో సంతాననిరోధము చేయుట గొప్ప సుగుణము కాగలదు. ఈవిషయమై మైసూరు ప్రభుత్వమువారు అపుడే చర్యతీసుకొన్నారు. సంతాన నిరోధమును బోధించు వైద్యశాలల నిర్మించువిషయమై మదరాసు గవర్నమెంటువారిదివరకే తమసమ్మతిని తెలిపియున్నారు. సంతాన నిరోధమును బోధించు వైద్యశాలలను దేశమంతట నెలకొల్పుటయే ప్రస్తుతము జరుగవలసినపని.

రెండవ విషయము: మన దేశములో ఆరింట అయిదుపాళ్లు పసిపిల్లలకు విద్యాసౌకర్యములు లేవు. అట్టి సౌకర్యముల నేర్పరచు విధానములను అవసరముగ ప్రవేశపెట్టవలయును.

ఈవిద్య నేర్పుటలోనే పారిశ్రామికములకు పనికి వచ్చునట్లుగ పిల్లలనుతయారుచేయవలెను. మనదేశములో వర్ధిల్లుచుండిన అనేకములయిన పరిశ్రమలు, చేతిపనులు నశించినవి. ఇక ఆధునిక పరిశ్రమలలో మనవారు చాలవెనుకబడియున్నారు. కావున పసిపిల్లలకు నేర్పువిద్యలో యిట్టిమార్పులను చేయుట అవసరము.

సంఘాభివృద్ధి కనుకూలించు చట్టముల నిర్మించుట ఈవిధానముయొక్క ప్రధానాశయమయి యుండగలదు. ఈవిధానమువలన పసిపిల్లలు బాగుగ వృద్ధిబొంది తెలివితేటల సమకూర్చుకొని, సన్మార్గావలంబులయి, పెద్దపెరిగినతరువాత మంచిపనివాండ్రయి, దేశాభ్యుదయము కోరు జానపదులయి, తమకును, తమ సంఘమునకును, తమదేశమునకును అమోఘమగు సేవ జేయగలరు.

రజనీకాంతదాసుగారు 'International Labour Review' లో వ్రాసిన వ్యాసమునుండి పైవిషయములు సంగ్రహింపబడినవి.

హిందూమతముయొక్క కొన్ని మూలతత్త్వాలు

మానవసంఘంలో కేవల మొక్క జ్ఞానులు, కేవల మొక్క అజ్ఞానులుమాత్రమేకాదు ఉండేది, ఇద్దరూ ఉన్నారు. ఆమనుష్యుల్లోకూడా ఎన్నో రకాలు. ఒక్కొక్కరి దొక్కొక్కప్రకృతి. కావున ఒక్కొక్కరి కొక్కొక్క కోరిక. దీనివలన అందరినీ ఒకే మార్గములో కొనిపోవుట దుస్తరము. ఆస్పత్రిలో రోగులున్నారంటే అందరి జబ్బులనీ ఒకేమందుతో కుదుర్చగలమా! రోగస్వభావాన్నిబట్టి మందు మారుతూ వుంటుంది. ఒకగురువున్నాడంటే, ఒకేవిషయాన్నయినా అందరుపిల్లలకూ ఒకేపద్ధతితో నేర్పలేడు. వాళ్లవాళ్ల తత్త్వాన్నిబట్టి అనేకపద్ధతులు అవలంబిస్తూవుంటాడు. ఈ చిన్నపరమసత్యాన్ని గ్రహించే హిందూమతం ఈవిశాలప్రపంచంలోని ప్రతీవానికీ-ఎక్కువవాడు

గాని, తక్కువవాడుగాని-తనలో తావిచ్చింది; అనేక పద్ధతులతో ఒకేగమ్యాన్ని చేరుస్తూవుంది; భావస్వాతంత్ర్యాన్ని ప్రకటిస్తూవుంది. ఈలా అందరికీ ఐకమత్యం కుదిర్చింది. ఇందులో, మీమీ అభిరుచులను, మీమీ హేతువాదాలనుబట్టి నిరాకారుడుగానో, సాకారుడుగానో దేవుణ్ణి పూజింపవచ్చు. లేదా, ఇష్టమొస్తే 'అసలుదేవుడేలే' డనికూడా చెప్పవచ్చు. కాని ఈమతం నీవు నీగమ్యాన్ని చేరుకొనేమార్గం చూపగలదు. సత్యమొక్కటే, కాని దాన్ని పొందేమార్గాలు చాలా అని దానిబోధ. మనంచెప్పవచ్చు మాకు వెలుగుకావాలని. కాని మాఅందరికి ఫలానా వెలుగే కావాలని చెప్పలేము. ఒక్కొక్కరి కొక్కొకదీపం కావలసివస్తుంది, వాళ్లవాళ్ల అవకాశాన్నిబట్టి. కాని ఆదీపాన్ని ఏరుకొనడంలో ముందుచూపుతో ఏరుకొనవలసి యుంటుంది. మన సొంత ఆలోచన ఇందు కవసరం. ఇదే భావస్వాతంత్ర్యం. ఇదే మనలను పైకిపైకి తెచ్చేది.

హిందూమతంలో ఎన్నోమార్గా లున్నాయి: ఋజువైనవి కొన్నీ, వక్రమయినవికొన్నీని, వాస్తవమే. కాని యెన్నివున్నా చివరకు అన్నిటికీ గమ్యమొక్కటే. ఇందులో దేనిని అవలంబించడమా అంటే అది నీవుండే పరిస్థితులనుబట్టి ఉంటుంది. ఒకానొకమహాత్ముడు చెప్పినట్లు, వేదాలనీ, సాంఖ్యమనీ, యోగమనీ, శైవమనీ, వైష్ణవమనీ యెన్నోవున్నాయి యిది మంచిది, అది మంచిది అని చెప్పేవి. కాని, నీళ్లు చివరికి ఎక్కడకు వెళ్లుతాయి? సముద్రానికి. అల్లాగే ఎవడెవడేయేమార్గాన పోయినా చివరకు చేరవలసింది ఆ భగవంతుని సన్నిధాన మొక్కటే.

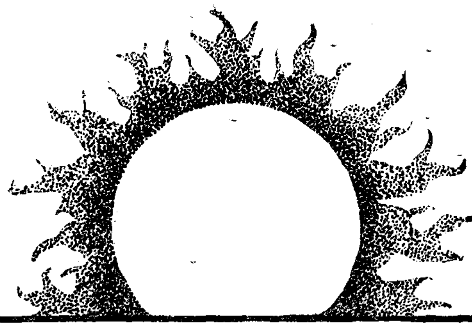
హిందూమతంలో ఇంకొక్క అద్భుతశక్తి గూడావుంది: ఎవరిదగ్గర ఏమి మంచివుండినా గ్రహించడమేకాకుండా, దాన్ని ఎలాగైనా, ఎంతకాలానికైనా. తనదారిలోకి తెచ్చుకొంటుంది.

(కలకత్తా రివ్యూ ననుసరించి)

మా పా ప

చావలి బంగారమ్మ

మా పాప చెంబులో
నీళ్లొలకబోసింది
చందురుడు జారిపడి
ఓందులాడేడు
చేయెత్తి మాపాప
చెడ మొత్తినాది
మరికొంత సేపటికి
మనసు నొచ్చింది
పాపనేమన లేక
పారిపోయేడు
పాకొచ్చి మాపాప
పడక జేరింది
కసిచేత తానొచ్చి
కళ్లలో బడ్డాడు
'నీకింతె 'యని పాప
నిదురబోయింది
మరల నేడొచ్చునో
మరిరాడో—పాపనెరుగ.

ఆంధ్రాభ్యుదయము

శ్రీ యల్. సంజీవరాయడుగారు

వీరు జాత్యంధులు. ప్రొద్దుటూరునివాసులు. వీరికి మంచి ధారణాశక్తిగలదు. వీరు సూత్రములు దెలిసిన పెద్దపెద్ద లెక్కలనయిన నోటలెక్కించి చెప్పగలరు.

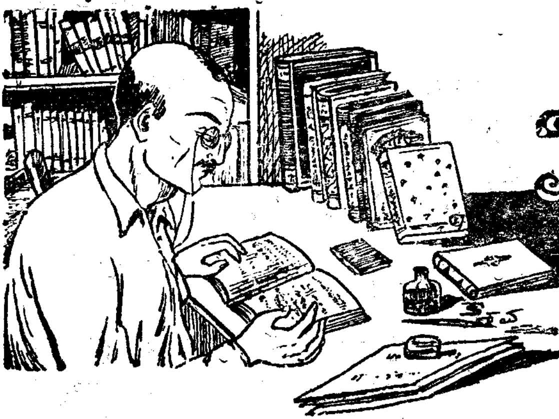
11 12- 19

శ్రీమతి జె. సి. బెర్నార్డుసతి

ఈయమ కొచ్చి మునిసిపలుసంఘమున కధ్యక్షురాలుగా ఎన్నుకొనబడినది. ఇండియాలో నిట్లు మునిసిపలుసంఘమునకు స్త్రీని అధ్యక్షురాలినిగ చేయుట కిదియే ప్రథమము.

సమీక్షణము

పాండురంగమాహాత్మ్యము

ఫుట ౧౫౬, వెల రు. ౦-౧౦-౦.

గ్రంథకర్త: ఉభయభాషాప్రవీణ అత్తలూరి సూర్యనారాయణ, ఈమని, గుంటూరుజిల్లా.

తెనాలిరామకృష్ణకవి రచియించిన 'పాండురంగమాహాత్మ్య' నామకమహాప్రబంధమునందలి 'కథా వచనరూపంబున' రచింపబడినది.

అనార్ కలీ

గ్రంథకర్త: ముద్దుకృష్ణ. "జ్వాల", బెజవాడ. రాయల్ సైజు ౧/౮ పేజీలు ౩౬. వెల ౦-౮-౦

అక్బరుకొడుకు సలీం అనార్ కలీ అనే బానిస దాన్ని ప్రేమించి పెండ్లిచేసుకోవలె ననుకొంటే అక్బరు మంత్రులసలహాతో ఆబానిసదాన్ని గోడలో పెట్టి పూడ్పించివేస్తాడు. ఇది యీపుస్తకములో ఉన్న కథ. ఇది చదువుకోడానికి పనికివచ్చే నాటకము. పుస్తకములో ఎక్కడా స్వగతాలుమొదలయిన పాత పద్ధతులు లేవు. సలీం కలగంటూ హడావుడిగా లేవడముతో ఆరంభమయినది. కొంచెముసేపు అయ్యేసరికి అబుల్ ఫజలు అనే మంత్రీ, కవీ, సలీందగ్గిరకు వస్తాడు. వాళ్లిద్దరూ పదిపేజీలు వ్యంగ్యముగా దానిమ్మపూలను గురించి మాట్లాడుకొంటారు. పదిపేజీలు యీసంభాషణతో నడిచేసరికి సలీంకు విసుగెత్తిందో, కాక గ్రంథకర్తకు విసుగెత్తిందో "ఈ విచిత్రభాష వొదిలి సూటిగా మాట్లాడుదాము" అన్నాడు సలీం. అబుల్ ఫజల్ సలీంకబుర్లకు గాభరాపడిపోయినాడు. వాండ్లిద్దరూ ప్రేమించుకోడము అక్బరుకు యిష్టమే. అయితే పాదుషాకొడుకు-కాబోయేపాదుషా బానిసదాన్ని పెండ్లిచేసుకోవడముమాత్రం పనికిరాదు. అయితే ఆసందర్భములో ఏమిచేయవలెనో అక్బరుకు తెలియక మంత్రులసలహాతో అనార్ కలీని గోడలో పెట్టించి పూడ్పించివేయిస్తాడు. కథలో ఆట్టే పట్టులేదు. పైగా కథ తెలియనివాండ్లు అతి జాగ్రత్తతో చదివితేకాని తెలియదు. పాదుషాకొమారుడు బానిసదాన్ని పెండ్లి చేసుకోవడము తప్పు అనే భావగాంభీర్యముతప్ప మరేమీ కనుపించలేదు. కాస్తలో, వీలయినప్పుడల్లా సలీం గంభీరోపన్యాసాలు చేస్తాడు. పుస్తకములో భాష మాత్రము ప్రతిపేజీలోనూ ఏదోఒకచోట అర్థం కాకుండా పేచీలుపెడుతూ ఉంటుంది. మొత్తము మీద గ్రంథకర్తఅభిప్రాయము ఇది అయిఉండవలెను, అదయిఉండవలెను అని అనుకోవలసిందే. మాసరాకు మొదటిపేజీలో మొదటి పంక్తిలో "...సోఫామీదను గోడవైపుముఖమైపడుకున్న సలీం నిట్టూర్చి...కన్నీరయిన కలలకన్నులతో..." అని ఉంది. గోడవైపు ముఖమై అంటే గోడవైపు ముఖము పెట్టుకొని అని అర్థమయిఉండవలెను. ఇక కన్నీరయిన కలలకన్నులతో అంటే, కలలో జరిగిన దృశ్యమువల్ల కండ్లవెంట నీరువచ్చిందని, అట్లాంటి కండ్లు అని అర్థమేమో. ఇట్లాంటివి ప్రతిపేజీలోనూ, కాకపోతే ప్రతి రెండు

పేజీలకు ఒకచోటనైనా తప్పులుండా వస్తూఉంటవి. ఇట్లాంటి మాటలేకాకుండా వాక్యాలుకూడా కొన్ని చోట్ల అర్థంకావడము కష్టము. మచ్చుకు ౧౬-వ పేజీలో ౧౧-వ పంక్తి "హిందూమహమ్మదీయ సమ్మేళన, అక్బరుఅంబీరురాణులప్రేమఫలం, సలీం." ఇట్లాంటివి అన్వయము చెప్పునబోధపడని వాక్యాలు చాలా ఉన్నవి.

అచ్చా-పుస్తకము తయారుచేసినపద్ధతీ అందముగా ఉంది.

శ్రీ. శి.

కృష్ణగీతివ్రాతము

గ్రంథకర్త: శ్రీ విక్రమదేవవర్మ మహారాజులుంగారు, జయపురము, విశాఖపట్టణముజిల్లా.

మొత్తమున ౧౧౭ గీతులంగావించిన శ్రీకృష్ణస్తుతి యీచిన్నగ్రంథము. ఇందు ౧. నవరత్నమాలిక, ౨. గ్రహమాలిక, ౩. రాశిమాలిక, ౪. నక్షత్రమాలిక, ౫. వత్సరమాలిక అను నయిదుభాగము లున్నవి. ౧-వ భాగమున నవరత్నములయు, ౨-వ భాగమున నవగ్రహములయు, ౩-వ భాగమున ద్వాదశ రాసులయు, ౪-వ భాగమున సప్తవింశతినక్షత్రములయు, ౫-వ భాగమున షష్టివత్సరములయు నామములు గర్భితములయియున్నవి. ఈపద్ధతి గ్రంథకర్త రచనాచమత్కృతిని తెలియఁజేయుచున్నది. 'విక్రమేశవర్మవినుత కృష్ణ' అనునది ప్రతిగీతికిని మకుటము. శ్రీవారు పండితులు, కవులు, బహుగ్రంథకర్తలు. తత్కవితామాధురి యాంధ్రలోకము చక్కగా చవిచూచినదియ.

సాహిత్యమంజరి

(ప్రథమ ద్వితీయభాగములు)

పు. ౨౮౬ + ౨౫౫; వెలరు. ౧-౨-౦ + ౧-౨-౦.

సంగ్రహకరులు: పిన్నంరాజు వేంకటసుబ్రహ్మణ్యశర్మ, సాహిత్యశిరోమణి; ఉభయభాషాప్రవీణ పంచాన్నుల పద్మనాభశర్మ, ఆంధ్రపండితులు, బోర్డున్నతపాఠశాల, కావలి, నెల్లూరుజిల్లా.

ప్రకాశకులు: వాయునందన ముద్రాలయాధిపతులు, కావలి.

ఇవి ప్రాచీనాధునిక గద్యపద్య గ్రంథముల యందలి కతిపయభాగముల సంగ్రహనములు. సంగ్రహిత భాగములు సాహిత్యాభివృద్ధికరములు. మొదటిభాగము నాలుగవఫారమునకు, రెండవభాగము అయిదవఫారమునకు నుద్దేశింపబడెను. ఇది సముచితముగ నున్నది.

ఈగ్రంథములు 'మూడు నాలుగు వత్సరముల వఱకు నుపయోగపడవలయు' నని సంగ్రహకరులు కోరుచున్నారు. మూడు నాలుగు వత్సరములే ఏల, భాగముల మార్చిమార్చి యుపయోగించునెడల నెన్నియేండ్లకయిన పనికిరావచ్చును. వీనిపయి పాఠ్యగ్రంథ నిర్ణయసంఘము వారి అంగీకారముద్రయు పడినది. ఇక వీనిని విద్యార్థుల యుపయోగమునకు దేవలసినభారము విద్యాశాలల అధికారులపయి బడినది. ఈ సంగ్రహనముల నాయా గ్రంథభాగముల ప్రారంభమున నాయా గ్రంథకర్తల సంగ్రహచరిత్ర మిుండవలసియుండెను. కఠినపదములకు టిప్పణియు నావశ్యకము. ఈరెండు సౌకర్యములులేమి యొక కొఱంతయే. ఈకొఱత దీర్చినచో వీనిప్రయోజన మతిశయిల్లగలదు.

సూక్తిసుధాలహరి

పు. ౧౬౮ + ౧౨; వెల రు. ౦-౧౨-౦

కూర్పరి: పెండ్యాల వేంకటసుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి, పిఠాపురము, తూర్పుగోదావరిజిల్లా.

శాస్త్రిగారు "ముప్పదియేండ్లనుండి యుపాధ్యాయవృత్తిలో సంపాదించిన యనుభవము" గల పెద్దలు; అంధవిశ్వాసములు లేనివారు. విద్యార్థులుభయభాషా సాహిత్యముతోఁగూడఁ బ్రకృతిశాస్త్రాదిజ్ఞానమేకాక, విద్యాభ్యాసకాలమునుండియు మత

సాంఘికస్పర్ధలులేక, ఐకమత్యము, ధైర్యము, ఓర్పు, సత్యసంధత, స్వమతాచారగౌరవము, దైవభక్తి మొదలగు సుగుణముల నలవరచుకొనవలసిన యావశ్యకతను గుర్తించి యీ 'సూక్తిసుధాలహరిం' గూర్చినారు. 'ఇందుఁ బ్రసిద్ధకవులయొక్క గ్రంథములనుండి పై యంశములకు సంబంధించిన పద్యగద్యభాగ్యములే సూర్పఁబడినవి!' అవి 'బాలురకుత్సాహకరములై యా ప్లోపకరములు నవరసభరితములు' నయినవి. '3, 4, 5 ఫారములలో నేతరగతికైన', 'సౌకర్యముననుసరించి ఉపాధ్యాయుల చిత్తవృత్తిననుసరించి' బోధించుట కుపయోగపడును.

ఇందుద్ధృతభాగముల కర్తల సంగ్రహచరిత్రములు, టిప్పణి కలదు.

బాలవీరులు

పు. 48, వెల రు ౦-౬-౦

గ్రంథకర్త: జయంతి వెంకటకృష్ణారావు.

ప్రకాశకులు: పసుమర్తి వీరభద్రస్వామి, బి. ఏ., సంపాదకుడు, కవితాకల్పలతాగ్రంథమాల, విజయనగరము.

'పరశురాముడు, రఘురాముడు, బాలకృష్ణుడు, అభిమన్యుడు, బభ్రువాహనుడు, వృషకేతుడు' అను నార్గురు పురాణవీరుల కథ లిందు వచనరూపమున గలవు. అక్కడనక్కడ నవి క్రొత్తపూత పూసికొనియున్నవి.

బర్మాపత్రిక దీపావళిసంచిక

బర్మాలోచేరిన ఒకటిన్నరలక్ష ఆంధ్రులలోను స్త్రీలగతి విషాదకరమై ఉన్నది. పురుషులసంఖ్యలో నాలుగోవంతు స్త్రీలున్నారు. వారిలో చాలమంది బంధువులెవరూ లేకుండానే బర్మాకువెళ్లి పరులచేత మోసగింపబడ్డవాళ్లు. తాత్కాలికంగా ధనసంపాదనకై పోయిన పురుషులు కుటుంబాలను తీసుకుపోక, యిటువంటి స్త్రీలతో స్నేహంచేసి అనామకులైన సంతానాన్ని కలిగించి పరిహాసపాత్రు లవుతున్నారు. రంగూను విద్యాశాఖాధికారులు ప్రకటించిన ఒక నివేదికలో 'రంగూనుపాఠశాలలలోని యీవిద్యార్థులకు తలిదండ్రులను నిర్ణయింపడం కష్టంగావున్న' దని రాశారుట. ఇటువంటి దుస్థితులన్నీ యేకరువుపెట్టుతూ వెంకన్నగారు వ్రాసిన 'బర్మా స్థిరనివాసాంధ్రులు' అనే వ్యాసము ఈదీపావళిసంచికలో ప్రథమస్థానమందున్నది. శ్రీ ఆర్. మీనమ్మగారు 'రంగూను ఆంధ్రస్త్రీల'నుగూర్చి వ్రాసిన విషయములుగూడా పరిగణింపదగినవి. విద్యాశూన్యులైన స్త్రీలను మోసగించి తీసుకుపోవటంకన్నా పురుషులు కుటుంబాలను తీసుకుపోవటమో, లేక అక్కడ స్థిరంగావుండ దలచినచో బర్మాస్త్రీలను సగౌరవంగా వివాహంచేసుకోవటమో మంచిది.

సచిత్రంగా భారతిసైజున ప్రకటింపబడ్డ యీ సంచిక తొంబదిపుటలలోను కార్మికసమస్యలను, కాంగ్రెసు, గాంధితత్త్వములను గూర్చిన వ్యాసములు గణనీయములు. సరియైన నాయకుడు లేమిచే బర్మా కార్మికులందు అంతఃకలహము లుద్భవించి ఉన్న నేర్పుగూడా నశిస్తున్నదనీ, కార్మికుల విద్యాభివృద్ధికి, ఆరోగ్యనిర్మాణానికి సౌకర్యాలు త్వరగా యేర్పడాలనీ పత్రిక వ్రాస్తున్నది. అక్కడ చేరి ధనికులైన ఆంధ్రులు సంఘాలను విరివిగా స్థాపించి ప్రయత్నాలు చేయవలసివున్నది. ఈసంచికలో ఒకనాటకము, కథలూ, పద్యాలూ కూడా ముద్రించారు.

పొట్టపోసుకోటానికి బర్మాకుపోయి ఆంధ్రులు పడుతున్న కష్టనష్టాలు, వారిలో కొందరుచేసుకుంటున్న దుర్నయాలు తెలుసుకొనటానికి యీసంచిక చూడవలెను.

కు. న.

ఎన్ఛాంట్ మెంట్స్ ('ఇంద్రజాలములు')

వి. యన్. భూషణ్ (వెంపటి నాగభూషణం)గారి ఇంగ్లీషుపద్యాలమీద అభిప్రాయం ఇస్తూ రవీంద్రనాథటాగూరుగారు 'మీ పద్యాలకూ కవిసమయాలకూ సంబంధంలేదు' అన్నారు; అంటే

భూపాల్‌గారి స్వతంత్రతను పొగడారు. కాని యీ పుస్తకంలో యెక్కడచూచినా మాకు కవిసమయ దాస్యమే కనబడుతున్నదే—అందులో తెలుగు ప్రబంధ కవుల సమయాలు! వీరు ఇంగ్లీషులో వ్రాసిన వరూధినీ ప్రవరాఖ్య సంభాషణలో వరూధిని అంటుంది:

"పోవద్దు—సూర్యుడు పద్మినిని ఆకర్షించకుండా పోతాడా? తుమ్మెద పూదేనె త్రాగకుండా పోతుందా?"........

అది అలంకారాలను గూర్చి. ఇక సొంత అభిప్రాయ క్షేమైనా ఊహాతీతమైనది చెప్పబుచ్చారా అంటే ప్రవరుడు వెళ్ళిపోగానే 'ఆహా! పురుషుడెంతకఠిన హృదయుడు!' అని ఆశ్చర్యపోతారు. శతాబ్దాల క్రిందటనే అన్నాడు పెద్దన్న 'క్రూరుడై యరిగె మహీసురాధముడు' అని.

టాజ్ మహాలును వర్ణించివర్ణించి చివరకు 'కాలదేవత నీలిచెక్కులమీద మెరుస్తున్న అశ్రుకణము' అంటారు. బాగానే వుందిగాని, టాజ్ మహాలుకున్న ముఖ్యమైన గుణము శాశ్వతత్వము: ఎన్నియుగాలు దాటినా, ఎన్ని జాతులు నశించినా అది హైందవ శిల్పకళాకీర్తిని, ఆమహమ్మదీయుని అగాధప్రేమనుచాటుతూ నిల్చివుంటుంది గదా—ఆ గొప్పగుణాన్నే ఈ ఉపమానంలో నాశనం చేశారేం? అశ్రుకణం చెక్కులమీద పడి క్షణంలో జారిపోతుంది. 'టాజ్' కూడా అంతేనా యేమిటి, కొంపదీసి? శాపంలాగా వుంది.

వీరికవిత్వంలో గుణములున్నవి: అవి మాంచి దిట్టమైన ఇంగ్లీషుభాష; 'అలిటరేషన్' అనే అలంకారము (నచ్చిన ధ్వనే మళ్లీరావటం.)

కేవలం శబ్దగాంభీర్యానికీ, 'యేవేవో' వూహలకీ మాత్రం లోబడక, వీరు, 'లిరిక్'కు ప్రాణసమానమైన ఉద్రేకాన్ని, ఆంగ్లభాషలోని పలుకుబడినీ (పాండిత్యాన్ని కాదు) పరిచయం చేసుకొని, ఆంధ్రజాతి స్వభావాన్ని అర్థంచేసుకొని దాన్ని కవిత్వంలో ఇతరులకు చెప్పటానికి ప్రయత్నిస్తే మంచిది.

మచిలీపట్టణమండలి 'ఆనంద ఎకాడెమీ' వారు దీన్ని ప్రకటించారు.

కుం. న.

మనస్స్వాతంత్ర్యము

(తృతీయభాగము)

పు ౧౬౩; వెల రు ౦-౮-౦.

గ్రంథకర్త, ప్రకాశకులు: వల్లూరి సూర్యనారాయణరావు, బి. ఎ., బి. యల్., యల్. టి., కొవ్వూరు, పశ్చిమ గోదావరిజిల్లా.

శబ్దరత్నాపణము

(ఆంధ్రనిఘంటువు)

సంధాత: ఆకుండి వ్యాసశాస్త్రి, ప్రధానపండితులు, వీరేశలింగోన్నతపాఠశాల, రాజమహేంద్రవరము.

పు. ౪౮౮, వెల విద్యార్థులకు రు. ౧-౦-౦, ఇతరులకు రు. ౧-౪-౦

భద్రాద్రిరామశతకము

కర్త: సత్యవోలు సుబ్బారావు, పిఠాపురము. క్రౌనుసైజు, వెల రెండణాలు.

జయకర్ణాటక నాట్యాంకము

(కన్నడము)

సంపాదకులు: బెళగావి రామచంద్ర; హ. పి. జోశి. జయకర్ణాటక కార్యాలయము, ధార్వాడ.

రత్నమాల

సనాతనపద్ధతులకు లొంగి దుర్మరణముపాలయిన యొక అనాథబాలిక దుర్మరణవృత్తాంత మీ ఖండకావ్యము. కృష్ణాజిల్లా కొండపల్లి ప్రేమలతా గ్రంథమాల ప్రచురణము.

రచయితలు: బుద్ధిరాజు హనుమంతరావు, దేవరాజు సూర్యనారాయణరావు.

హారీతి, కుబేర, మాధారి

(ఇంగ్లీషురచనము)

గ్రంథకర్త: జయంతి వెంకటకృష్ణారావు. దొరకుచోటు తెలుపలేదు. వెల రు ౧-౦-౦

*నాటకమున సంగీతము

కడచిన నెలలో రాజమహేంద్రవరమున నొక మహాసభ జరిగెనది. అందు పలువురాంధ్రవిద్యాధికులు నాటకప్రదర్శనమున సంగీతమునకు స్థానము కలదా, లేదా యను విషయమును గూర్చి యత్యధికముగ చర్చించిరి. కొందరమతమున నందు సంగీతమునకు స్థానము కలదు; మరికొందరమతమున లేదు; తక్కినవారిమతమున కలదు, లేదు - కోమటితీర్పు ఎవరివాదమునను సంపూర్ణత కానరాదు.

మానవహృదయమునకు మిక్కుటముగ నానందమును గలిగించుటయే నాటకమునకు పరమప్రయోజనము. ఇది తజ్ఞులమాట. అది జీవితమునకు ప్రతిబింబముకాన అందుత్తమకళలగల సుందరతరమగు నంశములు మిళితము లయియున్నవి. ఆయంశములే ఆహార్యము, వాచికము, ఆంగికము, సాత్త్వికము ననబడు ప్రధానములగు నాటకాంగములు. వానిలో నాహార్యమున శిల్పకళాంశమును, వాచికమున కవిత్వ, గానకళల యంశములును, ఆంగికసాత్త్వికముల నాట్యకళాంశమును నిమిడియున్నవి. ఇవి నాలుగును లలితకళలు. ఈ నాలుగు లలితకళల సమష్టియయి నాటకము లలితలలితము, అనిర్వాచ్యానందజనకము నయినది.

పైన పేర్కొనినకళలు ప్రత్యేకప్రయోగసాధ్యములు. అట్టి ప్రత్యేకప్రయోగములు లనను నానందము జనియించును. కాని ఆయానందము వానిసమష్టిప్రయోగమగు నాటకమువలన గలుగు నానందమునకు మిగుల దీసికట్టు. ఆయాకళలపరిచయము గలవారికే వానివాని ప్రయోగమువలన గలుగు నానందము సిద్ధించును. అది సకలజనసామాన్యము కాదు. ఉప్పు పులుసు కారములు వేరువేరు రుచులుగలవి. ఆ మూడిటియొక్క మిశ్రణము వలన గలుగు రుచి వేరు. అది విశిష్టము. సకలజనసామాన్యము. ఇట్టినిదర్శనము లెన్నియేని మానవుని యనుదిన జీవితమున గానవచ్చును. కావున పైన చెప్పినట్లు లాకళాంశముల కన్నిటికిని సమష్టిప్రవృత్తి గలిగినప్పుడే నాటకము మందానందైక ప్రయోజనమయి సార్థకము కాగలదు.

ప్రయోజనాంతరము కల్పితమగు నేని, ఈ కళాంశములయందు దేనినైన, కొన్నిటినైన, అన్నిటినైన మానివేయవచ్చును. అప్పు డుద్దిష్టప్రయోజనము సిద్ధింపవచ్చును. మరుగుననుండి మాటలాడువారి పాడి మాటలు వినవచ్చునపు డామాటల యర్థమునుబట్టి విను వారిచిత్తవృత్తి మారుచుండును. ఆ మారుపు మానస వికారమాత్రమగును కాని నాటకప్రయోజనమగు నానందమాత్రము కాజాలదు. అట్టి వస్తువునకు నాటకనామమే చెల్లదనిన నిజము చెప్పుటగును.

ప్రకృతిసిద్ధములగు లోకవ్యాపారములకు వాని ప్రయోజనమును, విలువను గుర్తించి వానియందుగల సౌందర్య మతిశయించుటకును, అవి నిత్యత్వమును బడసియుండుటకును వానికి 'హద్దుపద్దుల'ను నియమించుకొనుచుండుట లోకమర్యాద. అట్టి నియమములే శాస్త్రములనబడినవి. నాటకముల విషయము నట్టిదే యని వేరుగ చెప్పబనిలేదు. ఏనాటి ప్రాతకాలముననో నాగరకత కేవిధమయిన సంబంధము లేక, మహారణ్యములలో, దుర్గమపర్వతసీమలలో నివసించుచు, మానుష స్వభావవిరుద్ధములగు కార్యముల నాచరించువారు నయిత మొకొకప్పుడు-కాదు తరుచు-ఆనందానుభవము కొరకు, స్వేచ్ఛమెయి ఏవో వేషములను వేసికొని, పాటలతో, మాటలతో చేతుల ద్రిప్పుకొనుచు, చిందులు ద్రొక్కుచు ప్రేక్షకుల కపరిమితానందమును గలిగించుచుండురనుట ప్రపంచచరిత్రమువలన వినుకలి కందిన విషయము. అట్టిచర్యల నీనాడును అనాగరకజాతుల

* ఇచట నీ 'నాటకము' అనుపదము దృశ్యప్రబంధసామాన్యవాచకము.

యందు కాంచుచున్నాము. ఆచర్యుల నేమనవలెను! అవి నాటకములకు తొలిరూపములు కావా? వాని నాధారముచేసికొని లక్షణము లేర్పడినవికావా? వాని వలన వారికిగలిగెడు ప్రయోజనము కేవలమానందము కాదా! లోకవృత్తమును, మానవ మానసికతత్త్వమును దెలియగల ధీమంతుల కీప్రశ్నముల కుత్తరములు కరతలామలకములు.

ఆనాటి నిపుణమతులగు లోకహితైషులు మానవహృదయానందముకొరకయి మానవ హృదయ ప్రవృత్తి కనురూపముగ నట్లు జనియించినవాని-నాటకముల-యందలి సారస్యమును, మానవజీవితమును పరమానందమయముగ జేయగల వానిశక్తిని గ్రహించి వానికి నిత్యత్వమును గలిగించుటకయి యథామతి వానిని సంస్కరించి నియమములను దగిలించినారు. అట్టివాని సంస్కృతరూపములే శాస్త్రకారులు నిర్వచించిన వివిధ విధరూపకములు. అంతేకాదు; ప్రకృత్యనురూపములగు నీనాటకముల యుత్పత్తి కపారుషేయతనుకూడ వారంటగట్టినారు. అట్టికార్యములయందు ప్రాచీనులగు భారతీయు లతి ప్రగల్భులు!

దీనినిబట్టి తేలినసారాంశము: తక్కినకళాంశములతోపాటు నాటకమున సంగీతమునకును ప్రాధాన్యము, నావశ్యకము కలవని. సమప్రాధాన్యములగు నీకళాంశము లొకదానికొకటి లొంగి అడుగంటినయెడల నానందమునకుమారు విచారము విశేషముగ గలుగుట నిశ్చయము. దానిని తప్పించుపని అన్నికళలయందును కుశలుడగు నటకునిచేత గలదు. అకుశలుడగునటకుడు నాటకరంగమున నడుగిడుటకయినను దగడు; ఎన్నడునుదగడు. నాటకకర్తయు నందుకు బాధ్యుడుకాక తప్పదు. ఆతడు కేవలము సంగీతాశ్రయములగు వాచికములను—గేయములను, అధికముగ పద్యములను — నాటకమున గూర్పజనదు. అం దన్నికళాంగములకును సమావకాశము కలుగున ట్లాతడు విధిగ చూడవలెను. అందుకుదగనియాతడు నాటకరచనమున కేనాడును దగడు, మున్నాటికిని దగడు.

ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకభాండాగారము

చెన్నపురి

మొనమొన్ననే యిటీవలి మూడేండ్ల కార్యక్రమములనివేదికను ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకభాండాగారాధిపతులు ప్రకటించినారు. ఈమూడేండ్లలో భాండాగారమున ఏవిధమునను చెప్పదగిన అభివృద్ధి కనపడదు. ఇందుకు ధనాభావము కారణమట! ఈ భాండాగారముగతి ఎప్పుడు నిట్టులేయున్నది. ఈమూడేండ్లలో, ననుకటి మూడేండ్లలోకంటె భాండాగారమున నాలుగువేలమంది అధికముగ పుస్తకములను చదువవచ్చినారు. దీనివలన ప్రజలు భాండాగారము ప్రయోజనమును విశేషముగ గ్రహించుచున్నారని తేలుచున్నది. ఏమిలాభము, దానికి తగినట్లు అభివృద్ధి లేకపోయినపుడు?

క్రొత్తగా సంపాదించిన గ్రంథములు పదునైదట! అందులో విలిచినవి అయిదు; ఎరవుతెచ్చుకొని కాపీలువ్రాయించినవి పది. ఎన్నియో పుస్తకములు గ్రంథభాండాగారమున చినిగిపోవుచున్నవి. వానిలోనైన నెన్నిటికి ప్రతికలు పుట్టినవి! ఇన్నాటియిరువదియారింటికట! ఇన్నింటిలో సంస్కృతగ్రంథములు ౧౩౫౪; అరవమున ౪౧; కన్నడమున ౩౬; తెలుగున ౧౭. తక్కినవి ఇస్లామియాభాషలవి. గ్రంథభాండాగారాధిపతులకు సంస్కృతముపై ప్రత్యేకాభిమానముకలదేమో! ఆభాషయందయిన నన్నిగ్రంథము లుద్ధరింపబడినవికాని, లేకున్నచో దానిగతియు తక్కినవానిని బోలియుండవలసినదే. ఇదియంతయు దేశభాషల సారస్వతముపయి ప్రభుత్వమునకుగల ఆదరాతిశయమును విశదముచేయుచున్నది. చెన్నరాజధానియందు దేశభాషలయందలి వ్రాతపుస్తకములనేమి, అచ్చుపుస్తకములనేమి కొన్నిటినైన భద్రపరచియుంచిన గ్రంథాలయము, ప్రజాసామాన్యమున కందుబడినున్నది, యీ ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథభాండాగార మొక్కటియే. ఈయొక్కదానిని బాగుపరిచి అభివృద్ధికి గొనితెచ్చుటకు ప్రభుత్వము నిరంతరము దారిద్ర్యమును ప్రకటించుట విచారకరము.

ప్రాచీనగ్రంథసంపాదనమునకయి యుత్తర ప్రత్యుత్తరములద్వారమున ప్రయత్నము చేయబడెనట! ఆ ప్రయత్నమువలన లభించిన గ్రంథముల పట్టికలలో గ్రంథభాండాగారమున లేని మంచిపుస్తకములేవియు లేవట. కావున వానిసంపాదనమునకయి వినియోగింప దలచినసొమ్ము జీర్ణగ్రంథోద్ధరణమున కధికముగ వినియోగింపబడెనట. క్రొత్తపుస్తకములను సంపాదింపకున్నమానె, చివికి జీర్ణించుచున్నవాని నిట్లుద్ధరించినందుకు సంతసింపవలెను. నూతనగ్రంథ సంపాదనమునకంటె జీర్ణోద్ధరణము చాల ముఖ్యమయినది. వెనుకటివలె కొందరు ప్రత్యేకముగ నందుకని నియమింపబడిననేకాని నూతనగ్రంథసంపాదనము సాధ్యముకాజాలదు. పల్లెటూళ్లలో నెన్నియిండ్లనో అటుకలపయి తాళపత్రగ్రంథ సంపుటములు చివికిపోయినవి. ఇప్పటికి శేషించినవియు చివికిపోవుచున్నవి. నేడు వాని విలువను, ఉపయోగమును దెలియనివారు వానిని పెంటప్రోవులపాలు చేయుచున్నారు.

అపూర్వములను ప్రాచీనగ్రంథములను ముద్రించు పద్ధతి యొకటి గ్రంథాలయమున కలదు కాని యీ మూడేండ్లకాలమున, ఏభాషయందుగాని, ముద్రించిన గ్రంథము, క్రొత్తది, ఒక్కటి అయిన కానరాదు. కారణము తెలిసినదే — ధనాభావము!

అచ్చుపుస్తకములను కొనుటకు రు౧౨౪-౧౩-౦ మాత్రము వెచ్చింపబడెను. వెనుకటి మూడేండ్లలో రు. ౫౮౮౮-౬-౦ వ్యయింపబడెను. దీనికి దానికి 'హస్తిమశకాంతరము.' 'నానాటికి తీసికట్టు నాగంభట్టూ.'

మెకంజీదొర స్థానికచరిత్రలను సేకరించియుంచినారు. వానియందు దేశచరిత్రనిర్మాణమున కావశ్యకములగు పరికరములపరిమితముగ గలవు. వానికి సరియయిన విషయవివరణసూచిక లేదు. దానిని తయారుచేయుపని చెన్నపురి విశ్వవిద్యాలయచారిత్రకపరిశోధనశాఖవారి కొకఏడాదిక్రిందట నంటకట్టబడెను. గ్రంథభాండాగారము నిర్వర్తింపవలసినపని అది; నానబెట్టి తొలగ ద్రోసికొనినది.

రాబోవు మూడేండ్లకాలమున నీభాండాగారము మదరాసు విశ్వవిద్యాలయమున కప్పగింపబడునట. ఇంతకన్న నది చాలమేలు.

ప్రకృతము, విశ్వవిద్యాలయగ్రంథ భాండాగారమును విశ్వవిద్యాలయ పట్టభద్రులుమాత్రమే యుపయోగించుకొనవలెనను విజాతీయ మగు నియమ మొకటి కలదు. : అట్టి నియమము గ్రంథముల నెరవిచ్చు విషయమునవయినచో కొంత సబబుగనుండును. కాని పట్టభద్రులు కానివారెవ్వరును గ్రంథభాండాగారము నుపయోగించుకొనరాదనుటమాత్ర ముచితేతర మనకతప్పదు. ఈ లిఖితగ్రంథభాండాగారమునకు నట్టి నియమ మనువర్తింపజేయబడునేని 'ముల్లుపుచ్చికొఱ్ఱడచినచందము' కాకపోదు. ప్రకృత మిం దందరకు ప్రవేశము కలదు కావున అట్టి నిషేధనియమము దీనికి బట్టించకుండవలెను. ముద్రితగ్రంథభాండాగారమునకుకూడ నట్టినియమము తగదు.

ఈ గ్రంథభాండాగారమునందలి ఆంధ్రగ్రంథముల నన్నిటిని ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయమున కిచ్చివేయవలెనని ఆంధ్రపత్రిక (౧౨-౧౧-౧౯౩౮) సలహా యిచ్చినది. దీనికి గ్రంథాలయాభివృద్ధి సరిగాలేకపోవు టొక కారణము కావచ్చును. మరియు 'చెన్నపట్టణమున నీ గ్రంథాలయ ముండుటయు', అందువలననేకాబోలు 'అన్నిభాషలయెడలను కృషి సలుపుటకు అవకాశములు తక్కువయుండగలవు' అనినది. ఇది యింకొక కారణము కావచ్చును. అభివృద్ధికి బాధ్యత, ఆదరము కారణములు. అది లేనందువలననే యిట్లు గ్రంథభాండాగారము హీనస్థితియందుండుట. ఇది తెనుగునుమాత్రము బట్టినదికాదు; తక్కినభాషలనుకూడ బట్టినదే.

ఆంధ్రపత్రికసలహా ననుసరించి తెనుగుపుస్తకములు ఆంధ్రవిశ్వకళాపరిషత్తున కొసగబడుగాక! అట్లే అరవపుస్తకములను చిదంబరవిశ్వవిద్యాలయము తీసికొనిపోవుగాక! తక్కినభాషలవాని నేమిచేయవలెను? అందును, సంస్కృతగ్రంథములమాట ఏమి, అవి అన్నిభాషలవారికి కావలసినవే? ఎవరెవరు ఎట్లెట్లు పంచు

కొనవలెను వానిని? కాబట్టి గ్రంథభాండాగారమునుండి ఏభాషకుచెందిన పుస్తకములనుగాని అవతలికి కదలించు మాట తలపెట్టకూడదు, గ్రంథభాండాగారము నభివృద్ధికి దెచ్చుమార్గములనే యరయువలయునుగాని. ఇట్టి భాషా సాముదాయిక గ్రంథభాండాగారములు ప్రాచ్యవిద్యా పరిశోధకులకు చాల నుపయోగకరములు; అట్టివి యెన్ని యున్నను చాలవు. ఉన్న ఒకదానినయిన ఉన్నట్టు లుండనీయక చీల్చిచీలికలుచేయుట యుక్తముకాదు. ఈ విషయమునుగూర్చి వెనుక నొకమారిట్టిసూచన లే కావింపబడగా, భారతి ౫-వ సంపుటమున ౨-వ సంచికయందు లెస్స చర్చించి తెనుగుపుస్తకములను గ్రంథభాండాగారమునుండి కదల్పకూడదని తెలుపబడినది.

ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయము వ్రాతపుస్తకములకొక ప్రత్యేకగ్రంథాలయమును నెలకొల్పి అందు సంస్కృతాంధ్రగ్రంథములనుమాత్రము సేకరించి యుంచుకొనవచ్చును. ప్రాచ్యలిఖితగ్రంథ భాండాగారమున నొకటికన్న నెక్కుడుగనున్న సంస్కృతాంధ్ర గ్రంథముల ప్రతులలో నొక్కదాని, ననుమతించినచో, సంపాదించుకొనవచ్చును. తక్కినవానికి ప్రతికలను వ్రాయించుకొనవచ్చును. ఇవియే చేయవలసిన, చేయదగిన పని.

చక్కెర ఫ్యాక్టరి
మాండ్యా, మైసూరురాష్ట్రము

K. R. R.

సాభిప్రాయ విశేషములు

ప్రపంచవ్యవహారములు, క్షాత్రసంతప్తములై రుద్రాభిషేకము నభిలషించుచున్నవి. వివిధవ్యవహారములందును శాంతి సహకారస్థానములను సమరము లాక్రమించి ప్రళయ తాండవమును జేయుచున్నవి. వ్యక్తులకు, కుటుంబములకు, కులములకు, సంఘములకు, జాతులకు, స్వీయపోషణరక్షణములకు పరపీడన పరాక్రమణములు శరణ్యములుగ నేర్పడి, పరార్థము దుర్లభమైనది. వివిధవ్యవహారములందును ధనపశుబలములు ధర్మస్థానము నాక్రమించి పరమార్థము దుర్లభమగుచున్నది. న్యూయార్కునుండి టోకియోవరకును సంగ్రామధ్వనులు ప్రతిధ్వనిల్లుచు, ప్రళయప్రయత్నములు ప్రతిష్ఠను బడయుచున్నవి. ఆయుధవిసర్జనసభలు స్వస్తివాచకములు నిరాదరణీయములై ఆయుధధారణము, సంగ్రామఘోషలు సమాదరణీయములైనవి. ప్రజ లన్నమునకు పరితపించుచున్నను మంత్రు లాయుధముల నర్థించుచున్నారు. పరపీడనపరాక్రమణపరాయణములైన యూరపురాజ్యముల కాయుధధారణము సహజావస్థమైనను, పరాధీనజాతులకు ప్రాణహానికరముగనున్నది. జపాను జర్మను రాజ్యముల విజృంభణములు, గ్రేటుబ్రిటను ఫ్రాన్సురాజ్యముల సంరక్షణములు, ఇటలి రష్యారాజ్యముల ప్రగల్భములు, ఇతరరాజ్యముల భయభ్రాంతులు ప్రపంచవ్యవహారములందు నిరాశను గలుగజేయుచు భావి పరిణామ మంధకారబంధురముగ నున్నది. శ్వేతరాజ్యములందు వ్యాప్తమైన సంక్షోభము పరాధీనరాజ్యములకు మహోపద్రవమునకు మూలమగుచున్నది. ప్రపంచవ్యవహారములందు యూరపురాజ్యముల నావరించిన యాశాపిశాచము స్వతంత్రరాజ్యములకే భయంకరమై బీభత్సముగ నున్నపుడు పరాధీనరాజ్యములస్థితి అయోమయముగనున్నది. యూరపురాజ్యాధికారులకు, ముఖ్యముగను బ్రిటీషురాజ్యాధికారులకు, జపాను, అయిర్లాండుల ప్రతిఘటనమైనను జ్ఞానోదయమును గలుగజేయకుండుట విధికృతముగ నున్నది. పరాధీనస్థితియందున్న హిందూస్థానస్థితి విషాదపూరితమై, నిరాశను గలుగజేయుచున్న విధమును జాయింటుకమిటి రిపోర్టును, స్వదేశ వ్యవహారములును విశదము చేయుచున్నవి.

* * *

జాయింటుకమిటి రిపోర్టు

రాజ్యాంగ సంస్కరణముల విషయమై జాయింటుకమిటి ప్రచురించిన రిపోర్టు శ్వేతపత్రమునకన్న నధ్వాన్నముగ నున్నది. బ్రిటిషు రాజకీయపక్షములు ప్రదర్శించెడి నాటకప్రభావమును కమిటీరిపోర్టు వెల్లడి

చేయుచున్నది. జాతీయ ప్రభుత్వనాయకులు మార్గ్డనోల్డు, సామ్యుయల్ హోర్, బాల్డ్విన్ గార్లు మొదలగు ప్రముఖులు ప్రారంభించిన భారతరాజ్యాంగ సంస్కరణ నాటకప్రదర్శనమునకు చర్చిల్ పేజ్ క్రాఫ్టు వర్గమువారు చూపుచున్న కపటనాటక ప్రదర్శనము బ్రిటిషు రాజ్యాంగనీతికి నిదర్శనము. అన్నిపక్షముల వారికిని బ్రిటిషు పార్లమెంటుకు భారతీయ ధర్మకర్తృత్వనిర్వహణము ఆచంద్రార్కము నిల్చియుండుట సమానాశయము. బ్రిటీషు నాయకులకు భారతీయులపట్ల, భారతీయనాయకులకు లేని సానుభూతి సానుకంపములు బ్రిటిషుప్రజలకు కలవని ఘోషించుట పరిపాటి యయినది. జాయింటుకమిటిరిపోర్టును ఈమాయాధర్మాధారమున నే నిర్మింపబడినది. గాంధీమహాత్ముడు రౌండు టేబిలుసమావేశమునందు చేసిన ధర్మప్రతిజ్ఞను జాయింటుకమిటి నిరాకరించుట దురహంకార దురభిమానములను వెల్లడిచేయునట్లు వివేకాభిమానములను వెల్లడిచేయుట లేదు. జాయింటుకమిటి రిపోర్టునందు ఏమూలలను వెదకినను స్వాతంత్ర్యసారము మృగ్యముగ నున్నది. రిపోర్టునకు మూలాధారములైన ౧. ఫెడరేషన్, ౨. కేంద్రప్రభుత్వమునందు బాధ్యత, 3. రాష్ట్రీయస్వాతంత్ర్యము మాటలయందు వ్యక్తము చేయబడినను, క్రియలయందు శూన్యముగ నున్నది.

ఫెడరేషన్ ఎన్నితరములకు సాధ్యమగునదియును రిపోర్టును వ్రాసిన కమిటీకే తెలియకున్నది. ఆరువందల స్వదేశసంస్థానములకును, బ్రిటిషుభాగములకును సంయోగ సాహచర్యములు, బాధ్యతాయుత ప్రభుత్వమునందు బలవంతములేకను సాధ్యము గావని ప్రపంచ రాజ్యాంగచరిత్రములు వేయి నోళ్లను వ్యక్తముచేయుచున్నను మాయ మాటలతో ప్రపంచమును వంచింపదలచుట నిరుపయోగము. ఫెడరేషన్ భారతీయ రాజ్యాంగమునకు లక్ష్యమయినపుడు వెంటనే సాధనోపాయములను నిర్ణయించి ఫెడరేషన్ సాధ్యము చేయుటయును, రిపోర్టునందు సూచించుటయును పరమావసరము ఫెడరేషన్ ఆదర్శము ఇతరాదర్శములవలెనే రిపోర్టునందుమాత్రమే గోచరంబగుచుండును.

నిరంకుశాధికారప్రియులైన స్వదేశ సంస్థానాధీశులును, బ్రిటిషురాష్ట్ర నిర్వాహకులును, నిరంకుశారాధనమునందువలె స్వాతంత్ర్యారాధనమునందు సుముఖులుగారని తెలిసినవిషయము. ఫెడరేషను చిరకాలమునకు సాధ్యముగానపుడు దానియాధారముగల శేషించిన రాజ్యాంగ సంస్కరణములును చిరకాలమువరకును మృతాక్షరములుగ నుండగలవు. మాంటుఫర్డుసంస్కరణములందు విఫలమైన ద్వంద్వాధికారవిధానమును మాటలకైనను కేంద్రప్రభుత్వమునందు నిర్మింపగోరుట కేవలము కపటనాటక ప్రదర్శనము. ఈ కపటనాటక ప్రదర్శనమునమునకును చర్చిల్ వర్గమువారు చూపుచున్న ప్రతిఘటనము స్వాతంత్ర్యప్రియులకు నిరాశను గలుగజేయుచున్నది. సైన్యాధికారము, రక్షణాధికారము, ఆర్థికాధికారము లేని ద్వంద్వాధికారము దేశక్షేమమునకు నిరర్థకమని ద్వంద్వప్రభుత్వానుభవము వెల్లడిచేసినను, జాయింటుకమిటీరిపోర్టు నిరర్థకవిధానమును సార్థకము చేయదలచుట యసంభవము;

కేంద్రప్రభుత్వమునందు నిరంకుశాధికారమును, రాష్ట్రప్రభుత్వములందు స్వాతంత్ర్యాధికారమును దుర్లభములు. రాష్ట్రప్రభుత్వములందు సూచితములైన స్వల్పాధికారములకును చేయబడిన మినహాయింపులు పోయినపుడు రాష్ట్రాధికార స్వాతంత్ర్యము నామమాత్రావశిష్ట మని సామాన్యులకును తెలిసినవిషయము. శాంతిక్షేమము లనుమాటలందు మంత్రులయధీనమును, చేతలందు గవర్నరువశమును చేయుట రాష్ట్రీయ స్వాతంత్రమునకు నిదర్శనముగాదు. రాష్ట్రములందు గవర్నరులకును, కేంద్రప్రభుత్వమునందు గవర్నరుజనరలునకును కల్పింపబడిన నిరంకుశ శాసన నిర్మాణాధికారమును, మినహాయింపులును స్వాతంత్ర్యధర్మమునే నిర్మూలము చేయుచున్నవి. ప్రధాన రాష్ట్రములందు రెండు శాసనసభల నేర్పాటుచేయుటయును, సామ్రాజ్యశాసనసభకు ప్రత్యక్షవరణమును తీసివేసి పరోక్షవరణమును సూచించుటయును నిరంకుశాధికారమును సుస్థిరముచేయుటకు వినియోగపడుచున్నవి. రాజ్యాంగసంస్కరణ విధానమంతయు నిరంకుశాధికార ప్రియులైన సంస్థానాధీశులకు, ధనాధీశులకు, బ్రిటిషు వ్యాపారస్థులకు, బ్రిటిషుసామ్రాజ్యాభిమానులకు వినియోగపడినటులు భారతీయప్రజలకు వినియోగపడదనిరిపోర్టుపరిశీలనము విస్పష్టము చేయుచున్నది. భరతవర్షమునం దన్నిపక్షములవారును జాయింటుకమిటీరిపోర్టును నిరాకరించినవిధమును జిన్నా, జయకరు, సప్రూ, శ్రీనివాసశాస్త్రి, చింతామణిగార్లు మొదలగునాయకుల యభిప్రాయములు వెల్లడిచేయుచున్నవి. జాయింటుకమిటి లేబరుపక్ష సభ్యులు వ్రాసిన ప్రత్యేకాభిప్రాయములె సంస్కరణముల సంకుచిత స్వభావమునకు వ్యాఖ్యానములు. భారతీయప్రజలు జాయింటు కమిటి రిపోర్టును నిరాకరించినవిధమును లెజిస్లేటివుఅసెంబ్లీఎన్నికలు చెప్పకచెప్పుచున్నవి.

* * *

అస్సెంబ్లీ ఎన్నికలు

అస్సెంబ్లీ ఎన్నికలందు ప్రజాలక్ష్యము శ్వేతపత్రసంస్కరణములందు లగ్నము చేయబడినది. కాంగ్రెసు సంకుచితములైన శ్వేతపత్రసంస్కరణములను నిరాకరించుట దేశగౌరవమునకును, స్వాతంత్ర్యప్రాప్తికిని సాధనమని నిర్ణయించినది. ఈనిర్ణయమును పరీక్షించుటకు విల్లింగ్డన్ ప్రభువు ఎసెంబ్లీని రద్దుచేసి ఎన్నికలను జరుపుటకు నిర్ణయించిరి. కాంగ్రెసు విల్లింగ్డన్ప్రభువు చేసిన నిర్ణయమును స్వీకరించి ప్రజాభిప్రాయమును వ్యక్తము చేయుటకు సమ్మతించినది. ఎసెంబ్లీఎన్నికలందు, చెన్నరాజధానియందు ఎసెంబ్లి అభ్యర్థులు 100-కి 100 మంది చొప్పునను, దేశమునం దంతటను 100-కి 90 వంతునను విజయమునుబొంది శ్వేతపత్రముపట్ల ప్రజాభిప్రాయమును సువ్యక్తముచేసిరి. దేశస్వాతంత్ర్యమునకు చిహ్నమైన కాంగ్రెసుప్రతిష్ఠ అసెంబ్లి ఎన్నికలందు దేశమునందంతటను మారుమ్రోగినది. ఎన్నికలందు అభ్యర్థుల గుణగణములతోను, సాంఘికకులతత్వములతోను, సంపదలతోను, విద్యావివేకములతోను, మతాభిప్రాయములతోను, నిమిత్తము లేకను స్వాతంత్ర్యచిహ్నమైన కాంగ్రెసు అభ్యర్థిత్వము అభ్యర్థుల కఖండమైన విజయమును సమకూర్చినది

స్వాతంత్ర్యరథమును గమ్యస్థానమును చేర్చుటకు ప్రజలకుగల సంకల్పోత్సాహములను విజయమును బొందిన అభ్యర్థుల ఓట్ల సంఖ్యలు ప్రతిపక్షులకును హృద్గతము చేయుటకు తగియున్నవి. విల్లింగ్డను ప్రభువు చేసిన సవాలునకు ప్రజలు ఓట్లమూలముగ చెప్పినజవాబు సంశయాత్ములకు సత్ఫలితము జ్ఞానోదయమును గలుగజేయుటకు తగియున్నది. ప్రజలు శ్వేతపత్రమును నిరాకరించినపుడు జాయింటుకమిటిరిపోర్టును నిరాకరింతురనుట నిర్వివాదాంశము. ప్రజాభిప్రాయమును, నాయకుల యభిప్రాయమును, నిర్లక్ష్యము చేయుచు బ్రిటిషుపార్లమెంటు భారతరాజ్యాంగసంస్కరణ శాసనమును వెంటనే నిర్మించుటయును, నిర్మితమైన శాసనమును వెంటనే ఆచరణమునందు పెట్టుటయును సంభవము. జాయింటుకమిటీకి ప్రజాభిప్రాయముతో నిమిత్తము లేదను విషయమును రిపోర్టునందలి ఇతరవిషయములవలె, ఉత్కళరాష్ట్ర సరిహద్దుల నిర్ణయములును సువ్యక్తము చేయుచున్నవి. శ్రీమంతులైన పర్లాకిమిడి రాజాగారికి సంతృప్తి గలుగజేయుటకు ఆంధ్రప్రజాకీర్ణములైన పర్లాకిమిడి, బరంపురము మొదలగు గంజాంజిల్లా భాగముల నుత్కళరాష్ట్రమునందు జేర్చుటయందు కమిటి చూపిన నిర్లక్ష్యభావమే నివేదికయందలి ఇతరవిషయములందును ప్రత్యక్షమగుచున్నది. కమిటీరిపోర్టునందలి యన్యాయనిర్ణయములను ప్రతిఘటించవలసిన భారము ప్రజలమీద గలదు. ప్రజాప్రాతినిధ్యమునకు ప్రధానసంస్థయైన కాంగ్రెసు ప్రతిఘటన భారమును వహించవలసిన యవసరావకాశములను దేశవ్యవహారములు విశదము చేయుచున్నవి.

* * *

కాంగ్రెసు

రెండు టేబిలు సమావేశమునందు గాంధీ మహాత్ముడు దెలిపినట్లు కాంగ్రెసు హిందూస్థానమునందలి రాజకీయసంస్థలందు ప్రధాన సంస్థయనియును, ప్రజాభిప్రాయమునకు సాధనమనియును రాజ్యాంగవేత్తలందరును అంగీకరించినవిషయము. అసెంబ్లి ఎన్నికలు గాంధీ మహాత్ముని వాదమును వేయిముఖములను రుజువు చేసినవి. కాంగ్రెసు సాంఘిక, మత, కులాదిభేదములు లేని భారతజాతీయసంస్థయని ఎన్నికల విజయములు రుజువు చేసినవి. క్రైస్తవమతావలంబకుడైన సామ్యుయల్ ఆరన్‌గారు హిందువుల ఓట్లతో మలబారునందు అఖండవిజయమును పొందిరి. భూలాభాయి దేశాయి, నాగేశ్వరరావు, డాక్టర్ రాజన్‌గార్లు మొదలగు అభ్యర్థులు వేల ఓట్లతో సనాతనాభ్యర్థుల నోడించి విజయమును బొందిరి. రెడ్డిసీమయైన రాయలసీమయందు సుపరిచితులు గాని అనంతశయనం అయ్యంగారు సాంఘికతత్వమును, జస్టిసుపక్షతత్వమును ప్రతిఘటించి అఖండవిజయమును బొందిరి. అభయంకరుగారు హిందూ సంఘాభిమానమునకు చిహ్నముగ నిలిచిన, మూంజిగారి నోడించి సంఘాభిమానాతీతమైన కాంగ్రెసుతత్వమును స్థిరతరము చేసిరి.

చెన్నపురియందు సత్యమూర్తి, వేంకటాచలం శ్రేష్ఠిగార్లు రామస్వామి మొదలియార్, షణ్ముఖంచెట్టిగార్ల నోడించి పొందిన దిగ్విజయము స్వాతంత్ర్యసంరంభమ్ము

నందు కాంగ్రెసుపక్షమునకు ప్రజాహృదయమునందుగల గౌరవ ప్రతిష్ఠలను సువ్యక్తము జేసినది.

సామాన్యులవలె శ్రీ మంత్రులును, వర్తకులును, స్వాతంత్ర్యమును కోరుచున్న విధమును షణ్ముఖంచెట్టిగారి పరాజయము చెప్పక చెప్పుచున్నది. షణ్ముఖంచెట్టిగారికి విజయమును సమకూర్చుటకు జిల్లాబోర్డుప్రెసిడెంట్లు, మున్సిపాలిటీల యధ్యక్షులు, ఇతరాధికారులు చేసిన దుర్ణయములన్నియును నిరర్థకములైనను ప్రజాసంకల్పమునకు ప్రమాణములుగనున్నవి. ఎసెంబ్లి ఎన్నికలయందు స్వార్థకల్పితములైన బ్రాహ్మణబ్రాహ్మణేతరాభిమానములకు, సనాతన సంస్కరణాభిమానములకు, హిందూమహమ్మదీయాభిమానములకు కాంగ్రెసుపక్ష జాతీయపక్షాభిమానములకు, జస్టిస్‌పక్ష కాంగ్రెసు పక్షాభిమానములకు గలిగిన సంరంభమునందు స్వాతంత్ర్యచిహ్నమైన కాంగ్రెసుపక్షాభిమానము దిగ్విజయమును పొందినవిధము స్వాతంత్ర్యప్రియులకు సంతోషమును, నిరంకుశాధికారులకు విషాదమును కలుగజేయుటకు తగియున్నది. కాంగ్రెసు పార్లమెంటరిబోర్డు, కాంగ్రెసు కార్యనిర్వాహకవర్గము, బొంబాయి కాంగ్రెసు నిర్ణయించినవిధమునను, జాయింటు కమిటి రిపోర్టును నిరాకరించి స్వాతంత్ర్య సంపాదనమునకు సాధనములను కల్పించుట ఎసెంబ్లి ఎన్నికలందు విజయమునుబొందిన యభ్యర్థుల ధర్మమైయున్నది. ఈధర్మమును కాంగ్రెసు అసెంబ్లిసభ్యులు నిర్వహింపగలవిధము కాలగర్భమునందుగలదు. కాంగ్రెసు అభ్యర్థుల విజయమంతయును కాంగ్రెసుసంస్థల బలనిర్మాణములమీద సాధారపడియున్న విధమును అసెంబ్లిఎన్నికలు రుజువుచేసినవి. ఎసెంబ్లి ఎన్నికలవిజయమువలెనే స్వాతంత్ర్య సంరంభమునందు కాంగ్రెసువిజయమును కాంగ్రెసు సంస్థల బలనిర్మాణములమీద సాధారపడియున్న విధమును గతించిన ౧౮ ఏండ్లరాజకీయానుభవము ప్రజానాయకులకు హృద్గతము చేసినది. ఈయనుభవమును సార్థకము చేయవలసినయవసరమును కమిటీరిపోర్టు వివిధపక్షములవారికిని వెల్లడి చేయుచున్నది. భారతీయ స్వాతంత్ర్యము భారతీయులహస్తములందుగలదుగాని, పరదేశీయుల దానమువలన సాధ్యముగాదని సర్వత్ర తెలిసియున్నను, ప్రజానాయకులకు పరులదానములందు విశ్వాసమునుంచుట పరిపాటియయినది. బొంబాయియందు కాంగ్రెసు నిర్ణయించినటులు సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యసంపాదనమునకు ప్రజాపరిషత్తును నిర్మించుటకు కాంగ్రెసు చేయవలసిన ప్రయత్నములు ప్రజానాయకుల మహాదీక్షను కోరుచున్నవి. ప్రజానాయకులు కాంగ్రెసు దీక్షాపరాయణులగుటకు బొంబాయి కాంగ్రెసు నిర్ణయించిన కాంగ్రెసునవీనాంగనిర్మాణము సకలజనులకును ఆచరణయోగ్యమగుచున్నది. ఎసెంబ్లిఎన్నికలవిజయము స్వాతంత్ర్యవిజయమునకు కేవలము అంకురారోపణము. స్వాతంత్ర్యాంకురారోపణమును ఫలవంతమును జేయవలసిన మహత్తరమైన భారమితరరాష్ట్రవాసులందువలె నాంధ్రులందును గలదు. ఆంధ్రులీభారమును పరమోత్సాహముతో నిర్వహింపగలవిధమును సత్యాగ్రహసమరోదంతమును, ఎసెంబ్లిఎన్నికలవిజయమును వెల్లడిచేయుచున్నవి.

* * *

ఆంధ్రులకర్తవ్యము

అసెంబ్లిఎన్నికలయందు ఆంధ్రాభ్యర్థులు పొందిన యఖండవిజయము ఆంధ్రుల కార్యపరత్వమునకును ఉత్సాహమునకును నిదర్శనము. గంజాంమండలమునందు గిరిగారి విజయము కార్మికప్రజావిజయమునకును, గోదావరి కృష్ణామండలములందు నాగేశ్వరరావుగారివిజయము సంస్కరణ విజయమునకును, గుంటూరు నెల్లూరు మండలములందు రంగాగారివిజయము రైతువిజయమునకును, రాయలసీమయందు అనంతశయనంగారి విజయము కేవల కాంగ్రెసువిజయమునకును నిదర్శనములుగ నున్నవి. కాంగ్రెసు అభ్యర్థులవిజయము స్వరాజ్యవిజయమనియును, ప్రజావిజయమనియును, కాంగ్రెసు విజయమనియును, వ్యక్తుల విజయము కాదనియును ఎన్నికల ప్రచార ఫలములు విశదముచేసినవి. కొన్ని ప్రాంతములందు స్వాభిమానపరాయణులు కాంగ్రెసు వ్యవహారములందు విభేదములను కల్పించుటకు చేసిన ప్రయత్నములు విఫలములై పరిహాసపాత్రము లైనవి. దేశస్వాతంత్ర్యసంపాదనమున కేర్పడిన మాతృసంస్థయందు విభేదములను కల్పించుటకు స్వాభిమానపరాయణులు పూనుకొనుట యనుచితమని ఎన్నికలు నేర్పిన గుణపాఠమును మరువకుండుట వివేకము. అసెంబ్లి ఎన్నికలందు కాంగ్రెసుప్రచారకులు చేసిన అఖండమైన సేవ వర్ణనాతీతమై ధన్యవాదములకు పాత్రమగుచున్నది. ఆంధ్రమహాజనులు ముఖ్యముగ ఓటరుమహాశయులు కులతత్వములను, పక్షతత్వములను విసర్జించి దేశస్వాతంత్ర్య చిహ్నమైన కాంగ్రెసునకు చేసినసేవ కాంగ్రెసు అభ్యర్థుల అఖండవిజయమునకు వినియోగపడి, కాంగ్రెసు కృతజ్ఞతకు పాత్రమైనది. జాయింటుకమిటీరిపోర్టును ప్రతిఘటించుటకు సకల సందర్భములందును కాంగ్రెసుపరమైన ప్రజాసహాయము సాధనభూతముగ నున్నది. ప్రజలు కాంగ్రెసుసంస్థలందు సభ్యులుగ జేరియు, కాంగ్రెసుసంస్థలను సకలవిధముల పోషించియును, ప్రజాపరిషత్తు మూలమునను సంపూర్ణ స్వరాజ్యమును సాధించుటకు స్వాతంత్ర్య సంరంభమునందు దీక్షాపరాయణులై సకలవిధముల పాటుపడి భగవదనుగ్రహమునకు పాత్రులగుదురుగాక! జాయింటుకమిటి నిర్ణయించిన ఉత్కళరాష్ట్ర దక్షిణ సరిహద్దులను ప్రతిఘటించి గంజాంమండల - ఆంధ్రసోదరులకు న్యాయమును గలుగజేయుటకు ఆంధ్రులందరును దీక్షాపరాయణులై సకలవిధములను సహాయము చేయుటకు ప్రార్థితులు. అసెంబ్లి ఎన్నికలతో నారంభమైన విజయోత్సాహమును పూర్ణస్వరాజ్యమును సాధించువరకును సంరక్షించుటకు భగవంతు డనుగ్రహించుగాక!

Printed and Published by K. Nageswara Rao, at the Andhra Patrika Press, No.7, ThambuChetty St., Madras.
Editor: G. Subbaramayya

श्री नागेश्वररावजी।

श्री ब्रजनन्दन शर्मा.
(हिन्दीप्रचारक, आन्ध्रदेश)

"Man's life is a bundle of difficulties."—

यह वाक्य जब मेरे अस्थिर दिमागमें पैठा, तो सहसा मेरी नज़र वक्ताके चेहरेपर पड़ी। मैंने देखा कि उसके मुखपर सचमुच ही उन (difficulties) के चिह्न सिकुड़नोंके रूपमें विद्यमान हैं। अन्त तक मैं बड़ी धीरतासे उस व्याख्यानको सुनता रहा। उसी क्षणसे वक्ताके प्रति मेरे हृदयमें जो श्रद्धा और आकर्षण पैदा हुआ, वह आज तक बना हुआ है, बल्कि बढ़ रहा है। यह वक्ता श्री काशीनाथुनि नागेश्वरराव थे। उनका सौम्य स्वभाव, भोलाभाला हँसता हुआ मुखमंडल, निरभिमान व्यवहार तथा नम्रतापूर्ण सम्भाषण—एक बार सामने आते ही आकर्षित कर लेता है।

उनकी विशाल कीर्ति, विराट् धन-सम्पत्ति और दानशीलता उनके मुखमंडलसे नहीं झलकती। साधारण खादीका कुर्ता और टोपी उनकी व्यवहार-कुशलता और चातुरीका प्रदर्शन भी नहीं करती। कोई कुशल सामुद्रिक पंडित भी शायद इस बाह्य कला-विहीन व्यक्तिको देखकर यह नहीं बता सकेगा कि इसका अन्तर-प्रदेश इतना कलापूर्ण होगा, और यह इतना बड़ा कला-उपासक होगा। तीक्ष्ण बुद्धिवाले व्यक्तिके लिए भी यह कल्पना कठिन होगी कि यह विभूतिधारी, प्राचीन आचारवाला मनुष्य अपने हृदयमें इतनी क्रान्तियों और सुधारोंको जगह देता है। श्री नागेश्वररावजीकी यही विशेषता है।

अनेक बातोंमें नागेश्वररावजीके बाह्य और अन्तरमें विलक्षण पार्थक्य है। मुझे तो उनका चेहरा देखकर दया आती है, क्योंकि दुनियाकी सारी दीनता और शान्ति उन्होंने ही ले ली है। वे शैव हैं, इसीलिए शायद उन्होंने व्यापारिक, राजनीतिक तथा सामाजिक उलझनोंके हलाहलको महादेवकी तरह कंठगत कर के अधरोंपर स्मित हास्य विकसित कर रखा है। यदि कोई याचक, जो इनसे अपरिचित हो, इनके सामने खड़ा कर दिया जाय, और उससे कहा जाय कि ये बड़े लक्ष्मीपात्र और दानी हैं, तुम इनसे याचना करो, तो वह शायद वैसा करनेमें हिचकिचायेगा। क्योंकि नागेश्वररावजीके चेहरेपर अन्य दानियों और लखपतियोंकी तरह अभिमान और आडम्बर नहीं है। एक बार एक गाँवमें कई सभाएँ थीं। नागेश्वर राव भी उनमें से एकके सभापति थे। हम सब लोग बैठे थे। कोई कार्यक्रम न था। मामूली गप-शप हो रही थी। इतनेमें एक किनारेसे एक महिला उठीं और अपनी कन्या-पाठशालाके लिए कुछ चन्दा उगाहने लगीं। वे अभी नागेश्वररावजीसे दूर थीं। मुझे जहाँ तक याद है, किसीने भी ५) से ज्यादा नहीं दिया था। एकाएक मैंने नागेश्वररावजीकी तरफ़ देखा, तो वे कुछ घबराये-से प्रतीत हुए। मैंने समझा शायद उनकी जेब खाली है। दो ही मिनटमें वह महिला उनके सामने आ पहुँचीं। नागेश्वर रावजीका मुखमंडल उस समय देखने लायक था। पशोपेशके समय तथा विवशताके समय मनुष्यकी आकृति कैसी हो

त्यागमूर्ति नागेश्वररावजी

जाती है, इसका उदाहरण मैं स्थायी रूपसे देता, यदि मेरे हाथमें उस समय हैण्ड कैमरा होता। किन्तु शीघ्र ही मुझे आश्चर्य-सागरमें डूबना पड़ा। क्षमा-याचना करते हुए नागेश्वररावजीने एक सौका एक नोट, जहाँ तक हो सका छिपाकर, उक्त महिलाके हाथमें रख दिया। अगर कोई मामूली आदमी होता, तो कितने प्रदर्शनके साथ वह धन देता और कितनी पत्रिकाओंके कालम काले करवाता। 'नेकी कर और कुएँमें डाल'—यही है नागेश्वररावजीकी दान-शीलताकी विशेषता।

नागेश्वररावजी आन्ध्र-देशके कृष्णा ज़िलेके 'यलकुरु' गाँवमें एक आचार-परायण शैव ब्राह्मणके घर १ मई सन १८७० को पैदा हुए। आन्ध्र-देशके आचार-परायण ब्राह्मणोंके परिवार और विचार कैसे होते हैं — यह

श्री नागेश्वर रावजी ।

कांग्रेस-नेता नागेश्वररावजी

'विशाल भारत' के पाठक मेरे पहलेके लेखोंसे जान चुके हैं । यह कहनेकी आवश्यकता नहीं कि नागेश्वररावजीके पिता श्री बुच्चय्याजी तथा माता श्रीमती श्यामलाम्बा देवी प्राचीन विचारकी रही होंगी । अबसे ७० वर्ष पहलेकी विचार-धारा कैसी थी, यह भी कल्पना करनेकी बात है । खासकर दक्षिणके वैष्णव और शैवोंकी रूढ़ि-पूजा तो पराकाष्ठापर पहुँच चुकी थी । ऐसे ही विचार और वातावरणमें उनका लालन-पालन हुआ । यलकुरु एक छोटा-सा गाँव है । यहाँ धान बहुतायतसे होता है । उनके पिता कुछ ब्रह्मोत्तर भूमिके स्वामी थे। पढ़ने-लिखनेमें वे प्रारम्भसे ही तीक्ष्ण थे । उस समय अंगरेज़ीका इतना प्रचार न था । अंगरेज़ीदां लोगोंकी पूछ थी । अतएव माताने उन्हें अंगरेज़ी पढ़ानेकी ठानी । माँकी इच्छा रही होगी कि बेटा पढ़-लिखकर, कोई बड़ी नौकरी—मैजिस्ट्रेटी या तहसीलदारी—करेगा; पर पुत्रने कुछ और ही किया । वे इस छोटेसे बालकको लेकर मछलीपट्टम चली आई, जहाँ वे हिन्दू-स्कूलमें भर्ती किये

गये । उन्होंने १८८५ में इसी स्कूलसे एन्ट्रेन्सकी परीक्षा पास की। इस अवस्था तक नागेश्वरराव बड़े शरारती थे। बदमाशोंके साथ बदमाशीसे और साधुओंके साथ साधुत्वसे पेश आते थे । अपने साथी लड़कोंके तो वे बने-बनाये नायक थे । स्कूलके बाद वे गुंटूरके क्रिश्चियन कालेजमें भर्ती हुए । पुनः मद्रासके क्रिश्चियन कालेजमें जाकर नाम लिखाया। यहींपर उनके जीवनमें नवीनताएँ आई, और उनका क्षेत्र विशाल हुआ। सन् १८६० में उन्होंने इसी कालेजसे बी०ए०कोर्स पूर्ति किया। एन्ट्रेन्स पास करनेके पहले ही पिताजी स्वर्ग सिधार चुके थे। फिर भी आर्थिक कठिनाइयोंसे बुरी तरह लोहा लेते हुए नागेश्वर रावने शिक्षाका क्रम पूरा किया।

आजकल उनकी शान्त मूर्तिको देखकर सहसा विश्वास नहीं होता कि कभी उन्होंने किसी तरहका विद्रोह भी किया होगा। मैं कह आया हूँ कि लड़कपनमें वे बड़े शरारती थे; पर उसके साथ उनमें कुछ गुण भी थे—वे थे दृढ़ता और विद्रोह । "जिसे हम अच्छा समझते हैं, उसे ज़रूर करेंगे, चाहे सारी दुनिया विरोध करे।"—ऐसे ही लोग दुनियामें कुछ कर सकते हैं। नागेश्वरराव जीने अपने जिस जीवननाटकको सफलतापूर्वक खेलकर दिखाया है, उसका सूत्रपात तभी हुआ था, जब वे 'बन्दर'के हिन्दू-हाई स्कूलमें आठवें-नौवें दर्जेमें पढ़ते थे। उसी समय स्थानीय 'रामानायुडू-पेद-नाटक-समाज'की स्थापना हुई थी। पाठक ध्यान रखें कि आज आन्ध्र-देशवासी अपने अभिनेताओं और अभिनायकोंको जिस गौरवसे देखते हैं, वह इज्ज़त उस समय नहीं थी। नाटकमें भाग लेनेवाले पतित और धर्मभ्रष्ट समझे जाते थे, जैसा कि अब तक अधिकांश हिन्दी-जनता समझती है। उस समय उस नाटक-समाजमें नागेश्वररावजीने भाग लिया—और लिया खूब डटकर, सो भी स्त्री पात्र बनकर। पिता आग हो गये। भला, एक धर्मनिष्ठ पिता यह कैसे सहन करता? स्त्री पात्र बननेवाले पुत्रका मुँह देखना भी उन्होंने पाप बतलाया। माँ, बाप, हितैषी, समाज—सबने विरोध किया; पर वे लगातार तीन वर्ष तक उसमें भाग लेते रहे। पिताजीने सचमुच उनका मुँह नहीं देखा। वे चुपचाप घर आते, माँ खाना खिला देती; बस, पिताके आनेके पूर्व ही निकल जाते। इस नाटकसे पढ़ाईमें भी कुछ बाधाएँ आईं। इसी समय पिता स्वर्ग-सिधारे! वे यह न देख सके कि वह छोटा अभिनेता, जो इतनी बाधाओंके बीच पनपा है, आज कितने बड़े नाटकका सूत्रधार है।

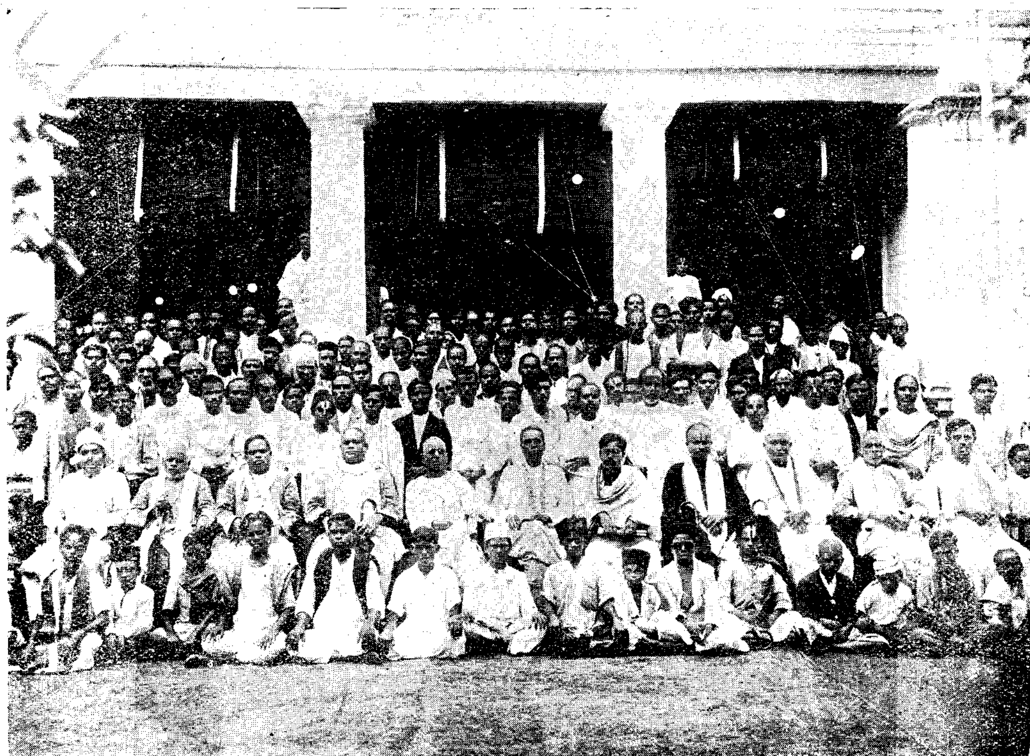
नागेश्वररावजी युवावस्थामें

सौभाग्यसे जब नागेश्वररावजी मद्रास-कालेजमें पढ़ने गये, तो उनका परिचय तत्कालीन आन्ध्र-नेता और सुप्रसिद्ध वकील श्री न्यापति वेंकट सुब्बारावसे हुआ। नागेश्वररावने उनसे बहुत सहायता और स्नेह प्राप्त किया। जब वे फोर्थ इयरमें पढ़ रहे थे,

श्री नागेश्वररावजीकी धर्मपत्नी, उनकी पुत्री और श्री नागेश्वररावजी

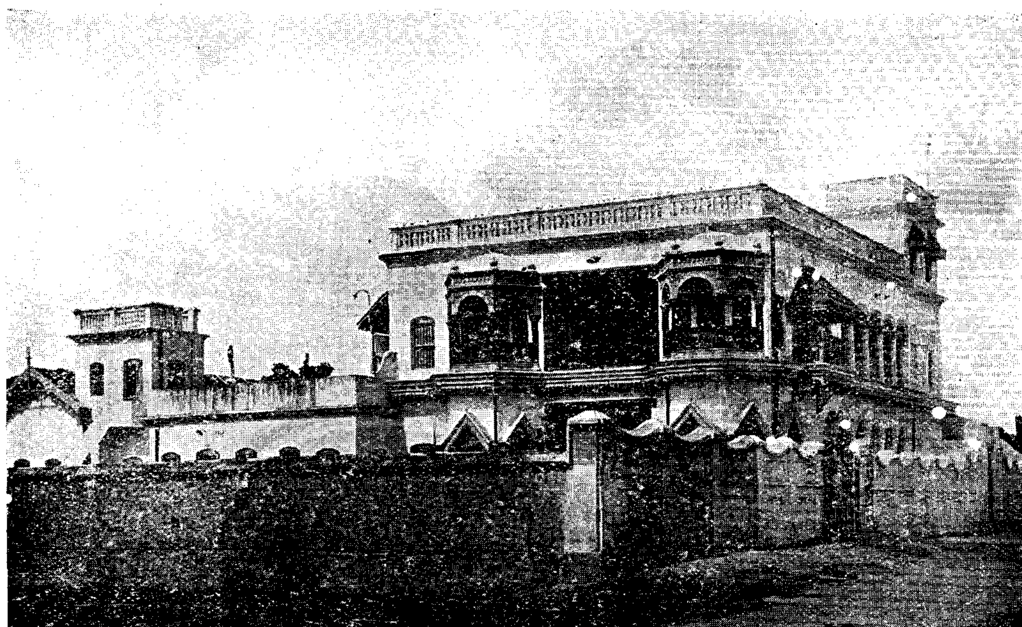
तब सुब्बारावजीने अपनी भाँजीसे उनकी शादी करनेकी इच्छा प्रकट की। नागेश्वर रावकी इच्छा थी कि जिन्दगीको किसी रास्तेपर लाकर तब शादी करूँ; पर सुब्बारावजीके आग्रहको वे टाल न सके। अत: १८९० में उनका परिणय श्री वेंकट सुब्बारावकी भाँजी श्रीमती रामाबायम्मासे हुआ। उस समय रामाबाईकी उमर १४ वर्षकी थी। इस विवाहका भी बन्धुओं और माताने बड़ा विरोध किया। यहाँ तक कि वे विवाहमें सम्मिलित भी न हुए; पर उन्होंने जो निश्चय कर लिया, उसे करके छोड़ा। थोड़े दिन बाद उनका अपने अभिभावक सुब्बारावजीसे भी मतभेद हो गया। बी० ए० पास करनेके बाद वकालत पास करके अपने व्यवसायमें सहायता प्राप्त करने तथा नागेश्वररावको एक बड़ा वकील बनानेकी इच्छा श्री सुब्बारावकी थी; परन्तु नागेश्वररावको यह मंजूर न था। वे तो कंटकाकीर्ण पथको साफ करके उन्नत

'आन्ध्र-पत्रिका'-कार्यालय और कार्यकर्त्तागण

चलनेवाले पथिक थे। बस, यहींपर उन्होंने सारी मोह-ममता त्याग दी। अन्तमें उनकी विजय हुई, और उन्होंने अपनी दृष्टि व्यापारकी ओर फेरी। उन्होंने एक पुस्तिका 'केरल-सामुद्रिक ज्योतिषशास्त्र संग्रहम्' नामसे प्रकाशितकर व्यापार प्रारम्भ किया। उससे कुछ धन भी मिला; पर उन्होंने देखा कि मद्रास उनके लिए उपयुक्त स्थान नहीं है। लक्ष्मीके आवाहनके लिये कुछ एकान्त तपस्याकी आवश्यकता थी, और मद्रासमें विघ्न पड़नेकी सम्भावना थी। अतः वे बम्बईको रवाना हुए। कोई सहायक नहीं, पूँजी नहीं, आश्रय नहीं, अपना देश नहीं, विशेष अनुभव भी नहीं। ऐसी अवस्थामें धुनका पक्का—दीवाना — साहस और लगनका सम्बल बाँधकर, असम्भवको सम्भव करनेकी आशा और विश्वास लेकर-बम्बईके जनसमुद्रमें जा कूदा। सचमुच कैसा दीवानापन था! आजसे चालीस, पचास वर्ष पहले अंगरेज़ी पढ़े-लिखोंमें ऐसी बेकारी नहीं थी। मैट्रिक पास होना भी गनीमत था। बी० ए० पास हो जानेपर तो सौ-दो-सौकी नौकरी धरी मिलती थी। उन सबपर लात मारकर, अनिश्चित दिशामें, अनिश्चित लाभकी आशा-मात्र लेकर, प्रस्थान करना कितने साहसका काम था। युवक नागेश्वररावको अपने अध्यवसायपर विश्वास था। दैवी सफलता तो ऐसे देवताओंको ही वरती है, जो उसकी ओर आँख मूँदकर दृढ़ विश्वाससे दौड़े।

बम्बईमें उन्होंने दो-तीन बरसों तक दवाओंका व्यापार किया। सन् १८९७ में शायद कुछ विशेष अनुभव प्राप्त करनेके

बेजवाड़ेमें नागेश्वररावजीका निवासस्थान

उद्देश्यसे उन्होंने 'गणपति तुकाराम' नामक एक विदेशी चीज़ोंके फर्ममें ७५) मासिकपर नौकरी कर ली, और डेढ़ वर्ष तक वहाँ रहे। यहींपर उन्होंने सुविख्यात 'अमृतांजन'का आविष्कार किया। 'अमृतांजन'के रूपमें ही सफलता देवी प्रकट हुई। फिर भी अभी परीक्षाकाल ही था। उन्होंने नौकरी छोड़ दी, और 'अमृतांजन' की उन्नतिके उपाय करने लगे। 'अमृतांजन'को उनकी चतुराई और व्यापारकौशलने कल्पतरु बना दिया। आज 'अमृतांजन' लाखों देनेवाला व्यवसाय है; पर शुरूमें यह ऐसा न था। बरसों तक खुद भूखे-प्यासे रहकर नागेश्वररावने इस अंकुरको सींचा था। प्रारम्भमें मामूली व्यापारीकी तरह उन्होंने थोड़ेसे लाभको जमींदोज़ नहीं किया, वरन् उसी वृक्षमें खाद डालते गये। यही व्यापारका रहस्य है। उन्हें यह डर न था कि आगे लाभ न होगा, तो क्या होगा? विज्ञापनका स्थान व्यापारमें कितना है, यह भी उन्होंने खूब समझा। पहले तो लाभका ज्यादा भाग और अब भी एक अच्छा भाग वे विज्ञापनमें खर्च करते रहे और कर रहे हैं। आज अमृतांजन सारी दुनियामें फैल रहा है। हिन्दुस्तानसे विदेश जानेका सौभाग्य भी इसे प्राप्त है। इन सबका मुख्य कारण 'विज्ञापन' ही है। विदेशोंकी बात तो मैं नहीं जानता; पर हिन्दुस्तानकी हरएक भाषाकी प्रायः सभी मुख्य पत्रिकाओंमें अमृतांजनका विज्ञापन अवश्य छपता है। कोई नई पत्रिका निकालिये, एक पत्र डाल दीजिये—बस, आपको अमृतांजनका विज्ञापन मिल जायगा। हिन्दुस्तानकी सभी भाषाओंमें बड़े-बड़े रंगीन 'वाल-पोस्टर' शहरोंकी दीवारोंपर चिपके मिलेंगे। मद्रास-प्रान्तके प्रायः सब स्टेशनों-पर, ट्रामोंपर, लारियोंपर, सब पत्रिकाओं, पंचांगों, किताबों तथा प्रदर्शनियोंमें अमृतांजन की भरमार रहती है। दीवारपर, पेड़पर, बिजलीके खम्भोंपर—जहाँ देखिये, वहीं अमृतांजन—ऐसा विज्ञापन कि [illegible]

मद्रासमें नागेश्वररावजीका बाग। ऊपर महात्माजी खड़े हैं

देखते-देखते 'दर्दसर' हो जाय और अमृतांजनकी एक डिब्बी खरीदना लाजिम हो जाय। रोज़ नये ढंगके विज्ञापन। विज्ञापनके चित्र बनाकर कितने चित्रकार अपनी गुजर कर रहे हैं, और नागेश्वरराव भी इसीके बलपर लाखों रुपयेके साथ होली खेल रहे हैं।

एक दूसरी चीज़ है, जिसकी याद नागेश्वररावके नामके साथ ही आती है 'आन्ध्र-पत्रिका'। आन्ध्रव्यक्तित्वकी स्थापनाके लिए ही इस पत्रिकाका जन्म हुआ। हाँ, अमृतांजनका विज्ञापन भी इससे शुरू हुआ था। सन् १९०७ में जब नागेश्वररावजी बम्बई ही में थे और अमृतांजन थोड़ा-बहुत चल निकला था, तो उन्होंने 'आन्ध्र-पत्रिका' को साप्ताहिक रूपमें अपने एक मित्रके 'तत्त्व विवेचक' प्रेससे निकालना शुरू किया। आन्ध्र-देशसे इतनी दूर रहकर पत्रिका चलाना सहज काम न था। प्रेसकी कठिनाइयाँ सामने आईं; पर अध्यवसायी पुरुषके सामने वे तुच्छ थीं। तेलुगू टाइप मद्राससे मँगाये गये। कम्पोज़ीटर भी मद्राससे बुलाये गये। सम्पादक भी मद्राससे ही आये। 'आन्ध्र-पत्रिका' चली। उनके हृदयमें सिर्फ द्रव्य-लालसा तो थी नहीं। जो कुछ थी, या है, वह इन्हीं कामोंके लिए। इसलिए 'आन्ध्र-पत्रिका'को भी 'अमृत'का 'अंजन' लगाया और अब भी लगाया जा रहा है। जहाँ पत्रिकाएँ अपनी भूमिमें भी असमयमें मुरझा जाती हैं, ऐसी स्थितिमें भी बम्बईकी 'आन्ध्र-पत्रिका' के आन्ध्र-देशमें चार हज़ार ग्राहक थे। यह सब नागेश्वररावकी लगनका फल था।

सात वर्ष बाद उन्होंने अनुभव किया कि 'आन्ध्र-पत्रिका' आन्ध्रोंके निकट पहुँच जाय, तो दोनोंका उपकार हो। बस, उन्होंने मद्रासके 'तम्बु-चेट्टी स्ट्रीट' में सैंतीस हज़ार रुपये लगाकर एक मकान खरीद लिया, और १९१४ में 'आन्ध्र-पत्रिका' को वहीं ले आये। तबसे 'पत्रिका' दैनिक रूपमें निरन्तर चल रही है। आज तक इस पत्रिकाने आन्ध्र-देशकी जो सेवा की है, उसकी प्रत्येक आन्ध्रवासी मुक्तकंठसे सराहना करता है। १९२४ से इसका एक मासिक संस्करण 'भारती' नामसे प्रकाशित होने लगा है। आज 'आन्ध्र-पत्रिका' दैनिक, साप्ताहिक और मासिक—तीनों रूपोंमें निकल रही है। दैनिक पत्रिकामें १२ से २४ पेज तक होते हैं। 'भारती' 'विशाल भारत' साइजकी निकलती हैं। कागज़की मोटाई और चित्रोंकी भरमार खूब रहती है। १९३० में 'पत्रिका' के ग्राहक बारह हज़ार तक हो गये थे। आज उतने नहीं हैं। आन्ध्रोंकी एकमात्र दैनिक पत्रिका होकर भी यह 'अमृतांजन' के सहारे चल रही है, यह आन्ध्रोंके लिए गौरवकी बात नहीं है। 'आन्ध्र-पत्रिका' प्रेससे कुछ तेलुगू-साहित्यकी आवश्यक पुस्तकें भी निकली हैं। हिन्दीकी दो-तीन रीडरें भी प्रकाशित हुई हैं।

यद्यपि नागेश्वररावकी देश-सेवा या देश-प्रेमका बहुत बड़ा भाग 'आन्ध्र-पत्रिका' रूपमें ही दीख पड़ता है, फिर भी उनके जीवनपर एक सरसरी निगाह डालनेसे मालूम पड़ता है कि देश-प्रेमकी आग उनमें बहुत पहले ही से सुलग रही थी, जब कि भलेमानस और पढ़े-लिखे लोग देश और समाजका नाम लेकर अपना समय व्यर्थ नहीं गँवाते थे। 'आन्ध्र-पत्रिका' की उत्पत्तिका प्रधान कारण देशभक्ति ही था। नागेश्वरराव चाहते थे कि आन्ध्र भी अपने पड़ोसियोंके समकक्ष में बैठें। सन् १९१० में उन्होंने आन्ध्र-देशके अस्तित्वकी चर्चा उठाई थी। यह बात उन दिनों किसीके ध्यानमें भी न आई थी। १९१० से वे बराबर इस बातकी कोशिश करते रहे। १९१३ में तो इस आन्दोलनने ऐसा बलवान रूप धारण कर लिया, जिसका इतिहास अलग ही है। तभीसे वे इस आन्दोलनके उन्नायकों और कर्णधारोंमें एक रहे। जब मान्टेगू साहब १९१७ में भारत आये, तब आन्ध्र-देशके प्रतिनिधि उनसे इसी उद्देश्यसे मिले भी थे। उन प्रतिनिधियोंमें नागेश्वररावजी भी थे। और चाहे जो कुछ हो, पर आन्ध्र-व्यक्तित्वको ऊँचा उठानेमें जैसा प्रयत्न उन्होंने किया, वैसा बहुत कम लोगोंने किया होगा। उनकी सेवाके बदलेमें आन्ध्र-जनताने उनके प्रति कृतज्ञता भी दिखलाई। १९१८ में वे 'आन्ध्र-महाजनसभा' के विशेष अधिवेशनके सभापति चुने गये थे। १९३० में 'आन्ध्र-पत्रिका' की जुबली मनाकर जनताने श्री नागेश्वररावका सम्मान किया, और अपनी गुणग्राहकता प्रकट की। यद्यपि नागेश्वरराव देश-प्रेमसे ही देश-सेवा करते हैं—सम्मानके लिए नहीं—फिर भी आन्ध्र-जनता उनकी सेवाओंके प्रति इतना सम्मान ही दिखाकर कर्तव्य-मुक्त नहीं हो सकती।

बादमें देशके वातावरणके साथ वे आगे बढ़ने लगे। असहयोग-आन्दोलनमें उन्होंने काफी भाग लिया। सत्याग्रह-संग्राम में भी रुपयोंकी वर्षाके अलावा दो बार (१९३० में) वे जेल भी गये। उनकी 'आन्ध्र-पत्रिका' ने जो प्रचार किया, वह तो मालूम ही है। इस वृद्धावस्थामें भी वे युवकोंसे अधिक लगनके साथ हरएक आन्दोलनमें भाग लेते रहे हैं। हालमें उन्होंने प्रान्तीय हरिजन-संघके सभापति रहकर तन-मन-धनसे कार्य किया है।

वे जिस तरह दोनों हाथ कमाते हैं, उसी तरह दोनों हाथ उलीचते भी हैं। जिस तरह पैसा पैदा करते समय वे मुट्ठी कड़ी रखते हैं, उसी तरह खर्च करते समय ढीली भी। कालिदासका 'त्यागाय-संभृतार्थानाम्'-यह श्लोकांश उनके जीवनमें पूर्णतः चरितार्थ

हो रहा है। महात्मा गांधीने अपने 'यंग इंडिया' में उनके संबंधमें लिखा था—

"इस दाताने कभी योग्य पात्रको द्वारसे विमुख नहीं किया। दान करते समय इसको जितना आनन्द प्राप्त होता है, उतना और कभी नहीं। मुझे जहाँ तक मालूम है, मैं यह कह सकता हूँ कि इसके दाहने हाथ द्वारा किये गये दानको बायाँ हाथ भी नहीं जानता।"

अब पाठक मुझसे इसकी आशा न करेंगे कि मैं उनके दानोंकी तालिका दूं। हाँ, मैं इतना कह सकता हूँ कि 'अमृतांजन' की लाखोंकी सालाना आयसे शायद एक कौड़ी भी बचकर किसी बैंकमें नहीं जाती। नागेश्वररावजी इतना संग्रह करते हुए भी 'कैपिटलिस्ट' नहीं हैं। आन्ध्र-देशकी कोई संस्था ऐसी न होगी, जिसमें उनकी अच्छी रकम न लगी हो। कोई स्कूल खोले, पुस्तकालय चलावे, नाटक-समाजकी स्थापना करे, या ग्रन्थमाला प्रारंभ करे, उसकी नज़र एक बार अवश्य इनपर दौड़ जाती है, और उसे कभी निराश लौटना नहीं पड़ता। कितने ही विद्यार्थी उनके धनसे पढ़ गये और पढ़ रहे हैं। मैंने तो सुना है कि विद्यार्थी उनसे पैसेके लिए लड़ते रहते हैं, और आप हँसते रहते हैं, जैसे पिता-पुत्र। विद्यार्थी कहता है—'मैं अब ऊँचे दरजेमें पढ़ने लगा हूँ। मेरी छात्रवृत्ति और बढ़ाइये, नहीं तो मेरा गुज़ारा नहीं हो सकता।' वे हँसते हुए जवाब देते हैं—'भाई, महँगीका ज़माना है। कम खर्चमें काम चलाओ। यदि ज्यादा तुम्हीं ले लोगे, तो तुम्हारे दूसरे भाईको निराश होना पड़ेगा।' कैसी सहृदयता है!

ज़रूरतके मुताबिक़ वे सबकी सहायता करते हैं, फिर चाहे वह आन्ध्र हो, या तामिल, या कोई अन्य प्रान्तीय। हाँ, कुछ याचक उनके पैसोंका दुरुपयोग भी करते हैं। यह उन्हें भी मालूम है। एक बार एक मित्रने उनसे इसका कारण पूछा, तो उन्होंने जो जवाब दिया, वह उनकी परदुःखकातरताका परिचय देता है। उन्होंने कहा—"हाँ, इस तरह कुछ अनधिकारी भी ले लेते हैं; पर मुझे यह डर रहता है कि ऐसा न करनेसे कभी-कभी सच्चे निस्सहाय लोगोंको भी निराश होना पड़ेगा और तकलीफ़ उठानी पड़ेगी।" इन्हीं कारणोंसे लोग उनको 'विश्व दाता' कहते हैं।

उनका एक बड़ा गुण है अतिथि-सत्कार। अतिथिके सेवा-सत्कारमें उन्हें बड़ी प्रसन्नता होती है। बेजवाड़े और मदरासमें उनके घरपर एक तरहका 'सदाव्रत' चला करता है। हाँ, उनके अन्दर विशेषकर खद्दरधारी ही घुसनेका साहस करते हैं—यद्यपि वहाँ कोई ऐसी रोक-टोक नहीं है। कोई मीटिंग हो—चाहे कांग्रेसकी, चाहे युवक-संघकी, हिन्दी-प्रचारकी, अथवा हरिजन-संघकी यदि उन्हींके घरपर हुई (जैसा प्रायः हुआ करता है), तो मेम्बरोंको बड़ी सुविधा रहती है। नागेश्वररावजी घरपर रहें या नहीं, सब-कुछ ठीक रहेगा। कई बार मुझको भी इस आतिथ्यका उपभोग करनेका मौक़ा मिला है। यदि कोई जान-पहचानका आदमी मिल गया, तो क्या मजाल कि उसे दूसरी जगह ठहरने दें। उनकी भोजनशाला-का दृश्य भी बड़ा विचित्र होता है। वे विभूति लगाकर एक कोनेमें बैठते हैं, और सारा हॉल (रसोईघर) तरह-तरहके अतिथियोंसे भरा रहता है। यहाँ जात-पाँतका भेद-भाव नहीं होता। उनके पास प्रतिदिन बीसियों लोग आया करते हैं, जिनमें अर्थार्थियोंकी संख्या ही अधिक होती है। उनके पास बैठे रहनेवालोंको शायद बोझ मालूम पड़े और उन्हें गुस्सा आ जाय; पर वे मुस्कुराते हुए ही सबका सत्कार करते हैं।

कला-प्रेम

नागेश्वररावजीका जीवन सर्वतोमुखी उन्नतिपथपर है। देश-प्रेम, साहित्य-प्रेम, कला-प्रेम—सभी उनमें कूट-कूटकर भरा है।

प्राचीन कट्टर समाजके होते हुए भी उनमें जो नवीन विचार हैं, वे आश्चर्यमें डालनेवाले हैं। ब्राह्मण-अब्राह्मण-विद्वेषके क्षेत्र इस दक्षिणमें रहकर भी वे इससे बेदाग बचे हुए हैं। प्रायः सब नायकोंपर इस दोषका छींटा डाला जाता है; पर एकदम बेदाग रहनेवाले एक-दोमें वे एक हैं।

यदि कहा जाय कि नागेश्वररावजीने आन्ध्र देशकी कलाको पुनर्जीवित किया है, तो कुछ अत्युक्ति न होगी। उनके द्वारा उत्साहित किये हुए नवीन कवियों और चित्रकारोंकी गिनती करना आसान नहीं। 'आन्ध्र-पत्रिका' प्रेससे अच्छी-अच्छी किताबें प्रकाशितकर, या अच्छी-अच्छी किताबोंको मुफ्त छापकर, अथवा प्रकाशकों या लेखकोंको आर्थिक सहायता देकर उन्होंने तेलुगू-साहित्यकी वृद्धिमें जो सहायता पहुँचाई है, उसे बहुत लोग जानते हैं। अब भी पत्रिकाओंकी मरुभूमि इस आन्ध्र-देशमें घाटा उठाकर, 'भारती' मासिक पत्र वे खूब सजधजसे प्रकाशितकर, तेलुगू-साहित्यका शृंगार कर रहे हैं।

मरती हुई आन्ध्र-देशकी चित्रकलामें उन्होंने प्राण डाला है। चित्रोंपर उन्होंने कितना पुरस्कार दिया, उसका हिसाब नहीं। इसी तरह आन्ध्र-देशकी नाट्य-कलाका भी उन्होंने पोषण किया है। कितने ही अभिनेताओंको उन्होंने सम्मान, उत्साह, द्रव्य, पदक आदि देकर उन्हें उस ओर बढ़ाया है। कितनी ही नाट्य-समितियोंकी जड़में अमृत सिंचन किया है। आन्ध्र-देशमें एक अच्छे रंगमंचका अभाव था, इसलिए उन्होंने ७० हज़ार रुपये खर्चकर बेजवाड़ेमें 'श्री दुर्गा-कला-मन्दिर' नाट्य-भवनकी स्थापना की। इसी तरह संगीत आदि कलाओंकी भी वे उन्नति कर रहे हैं। हाल ही में उन्होंने अभिनेताओंकी एक सभाकर उनका संगठन किया है। इसी प्रकार व्याख्यान आदिका आयोजनकर वे कलाकी सच्ची उन्नति कर रहे हैं। वे सच्चे कला-उपासक हैं, और वह उपासना सिर्फ बातोंसे ही नहीं, वरन् ठोस कार्योंसे करते हैं।

वैसे तो नागेश्वररावके समान मनस्वियोंके लिए सारा संसार ही परिवार है, फिर भी अपनी सन्तानके हिसाबसे उनके एक पुत्री हैं, जिनके नौ मासका एक छोटा बच्चा 'राधाकृष्ण' है। पुत्री श्रीमती कामाक्षम्मा पढ़ी-लिखी विदुषी हैं। हिन्दी, अंगरेज़ी आदि भाषाएँ तथा संगीत, चित्रकारी आदि कलाओंमें प्रवीण हैं। उनके पति श्री शम्भुप्रसाद 'शान्ति-निकेतन' के विद्यार्थी थे। नागेश्वररावकी धर्मपत्नीका उनके ऊपर खूब प्रभाव है। दुःखमें वह उनसे बराबर सहानुभूति रखतीं हैं तथा सुखमें कभी अशान्त न होतीं। क्रोध तो उन्हें छू भी न गया है। पतिके हर एक काम में अभीतक उनकी मदद और सहानुभूति मिलती है, अन्यथा शायद नागेश्वररावकी जीवनीमें कुछ और परिवर्तन होता। माँ तो पचीस वर्ष पहले ही मर चुकीं। नागेश्वररावने उन्हींके नामपर अपने ग्राममें 'श्यामलाम्बा-पाठशाला' स्थापित की है, जो बीस वर्षसे चल रही है। उसमें हिन्दी, तेलुगु, संस्कृत, अंगरेज़ी आदिकी मुफ्त शिक्षा दी जाती है। अछूतोंका भी उसमें अधिकार है, और वे पढ़ते हैं।

हिन्दी-प्रचारककी हैसियतसे इस क्षेत्रमें नागेश्वररावकी सहायता मैं नहीं भूल सकता। उन्होंने शुरूसे ही इसमें सहायता पहुँचाई। प्रारम्भमें १०००) का एकमुश्त द्रव्य देकर हिन्दी-प्रचार-सभाकी स्थापनामें सहायता की थी। बादमें भी प्रायः बराबर कुछ-न-कुछ देते ही रहते हैं। वे बहुतसे हिन्दी-छात्रोंको छात्रवृत्तियाँ भी देते हैं। धनके अलावा वे इसमें अपना अमूल्य समय भी देते रहे हैं। कई वर्षोंसे वे सभाके उप-सभापति हैं। अन्य हिन्दी-सम्बन्धी कार्योंमें भी वे पूरा भाग लेते हैं। 'आन्ध्र-पत्रिका' के कालम बराबर हिन्दी-सम्बन्धी छोटे-छोटे समाचारोंके लिए खुले रहते हैं। कभी-कभी नागरी अक्षरोंमें

लेख भी छप जाता है। आपने अपनी 'भारती' में भी हिन्दी-लेख छापनेका वचन दिया है। यदि हिन्दी-लेखक चाहें, तो उसमें एकाध लेख भेज सकते हैं। अब भी उन्हें हिन्दी-प्रचारसे सन्तोष नहीं है। वे आन्ध्र-देशमें एक पृथक हिन्दी-प्रचार-समितिकी स्थापना करना चाहते हैं। आपकी हस्तलिपिका

हिंदी हींदूस्तानकी राष्ट्रभाषा हैं। हरेक हिंदूस्तानीको इसका सिखना जरूरीहैं। भारतकी सब भाषायोमे यह अत्यंत सरल हैं। महात्मा गांधीजीका प्रयत्नसे दक्षिण भारतमें हिंदीका प्रचार जोरसे हो रहा हैं। आशा हैं स्वतंत्र भारतमें शिक्षाका माध्यम राजकीय विभागोंकी भाषा हिंदी हि होगा।

का नागेश्वरराव

गेश्वररावजीकी हस्तलिपि

नमूना पाठक देखें और सोचें कि आप कैसे हिन्दी-प्रेमी हैं।

नागेश्वररावकी जीवनी इतनी थोड़ी पंक्तियोंमें लिखकर मुझे सन्तोष नहीं है; पर क्या करता? इसके लिए स्वतन्त्र पुस्तककी आवश्यकता है। उनके जीवनकी आन्तरिक बातें बहुत कम लोगोंको मालूम हैं। इससे उनकी जीवनीपर अच्छा प्रकाश मैं नहीं डाल सका। फिर भी अभी इसीपर सन्तोष करना पड़ेगा। मेरा विश्वास है कि उनके जीवनका विशेष उज्ज्वल भाग अभी छिपा हुआ है, जिससे जीवनीमें जान आ सकती थी। न-जाने ये 'विश्वदाता' वह भाग कब दान करेंगे। आन्ध्र-देशको इस नर-रत्नके पैदा करनेके लिए गौरव होना चाहिए।

(विशाल भारत से)

అమృతాంజనము

వనమూలికలచే తయారైనవాడు, ఎట్టి బాధల నైనను తొలగజేయగలదు కంటి కందమగు డబ్బీలో నుండగలదు, వెలుపలికి వచ్చిన వెంటనే ఉపచరింపగలదు, అన్ని చోట్లను దొరకగలదు. చక్కని డబ్బీతో సహా సీసా 1-కి అ. 8.

తామరతైలము

త్రివర్ణము గల "సూర్యోదయము" గుర్తు గల తామరతైలము, పూతినాశకములగు చాల మంచి మందులతో తయారుచేయబడి ప్రఖ్యాతిగాంచినది.

డబ్బీ 1-కి అణాలు 6.

మోహినితైలము

స్త్రీ, పురుషులు వాడుటకు యోగ్యమైనది.

మెదడునకు, కంటికి చలువయిచ్చి సౌందర్యమును పెంపొందించి కురులను పెంచును. సువాసన గలిగించి మనోహరముగా నుండును. సుఖనిద్ర, విశ్రాంతుల నిచ్చును. సీసా 1-కి అణాలు 12.

దంతచూర్ణము

పంటిపోటును బాపి, నోటి దుర్గంధమును బోగొట్టి పండ్లు తోముటకు బాగుండును. చిగుళ్లనుండి రక్తము కారకుండజేయును. డబ్బి 1-కి అణాలు 2

గజ్జికి తైలము

గజ్జి, చీడ శరీరమంతట వ్యాపించి ముఖ్యముగ చిన్న పిల్లలకు విశేషబాధను గలిగించుచున్నవి. ఈ తైలమును నాలుగుపూటలు రాచిన గజ్జి, చీడ, చిలుము, జిల మొదలగునవి నశించును. తప్పక పనిచేయును. డబ్బీ 1-కి వెల. అ. 4.

తేలుమందు

కుట్టినచోట కొంచెము మందు పోసిన, బాధ మాయమగును. మందును గలిగియున్న, తాము బాధపడక ఇతరులకిచ్చి పుణ్యము గట్టుకొనవచ్చును. ప్రతి యింట నుండదగినది. సీసా 1-కి వెల అ. 8.

అమృతాంజనం డిపో.,

బొంబాయి, మదరాసు, కలకత్తా, రంగూను.